

Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

X. évfolyam, 2. szám

Volume X., Issue 2.

2010. április – június / April – June 2010

ISSN 1570-0070

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A lap a következő Internet-címről tölthető le: http://www.federatio.org/mikes_per.html

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The periodical can be downloaded from the following Internet-address: http://www.federatio.org/mikes_per.html

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2010, All Rights Reserved

TARTALOM

CONTENTS

Kedves Olvasó!	5
Dear Reader,.....	6
Szerzőink / Our authors.....	7
Szerkesztőség / Editors	13
<i>Piri Zoltán : In memoriam Csetri Elek (1924 — 2010)</i>	14
IN MEMORIAM ELEK CSETRI	14
<i>Tóth Miklós : In memoriam Herczegh Géza (1928-2010)</i>	15
IN MEMORIAM GÉZA HERCZEGH	15
<i>Bendur István : Egy szent ereklyénkre</i>	16
ESEMÉNYNAPTÁR	17
Sulyok Vince Emlékest	17
Szent László Király Napjai.....	19
FORTHCOMING EVENTS	25
PHILOSOPHIA PERENNIS	26
Máté Zsuzsanna : On the literary and theatrical impact of Madách's <i>The Tragedy of Man</i>	26
MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK SZÉPIRODALMI ÉS SZÍNHÁZMŰVÉSZETI ÉRTELMEZÉSE... 29	
ŐSTÖRTÉNET	30
Bérczi Szaniszló : Kelta kifestő	30
Obrusánszky Borbála : A hun államszervezet kérdései	37
Obrusánszky Borbála : Novruz bajrami, az azerbajdzsáni újév	49
ANCIENT HISTORY	50
NYELVÉSZET	51
Czeglédi Katalin : Kultúrák találkozása a földrajzi nevek tükrében.....	51
Molnár Zsolt és Molnárné Czeglédi Cecília : A teremtő magyar nyelv és tanítása —	
Harmadik rész: A gyökök és rendszerük	64
LINGUISTICS	70
ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS	71
Fabó László Pál : A lemnoszi rovott kő.....	71
Friedrich Klára és Szakács Gábor : Az ősi magyar rovásírásról	97
Mellár Mihály : A szertő-tetői kép- és rovásfelirat olvasata	100
ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH.....	106
NÉPZENE KUTATÁS	107
Bencze Mihály : Barcaság ősi hangszerei.....	107
ETHNOMUSICOLOGY	112
GEOSTRATÉGIAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ	113
Z. Tóth Csaba : Európa elrablása	113

GEOSTRATEGIC AND WORLD ECONOMIC OUTLOOK	121
<i>KRÓNIKA</i>.....	122
Bögre Miklósné Regényi Irén : Gyerekvonatok Hollandiába	122
Frigyesy Ágnes : Az erdélyi írófejedelmre emlékeztek Verőcén	125
Frigyesy Ágnes : A magyar szabadságért mindhalálig	126
Frigyesy Ágnes : A kommunizmus százmilliónyi áldozatára emlékeztek Csömörön	128
CHRONICLE	131
<i>KÖNYV- ÉS LAPAJÁNLÓ — BEMUTATÓ</i>.....	132
Magyarságtudományi Füzetek.....	132
Szilaj Csikó	135
Erdélyi István : Fodor István: Őstörténet és Honfoglalás	136
Frigyesy Ágnes : Hantó Zsuzsa — Kitiltott családok (3. rész)	140
Segesváry Viktor : Kontinensek és kultúrák között.....	143
BOOK REVIEW	159
<i>KLASSZIKUS ÍRÁSOK EURÁZSIÁRÓL</i>	160
Botka Tivadar : A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről	160
CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA	169
<i>ÍGY ÍRTUNK MI</i>.....	170
Molnár József : A Mester és a Tanítvány	170
HIGHLIGHTS FROM THE 20 th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST	180

Kedves Olvasó!

Jelen számunkkal egyidőben egy mellékletet is megjelentetünk, amely Czeglédi Katalin '*Hunok-e a volgai bolgárok?*' című tanulmányát tartalmazza.

Az elmúlt időszak következő tevékenységeire szeretnénk olvasóink figyelmét felhívni:

A Bibliotheca Mikes International keretében a következő művet adtuk ki az elmúlt időszakban:

 Moderne ungarsk lyrikk: Válogatta, magyarból norvégára fordította és az előszót írta: Sulyok Vince) (120 old.)

Az elektronikus művek itt érhetőek el: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

2010. március 15-én megjelent a Journal of Eurasian Studies II. évfolyamának 1. száma, amelynek a tartalomjegyzéke a következő:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **CURRENT & UPCOMING EVENTS**
- **CHRONICLE**
 - **DI GIOVINE, Paolo:** The Issue of the Language Families in the Light of Recent Research
 - **MARÁCZ, László:** Hungarian Catholic Bishops' Conference Truth Paradoxes
- **HISTORY**
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Ancient Celtic Art of Eurasia
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** State Structure of the Huns
- **LINGUISTICS**
 - **CZEGLÉDI, Katalin:** The Name of Hungarian People «*hungar*» in the Mirror of Geographical Names
- **LANGUAGE TEACHING METHODOLOGIES**
 - **MOLNÁR, Zsolt & MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília:** The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 3. : The Roots and Their System
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **MELLÁR, Mihály:** The Reading of the Cretan Hieroglyph Texts
- **ETHNOMUSICOLOGY**
 - **BENCZE, Mihály:** Ancient Musical Instruments of Barcaság
- **GEOSTRATEGY**
 - **MAHAPATRA, Debidatta Aurobinda:** Volatility and Ethnic Instability in Post-Soviet Trans-Caucasus
 - **Z. TÓTH, Csaba:** Abduction of Europe
- **LITERATURE & ARTS**
 - **DE PINTO, Marco Syrayama:** On the Difficulty of Translating into Portuguese the Ottomanisms x Neologisms in Tuna Kiremitçi's *Dualar Kahcılar*
 - **EKUKLU, Bülent:** Slumdog Millionaire (eng)
 - **EKUKLU, Bülent:** Slumdog Millionaire (tur)
- **BOOK REVIEW**
 - **KÁRPÁTI, Gábor Csaba:** We, Huns — We, Magyars
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** I. V. Otrosenko. The Role of the Buddhist Church in the Mongolian National Movement (1905-1911)
 - **USMANOVA, Larisa:** Aynur Sibgatullin. Tatar Internet
 - **УСМАНОВА, Лариса:** Айну́р Сибгатуллин. «Татарский интернет» [USMANOVA, Larisa: "Aynur Sibgatullin. Tatar Internet"] (in Russian)
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **HIRTH, Friedrich:** Hunnenforschungen

A lap itt érhető el: <http://www.federatio.org/joes.html>

A Szerkesztőség

Hága, 2010. április 15.

Dear Reader,

Together with this issue we publish a supplement, which contains a paper by Katalin Czeplédi, entitled '*Are the Volga Bulgarians Huns?*'

During the last quarter we published the following volume:

- ✚ **MODERNE UNGARSK LYRIKK (MODERN HUNGARIAN POETRY):** (Translated from Hungarian into Norwegian by: SÜLYÖK, Vince) (120 p.)

The electronic works can be accessed at: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

On 15 March 2010 the 1st issue of the second volume of the Journal of Eurasian Studies was published. From the contents:

- **FARKAS, Flórián:** Dear Reader
- **NEWS BRIEF** (compiled and edited by **ZOMBORI, Andor**)
- **CURRENT & UPCOMING EVENTS**
- **CHRONICLE**
 - **DI GIOVINE, Paolo:** The Issue of the Language Families in the Light of Recent Research
 - **MARÁCZ, László:** Hungarian Catholic Bishops' Conference Truth Paradoxes
- **HISTORY**
 - **BÉRCZI, Szaniszló:** Ancient Celtic Art of Eurasia
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** State Structure of the Huns
- **LINGUISTICS**
 - **CZEGLÉDI, Katalin:** The Name of Hungarian People «*hungar*» in the Mirror of Geographical Names
- **LANGUAGE TEACHING METHODOLOGIES**
 - **MOLNÁR, Zsolt & MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília:** The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 3. : The Roots and Their System
- **ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH**
 - **MELLÁR, Mihály:** The Reading of the Cretan Hieroglyph Texts
- **ETHNOMUSICOLOGY**
 - **BENCZE, Mihály:** Ancient Musical Instruments of Barcaság
- **GEOSTRATEGY**
 - **MAHAPATRA, Debidatta Aurobinda:** Volatility and Ethnic Instability in Post-Soviet Trans-Caucasus
 - **Z. TÓTH, Csaba:** Abduction of Europe
- **LITERATURE & ARTS**
 - **DE PINTO, Marco Syrayama:** On the Difficulty of Translating into Portuguese the Ottomanisms x Neologisms in Tuna Kiremitçi's *Dualar Kalıcıdır*
 - **EKUKLU, Bülent:** Slumdog Millionaire (eng)
 - **EKUKLU, Bülent:** Slumdog Millionaire (tur)
- **BOOK REVIEW**
 - **KÁRPÁTI, Gábor Csaba:** We, Huns — We, Magyars
 - **OBRUSÁNSZKY, Borbála:** I. V. Otroschenko. The Role of the Buddhist Church in the Mongolian National Movement (1905-1911)
 - **USMANOVA, Larisa:** Aynur Sibgatullin. Tatar Internet
 - **УСМАНОВА, Лариса:** Айну́р Сибга́туллин. «Татарский интернет» [USMANOVA, Larisa: "Aynur Sibgatullin. Tatar Internet"] (in Russian)
- **CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA**
 - **HIRTH, Friedrich:** Hunnenforschungen

The periodical can be accessed at: <http://www.federatio.org/joes.html>

The Editors

The Hague, April 15, 2010

Szerzőink / Our authors**BENCZE, Mihály**

Matematikus, tanár, költő. Négyfalun született 1954-ben. A kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen, a Matematika Karon szerzett 1978-ban diplomát. Azóta középiskolákban matematikát tanít, jelenleg Brassóban az Áprily Lajos Gimnáziumban. Emellett a következő területeken fejt ki tevékenységet: tevékenyen részt vett a brassói magyar középiskola rendszer megalapításában; alapítója az Erdélyi Magyar Matematikai Verseny-nek; alapítója a *Wildt József Nemzetközi Matematikai Verseny*-nek; diákjai számára mentorként működik, akik folyóiratokat szerkesztenek; az OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE nemzetközi matematikai szaklap főszerkesztője; a *Fulgur* (1993) nevű kiadó alapítója, amely magyar könyvek kiadására összpontosít. Számos könyv (verseskötetek és matematika), valamint több száz matematikai szakkikk szerzője.

Mathematician, teacher, poet. Born in Négyfalu in Transylvania in 1954. Graduated from the Babeş-Bolyai University, Kolozsvár/Cluj/Klausenburg (Transylvania), Faculty of Mathematics in 1978. Since his graduation he is teaching mathematics in high schools, currently in the Áprily Lajos High-School in Brassó/Braşov/Kronstadt (Transylvania). Next to teaching his activities cover the following fields: he was involved in the establishment of a Hungarian high-school system in Brassó/Braşov/Kronstadt; founded the Hungarian Mathematics Competition in Transylvania; founded the *József Wildt International Mathematical Competition*; mentor of students who create student periodicals; editor-in-chief of the international mathematical journal OCTOGON MATHEMATICAL MAGAZINE; founder of the publishing house *Fulgur* (1993), which specializes in publishing Hungarian books. He is author of several books including poetry and mathematics and several hundreds mathematical papers

BENDUR, István

A Pécsi Tanárképző Főiskola magyar-országi szakát végezte el 1968-ban. Tagja volt a Szederkényi Ervin szervezte Jelenkor körnek. Az ELTE BTK-án kiegészítő magyar szakot végzett, majd még többféle végzettségre (könyvtárosi, informatika tanári, segédrendezői) tett szert élete során. 10 éves kora óta versel. A publikálás nem erős oldala Dűrenmattal együtt vallja „azért szeretek falun élni, mert kicsiben megtapasztalom azt, ami az országban történik.”

Qualifying at the Hungarian and Russian department he graduated from Teacher Training College, Pécs, in 1968. He was an active member of the Jelenkor creative community organized by Ervin Szederkényi. He got a second degree in Hungarian at the University of Eötvös Lóránd (ELTE) and later on he gained some more qualifications in different fields (librarian, IT teacher, and assistant director). He started writing poems at the age of 10. Publicity and publications are not his strong points. He claims what Dűrenmatt says: “I like living in the countryside, thus, on a small scale, I experience all what happens in the country.”

BÉRCZI, Szaniszló

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Közöttani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktiszi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoritokat vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságnak az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

Physicist-astronomer who made a new synthesis of evolution of matter according to the material hierarchy versus great structure building periods. This model is a part of his Lecture Note Series Book on the Eötvös University. He also organized a research group on evolution of matter in the Geonomy Scientific Committee of the Hungarian Academy of Science (with Béla Lukács). He wrote the first book in Hungary about planetary science From Crystals to Planetary Bodies (also he was the first candidate of earth sciences in topics planetology). He built with colleagues at the Eötvös university the Hunveyor University Surveyor (Hunveyor) experimental space probe model for teaching and training purposes and development of new constructions in measuring technologies.

BOTKA, Tivadar (1802-1885)

Megyei főjegyző, az MTA tagja. Iskoláit Léván, Nagyszombatban és Pesten végezte; tanárai közül Schwartner Márton volt rá a legnagyobb hatással, akit 1819-ben hallgatott. 1821-ben szerezte ügyvédi diplomáját, mire azonnal a megye szolgálatába állott és folyton vagy a közügyeknek, vagy a tudománynak szentelte magát; 1824-től kezdve mint első tiszti alügyész, utóbb főszolgabíró, tiszti főügyész, majd megyei főjegyző s később mint megyebizottsági tag vett részt a megyei ügyekben. Mint főjegyző élesen kikelt a főispánok visszaélései ellen, a miért le is kellett mondania. 1843-ban országgyűlési követévé választották és a liberális eszmék harcosai közé állott. 1847–1848-ban ismét megválasztották, de lemondott mandátumáról. A világosi fegyverletétel után, az első provizórium alatt rövid ideig törvényszéki elnök volt; részt vett a megye gazdasági egyesületének megalkotásában és vezetésében mint elnök; az 1866. inség alkalmával mint felső-magyarországi királyi biztos működött. 1861–1872-ig tagja volt a képviselőháznak és részt vett a regnikoláris bizottságban. Ezután visszavonult a magánéletbe. A Magyar Tudományos Akadémia 1847. december 29-én levelező, 1872. május 24. rendes, 1877. május 24. tiszteleti taggá választotta; a Magyar Történelmi Társulatnak alapító és választmányi tagja, a pozsonyi Toldy-körnek alakulásakor elnöke volt.

Senior county clerk, member of the Hungarian Academy of Sciences. Studied law and during his whole he was devoted to public service and scientific work. Next to this he was also a founding member of the Hungarian Historical Society.

BÖGRE, Miklósné (née REGÉNYI, Irén)

Kispesten született 1934-ben vasutas katolikus családban. Iskoláit Püspökladányban és Debrecenben végezte, számvitelben könyvelőként dolgozott. 1990. óta nyugdíjas. Ideje túlnyomó részében a családfáját kutatja.

Born in Kispest in 1934 in a Roman Catholic family of railroaders. Completed her studies in Püspökladány and Debrecen; worked as accountant. Since her retirement in 1990 she spends most of her time researching her genealogical tree.

CZEGLÉDI, Katalin

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar-orsz-altajisztika szakán folytatta tanulmányait, az altajisztikai tudományokból egyetemi doktori címet is Szegeden szerzett. Nyelveket valamennyi magyar állami iskolai típusban, nyelvészetet és idegen nyelveket főiskolán és egyetemen tanított. Kutatási területe az általános és alkalmazott nyelvészetben belül a nyelvészeti őstörténet. Jelenleg a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetemen és a Budapesti Körösi Csoma Magánegyetemen tanít nyelvészeti őstörténetet. Előadásai rendszeresen vesz részt konferenciákon. Eddig mintegy 80 tanulmánya és két könyve (*'A szkíta-hun nyelvek története 1. Hangtan 2. Ósmondattan'*) jelent meg. Megjelenés alatt: *'3. Alaktan (1. Gyökrendszer 2. A toldalékok rendszere)'*. Feladatának a nyelvünk és népünk igaz történetének a minél jobb megismerését valamint a megszerzett tudás átadását tartja.

Studied Hungarian-Russian-Altaic languages and literatures at the University 'József Attila' in Szeged, Hungary. She was given the title 'dr. univ' at the same University, too. As a teacher Ms. Czeglédi taught foreign languages at all type of state schools, and linguistics at state universities. Her major research topics cover linguistic prehistory in general and applied linguistics. Currently she teaches linguistic prehistory at Private Universities called 'Nagy Lajos király' in Miskolc, Hungary and 'Körösi Csoma' in Budapest, Hungary. She regularly delivers scientific lectures at conferences and meetings. Ms. Czeglédi published about 80 essays and two books: *'History of Scythian-Hunnish languages 1. Phonetics 2. Presyntax'*. Currently she is working on the third volume of this series *'3. Accidence (1. System of roots of words 2. System of forming of words.)'*. Her major aim is to learn the history of our language and our people in the best possible way and to convey this knowledge to as many people as possible.

ERDÉLYI, István

Nagyváradon született 1931-ben, 1944 őszén menekültek az anyaországba. Az ELTE Történettudományi Karán 1955-ben végzett, mint régész. Diplomadolgozatát avar témából írta, László Gyula vezetése mellett. 1955-től négy éven keresztül Leningrádban az Állami Egyetem Régészeti tanszékén dolgozik mint aspiráns, a szakvezetője M.I. Artamonov professzor volt, az Állami Ermitázs Múzeum főigazgatója. Kandidátusi munkáját „A magyarok Levédiában” címmel odakint védte meg 1959-ben. 1976-ban védte meg akadémiai doktori disszertációját „Az avarság és Kelet a régészeti források fényében” címmel. Eddig 21 könyve jelent meg. Tanított mint külső előadó az ELTE Régészeti Tanszékén, a Történelmi Segédtudományok Tanszékén, a Finnugor Tanszékén, a Belsőázsiai

tanszéken, a Miskolci Bölcsész Egyesület nem akkreditált egyetemén 4 évig, a Református Egyetem Történettudományi Tanszékén, végül a Pécsi Egyetem Ázsia Központjában. 1961-től 1990-ig Mongóliában vezetett közös mongol-magyar régészeti kutatóexpedíciókat 12 alkalommal. 1995-ben hozta létre a Magyar Őstörténeti Munkaközösséget, amelyet hivatalosan Egyesületté szervezett át, jelenleg elnöke. Szerkeszti az egyesület *Eleink* — magyar őstörténet című folyóiratát és egyben a mellékletét, az *Őstörténeti Füzeteket* 2002-től kezdődően. Megkapta a magyar keletkutatók Körösi Csoma díját 1997-ben; a Mongol Tudományos Akadémia diplomával tüntette ki 2007-ben (csak 17-en kapták meg az egész világon). 7 éven keresztül vezette a magyar-bolgár-szovjet régészeti nemzetközi expedíciót társvezetőként, évente egy-egy hónapon át. Kétszer volt Moszkvában mint vendég főmunkatárs az akadémiai Régészeti Intézetben, 1968-70-ben és 1980-83 között. Az ELTE habilitálta 1996-ban mint történész doktort.

He was born in Nagyvárad in 1931; in 1944 they fled to Hungary. Graduated in 1955 at the Eötvös Loránd University, Budapest as archaeologist. The topic of his dissertation project concerned the avars and it was done under the supervision of Gyula László. Between 1955 and 1959 he worked in Leningrad under the supervision of professor M.I. Artamonov, the general director of the State Hermitage Museum. He was awarded an academic doctor degree there for his thesis entitled: 'The Hungarians in Lebed'. In 1976 he was awarded the doctor title from the Hungarian Academy of Sciences. Mr. Erdélyi taught on numerous Hungarian universities. Between 1961 and 1990 he led 12 Mongolian-Hungarian research expeditions in Mongolia. In 1995 he established the Hungarian Prehistorical Think-Tank, of which he is the president. He is the editor of the periodical 'Eleink' and its supplement 'Prehistorical Booklets'. In 1997 he was awarded the prize for Hungarian Orientalists, the Körösi Csoma Prize. The Mongolian Academy of Sciences awarded him in 2007 with a diploma (only 17 people received such an honor in the whole world). During 7 years he led the Hungarian-Bulgarian-Soviet international expedition. He was twice in Moscow as visiting senior fellow at the Archaeological Institute of the Academy (between 1968-70 and 1980-83). Received a habilitation as doctor of history at the Eötvös Loránd University, Budapest in 1996.

FABÓ, László Pál

1974-ben végzett a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán. 1991-ig négy kutatóintézetben (alapvetően mikroprocesszoros) fejlesztési munkákon dolgozott, mint tudományos főmunkatárs. 1991-ben egy barátjával közösen egy akkor világviszonylatban egyedülálló moduláris működtető rendszert fejlesztett ki templomi orgonák számára. Erre alapozva orgonaépítő vállalkozást hoztak létre, amellyel közel húsz év alatt bő három tucat orgonát rekonstruáltak, illetve építettek. A magyar nyelvvel és a rovásírással 1999-ben kezdett foglalkozni. Eredményeit az ETRUSZK JELVARÁZS c. könyvében összegezte. Az etruszkból szerzett nyelvi tapasztalatokkal a tarsolyában áttért a hozzáférhető hun nyelvemlék tanulmányozására, s jelenleg e kutatás köti le idejének jelentős részét.

Completed his studies at the Technical University of Budapest, Faculty of Electric Engineering in 1974. Until 1991 he worked in four research institutes as senior researcher. In 1991 he developed together with a colleague a unique system for church organs. Based on this invention they established a company which restored or built more than three dozen organs. He began researching the Hungarian language and the runic script in 1999. His results are published in his book 'Etruscan Sign Charm'. Based on these results he commenced researching the Hunnish texts, which currently takes up most of his time spent on research.

FRIEDRICH, Klára

Szakácsné Friedrich Klára 1948-ban született Budapesten. Fogymatékos gyerekekkel foglalkozik, beszéd terapeuta, valamint független kutató Magyarországon a rovásírás területén. A rovásírást gyerekkora óta kutatja, autodidakta módon képezte magát a történelem, néprajz, valamint a régészet területén. A *Forrai Sándor Rovásíró Kör* alapítója valamint a Kárpát-medencében az évenként megrendezésre kerülő *Rovásírás Verseny* szervezője. 2007 óta kétszer járt a Boszniai Píramisok Völgyében, tapasztalatairól több tanulmányban számolt be. A számos önálló kötete mellett ugyancsak számos kötetet írt férjével, Szakács Gáborral együtt.

Mrs. Szakács, Friedrich Klára was born 1948 in Budapest, Hungary. She is a teacher of handicapped children, speech therapist, teacher and independent researcher in Hungary of runic writing. She has been studying runic (rovás) writing form her childhood, self-educated in history, folklore and archaeology. She is co-founder of the *Sándor Forrai Circle of Runic (Rovás) Writers* and co-organizer of the annual *Runic (Rovás) Writing Competition* for the Hungarian students in the countries of the Carpathian Basin. Since 2007 she visited twice the Valley of Bosnian Pyramids and has written about her experiences in various studies. In addition to her own books issued since 1994, she has co-authored with her husband Szakács Gábor numerous books.

FRIGYESY, Ágnes

Újságíró, 1963-ban Kecskeméten született. A Kodály Zoltán Ének-zenei Általános Iskolában és Gimnáziumban kezdte meg tanulmányait, majd a kaposvári Tanítóképző Főiskolán szerzett diplomát. Hét év tanítás után az újságírói pályát választotta. A tanítás mellett magyar szakon megszerezte második diplomáját a szegedi Tanárképző Főiskolán. Külső-, és belső munkatársa volt a Kecskeméti Lapoknak 1989-től, az Új Magyarországnak, a Film, Színház Muzsikának, a Honismeretnek, a Magyarok Világszövetsége lapjainak: a Világszövetségnek, a Magyarok Világlapjának és a Világlapnak. Megjelentek cikkei a Heti Nemzeti Újságban, a Münchenben megjelenő Nemzetörben, majd a magyarországi Magyar Nemzetörben, valamint az Ausztráliai Magyar Életben stb. Több száz interjút készített az elmúlt 15 év alatt. Jelenleg szabadúszó újságíró.

Journalist. She was born in 1963 in Kecskemét. After concluding her primary and secondary school education in her native town, she studied pedagogy in Kaposvár then she earned her second degree in Hungarian language in Szeged. After having spent seven years teaching she turned to journalism. Since the collapse of communism she worked for numerous newspapers and journals both in Hungary and abroad. At present she is freelance journalist.

MÁTÉ, Zsuzsanna

A Szegedi Tudományegyetemen a Juhász Gyula Pedagógusképző Karon oktat magyar irodalmat és esztétikát. Törzstagja a Szegedi Tudományegyetem Málnási Bartók György Filozófiai Doktori Iskolájának. Az MTA Doktori Bizottságánál 1996-ban szerzett kandidátusi fokozatot, Abszolútum a művészetfilozófiában századunk első felében témában. 2006-ban habilitált a Debreceni Egyetemen Sík Sándor — a szépíró, az irodalomtudós és az esztéta könyvével. Fő kutatási területei: a magyar esztétika története és más komparatistikai esztétikai problémakörök. Számos kötet szerzője.

Works as habilitation professor at the University of Szeged (Juhász Gyula Teacher Training Faculty), she teaches Hungarian literature and aesthetics. Ms. Máté is full member of the doctoral PhD-system in philosophy of Málnási Bartók György at the University of Szeged. She received a PhD-degree in Philosophy: "The Absolute in the philosophy of art in the first half of our century", at the Hungarian Academy of Sciences (1996); Habilitation: "Sándor Sík – the author, the literary scientist and the aesthetician" at the University of Debrecen (2006). Her main field of research are: Hungarian history of aesthetics and other comparative questions of aesthetics. Author of several books.

MELLÁR, Mihály

Matematikus oklevelet szerzett a Belgrádi Tudományegyetemen. 1980 óta Ausztráliában él, ahol ausztráliai aboriginal és pápua-új guineai művészkereskedőként dolgozik. Emellett szerves és endogén kultúrák kutatásával foglalkozik.

Mathematician, Academia of Sciences, Belgrade. Since 1980 he is living in Australia, working as Australian Aboriginal and Papua New Guinean art and craft dealer, researching organic and endogen cultures.

MOLNÁR, József (1918-2009)

1918-ban született Budapesten. Író, szerkesztő, kiadó, nyomdász. Először a szociáldemokrata mozgalom tagja volt, később a népi írók hatására a Nemzeti Parasztpárthoz csatlakozott 1945-ben, majd a vezetőség tagja lett. Kezdetől szemben állt a párt kommunistákhoz húzó csoportjával, ezért 1947-ben kilépett a pártból, s 1948-ban elhagyta az országot. Évtizedeken keresztül vándorolt Európában. A legkülönbébb munkákkal kereste kenyerét. Végül Németországban telepedett le. 1960-ban nyomdát, majd Aurora néven könyvkiadót alapított, és az Új Látóhatár című folyóirat szerkesztésével, kiadásával foglalkozott, amelynek alapításától számítva ő volt a fő mozgatóereje. Közismert Misztótfalusi szakértő, akiről írott életműve 2000-ben jelent meg a Balassi Kiadó és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem közös gondozásában. 2009. december 1-én hunyt el Münchenben.

Born in 1918 in Budapest. Writer, editor, publisher, typographer. First he was with the Social democratic movement, later, in 1945 he joined the National Peasant Party. He became the member of the party's leadership. From the very beginning he was firmly against those in his party who collaborated with the Communists, therefore he left the party in 1947 then Hungary in 1948. Decennia long he traveled in Europe and earned his living with all types of work. Finally he settled down in Germany. In 1960 he founded a press then a publishing house called Aurora. Next to that he was the driving force behind the *Új Látóhatár* [New Horizon] periodical for decades. He is a well-known and established Misztótfalusi specialist. His grand oeuvre on Misztótfalusi was published in 2000. Passed away in Munich on 1 December 2009.

MOLNÁR, Zsolt

Egyetemi doktori fokozatot szerzett Vezetés-Szervezés szaktudományban, a Budapesti Műszaki Egyetem Társadalom és Természettudományi Karán, a „Szervezetek megismeréstani mintái” tárgykörben. Jelenleg jelentéseméleti kutatással foglalkozik a jelentéslétrehozás, különösen a magyar nyelv jelentésalapú vizsgálatának tárgykörében. Ezzel párhuzamosan kutatja az elméleti eredmények anyanyelvtanításban való alkalmazását is.

Received a doctor univ. degree in Management and Organization from the Budapest University of Technology, Faculty of Social and Natural Sciences in the field of “Cognitive Modeling of Organizations”. Currently he is working in the field of cognitive sciences focusing on the research of creation of meaning. His special interest is the investigation of the Hungarian language based on the meaning principle. In line with his research he is also working on new language teaching methods based on theoretical findings.

MOLNÁRNÉ CZEGLÉDI, Cecília

Tanító és tanításmódszertan fejlesztő. Általános iskolában dolgozik, tanításmódszertan fejlesztési területen alkalmazott kutatást és gyakorlati bevezetést végez. Jelenlegi fő tárgyköre a jelentésalapú kutatások elméleti eredményeire épülő új magyarnyelv-tanítási módszertan kidolgozása és bevezetése.

Ms. Molnárné Czeglédi is working as teacher and teaching methodology developer. Currently she is working in an elementary school, does applied research, practical adaptation and effective introductions in the field of teaching methodology development. At present her main area of interest is the development of a new Hungarian language teaching method, based on the theoretical findings of the meaning principle.

OBRUSÁNSZKY, Borbála

Történész-orientalista. 1992-1997 között az ELTE-n történelem-mongol szakon végez, majd 1997 és 1999 között a Mongol Állami Egyetemen végez posztgraduális képzést, és 1999 decemberében megvédi a doktori címét. 2000-2002 között a Pécsi Tudományegyetemen alakuló Ázsia Központ külső szakértője volt, majd a Shambala Tibet Központ mongol programjait szervezte. Közben több tanulmányutat tett Mongóliába és Kínába. 2005-től a Körösi Csoma Sándor Egyetem előadója. Ezen kívül több magyar tudományos egyesület (alapító) tagja: Magyar Őstörténeti Munkaközösség, Magyar Történelmi Társulat, László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesület. Számos könyv és tanulmány szerzője; rendszeresen készít elemzéseket közép-ázsiai témakörben a szakajtó számára. Jelenleg egy oktatási lap főszerkesztője.

Historian, orientalist. She completed her studies at the University Eötvös Loránd in Budapest between 1992 and 1997 in history and Mongol civilization. This is followed by a postgradual study at the Mongol State University, where she is awarded a Ph.D. degree in 1999. Between 2000 and 2002 she worked as external consultant of the Asia Center at the University of Pécs, and organized the Mongol programs of the Shambala Tibet Center. During this period she participated in several expeditions in Mongolia and China. Ms. Obrusánszky is member and/or founder of several Hungarian scientific associations and she is author of numerous books and articles, and regularly provides analyses on Central Asia in the scientific press. Next to that she is the editor-in-chief of an educational journal.

PIRI, Zoltán

Kemenesmagasiban született. Szergényben járt általános iskolába, majd Ausztriában középiskolába. 1960-ban érettségizett Iselsbergben, a Königin Juliane Schule-ban. Utrechtben végezte el az egyetemet, történelmet hallgatott. 32 évig tanított, ebből 30-at a goudai Scholengemeenschap, De Goudse Waardenben.

Born in Kemenesmagasi, Hungary. Completed the primary school in Szergény, Hungary then the secondary school in Austria. Graduated in 1960 in the Königin Juliane Schule in Iselsberg. Completed his university studies (history) in Utrecht. He taught for 32 years, from which 30 years in De Goudse Waarden in Gouda.

SEGESVÁRY, Viktor

A budapesti Református Theológiai Akadémián nyert lelkészi oklevelet 1953-ban. A genfi egyetemen doktorált politikai tudományokból, majd református teológiából. 1971 és 1994 között az Egyesült Nemzetek egyes gazdasági fejlesztési programjainak igazgatója — Algéria, Afganisztán, Mali, — majd, korai nyugalomba vonulása után, mint konzultáns, az ENSZ Fejlesztési Programjának főtanácsadója afrikai és ázsiai országokban. 1994 óta a civilizációk közötti viszony és elkerülhetetlen dialógusuk feltételeit, valamint a globalizáció problematikáját tanulmányozza.

Born in Hungary, he left his homeland after the 1956 Revolution, and worked during 25 years with the United Nations in the field of economics and social development. His experiences in Asia and Africa familiarized him with the existence of different human worlds and taught him the necessity of understanding and tolerance in human relations. He obtained a Ph.D. in Political Science and International Relations from the Graduate School for International Studies and a D.D. from the Faculty of Protestant Theology, both at the University of Geneva (Switzerland).

SZAKÁCS, Gábor

1951-ben született Budapesten. Rovásírás kutató, újságíró, zeneszerző, író, idegenvezető. Függetlenként dolgozik a magyar médiában. 1980 óta tanulmányozza a rovásírást. A *Forrai Sándor Rovásíró Kör* alapítója és elnöke, a Kárpát-medencében évenként megrendezésre kerülő *Rovásírás Verseny* szervezője. Emellett a települések határaiban rovásírástó táblák elhelyezésének is szervezője. 2006 nyara óta visszatérő látogatója a Boszniai Piramisok völgyének. Számos kötetet írt feleségével, Friedrich Klárával együtt.

Mr. Szakács was born in 1951 in Budapest, Hungary. He is a runic researcher, journalist, composer, musician, writer, guide. He works independently in the Hungarian media. Since 1980 he has been studying runic (Rovás) writings. As founder and president of the *Sándor Forrai Circle of Runic (Rovás) Writers* he is the organizer of the annual *Runic (Rovás) Writing Competition* for the Hungarian students in the countries of the Carpathian Basin. Next to that he is organizing the placement of signboards with runic script at settlements' boarder. Since the summer of 2006 he has been a regular visitor and reporter of the Valley of Bosnian Pyramids. He has co-authored with his wife Friedrich Klára numerous books.

TÓTH, Miklós

Jogász, református teológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

Z. TÓTH, Csaba

Társadalom- és művelődéstörténeti kutató, őstörténész. Művészeti tanulmányok után (Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 1979-1981, díszlet-jelmeztervezés tanszék), 1999-től kulturális antropológiát hallgatott a Miskolci Egyetemen. 1990-től több mint nyolcvan írása (tanulmány, esszé, interjú, recenzió) jelent meg, főként folyóiratokban (Harmadik Part, Országépítő, Liget, Kapu, Hitel, Életünk, Képmás, Turán). 2002-2005 között cikksorozata jelent meg az Országépítőben a 19-20. század egyes politikatörténeti vonulatairól. Ebben vizsgálta az anglo-amerikai politikai befolyás szerepét korunkban, különösen Cecil Rhodes és „titkos társasága” tevékenységén keresztül, Carroll Quigley és Antony Sutton, amerikai történészek munkái nyomán. E sorozatban 2004-ben jelent meg az „Európa elrablása”, az „1914 - az angolszász felelősség kérdése” és más cikkek. 2009-től a Turán negyedéves magyar őstörténeti folyóirat szerkesztője.

Freelance researcher of the cultural and social history and the Hungarian prehistory. After studies of fine arts (Academy of Fine Arts, Budapest, Scenic and Costume Design Faculty, 1979-1981), from 1999 he learned cultural and visual anthropology in the University of Miskolc. Since 1990 he published more than eighty articles, mainly in periodicals (among others in the Harmadik Part, Országépítő, Liget, Kapu, Hitel, Életünk, Képmás, Turán). Since 2002 in the quarterly Országépítő he published a series about the political history of the 19th-20th century. He examined - in the footsteps of Carroll Quigley and Antony Sutton - the Anglo-American political influence in our time, particularly through the analysis of the activities of Cecil Rhodes and his “Secret Society”, the Round Table. In 2004 he published more articles, e.g. *1914 – the question of British responsibility*, in autumn *The Balfour-declaration and the Zionism*, and in the winter issue *The 21st Century – a looking back from 2002*. Since 2009 he is the editor of Turán, the Hungarian prehistorical quarterly.

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Freiburg i.B., Németország	/	Freiburg i.B., Germany
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
-----------------------	-----------------	---	--------------------

~ ~ ~ ~ ~ ~

Piri Zoltán : In memoriam Csetri Elek (1924 — 2010)

Kolozsvári látogatásom során 1997-ben ismerkedtem meg Csetri Elekkel. Lászlóffy Aladár író hozott össze vele, miután megtudta, hogy én egy Bethlen Gáborral kapcsolatos publikációra készülök. Csetri Elek ugyanis öt évvel korábban könyvet adott ki *Bethlen Gábor életútja* címmel. Így kezdődött ismeretségem, majd több mint egy évtizeden át tartó barátságom a neves történésszel. Minden évben találkoztunk egyszer-kétszer, általában Magyarországon, ahova gyakran járt a Magyar Tudományos Akadémia üléseire és történelmi kutatásai céljából. Kapcsolatunk kovásza ugyan Bethlen Gábor történelmi jelentőségének az újraértékelése volt a legújabb nyugat-európai, többségében a magyar történetírásban ismeretlen források felhasználásával, de mint ember is közel kerültünk egymáshoz.

Csetri Elek Tordán született 1924-ben. A Kolozsvári Református Kollégiumban végezte a középiskolát, majd a Bolyai Tudományegyetemen a történelem szakot (1947). Rövid ideig középiskolákban is tanított Nagybányán és Marosvásárhelyen, de élete legnagyobb része az egyetemi pulpitushoz kötötte. 1949-52 között a Bolyai, illetve Babeş-Bolyai egyetemen tanársegéd, adjunktus, majd 1962-86 között egyetemi docens. Nyugdíjazása után négy évvel újakezdte az egyetemi oktatást, de most már a régen kiérdemelt professzori cím alatt. Vendégprofesszorként tanított egy évet az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (1991) és több évet, egészen az elmúlt tanévig a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen. A rendszerváltás után sok munkát fektetett az Erdélyi Múzeum történelmi folyóirat újraindításába, amelynek 1995-1997 között a főszerkesztőségét is magára vállalta.

Csetri Elek 1984-ben kapta meg a Körösi Csoma Sándor emlékérmét. 1990-ben a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja lett. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület tiszteleti taggá, míg a kolozsvári Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság tiszteletbeli elnökévé választotta. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület nyolcvanadik születésnapja alkalmából ötven történetírást együttműködésében vaskos emlékkönyv kiadásával köszöntötte.

Munkássága legnagyobb részét a kutatás töltötte ki. Nem volt könnyű történészként kutatni és dolgozni a Ceauşescu alatti Romániában. A politikai jellegű témák levéltárban hozzáférhetetlenek voltak, publikálásuk pedig eleve lehetetlen. Erdélyi magyarként egyébként is többszörösen hátrányos helyzetben volt. Csetri Elek történelmi politikai érdeklődése ellenére gazdaság- és kultúrtörténetet kutatott Erdélyben, a feudalizmusból a kapitalizmusba való átalakulás korát, a XVII–XIX. századi Erdélyt kutatta, de mindig összmagyarságban gondolkodott. Jó rálátása volt a kortárs nyugati történetírára is. Választása a francia Annales-kör módszertanára esett, ezt tette magáévá és alkalmazta gazdaságtörténeti publikációiban. A társadalom eseménytörténeti leírása helyett a folyamatos, strukturális történetet kereste a társadalomtudományok, mint a szociológia, a pszichológia, az antropológia, stb. módszertáinak a felhasználásával.

Nagyon termékeny író volt. Publikációinak a száma meghaladja a háromszázat. Kisebb tanulmányai általában romániai magyar folyóiratokban jelentek meg. Talán nincs egyetlen olyan folyóirat sem, amelyben ne jelent volna meg tőle valamilyen cikk, beszámoló, vagy tanulmány. Számos könyvet is írt, többet erdélyi, vagy magyarországi társszerzőkkel. Fent már említettem egyik jelentős művét a nagy erdélyi fejedelemlről, Bethlen Gáborról. Másik két jelentős tanulmánykötete Körösi Csoma Sándorról, a neves erdélyi nyelvtudósról és orientalistáról szól, aki hosszú éveket töltött Ázsiában, hogy felkutassa a magyarok ottani rokonait: *Körösi Csoma Sándor indulása* (1979) és *Körösi Csoma Sándor* (1984). Szabó T. Attila már az első kötet megjelenését ujjongva ünnepelte: „Csetri Elek kötete (...) új életrajzi anyagával, színes környezet- és jellemrajzával, a társadalmi és történeti háttér felvetítésével, az egész eddigi Csoma-irodalom tényanyagának kritikai megrostálásával, illetőleg e tényanyag átrendezésével, a tudományos felszerelés igényességével a magyar tudománytörténeti vizsgálódást (...) jelentős forrásmunkával gazdagította...” A második kötet ezen az úton haladva tovább korrigálta a korábbi tévelygéseket. Újabb források megismerése után tavaly egy harmadik kötet megírására készült. Ezt a januárban bekövetkezett halála miatt már nem tudta befejezni.

Csetri Elek közösségi ember volt. Ahova hívták, hogy előadást tartson, ha tehetné, szívesen elment. Megtette ezt Romániában, Magyarországon, sőt egy hollandiai meghívásnak is eleget tett, és 2002 szeptemberében előadást tartott a hollandiai Elsspeetben a Hollandia Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Napjain „*A románok magyarságképe*” címmel (megjelent a Mikes International 2003. évi első számában). Csetri Elek nagy érdeme, hogy a romániai oktatási hatóságok a rendszerváltás után elfogadtak egy olyan tankönyvet, amely tárgyilagosan számolt be a romániai magyarság történelméről. Ez azért is fontos és áttörésnek számít, mert előtte a román történelem tankönyvekben egy szó sem esett a romániai magyarokról, mintha nem is léteztek volna.

Csetri Elektől a református egyház szertarása szerint vettek búcsút családja, rokonai, barátai és sok tisztelője a Farkas utcai Egyetemiek Házában, majd onnan kísérték utolsó útjára a Házsongárdi temetőbe. Kedves Elek, Isten veled.

IN MEMORIAM ELEK CSETRI

In this issue we remember two exceptional persons, two historians who passed away recently. Elek Csetri, the Transylvanian historian, academician, organizer of cultural fora, editor, is remembered by his friend Zoltán Piri.

Tóth Miklós : In memoriam Herczegh Géza (1928-2010)

Túl sok a búcsúzás! Túl sok értéket veszünk el. Barátokat, bajtársakat, akik — Bartók Bélával szólva — ‘tele kofferrel mennek el’ tőlünk. Ady mondja: ‘Halálig csak az tud pompázni s virúl, virúl, ki az Istennek viselőse’.

Herczegh Géza haláláig pompázott és tele kofferrel indult el a nagy emberi útra, amelyen mindnyájunknak mennünk kell. Legutóbbi találkozásunk alkalmával Budapesten még munkatervekben állapodtunk meg. Magyar breviáriumról beszéltünk, amelyben a magyar szellemi arc megjelenik, amelyben önmagunkra ismerünk bárhol a világon, magyarul és angolul. Mert a magyarságban van egy nagy életbölcsség és nagy életerő, amely keresztül süt és ragyog ezer év irodalmi alkotásain. Gézának a fejében cikkek jártak, amelyeket meg kellett még írnia, — történelem, amelynek jelentései, útmutatásai vannak a mára, a holnapra, a holnaputánra. Tervek, feladatok: küldetés. Egyik hágai istentisztelet után odajött hozzám s ezt mondta: ‘Fontos szót mondtál ki a prédikációdban, azt mondtad: *küldetés*’. Az a tény, hogy ez a szó találta szíven, mindent megmond. Ez a szó, ez az alapvető, az egész életet betöltő emberi és magyar küldetés, kötelezettség kötött bennünket egymáshoz az őszinte barátság személyes kapcsolatán túl, amely elhunyt öcsémmel, Dr. Tóth Lajossal (aki 1956-ban a székszárdi Nemzeti Bizottság elnöke volt, utána kétszeri halálbüntetési követelés után 8 évi fegyházra volt ítélve, amelyből 4 év után szabadult) fennállt barátságában gyökerezett.

Nagykaposon született 1928-ban. Jogi tanulmányait a Szegedi Egyetemen végezte. 1951-től 1967-ig a budapesti Állami- és Jogtudományi Intézetben dolgozott. Soha sem lépett be a Pártba. 1976. és 1990 között a pécsi egyetem nemzetközi jogi tanszékének tanszékvezető professzora volt. 1985-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 1990-ben annak rendes tagja lett. 1990-től 1993-ig az Alkotmánybíróság helyettes elnöke, 1993-tól 2003-ig a Hágai Nemzetközi Bíróság bírója volt. Magyarországra való visszatérése után sok írása látott napvilágot. Hollandiában, elsősorban a Hollandiai Mikes Kelemen Körben, többször tartott előadást.

Nagy nemzetközi jogász volt. A hágai Nemzetközi Bíróság bírója, annak eddigi egyetlen magyar tagja volt. Annak japán bírója — aki évenkénti újévi fogadásán lakásában a finn nagykövettel és velem egy korty pezsgőt ivott a japán-finn-magyar rokonságra — többször nagy tisztelettel beszélt nekem róla. Ki kell itt emelni egy tanulmányát ezen a jogi területen, amelynek gyakorlati fontossága is nagy marad, ‘*A náciizmus magyarországi üldözötteinek nyújtandó kártalanítás néhány nemzetközi jogi kérdése*’, amely először az ‘Állam-és Jogtudomány’-ban jelent meg 1967-ben, s amely a Mikes International 2005. 4. számában újra kiadásra került s így mindenki számára magyarul és németül — angol, francia és orosz összefoglalóval — mindig hozzáférhető, (http://www.federatio.org/mikes_per.html).

Gézát a lelke mélyén a történelem érdekelte a legjobban, különösképpen a magyar és európai külpolitika-történet. Monumentális műve ‘*Európa Közepén és Európa Peremén – Magyarország nemzetközi kapcsolatainak története 896-1945*’ – miután részeiben már kiadásra került — egységesen, ezen cím alatt a Bibliotheca Mikes International-ben jelent meg 2003-ban (http://www.federatio.org/mikes_bibl.html#10). Ezt minden magyar embernek, aki el akar igazodni a magyar történelem, a magyar jelen és jövő kacskaringós világában, alaposan tanulmányoznia kell. A letöltési adatok arra mutatnak, hogy e könyv iránt óriási az érdeklődés. Figyelnünk kell a Holland Királyi Tudományos Akadémia rendezésében 2001. május 11-én a Magyar Millennium kapcsán Amszterdamban ‘Eastern-Central Europe, Its place and role in history’ címmel tartott előadására, amely útmutatóul szolgál mindnyájunk számára Közép-Európa geopolitikai problémáinak a megértésénél (Mikes International, 2001. 1. szám). Meg kell itt említeni ‘*Foggal és körömmel*’ című regényét is (Budapest, 2008), melyben az 1944. március – 1945. március közötti drámai időt írja le a maga tapasztalatai alapján egy magyarországi kisvárosban (ld. e könyvről az ismertetőt a Mikes International 2009. 1. számában). Ha vannak regények, melyeket kötelező olvasmánnyá kellene nyilvánítani a középiskolákban, akkor ez az lehetne. Hol vannak azonban a kötelező olvasmányok a Kárpát-medence és a világ minden részébe szétszóródott magyar fiatalok számára? Külön kérdés és feladat ez valamennyiünk számára a jövőre, hiszen a történelmi és ezzel az önérték-tudatot a szépirodalom teszi élővé az ember számára. Nekünk pedig nagy történelmi szépirodalmunk van regényekben is, költeményekben is. Ezeket továbbadni kötelességünk. Mi nem is tudatosítjuk magunknak eléggé feladataink tömegét, amelyeket — különösképpen Magyarországon kívül élve — nekünk magunknak kell megoldanunk, mert senki más meg nem oldja ezeket helyettünk és nélkülünk. ‘Előttünk egy nemzetnek sorsa áll’, mondhatjuk Petőfivel, ma azonban a Magyar Szellemi Hazában, az egész világon. Ez, hogy Gézával szóljunk, a *küldetésünk*.

Herczegh Géza a tiszta ember, a melegszívű jóbarát mindenkinek az emlékezetében marad, aki őt ismerte. Őt nem lehet elfelejteni. Vele és nevével, Melindával folytatott minden beszélgetés élmény volt és marad mindnyájunk számára. Résztvettünk és együttérzésünk Melindával és az Egész Kedves Családdal van e nagy veszteségben, amely egyben a magyar kulturvilág nagy vesztesége.

Emlékét szívünkben őrizzük.

IN MEMORIAM GÉZA HERCZEGH

In this issue we remember two exceptional persons, two historians who passed away recently. The obituary of Géza Herczegh, historian, academician, judge of the International Court of Justice, is signed by Miklós Tóth.

Bendur István :

Egy szent ereklyénkre

Férgeket látott a félszemű költő,
Közjónk rágta el az önös érdek,
Hontalan lett, ki óvta hazánkat,
Bálványok előtt csúsztak a térdek.

Atyjafiára fonja a hurkát
Kincseiért a nincsbe taszítva,
Százados sérelem torja lepi,
Lelki szeméttől törpét nagyítva.

Váteszi csöndben égre tekintve
A mi urunkhoz küldi fohászat,
Bamba jelennek mély szakadékán
Békélje maradéka a gyászát.

Szatmárcsekéről kérte az áldást,
Messzi jövőtől büntetett épnek.
Szent szavai már sejtjeink része,
Hol a világban magyarok élnek

2009. január 19.

ESEMÉNYNAPTÁR

MEGHÍVÓ

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG és
az ÍRÓK ALAPÍTVÁNYA – SZÉPHALOM KÖNYVMŰHELY

szeretettel várja Önt és barátait

SULYOK VINCE EMLÉKESTJÉRE

és utolsó,

VÉREZNI KEZD A TENGER

című

verseskönyvének

bemutatójára

2010. április 23-án, pénteken, 17 órára

a Magyar Írószövetség Klubjába.

(1062 Budapest, Bajza u. 18., I. emelet)

A vendégeket köszönti:

dr. Vasy Géza, a Magyar Írószövetség elnöke.

Sulyok Vince verseiből felolvas:

Szatmári Attila színművész.

Részletet mutatunk be

Jánosi Antal

A fény vándora

című,

Sulyok Vincéről

készült portréfilmjéből.

A költőre, műfordítóra és művelődéstörténészre

**Kányádi Sándor,
Pomogáts Béla
és Filip Tamás
emlékezik.**

*A bemutatót követően Sulyok Vince verseskönyvei és műfordításkötetei
a helyszínen kedvezményesen megvásárolhatóak.*

SULYOK VINCE

~ ~ ~ ~ ~

Szent László Király Napjai, 2010. június 24-27.

Magyar-székely nemzeti kulturális ünnep Csíkrákoson

Fővédnök: Böjte Csaba OFM

A rendezvény eszmeisége:

Sok évszázados vagy akár évezredes székely hagyomány megjelenítése történik a kijelölt napokon, minden program a helyi és környékbeli szellemi forrásokból táplálkozik. Identitásbeli megerősítés mellett az alapeszme természetesen magába foglalja azt is, hogy helye van a derűnek és vigasságnak!

Miért Csíkrákoson lesz a rendezvény?

Mert Szent Lászlót a Boldogságos Szűz „választott vitézének” nevezik a középkori templomi himnuszban. Csíkrákos és Göröcsfalva Kisboldogasszony népe és az Ő patronáltjaként élünk évszázadok óta. Ebben is egyek vagyunk Szent Lászlóval.

Idegenforgalmi szempontból is szerencsés a június végi időpont, mert általában ezt követő héten tartják az *Ezer Székely Leány Napját* Csíksomlyón.

A program fővédnöke:

Böjte Csaba OFM

Főszervező:

Cserekert Fogadó, Csíkrákos – Kovács Anna-Mária házigazda

Szervezők:

**Csíkrákosi Polgármesteri Hivatal,
Cserei Mihály Általános Iskola tanárai és diákjai,
Csíkrákosi Pacsirta Dalegylet,
valamint a helyi székhely Lovasegylet**

Médiafőnök:

Frigyesy Ágnes újságíró

* * * * *

Program

2010. június 24. csütörtök

A Kárpát-medencéből érkező csoportok fogadása, elszállásolása

20.00: A messziről jöttek ünnepélyes fogadása tábortüzek mellett. Ekkor megtörténik a hétvége programjainak ismertetése, utána *vitézi énekeket* hallhatunk. A műsor után, aki akar, közös, csendes éneklésben vehet részt.

Helyszín: A Cserei Kúria udvara

Vacsora és szállás

2010. június 25. péntek

9.00 Reggeli

10.00 Kirándulás a havasokba a népi Szent László- emlékekhez

Szépvízen megkoszorúzzuk a 2009-ben szentelt egész alakos, bronzból készült Szent László szobrot. Utána a járművekkel a Füvészi-tetőig megyünk, onnan gyalog-túra a Pogány-havasi Szent László-kőhöz és forráshoz, majd a széphavasi kápolnánkhoz. Mindegyik helyen a vezető(k) ismerteti(k) a királyról szóló népmondákat, a kápolnánknál annak történetét. A résztvevők Széphavason fogyasztják el a Cserekert Fogadó konyhájáról hozott hideg ebédet. Utána leereszkedünk Komjátpatakára. Az élmény rendkívüli, a kilátás gyönyörű, csodálatos virágtakarók, pünkösdi rózsák kápráztatják el a zárandokokat.

Komjátpatakon csángó asszonyok frissen sült helyi jellegű palacsintával, friss forrásvízzel, aludttejjel kedveskednek a vendégeknek. A Szent Erzsébet templomban Berszán Lajos atya vár egy rövid köszöntővel és helyismertetéssel. Délután öt óra körül beszállás a járművekbe és indulás haza, Csikrákosra.

Megjegyzés: A kirándulásra mindenki saját járművével megy, ha szükséges biztosítjuk a buszbérlést, ezt kérjük előre jelezni!

18:00 Kiss Dénes, a magyar nyelv kutatójának előadása

20.00 Vacsora a csikrákosi Cserekert Fogadóban

21.00 Sorra meggyúlnak a fáklyák a Bogát-hegyi kápolna alatti muzsdákon. A tárogató hangja belehasít az éjszakába. Tárogatón játszik **Ségercz Ferenc**, a népi fúvós hangszerek mestere, a Fabatka együttes tagja.

A Bogát domb oldalán kicsi tüzek gyúlnak, utána a kápolna mellett felemelik a kb. 3- 4 méter magas Szent László-herma utánzatot az ittlévő legények. A hermát ujjnyi vastag fűzfavesszőkből kötözték a helyiek. Meggyúlnak a lármafák a Csere-tetőn, a karcfalvi Nagy Boldogasszony erődtemplom közelében és a csíki medence különböző pontjain.

Megjegyzés: Régen a tatár betörések alkalmával lármafákat gyújtottak a székelők keletről nyugat irányába haladva. Ennek emlékére gyúlnak fel ismét, hírül adva, hogy „jönnek a pogányok, jönnek tatárok”.

2010. június 26. szombat

9.00 Reggeli**10.00-11.00 Szentmise Szent László király közbenjáró segítségét kérve**Bemutatja **Búzás Árpád**, a Csíkrákosi Kisboldogasszony templom plébánosa*Helyszín:* Kisboldogasszony plébániatemplom*A szentmise után a falubeliekkel elsétálunk a program helyszínére***11.30 Császár Attila**, Csíkrákos polgármesterének köszöntője**11.35- 12.00 A Palóc Társaság vezetője, Urbán Aladár bemutatja a palócok Szent Lászlóval kapcsolatos hagyományait****12.00-13.00 Szabadtéri ebéd** (Sült miccs, szalonna és bográcsgulyás)**13.00-13.30 Árpádkori harci bemutató****13.30-14.30 Gyermekprogramok:***Pakó Benedek Szépvíz ny. plébánosának Szent Lászlóról szóló színdarabját adják elő a helyi Cserei Mihály iskola tanulói.*

A gyermekek Szent Lászlóval kapcsolatos képeket, rajzokat készíthetnek, amelyhez ötleteket a helyszínen kiállított Szent László képekből és ábrázolásokból meríthetnek. A legjobbakat este, a vacsoránál díjazzuk.

14.30- 15.30 Legényes és verbunkos néptáncbemutató**15.30 Tatárkori idők felelevenítése***Riasztás!*

Lóháton néhány dobos, gyalogosan töröksípos rohan fel-alá, s kurjongatnak: – *Riadó! Jönnek a pogányok, jönnek a tatárok!* A közönség megindul a „menedékhelyre”, fel a Csere-tetőre az országút szélén, aztán az iskola melletti úton. A menekülés közben a nézők látják azt is, hogy a székely legények és férfiak lovascsapata a Bontászintéren harcba száll, s megindul a tatárság ellen. Miután a „menekülők” elfoglalták helyüket a Csere-tetőn, látják a közelgő tatár lovasokat. A tatárok is természetesen székelyek, de fejükön bőrlebernyeges, csúcsos főveg. A székelyek harisnyában, zsinóros mellényben vannak, fejükön kalap vagy báránybőrsüveg.

16.00 A csata a nézők előtt zajlik*Megjegyzés: Két oka is van annak, hogy a közönség felsiet a hegyre: 1. Érezzék át, hogy milyen lehetett hajdan a menekülés. 2. Fönt a tetőn csodálatos a kilátás.***17.30-19.00 Lovas ügyességi verseny**

- 7-12 karó tetején egy-egy alma található. Tét az, hogy ki tudja a leggyorsabban összeszedni és a vállán lévő tarisznyába gyűjteni.
- A lovas egy szekercét kap. A pályán lévő tuskók бүтүjén levő fenyőtobozt kell kettévágnia. Ez is gyorsasági verseny.
- Különféle magasságú botokat szúrunk a földre. Aki a legalacsonyabbat ki tudja rántani a földből, az lesz a próba győztese.
- Egy biciklikerek átmérőjű vasabroncs lóg le egy fáról. A lovas körbe-körbe lovagolva minden alkalommal egy kézbe kapott, hegyes botot próbál átdobni a karikán. A karikától persze legalább 5-7 méterre kell elnyargalnia.
- Fejre téve valami lapos, nehezebb tárgyat, egyensúlyozva kell ügetni egy meghatározott távon.

- Vágtából milyen közel tudja megállítani a lovas a lovát egy vonal (pálca) előtt.

Megjegyzés. A verseny eredményességét bíró dönti el, aki számon tartja a teljesítményeket, hiszen az összetettben legjobb lesz a bajnok, vagyis a „Szentlászló”.

19. 00-19. 30 **Bajnokavató**

A győztes az eredményhirdetéskor leszáll a lováról. Felül egy szürke lóra – az őshagyomány fehér kabalájára – és úgy várja a nép előtt a „megkoronázását”. *Kata* teszi fejére a virágkoszorú-koronát, majd a versenybíró elnöke akasztja nyakába a mellkorongot, amelyen – akár lehet tűzzománcból is – a Napbaöltözött Csíksomlyói Szűzanya ábrája látható.

Ezt követően egy székeyruhás kisfiú kihúzza a földből egy kardot. (Olyan helyen van a földben, ahol senkit előzőleg nem sérthet meg, de a közönség jól láthatja, mit tesz a fiú.) A kard valamiféle kőrökkel lesz letakarva, s kb. 10 centire áll ki a hegye. Odaadja *Szentlászlónak* a következő szavakkal: – *Isten kardja Nimródától, Attilától, Szent Lászlótól, Hunyadi Jánostól, Rákóczi Ferencről Neked.*

A kardot hegyével felfelé nyújtja át. *Szentlászló* átveszi, majd megfordítja, hogy kereszt legyen, és a magasba emeli: – *Urunk Jézus Krisztus kereszthalála által szerző nekünk az üdvösséget, árássa ránk áldását, adja békéjét és szeretetét!*

Mindkét ige után általános éljenzés. Ezután *Szentlászló* lova, melyet valaki a zablájánál fogva tart, kap egy takaros szalagbokrétát. Egyébként „világi” jutalomként, *Szentlászló* ettől a perctől fogva ingyen ehet-ihat a rendezvény árusainál.

Vacsora (a Cserei kúria udvarán)

20.30-22.00 **Szent László – rockopera – ősbemutató előadás**

Írta: **Papp Kincses Emese**, zene: **ROLE** együttes, koreográfia: **Három néptánc**-csoport

22:00 órától **Táncház Ségerecz Ferenc** vezetésével

2010. június 27. vasárnap

09.00 **Reggeli**

10.00 **Vasárnapi ünnepi szentmise**

Bemutatja **Böjte Csaba** ferences szerzetes (Déva)

11.00 **Szántai Lajos** művelődéstörténész előadása Szent László királyról

12.00: **Székey fogadalomtétel**

Megjegyzés: Mivel hajdan, mint Buda mellett Rákos mezején a magyar nemesség, úgy a székeyek is gyűlésező helyüknek tartották Csíkrákos mezejét. Az Üléshely nevű határrész őrzi ennek emlékét.

Első mozzanata a **bor megáldása**. A fogadalomtétel után minden résztvevő kap a megáldott borból egy jelképes mennyiséget.

A fogadalomtétel messze a napi politika fölött álló esemény: egyik oldalon a lófőnemzetségek képviselői állnak, a másikon a közsékelység. Velük szemben fehérlovon ül *Szent László*, akinek az a megtiszteltetése, hogy ő olvashatja fel a fogadalom szövegét.

A fogadalmat tevő személy megfogadja: Isten parancsolatait megtartja és az isteni örök szeretet törvénye alapján akar élni. Népe hagyományaihoz hű marad, a székely nép Attilai és Szent László-i szellemét megőrzi. Családját, földijeit a bajban megsegíti, népéhez, nemzetéhez hű marad, szülőföldjét az utónemzedékeknek megtartja.

12.30 Közös ebéd

Üstökben főtt tárkonyos pityókaleves sok borjúhússal és kemencében sült kalács

13.30- 16.00 A tusnádi Szent László Gyermekotthon által összeállított műsor után néptáncgyűttesek, és hagyományőrző csoportok bemutatói következnek

16.00 Szent László király napi rendezvény ünnepélyes zárása

Egy 100 perecből készült koronát hoznak be a színpadra. A gyermekeket oda felhívják, s ők mondják el háromszor a végszót: – *Idvezlég kegyes Szent László király, Kárpát hazának édes oltalma!* Ezt követően a pereckoronát megehetik, miközben szép, magasztos zene szól.

Szombaton és vasárnap a program helyszínén árusok telepednek le. Természetes anyagokból készült kézműves termékeket vásárolhatnak a vendégek.

Résztvételi díj: 100 euró (28.000 Ft)/fő/teljes program, szállás, étkezés

Megjegyzés: Az ár tartalmazza a szállást székely családoknál 4 éjszakára, 4 vacsorát, (csütörtök, péntek, szombat, vasárnap) 3 ebédet (péntek, szombat, vasárnap), 4 reggelit (péntek, szombat, vasárnap, hétfő), és a programokon való részvételt.

Ha bejelentkezik egy teljes hétre, a **Gyógynövénygyűjtő napokra** is, a kedvezményes ár a két rendezvényre:

150 euró (40.000 Ft)/fő/teljes program, szállás, étkezés

Regisztrációs résztvételi lehetőség: 18 euró (5.000 Ft)/fő

Akik nem igényelnek szállást, ezzel az összeggel biztosíthatják részvételüket a programokon, valamint a három közös ebéden (péntek, szombat vasárnap)

Jelentkezés: folyamatosan az alábbi címen: **Cserekert Fogadó, 537298 Csíkrákos, Racu, nr. 185 (Hargita megye) Románia / Kovács Anna-Mária, telefon: 0040-266-379-345, 0040-266-379-111, mobil: 0040-745-180-649,**

e-mail: office@cserekert.ro

Számlaszám: RO16BRDE210SV22603122100 – HUF
Cod Swift: BRDEROBUXXX
BRD Sucursala Miercurea Ciuc

Összeállította: Kovács Anna-Mária és Frigyesy Ágnes

FORTHCOMING EVENTS

In this issue we draw the attention of our readers to two forthcoming events:

- ✚ A memorial poetry evening organized at 5 pm on April 23, 2010 in the Hungarian Writer Association's Club in Budapest to commemorate the late Hungarian poet Vince Sulyok, who spent most of his life in Norway and next to his poetry contributed enormously to the translation of Hungarian literature to Scandinavian languages and Scandinavian literature to Hungarian.
- ✚ *King St. Ladislaus Days* organized between 24-27 June, 2010 at Csíkrákos, Transylvania. The organizers of this 4 days long historical and cultural event intend to present and revive the best traditions of Hungarian identity.

~ ~ ~ ~ ~

PHILOSOPHIA PERENNIS

Máté Zsuzsanna :

On the literary and theatrical impact of Madách's *The Tragedy of Man*

ABSTRACT

Imre Madách has written his dramatic work, *The Tragedy of Man* from 7th February 1859 to 26th March 1860. We celebrate the 150th anniversary of the birth of this masterpiece in 2010. The Tragedy is almost as old as its history of interpretation and impact. In the history of Hungarian literature this writing has the richest professional literature and history of impact which prevails in the different artistic branches. This study gives a short review of the Tragedy's history of interpretation and impact on polite literature and theatrical art.

Imre Madách wrote his dramatic piece of poetry, *The Tragedy of Man* from 7th February 1859 to 26th March 1860, which was first published on 12th January 1862, with an 1861 date. The self-educated author was elected to be a member of the Hungarian Academy in 1863 to acknowledge the greatness of his writing. In the same year his work was published again. Imre Madách died in 1964, at the age of 41. Destiny has given him some years as a gift to be able to enjoy the success and creditable triumph of his single grand writing.

We celebrate the 150th anniversary of the birth of this masterpiece in 2010.

In the history of Hungarian literature *The Tragedy of Man* has the most affluent literary and philosophical interpretation. There is no other literary work about which so many studies and interpretations were written. There is no other piece of art about which such adverse explanations and highly diverse aesthetical appraisals were created. The Tragedy is almost as old as its history of interpretation and impact. During this one and a half century in the last two decades the number of explanatory books and studies has grown dramatically; these are collected into the umpteen Madách bibliographies nowadays.¹

The Tragedy is the brand name and emblem of Hungarian literature abroad. In the last one and half century it was translated into more than forty different languages; in English there are eight, in German there are ten versions. In the last twenty years, for instance, it could be read in Hindi, Gipsy, Turkish, Hebrew, Italian, Latin, Serbian, Catalan, Spanish, Gallego, Finnish, Swedish, Polish, Slovakian, Portuguese, Romanian, French, Dutch, Russian, Bulgarian and Esperanto. There have been studies about the reception of *The Tragedy of Man* in particular countries, specifically in France and Germany.

The Tragedy's history of influence is also diverse without compare. The impact, in the Gadamer concept, the application supports the different meanings found in the subjective interpretation and comprehension, namely, every impact is based on some interpretation.² The influence of the Tragedy incarnates in the polite literature, the fine arts, in the art of theatre and films and other performing arts as well. In Hungarian polite literature, mentioning just some writers, *The Tragedy of Man* and its author has inspired innumerable pieces of art. For instance, we can mention the Tragedy-inspired works of János Arany, János Vajda, Károly Szász, Minka Czöbel, Gyula Reviczky, Krúdy, Ady and from the past decades Géza Páskándi, Csaba Lászlóffy, István Baka and Anna Jókai or their poems written to the author.³ The work of Madách has also been present in the world literature; its analysis can be found in stories in various languages. Its influence has prevailed as well, for instance, in the mankind epic, *Ghost and world* of the big Czech poet, Jaroslav Vrchlicky, in *Memento Mori* of Mihai Eminescu and, according to József Waldapfel, the cognition and impact of Madách can be felt in the Maxim Gorky poem, *The man*.⁴

Emphasizing one author in details: Frigyes Karinthy has recorded the influence of Madách's work, based on some explanations, in the most diverse genre. He states Madách is 'one of the biggest authors' not only in his childhood and adult diary.⁵ He wrote in the centenary issue of *Nyugat* in 1923, on the 100-year anniversary of the birth of Madách, that,

¹ Bódi Györgyné: *A legújabb Madách-irodalom (1993-2003)* Madách Irodalmi Társaság – Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Budapest – Salgótarján, 2004.

² Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer*. Gondolat, 1984. 387.

³ Kozma Dezső: Magyar írók, költők Madáchról. In: XIV. Madách Szimpózium. Szerk.: Bene Kálmán és Máté Zsuzsanna. Kiadja a Madách Irodalmi Társaság. Szeged - Budapest, 2008. 76-84.

⁴ Horváth Károly: Madách Imre. Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 282.

⁵ Karinthy Frigyes: Madách. *Nyugat*, 1923. 2. szám. I. kötet 113.

considering its originality, Madách's work is greater and more perfect than Goethe's Faust.⁶ We can find references to or impact of Madách's writing in the abundance of his works in polite literature. For example, the actualization of Madách's Tragedy is *Frigyes Karinthy's* novel, *Rope-dance* in which it raises its humanist protagonist into the modern era 'through the renewing waves of eternal hope and downfall' where he finally falls in the world of hatred. In his 'This is how you write' drama parodies we can read *The Tragedy of embryo* and *The Tragedy of Little Man*⁷. Besides, in his several smaller satirical pocket-books we can find references to the Tragedy, especially to the enigmatic presence of the three protagonists, Adam, Eve and Lucifer. To my knowledge, Karinthy was the first who imagined the possible continuation of the Tragedy of Man: how could have the 16th scene look like. The subtitle of his 15-page fiction is 'The newly discovered part of The Tragedy of Man which was dropped out of the original edition accidentally and which was between the Kepler and the Tower scenes.' The Sixteenth Scene⁸, of course, is in the presence of Karinthy, in one of his favorite cafés, the New York. Adam appears as a provincial editor, and Lucifer as a book agent. Like in the London scene, the typical figures of Karinthy's era and the literary life march as well. Adam, who is a provincial editor here, similarly to the historical scenes of Madách, disappoints: 'Oh, I feel horror! I found a soulless bazaar there, / Where I was looking for ideas and justice.' And since he cannot choose between neo-impressionism and neo-impressionism and fake journalists mob him with their manuscripts, he feels he has to flee from him as well. Finally, a last disappointment from this unreal present: in the old stocking-knitting usherette Adam identifies the old Eve who whispers a sentence to him: 'Adam, I feel like an author.' After this Adam flees with Lucifer shouting and they 'Sink.'

Dezső Kosztolányi has also written the Tragedy further with the title 'Lucifer on the professorship'⁹ in which, based on Lucifer's idea, Adam takes an exam from Imre Madách's biography. Correspondingly, we can see parallels between the Tragedy of Madách, *The Bride of Jesus*, *The Stoker* and *Da capo al fine* from Péter Hajnóczy where the man is a tragic, degenerate end-product in a world destroying itself, still, what makes him human is that he is stubborn and he always starts over again. We can also find parallels between the Tragedy and the 'world novel' of *László Krasznahorkai*, *War and War*.

The first performance of the Tragedy of Man at the Open-air Theatre in Szeged was in 1933; the setting was made by György Buday who later illustrated the Tragedy with a famous woodcut series. The Tragedy could be heard on radio as well, the earliest was in 1929 directed by Árpád Ódry. Following this, it could be heard in almost every year in the Hungarian Radio until the Second World War. In 1935, the most remarkable radio adaptation was made with Gizi Bajor, Artúr Somlay and Gyula Csontos, directed by *Antal Németh* and with the script revision of *Lőrinc Szabó*. The whole script could be heard in several radio transmissions abroad in the language of the country thanks for the translations; in Vienna and Prague in 1931, in Vienna and New York in 1934, in Oslo in 1938, in Belgrade in 1940, in Helsinki in 1944, in Buenos Aires in 1950, in Vienna and Warsaw in 1964. From the seventies we could see it as a teleplay, in different directions, even as a marionette performance and now the cartoon version is created. It is also known in an opera version, it was performed in the Opera House of Budapest in 1970 and the music was composed by György Ránki. The film of András Jeles, *Angelic Greeting* was presented in 1984 and was made from the Tragedy's interpretation.

126 years ago, on 21st September 1883, the first performance from the Tragedy of Man was made by Ede Paulay who was the dramatic director of the National Theatre from 1878 and from 1884 for 10 years, until his death, was the executive director. We owe other plays' first presentations to him as well: *Vörösmarty's* *Csongor and Tünde* (1879), *Goethe's* *Faust* (1887), *Byron's* *Manfred* (1887) and *Lessing's* *Wise Nathan* (1888). Besides directing the Tragedy of Man, his activity has spread to almost everything; the original, handwritten director's copy proves this. He attributed great importance to the nature of the musical background, exactly describing it (quiet, strong, song-like, sung, fanfare-style), to the scenery and setting which had to be historically appropriate (he designed and drew them as an indication). In the National Theatre he was the first who used electric illumination on the stage (for example moonlight, shade, getting dark, bright morning, little light). For him, the composition of the scenes, the casting, the instructions, the setting and the designing of the 504 different costumes had the same importance. Except for the costumes of Eve; there were 11 types of them. Mari Jászai, who played Eve, performed in her own costumes which she designed with the help of painters Ferenc Paczka and Árpád Feszty. The incidental music of the premiere was composed by Gyula Erkel. With regard to the great success, it was played 13 more times in the same year and eleven years later, on 13th May 1894 was the hundredth performance in the National Theatre where there was still the Paulay version until 1905, the revival of Imre Tóth¹⁰ And not only in the capital. This masterpiece of Madách has caused a real fever in the whole country among the theatre-goers and the ones interested in drama. In the following ten years after the premiere it was performed in 186 Hungarian provincial settlements, mostly on a temporary stage. Until 1905 this number has reached the

⁶ Karinthy Frigyes: Madách. Nyugat, 1923. 2. szám. I. kötet 113-123.

⁷ Karinthy Frigyes: Így írtok ti. Szerk.: Ungváry Tamás, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 283-288, 469-485.

⁸ Karinthy Frigyes: Így írtok ti. Szerk.: Ungváry Tamás, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 235-250.

⁹ Kosztolányi Dezső: Lucifer a katedrán. Nyugat, 1923. 2. szám. I. kötet 152-160.

¹⁰ Barta János: Madách Imre. Franklin-Társulat Kiadása. Budapest, 1943. 176. o.

417th performance, with huge success and profit. The Tragedy, with changing cast and direction and some years of break, is still present in the program of Hungarian theatres. The thousandth performance of the Tragedy was on 7th April 1963 in the National Theatre in Budapest. The opening premiere of the new National Theatre on 15th March 2002 was also the Tragedy of Man.

The premiere of the Tragedy, the director approach of Ede Paulay has lived on Hungarian stages for 22 years. The celebration of the 125th year jubilee of the first direction and performance of the Tragedy was last year. Besides the theatre reviews, the memoir literature, the costumes, the costume designs and stage designs, two basic historical documents remained in the National Széchenyi Library from the performance on 21st September 1883: the director's copy of Ede Paulay and the prompter book of that play. I have to mention that immediately after that performance Zsolt Beöthy was the only one who, after seeing the performance, matched the script published in print and what he had heard on the stage. In his review he criticized the arbitrary changes and mutilations of the Madách text. On the whole he was right. However, Ede Paulay's changes in the script and the roles were corrected as time was passing; the later directors conformed to the script more. Paulay's merit as a director was in the daring that started to show the work of Imre Madách towards the theatrical public. He liberated the drama from its 'book prison', familiarized the dramatic work with a wider audience that has become a reader of the work as well. The next renowned direction belongs to Sándor Hevesi who, as the director of the National Theatre, on 22nd January 1923, the centenary of the birth of Madách, has directed his own modern approach of the Tragedy in the form of a mystery and has preserved the mental unity of the original writing by adhering to the script.

Taking The Tragedy of Man onto the stage is the greatest challenge for directors, actors, setting- and costume designers as well to this very day, since 1883. This particular challenge sets the controversial question recurring in the critical reception that whether the performance on stage can be regarded as the dramatic writing of Madách or the director's recreation or a kind of joint art. This problem arises for those who know the script of the Tragedy well especially when they face the fact that some things were left out of the text of the dramatic work during taking it onto the stage and to what extent it modifies the interpretation of the performed work. The two major text reductions prevailed during the beginnings at the Paulay premiere in the old National Theatre and at the opening premiere of the new National Theatre in Budapest on 15th March 2002. This latter director's interpretation has stirred a great professional and political storm since the approach of János Szikora has made the greatest modifications on The Tragedy of Man. The script was reduced to almost its half, with 40 %. The roles were changed on purpose so several times the character said another character's script: for instance Eve said the script of the Lord, Adam, Lucifer, Adam said the script of Eve, etc. A similar role change but with a smaller scale can be detected in case of Paulay as well; in the first scene the chorus of Angels speak instead of the Lord and in the last scene the Archangels answer Adam's questions instead of the Lord and the Lord's voice can be heard only in the last line. In case of Szikora, there was hardly anything left from the fifteen scenes, it seems as if Madách has never written the most important scene: the Lord and the Archangels did not fit in the director's conception, we cannot hear even their voices.

After this short outlook let us go back to the beginning: only 61% of the original text of Madách has remained in the evasion of Paulay. From the 4117 lines of the Tragedy he left 2560 for the three and a half hour performance since the whole text would have required a six-hour long performance. Unfortunately, the reductions and editing the mental unity of the original work of Madách has basically damaged. Thus, in the first speech of Lucifer in the premiere such philosophical thoughts were left out on which the basic mental conception of the whole work was based, for instance, the statement of Lucifer, 'the created world is senseless' was left out. This way the search for sense and the philosophy of struggling as finding the sense of life is damaged. Similarly, the prediction of the philosophy of struggling was left out of the songs of the chorus of angels and the omission of the space scene has also changed the philosophical unity of the original work. Based on the comprehensive comparison of the director's copy of Ede Paulay and the prompter book of the premiere, we can state that the deeper philosophy and mental unity of the dramatic work could not materialize because of the reductions.¹¹

The two-decade long success of Paulay's direction was due to something else. Paulay's approach of direction has followed the contemporary meningenism, the pictorial history which was a kind of theatre loyal to its era. In the historical scenes Ede Paulay has emphasized the realistic and historical loyalty in the historical scenes and concentrates on the spectacular presentation rich in effects. Thus, he basically amplified the dramatic action of the scenes with pragmatism of human struggle and disillusionment and not the abstract thoughts. The mental unity and philosophy of the work was damaged, however, the Tragedy has gained on the other side, in popularity and the strengthening of the inclination to read.

In 2008 the Madách Literary Association has published a unique issue by Sándor Enyedi: a bibliography called 'The Tragedy on the Stage- 125 years' which registers altogether 1150 different theatre premieres and the thousands of performances behind them; more than a thousand in the National Theatre. According to the data of this book, taking the

¹¹ Máté Zsuzsanna: *Hermeneutikai dilemmák a Tragédia 125 éves Ősbemutatójának eredeti Sógókönyve és Paulay Ede rendezői szövegek könyve alapján.* - Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, (Academiei Romane, Bukarest), LIII. évfolyam, 2009. 1. szám, 3 - 15.

Tragedy onto the stage has not only happened in the towns and several smaller settlements of Hungary but it has also gone around the world. Among the foreign premieres the first was in Hamburg in 1892 and in the same year it was followed by a premiere in Vienna and Prague and it could be seen in several European cities (1893 – Berlin, 1905 – Brno, Plzen, Prague, 1909 – Prague, 1916 – Zurich, 1922 – Prague, 1930 – Vienna, 1932 – Stockholm, 1932 – London, St. Gallen (Switzerland), 1934 and 1937 – Vienna, 1937 – Hamburg, 1937 – Paris, 1939 – Berlin, 1940 – Frankfurt, 1943 – Bern, 1946 Cerepoveci (Soviet Union), 1948 – Innsbruck, 1949 – Munich, 1965 – Poznan, 1966 – Belgrade, 1967 – Vienna, Warsaw, Prague, 1968 – Bukarest, 1969 – Vienna, 1970 – Moscow, Leningrad, Leipzig, Berlin, 1971 – Tartu, Gdansk, Katowice, 1972 – Leningrad, 1975 – Bukarest, 1979 – Minszk, Groznij, Riga, 1983 – Klagenfurt, 1984 – Paris, 1985 – Warsaw, Katowice, Gottwaldov, 1989 – Rome, 1992 – Paris, 1997 – Edinburgh, 2000 – Munich, 2003 – Milano, 2005 – Munich). Beyond the continent, in 1922 in New York and Detroit, in 1924 in Chicago, Detroit and Jerusalem, in 1953 and 1964 in Melbourne, in 1960 in Toronto, in 1964 in Buenos Aires, in 1980 in Minneapolis, in 1986 in New York, in 1987 in Los Angeles.¹² According to the data of Sándor Enyedi's bibliography, this can be interpreted as the symbol of the welcome of the Hungarian theatre and literature.

The secret of the charm and success of the Tragedy is its eternal intellectual content, universal questionings, timely answers, power that makes us think and richness of interpretations. The Tragedy carries the diverse and numerous possibilities of the explanatory and recreative approaches. Since the writing generates the different interpretations in an immanent way by its openness, questionings, discussions and dialogues. The existence history of the Tragedy offers the hermeneutical approach to the individual interpreter. Our common problem is understanding the existence, thus, the Tragedy can be about us as well. This relevance to the reader makes it alive and continuously present at all times. It is effective because it questions our own lives and even the problems of our era and also makes us question, thus, its questions are our questions as well¹³ – for 150 years.

Literature:

- ✚ Károly Horváth: Imre Madách. Gondolat, Budapest, 1984.
- ✚ Frigyes Karinthy: Madách. Nyugat, 1923. 2nd issue, volume I. 113.
- ✚ Frigyes Karinthy: Madách. Nyugat, 1923. 2nd issue. volume I. 113-123.
- ✚ Frigyes Karinthy: This is how you write. Ed.: Ungváry Tamás, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 283-288, 469-485.
- ✚ Frigyes Karinthy: This is how you write. Ed.: Tamás Ungváry, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 235-250.
- ✚ Dezső Kosztolányi: Lucifer on the professorship. Nyugat, 1923. 2nd issue. volume I. 152-160.
- ✚ János Barta: Imre Madách. Published by the Franklin Association. Budapest, 1943.
- ✚ Zsuzsanna Máté: *Hermeneutical dilemmas based on the prompter book of the Tragedy's 125-year-old premiere and Ede Paulay's director's script.* Language and Literary Bulletins, (Academiei Romane, Bukarest), LIII., 2009. 1st issue, 3 - 15.
- ✚ Sándor Enyedi: *The Tragedy on the stage — 125 years.* Premieres of The Tragedy of Man. Madách Literary Association. Budapest, 2008.
- ✚ Zsuzsanna Máté: *Madách Imre, the poeta philosophus. (Essays on the esthetics of The Tragedy of Man).* Hungarian Library of History of Philosophy VI. Miskolc: Bóbor, 2004.

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJÁNAK SZÉPIRODALMI ÉS SZÍNHÁZMŰVÉSZETI ÉRTELMEZÉSE

Madách Imre 1859. február 7-től 1860. március 26-ig írta *Az ember tragédiája* című drámai költeményét. 2010-ben ünnepeljük e remekmű megírásának 150. évfordulóját. A Tragédia szinte egyidős értelmezés- és hatástörténetével. A magyar irodalom történetében ennek a műnek van a leggazdagabb irodalomtudományi szakirodalma valamint a leggazdagabb, a különböző művészeti ágakban érvényesülő hatástörténete. A tanulmány egy rövid összefoglalást ad a Tragédia szépirodalmi és színházművészeti értelmezés- és hatástörténetéről.

¹² Enyedi Sándor: *A Tragédia a színpadon – 125 év.* Az ember tragédiája bemutatói. Madách Irodalmi Társaság. Budapest, 2008.

¹³ Máté Zsuzsanna: *Madách Imre, a poeta philosophus. (Tanulmányok Az ember tragédiája esztétikumáról).* Magyar Filozófiatörténeti Könyvtár VI. Miskolc: Bóbor Kiadó, 2004. 10-15.

ŐSTÖRTÉNET

Bérczi Szaniszló : Kelta kifestő¹

A keltákat Európa mestereinek is szokták nevezni. A mai kelet-Franciaország, Svájc és Ausztria területéről írták le először a korai kelta műveltségi közösségek művészetét a Krisztus születése előtti évezred elejéről. (La Tene műveltség, hallstadti műveltség). Szétvándorolva Európában a kelta törzsek egyre nagyobb területen formálták újjá az életet és a helybeli közösségeket.

1. ábra. A füzet első borítóképe. A bal oldalon fent egy leánykaarc, kőfaragás egy oxfordi síremlékről. Jobb szélén fent egy napemberarc Párizsból, a Cluny Múzeumból. A többi három rajz a Book of Kells pompás kódexből.

Törzscsoportjaik a Kárpát-medencében is jelen voltak és sajátos díszítőművészeti formákat alakítottak ki. (Magyar kard korszak a kelta művészetben.) Évszázadokon átívelő életükről tanúskodnak a gazdag kelta lelőhelyek (főleg a Dunántúlon). A Krisztus születése utáni fél évezredben előbb a rómaiak, majd a germán törzsek egyre nyugatabbra szorították őket: Galliába, Britanniába. Ennek ellenére néhány európai állam még ma is nevében őrzi egy-egy kelta törzs nevét (Helvetia, Belgium, Wales). Az angol ipari forradalom idején kibontakozó geológiában is találunk kelta törzsneveket, főleg az angol grófságok nyomán, ahol az egyes típus-rétegeket először írták le, s ezért a hozzájuk kapcsolódó földtörténeti korszakot is e grófságokról nevezték el (Ordovicium, Szilur).

A mai Európában Írország a kelták ősi műveltségének a leghagyományörzőbb örököse. A rómaiak, az angolszász és viking hódítók is sokat formáltak a kelták britanniai életén. Az államszervezetbe beépítették a latin és a germán műveltségnek, művészetnek a hagyományait is. A már a kereszténység korához tartozó alkotásokban, a románkori építészetben (a templomkapukon) e három műveltség gondolatvilága ötvöződik.

Rajzgyűjtésünk csaknem kétezer év kelta művészetének alkotásaiból mutat be válogatást. A mai Európában is megfigyelhető fantáziadús emberarc-ábrázolásokról kevesen gondolják, hogy az szorosan összekapcsolódik a kelták fejkultuszával, mint díszítőelem.

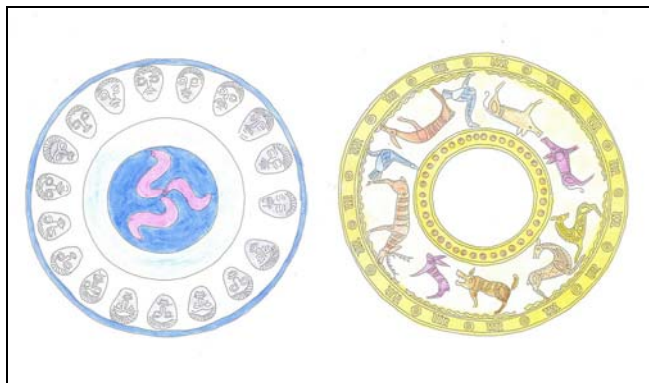
¹ EURÁZSIAI MŰVÉSZETEK SOROZAT 3. Kiadja: a Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Budapest. A teljes sorozat letölthető elektronikusan a következő címről: <http://www.federatio.org/tkte.html>

2. ábra. Fejbrázolások a kelta művészetből: balról jobbra: Basse-Yutz, Franciaország, Kleinaspergle, Németország, Chatenay-Macheron, Franciaország, Waldalgesheim, Németország.

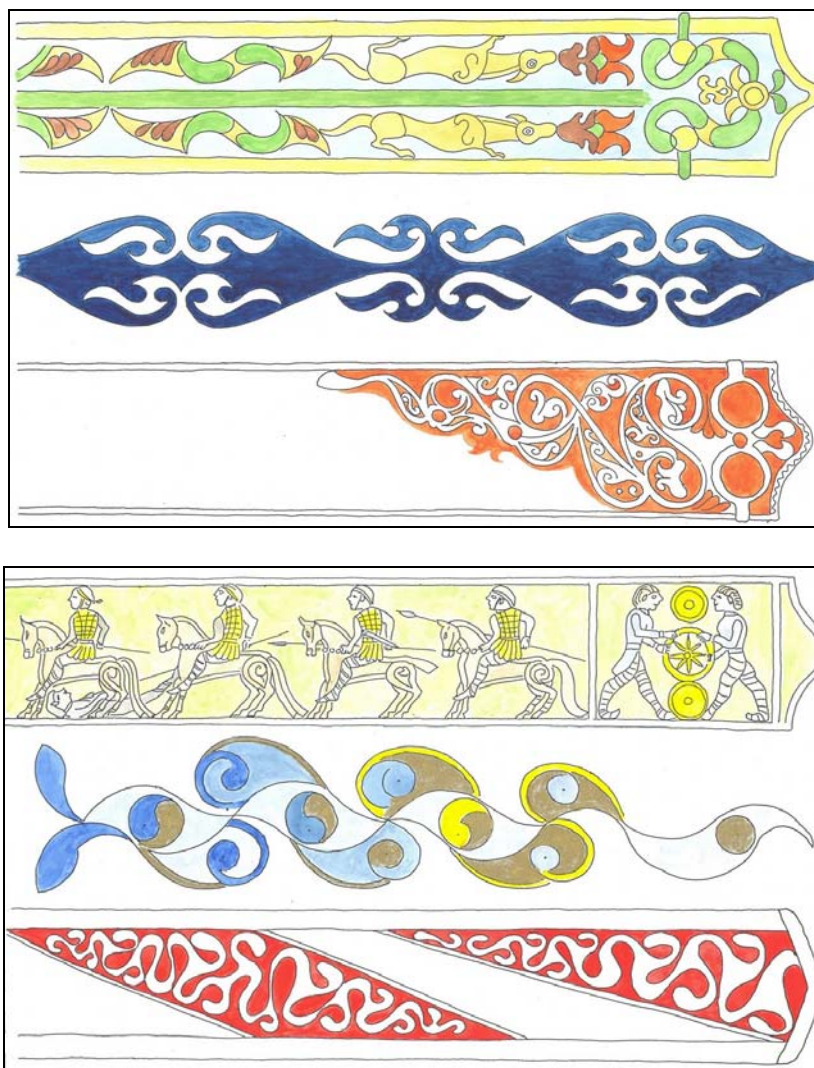
A kelták kifejező fejbrázolása gyönyörködtető. Egyetlen más nagy ókori művészet sem tulajdonított olyan nagy jelentőséget az emberi fej kifejező megörökítésének, mint a kelta. Az emberi fejet, hangsúlyozottan és kiemelten a kelta művészet állította a figyelem középpontjába, megsejtve talán, hogy a találékonyság királyi széke található ott.

(Borítónkon hátul már a középkori gótikából mutatunk be két arcot: egyet egy szent királynő síremlékéről, Oxfordból, a királynő összetört baldachinjáról, egy másikat pedig Párizsból, a Cluny Múzeumból, ahol az arc egy zárókö díszítése és magukból a szőlőlevelekből bontakozik ki.

3. ábra. Körfrízek tálakról, tükrökről. Villa Vecchia, Olaszország, Matzhausen, Németország, Desborough, Anglia, Schwarzenbach, Németország.

Érdekesek állatbrázolásaik is, a legelésző marhától, a kicsi, vadkant ábrázoló bronzszobrokig. A kutya, a tyúk és a macska figurája kézzel írott sorok közé tett díszítés, a híres Book of Kells (Kells-i Könyv, kódex) lapjain.

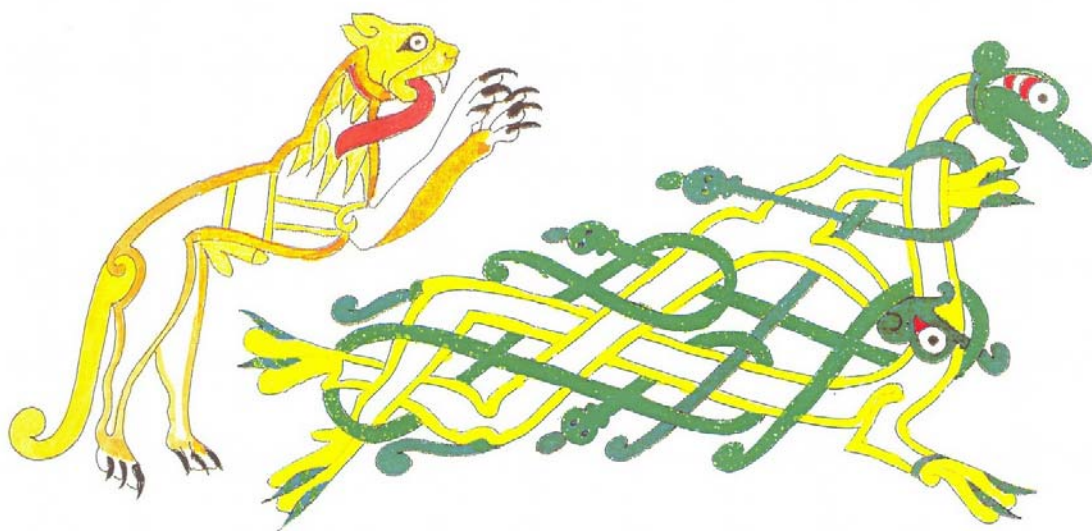
4. ábra. . Ornamentális díszítések a kelta kordokon. Fölülről lefelé: Hochscheid, Németország, Lismacrogher, Anglia, Kiskőszeg, Magyarország, Salzkammergut, Németország, Lough Crew, Meath, Írország, Lítér, Magyarország.

A lábatlani agyagkorsón állatküzdelmi jelenetet látunk, mely a sztyepei művészet gyakori motívuma volt, s a szkíta műveltséggel való együttélésből ered. A ma is kedvelt fonatos és csomózott minták közül is sok származik a keltáktól. A tenger közelében élő népek hajóznak, kötelet fonnak és csomóznak. Az élet ilyen fontos dolgai mindig kifejezésre jutnak az ábrázolt témákban. Az egyik bronztükrő díszítésén hullámzó örvényes rajzolatot figyelhetünk meg, amiből azonban itt is egy emberi arc bontakozik ki. Az örvényes forgó minták rajzolata is (a csomózott díszítésekhez hasonlóan) a tengerparti életre utal. Az örvényeket, hullámokat a díszítőművészetben szigetlakó, vagy hajózó műveltségi közösségek használják föl: a kelták a Brit szigeteken, a vikingek az északi tengeren, a japánok a távolkeleti festészetben. Mindegyikben megjelenik a hullámok-örvények változó méretben megismétlődő fraktál-jellege.

A kereszténység korai díszítő emlékei az ismert skóciai és írországi nagykeresztek, valamint a Book of Kells kódex.

5. ábra. . Kelta nagykeresztek: Killamery, Írország, Aberlamno, Nagy Britannia.

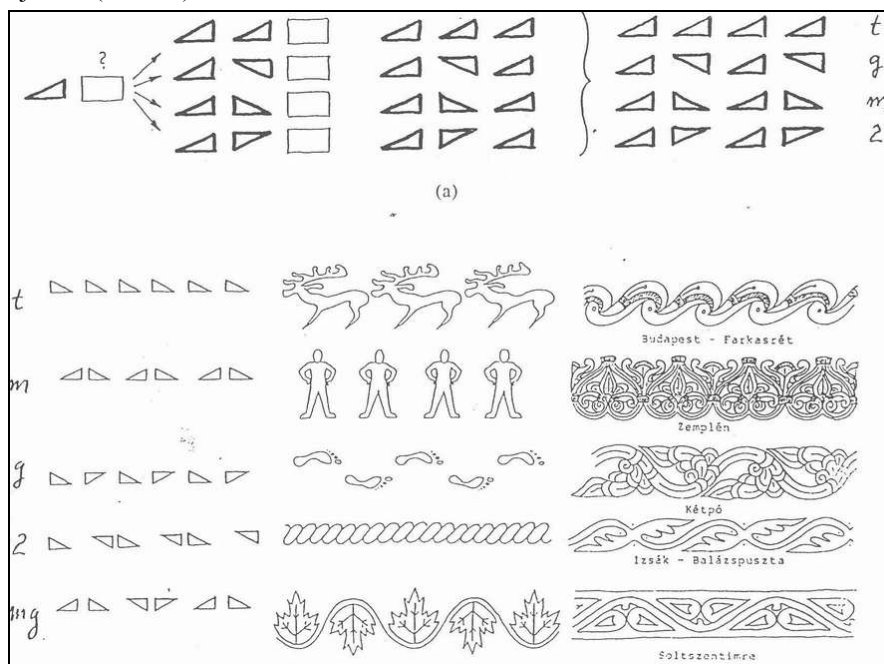

6. ábra. A Book of Kells iniciáléi és sorközi díszítései pompás állatábrázolásokat is tartalmaznak: a kódexet Dublinban, a Trinity College-ban őrzik.

7. ábra. A füzet hátsó borítója szintén állatábrázolásokat mutat a Book of Kells-ből.

Igen gazdag a kelta díszítőművészet matematikai jellegű kapcsolata is. A kettősfrízek olyan alakzatok, ahol nem egyetlen díszítősort ábrázoltak, hanem a síkbeli egybevágóságok egyikével megkettőzték az alapfrízeket (Bérczi (1989). Előbb az egysoros frízeket mutatjuk be (8. ábra.)

8. ábra. A felső ábrán a szomszédsági művelettel történő négy alapfríz megépítésének fázisait ábrázoltuk. Alul látható a szomszédsági művelettel megépült öt egyenes menti mintacsoport három különböző mintázattal. Az első oszlopban a geometriai „csontvázával”, a másodikban egy természeti alakzatrendszerével, a harmadik oszlopban egy honfoglalás-kori palmettás megfelelőjével. (A fríz alatt a régészeti lelőhely nevét is föltüntettük.) Itt a díszítősorokat a honfoglalás kori díszítőművészet kiemelkedően gyakori formaelemével, a húsos pálmalevéllé és pálmavirággal.

Az egyszerű frizeket szomszédsági művelettel állítjuk elő. Ezek az eltolás, a tükrözés, a csúsztatva tükrözés és a félfordulat. Ezzel a négy lehetőséggel négy egyszerű és egy összetett mintasort (öt egység-szalagot) kaphatunk. Közülük négyet a síknak csak egyféle egybevágósági művelete generálja, az ötödik, az mg típus pedig ezekből tevődik össze (8. ábra.). Az első típust az eltolás (transzláció) generálja, jele t (a transzláció szóból). A másodikat a tükrözés hozza létre, két párhuzamos, a fríz vonalára merőleges tükrözéspár, jele m (mirror = tükör, nemzetközi jelöléssel). A harmadikat a csúsztatva tükrözés generálja (jele g , a kristálytani megnevezéssel – angolul glide-reflection – összhangban; ezt megtaláljuk a 4. ábrán is). A negyedik alapfríz a félfordulat műveletek ismétlése hozza létre, a félfordulat jele 2 - illeszkedve a kristálytani jelölésrendszerhez. Az ötödik alapfríz összetett, mert kétféle mozgás generálja: egy fél fordulat és a frízávra merőleges tengelyű tükrözés, jele mg , (itt is a Schattschneider - Senechal-féle rövidített jelöléseket használjuk.) A fríz típusokat bemutató ábrán felsoroljuk az öt egyenes menti mintázattípust a műveletével, egy-egy természeti alakzatrendszerével és díszítősorával, amely a honfoglalás kori díszítőművészetben megtalálható (8. ábra)

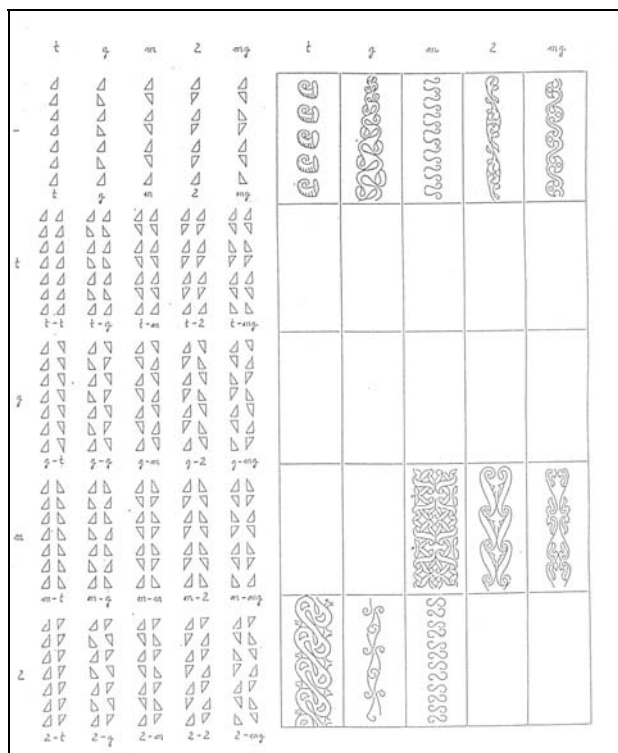
A kelta kori régészet alkotásain azonban nem ezek az egyszerű fríz minták uralkodnak, hanem a kettősfrizek. A kettősfrizek esetén az előzőleg kapott egyszerű szalagmintázatokat nagyobb egységbe építjük össze: megkettőzzük őket. A kettős frizek (kettős szalagok) két, egymás mellett párhuzamosan elhelyezkedő (már tárgyalt) szalag-típusból építhetők fel. A lehetséges változatok mintakészletét a következő módon hozhatjuk létre. A minta megalkotása céljából tekintsük a kettős szalagokat két különálló szalagból, vagyis két "óriásmolekulából" (mintamolekulából) összetettnek.

Az előbb már tárgyalt egységsszalagokat (=alapfrizeket) helyezzük el úgy, hogy függőlegesen álljanak (9. ábra.) A rajtuk látható elemek ismétlését a szalagsáv irányában ható művelet sokszorozta meg (láttuk eltolás, tükrözés, félfordulat, csúsztatva tükrözés). Ezeknek az alapfrízeknek a megkettőzéséhez ugyanezeket az egybevágósági transzformációit használjuk föl, de most az alapfríz irányára merőleges irányban (tehát ezek most vízszintes irányban képeznek szomszédot az egyes egybevágó elemek mellé). A négyféle egybevágósággal négyféle módon fogunk szalagot kettőzni.

Kettősszalag-mintának (kettőzött fríznek) nevezzük az egységsszalagra (alapfrízre) merőleges irányban ható szimmetriaművelettel (egybevágósággal) megkettőzött egységsszalagokat. Az egység-szalagra merőleges irányban a négyféle egybevágóság bármelyikével létrehozhatunk kettős frízt, ezért az öt egység-szalagból a négyféle egybevágósággal összesen 20-féle kettőzött frízt állíthatunk elő (9. ábra.). Ez lesz a kettős frizek osztályozásának az alapkészlete.

	t	g	m	2	mg
t					
g					
m					
2					

9. ábra. A kettős frizek alapmintázatai táblázatosan elrendezve. A lefelé futó szájakat a sík egybevágósági transzformációi: eltolás, tükrözés, forgatás, csúsztatva tükrözés, valamint a jobb szélső oszlopban ezek kombinációi szervezik. Oldalirányban (vízszintesen) a kettőzést ezek közül négy egybevágósági művelet végezhet, betűjelével a , g , m és 2 .

10. ábra. A kettős frízek alapmintázatai és a nekik megfelelő kettősfrízek a kelta művészetben. (Bérczi, 1986, 1989).

A kelta művészet tehát nemcsak gazdagságával, hanem etnomatematikai örökségével is jelentős kincset képvisel Eurázsia művészetében.

Irodalom:

- ✚ Bérczi Sz. (1986): Intuitive Mathematical-Technical Discoveries of Communal Arts. Exhibition on *Symposium and Exhibition on Symmetry*, Darmstadt Technical University, Darmstadt, 1986 jún. 13-17.
- ✚ Bérczi Sz. (1989): Symmetry and Technology in Ornamental Art of Old Hungarians and Avar-Onogurians from the Archaeological Finds of the Carpathian Basin, Seventh to Tenth Century A.D. (in: *Symmetry 2*.Ed .I. Hargittai, *Computers Math. Applic. CAMWA*) 17. No. 4-6. pp. 715-730. Pergamon Press, Oxford.
- ✚ Bérczi Sz. (1993): *A műveltség rétegződése: Gondolkodási és cselekvési rendszerek.*(214 old.) Természet és Környezetvédő Tanárok Egyesülete, Budapest.
- ✚ Bérczi Sz. (1996): Kelta kifestő. TKTE-Uniconstant, Budapest.
- ✚ Bérczi, Sz., Bérczi, K., Bérczi, Zs., Kabai S. (2001): Coloring Booklet Series about the Arts of Central Eurasia with Rich Heritage of Ethnomathematical Ornamental Arts. *Symmetry: Culture and Science*, 12. No. 1-2. p. 231-239.
- ✚ Megaw R., Megaw V. (2001): Celtic art. Thames and Hudson.
- ✚ Szabó M. (1971): Kelták nyomában Magyarországon, Corvina, Budapest.
- ✚ Szabó M., Petres É. (1971): Decorated weapons of the La Tène Iron Age in the Carpathian Basin. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

A rajzos és festett illusztrációk a szerző alkotásai.

~ ~ ~ ~ ~

Obrusánszky Borbála : A hun államszervezet kérdései

A hunok államiségével az elmúlt évszázadokban több kutató –történész, jogtörténész, orientalista - is foglalkozott. Az európai, de főleg a magyar szakirodalomban Attila európai birodalma került a kutatás középpontjába, bár magáról a nagykirály államáról többnyire csak töredékes feljegyzések maradtak a 4-5. századi késő antik forrásokban, és azok nem alkalmasak arra, hogy rekonstruáljuk az európai hun birodalom felépítését.

Éppen ezért a 20. században a történészek, orientalisták kidolgoztak egy olyan összehasonlító módszert, mellyel viszonylag pontosan rekonstruálni lehetett a hun államot. Több tudományterület (régészet, történeti néprajz, filológia, történelem, numizmatika, stb.) együttes eredményét használták fel az elemzéshez, és azt összehasonlították a pusztai társadalomszerveződés hagyományaival.

A legbővebb forrásanyagnak a hunokra vonatkozó kínai krónikák adatait tekinthetjük, amelyek részletesen beszámolnak északi szomszédjaik életéről. Ha azokat összevetjük a késő-antik, valamint perzsa forrásokkal, akkor értelmet nyernek az európai írók töredékes feljegyzése is. Legújabbban az indiai források, a perzsa Sahnáme eposz, sőt a belső-ázsiai hőseposzok is belekerültek a hunokra vonatkozó forrásadatok közé, amely szintén jó kiegészítésként szolgálhatnak a térség történetéhez.¹

Kutatói eredmények

Talán máig legjelentősebb, hunokra vonatkozó külföldi műnek a francia Deguignes forráskiadványa számít. A francia tudós a 18. században kiadta a hunokra vonatkozó kínai krónikás adatokat, emellett történelmi elemzést is írt a hatalmas belső-ázsiai nép eredetéről, sőt felsorolta azok utódnépeit, így a török, mongol népeket, valamint a magyarokat. Ez a mű egészen a 19. század második feléig meghatározta az európai tudományos felfogást. A pozitívista történeti szemlélet azonban gyökeresen szakított a fenti, forrásokon alapuló kutatással, és az akkori-főleg német és osztrák – kutatók a hunok történelmi szerepét jóformán kiiktatták a nemzetközi tudományosságból, és csak vad, műveletlen népek állították be őket, helyükre pedig más, fiktív népcsoportokat emeltek. Az eurázsiai területet így „népesítették be” addig ismeretlen szibériai népek, akiket előbb finnugri népeknek, majd finnugoroknak, ma leginkább uráliaknak neveznek. Ezeknek azonban történelemben való szerepét egyetlen történeti forrás sem említi meg, sőt a régészeti leletek sem támasztották alá a kitalált történelmet.²

Az orientalistikai kutatásban nagy előrelépést jelentett Stein Aurél belső-ázsiai expedíciói, melynek révén az európai kutatók megismerkedhettek a dunhuangi barlangkönyvtár dokumentumaival, és azokból kiderült, hogy egykoron milyen virágzó civilizációk népesítették be a mai Kelet-Turkesztán területét. Az írásos dokumentumokban sok szó esik az ott élő népekről, így a szkítákról³ és hunokról, majd a Belső-Ázsiát uraló türk, uigur, tibeti népekről is nagyon sok új adat került elő. Ekkortájt, 1899-ben tárták fel a cári Oroszország szibériai részén az első hun sírt, így a 20. század folyamán megindulhatott a hunok anyagi kultúrájának megismerése. Azok feldolgozása révén a 20. század folyamán több sinológus, történész írt tanulmányt a hunok államszervezetéről, akik több problémát is tisztáztak. Mára a külföldi tudósok elismerték azt, hogy létezett nomád állam, melynek megalapítását a hunokhoz kötik, sőt kimondták, hogy a későbbi pusztai birodalmak, még az 1206-ban megalakult Dzsingisz kán és szövetségesei által létrehozott mongol birodalomnak is a hun államszervezeti modell volt az alapja. Magyar szempontból ez azt jelenti, hogy a régi társadalomszervezet keleti párhuzama esetén nem a türk-kazár modell, hanem a hun a meghatározó, amit természetesen a türk népek is átvettek.

A kutatók abban is megállapodásra jutottak, hogy a törzsi szervezet lehetett a belső-ázsiai népek alapvető politikai egysége. Az orosz kutatók mellett az amerikai történészek is kimondták, hogy a pusztai állam belső fejlődés eredményeként jött létre, és nem kölcsönözték az államalapítási módszereket a földművelőktől.⁴ Ez megerősítette Burnham korábbi elméletét, aki egy tanulmányában kifejtette, hogy a nomádoknál hatékonyabb szervezetség jött létre, mint a földművelőknél, hiszen hatalmas térséget kellett irányításuk alatt tartani.⁵ Orosz régészek és történészek már a szkítákról is úgy nyilatkoznak, mint államalkotó népről, ami számunkra azért fontos megállapítás, mert ezzel még előrébb hozhatjuk a szervezett közösségi lét kialakulásának idejét az eurázsiai pusztai térségben.⁶ Az ókori történelemben tehát a letelepedett civilizációk mellett nem elhanyagolható a pusztai műveltség és államiség szerepe, mely jelenleg nem eléggé ismert a magyar szakirodalomban. A lovas népek alapvetően

E tanulmány 'A hunok öröksége' című kötetben jelent meg 2009-ben, a HUN-idea kiadó gondozásában. A kötetet lapunk 2010. január-márciusi számában mutattuk be, pp. 42-26. — Szerk.

¹ Ucsiraltu, 2008. 15.

² Az elméletekről Marcantonio, 2002.

³ A kutatók szerint a kínai forrásokban szereplő yue-chi-k szakák, vagyis szkíták voltak. Boodberg, 1977, 5. Christian, 1998. 190.

⁴ Barfield, 1981. 52.

⁵ Burnham, 1979. 349-50.

⁶ Domanszkij, J. V. 1985. 14, Brasinszkij, I. B. 1985. 25-26.

meghatározták a közel-keleti, de a mediterrán-térség műveltségét, bár ilyen nagy horderejű összehasonlító kutatással csupán kevés kutató foglalkozik. Visszatérve a szkíták államiségára, Khazanov monográfiájában négy királyságot is felsorol a kelet-európai pusztai térségben.⁷ Az orosz kutatók megállapításait régészeti leletek is alátámasztják, hiszen a szkíta kurgánokból előkerült méltóságjelvények, diadémok, stb. azt jelzik, hogy azok már jól szervezett, illetve tagolt társadalomban éltek. Nemcsak Belső-Ázsiából, illetve az indiai és afgán részekből, hanem az európai Szkítia területéről is kerültek elő olyan érmék, amelynek görög feliratai említik a baszileusz, vagyis a király nevét, ami szintén azt bizonyítja, hogy a szkítáknak volt állama.⁸

A hun állam kérdésével szorosan összefügg az a vita, amelyik a 20. században folyt kutatók között arról, hogy a kínai forrásokban megjelenő xiong-nu nép ugyanaz-e az európai részen jelen lévő hunnal.⁹ Még a 20. század első felében nem volt egyértelműen elfogadott a kutatók között, ma már azonban a bizonyító erejű régészeti leleteknek, illetve a történeti forrásoknak köszönhetően a két nép azonosságához nem fér kétség. Sőt, ma már a kutatók számára nyilvánvaló az is, hogy az eurázsiai térségben élő, azt jórészt uraló hunok szoros kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatokat ápoltak egymással, egészen a Kr. u. 6. század közepéig, a türkök nyugati hódításáig.¹⁰

Új eredményeket hozott a kínai nyelvészek bekapcsolódása a hun kutatásba, akik teljesen átértékelték a hunok történeti szerepét és magának a hun névnek a megjelenését is. Utóbbinál megállapították, hogy azok már xunyun, xianyun, stb. néven korán felbukkannak a korai kínai forrásokban. A források alapján a kínaiak azt állítják, hogy a Xia-dinasztia is idegen eredetű, hun lehetett, de később is sok idegen elem volt jelen a kínai dinasztiákban, sőt a kínai államszervezetben,¹¹ amely nem meglepő, hiszen a történelem folyamán több idegen, sztyeppe, mint kínai eredetű dinasztiáról is tudunk. A kínai történészek szerint a hunokat a Shang-korban xunyun (de Groot szerint hunor), a Zhou-korban pedig xianyun néven emlegetik a források. A kínai nyelvészek szerint a fenti formák ugyanúgy a hun vagy hung alakot adják vissza, mint a későbbi xiong-nu¹² vagy az indiai források huna alakja. A manapság jól ismert xiongnu nevet Kr. e. 318-tól az egységesülő kínai fejedelemségek kezdték el használni, majd az terjedt el a Qin-ek által létrehozott első egységes kínai birodalomban, és főleg azt használták a későbbi forrásokban. Emellett azonban használatban maradtak a hunokra vonatkozó egyéb nevek is, mint a bei di, xunyun, lu, hu, stb.

A hun állam időrendje

Történeti források adatai alapján egyértelmű, hogy a hunok meghatározó szerepet játszottak a világtörténelemben. A sztyeppei népek – szkíták és hunok – hozták létre az ókori világ leghatalmasabb államait, amely többszöröse volt a makedón Nagy Sándor tiszavirág életű birodalmának, sőt jóval hosszabb ideig fennállt, mint bármely – általunk jól ismert - ókori államalakulat. A források adatai alapján ismert, hogy a hun állam egységesen a Kr. e. I. század közepéig, a széttagolt hun államok pedig egészen a Kr. u. 7. századig fennmaradtak az eurázsiai kontinensen, Észak-Kínától, Észak-Indián át a Kaukázusig, sőt az európai részen Dobrudzsában és nagy valószínűséggel a Kárpát-medencében is. A kínai kutatók legújabb eredményeiből azt látjuk, hogy a hun államiség felbomlása után szétszórott törzsek még évszázadokig éltek a történelmi Ordos vidéken, hiszen némelyekről még a 9. század végén is van adat, ahogyan azt Hou, a Xian-i Egyetem professzora a korabeli kínai forrásokban megtalálta.¹³ Akkor az sem elképzelhetetlen, hogy a pusztai népek által uralt kelet-európai sztyeppén is megmaradtak a hunok. A bizánci, albániai, örmény és perzsa források még a 8. században is említik őket. A fentiek alapján látható, hogy az egységes hun államszervezet és kultúra legalább ezer évig meghatározta az eurázsiai kontinens népeinek közjogi rendszerét.

A magyar történészek álláspontja szerint a magyarok a türk- kazár államszervezeti elemeket vehették át. Ez nem hibás olyan tekintetben, hogy valóban sok hasonlóság van közöttük, de azok nem egymástól vett kölcsönzések voltak, hanem mind a magyar, mind a türk-kazár államszervezet alapja egy korábbi, jól megszervezett keret, a hun lehetett. Fontos tisztázni, hogy a belső-ázsiai eredetű türkök, és a Kelet-Európában feltűnő kazárok előtt hunok uralták a sztyeppei térséget. A türkök hun eredetére is vannak kínai forrásadatok. A Sui-shu 84. fejezete, továbbá a Zhou shu 50. fejezete megemlíti, hogy a türkök vezető nemzetsége, az Asina hun nemesi családból eredt, de nem a danhu vagy a shanyu nemzetségéből, hanem valószínűleg a mai Gansu-tartományban egykor uralkodott Északi-Liang-dinasztiából, akik a zsuanszuan támadás előtt menekültek nyugatra. A kínai adatok szerint eredeti lakóhelyük Ping Liang volt.¹⁴

⁷ Khazanov, 1984.

⁸ A Krím-félsziget érméi mellett a közép-ázsiai szaka vagy szkíta érméken is szerepel a görög eredetű méltóságnév.

⁹ Erdy Miklós munkássága nagy szerepet játszott abban, hogy nemzetközileg is elfogadják a xiong-nu-hun azonosságot.

¹⁰ Deschodt, 2006. Priscos tudósításában is szerepel, hogy az európai hunok fennhatósága kiterjedt a Fekete-tenger vidékére, sőt a Kaszpi-tenger vidékét is jól ismerték. (Priscos töredékei, 2000. 117)

¹¹ Obrusánszky, 2008. 13-21.

¹² Ezek összefoglalása: Ucsiraltu, 2008.7-8, Wu. 2005. 3-4.

¹³ Hou Yong jian szóbeli közlése, Xian, 2005. május 30.

¹⁴ Yamada, 1989. 315. Christian, 1998. 249.

A hun állam megalakulását ma általában Kr. e. 209-re helyezik a történészek, a kijelölt dátum pontosságát azonban a kínai források nem igazolják. A Sima Qian által összeállított Shi Ji krónika szerint a fent megjelölt időpont csak egy puccs volt, amikor Mao tun (Bátor) erőszakosan megszerezte a hatalmat apjától, Tou man-tól (Tümen). A kínai forrásokból egyértelműen kiderül, hogy a hun államalapítónak tartott Mao-tun előtt is létezett a hun főkirályi cím, hiszen a források már az apát, Tou man-t is shanyunek, vagyis főkirálynak nevezik. Más forrásból is kiderül, hogy a főkirályi rang (shanyu vagy danhu) már jóval Mao tun előtt, többek között Kr. e. 265-ben megjelenik az írásos anyagokban.¹⁵ Sima Qian kevésbé idézett mondatában egyébként tömör összefoglalást ad a hun államról: „Több mint ezer év telt el Chunweítől Tou-man uralkodásáig, ez idő alatt a törzsek több csoportra oszlottak, számuk néha gyarapodott. Így lehetetlen beszámolót adni a hun vezérek leszármazásáról.”¹⁶ A fenti hivatkozott adatok alapján egyértelmű, hogy a hun államszervezet már jóval korábban kialakulhatott, mielőtt a nép maga megjelent volna az idegen forrásokban. Sőt, az sem biztos, hogy valaha meg tudjuk pontosan, dátumszerűen határozni a hun állam megalakulásának idejét, hiszen amikor megjelentek a kínai forrásokban, már jól szervezett állammal rendelkeztek.

Törzsi szervezet

A nemzetközi szakirodalomban a sztyeppe népek társadalomszerveződésével kapcsolatos első jelentős művet Vlagyimircov írta, aki a korai mongol kort elemezte. Meghatározása szerint a lovas nomád népek elsősorban nagyállattartással foglalkoznak, kerek sátorban, jurtában élnek, és fejlett törzsi-nemzetségi szervezettel rendelkeznek. Ők hozták létre a történelem folyamán a hatalmas nomád birodalmakat. A lovas nomád társadalmon belül is van néhány jelentős, életmódbeli eltérés. Erdélyi István angol nyelvű monográfiájában összefoglalta a külföldi kutatók nomadizmussal kapcsolatos álláspontjait, ezek alapján látható, hogy milyen sokféle életforma, legeltetési mód fejlődött ki a belső-ázsiai népek között. Ezek között megtaláljuk a „klasszikus” évszakonkénti legelőváltó életmódot, a hegyvidéki pásztorkodást, de az úgynevezett „félnomád” formát is.¹⁷ A fentiek alapján annyi bizonyos, hogy a hunok többféle életmódot folytathattak, voltak köztük földművesek, kereskedők, és pásztorok is. Utóbbiak között is számos eltérés adódhat. Az északon, gazdag legelőkön élő lovasok legeltetési szokásai eltérnek a száraz vidéken, a Góbiban élőkétől. A szegényes legelőkön élő pásztorok évente több alkalommal váltottak legelőt, az északon élők évente legfeljebb négy alkalommal tették ezt. Közülük néhány csoportra jellemző volt az, hogy egy-egy oázis jellegű területen hosszabb ideig tartózkodtak, és ott félig letelepedett életmódot folytattak, ez főleg a Kelet-Turkesztánba költöző ujgurokra, és a Sárga-folyó közelében élő öngütökre volt jellemző. Mivel ezek a törzsek közel voltak a nagy kereskedelmi utakhoz, ezért a különféle civilizációs hatás náluk jobban érvényesült, mint tőlük északra élőkénél. A helyi legendák szerint az ott élő népek nem harciasságukkal, hanem észbeli és műveltségbeli képességeikkel tűnik ki társaik közül.¹⁸

A belső-ázsiai sztyeppe népek övezetben élő nagyállattartó népeket pusztai vagy lovas nomád népeknek nevezik, de ez a jelző nemcsak a kifejezetten nagyállattartásból és pásztorkodásból élő törzsekre, törzsszövetségekre illik, hanem azokra is, akik onnan már kiszakadtak, és már más életmódot folytatnak (pl. letelepedtek és földműveléssel foglalkoznak), de hagyományaiban őrizték régi örökségüket.¹⁹ A sztyeppe örökséget hordozó népeket a hunok „íjlesztő népeknek” hívták, a mongolok pedig „jurtafalu népeknek”. Ezek a fogalmak segítenek meghatározni egy-egy népcsoport eredetét. Például amikor Maotun (Bátor) a Kr. e. 2. században elfoglalta a Selyemút menti városokat, az ott élő yue-chi, vagyis szaka népek nem voltak számára idegenek, hanem őket is rokonnak tartotta, ezek szerint egykoron ők is íjlesztő népek lehettek. A hunok történetében szereplő fenti kifejezés nagyon fontos a Selyemút menti városok, városállamok történetének kutatásában, az bizonyítja leginkább, hogy azok is pusztai (szkíta/szaka) népek voltak egykoron, és nem idegen kultúrájú, „indoeurópai” nyelvűnek besorolt népcsoportok.²⁰

A nomád népek társadalmának vizsgálatában fontos néhány dolgot tisztázni. Ki kell emelnünk, hogy a pusztai birodalom nem volt etnikailag egységes, hanem azt különböző, hasonló kultúrájú népek alkották, akik esetleg antropológiailag is különböztek egymástól. A nomád birodalmakban a szövetséget vezető törzsek voltak meghatározóak, ők szabták meg a megalakult állam jellegét, sőt azok választottak közös uralkodót maguk felé.

¹⁵ Shi Ji 81. In: Csornai, 2007. 44.

¹⁶ Shi Ji. 110.

¹⁷ Erdélyi, 2000.9-10.

¹⁸ Dornogobi megye, Szajinsand városban B. Enhcsimeg mongol nyelvtanártól gyűjtött helyi monda. 1999. november.

¹⁹ Egy kései példa jól érzékelteti a keleti szemléletmódot. Amikor a mongolok a 13. században hódító hadjáratot indítottak Európába, a magyarokról tudták, hogy egykoron ők is jurtafalu népek voltak, ezért IV. Bélának szövetséget ajánlottak. A mongol kutatók szemében érthetetlen volt az, hogy Batu 30 levelet is küldött a magyar uralkodónak, hiszen egynél több üzenetet nem küldtek a meghódítandó területek uralkodóinak.

²⁰ Mára elterjedt tudományos felfogás az, hogy az eurázsiai kontinens népeit mesterségesen nyelvcsaládokba rendezték. Az eljárást kiterjesztették olyan történelmi népekre is, amelyeknél nem maradt fent olyan mennyiségű szöveg, hogy az alapján besorolható legyen akár valamelyik modern nyelv közé. A nyelvészeti szétválasztott szkíta és hun népeket sikerült teljesen szétválasztani egymástól. A történelmi források és a régészeti adatok ellenben azt bizonyítják, hogy közös műveltségről és kultúráról lehet szó, és mivel egymás közelében éltek, ezért nyelvük is sokat érintkezhetett egymással.

A nomád államban mindig a vezető nemzetség határozta meg a törzs „arculatát”, sőt a kutatások szerint az új politikai egység a nevét általában vezetőjéről kapta.²¹ A legelőkelőbbnek azok számítottak, akik a hun főkirályi családból származtak, tehát az ázsiai részen Maodun vagy Liu Yuan közvetlen utódai, az európai részen pedig Attila leszármazottai voltak. Az európai és az ázsiai hun dinasztia azonosságát legelőször Friedrich Hirth mutatta ki, aki kutatásaihoz felhasználta a magyar történeti krónikákban szereplő hun neveket is. Ezek alapján jól végigkövethető a hunok mozgása keletről nyugatra.²² A leszármazási rendet a pusztai népeknél számon tartották, tehát nem lehetett egyetlen nemzetségnek vagy törzsnek felelőtlenül azt mondani, hogy például Attilától származnak, mert a többiek tisztában voltak azzal, hogy ki honnan eredt és kik voltak az ősei. Minden bizonnyal, amikor a dinasztiaalapító Árpád és utódai Attila utódainak mondták magukat, akkor valós tényre alapoztak, és eredetükkel más törzsek is tisztában voltak, azért fogadták el elsőbbségüket, és ezért választották meg őt és utódait fejedelemnek. Nem volt ugyanis kényszerítő erő a többi törzs számára, hiszen mindnyájan erősek és hatalmasak voltak. A trónöröklési rend szabálya az volt a pusztai társadalomban, hogy az uralkodó még életében kijelölte utódját éppen azért, hogy elkerülje a későbbi vitákat, de a kijelölt örökös csak akkor ülhetett trónra, ha a választást a törzsi gyűlés megerősítette. Ha mindez nem történt meg, vagyis az uralkodó nem jelölte meg örökösét, akkor a törzsi gyűlés döntött az új uralkodó személyéről. A vezető nemzetség származását pontosan meg kellett jegyezni (akár szóbelileg), hiszen ki kellett szűrni a betolakodót, vagy a fattyút, esetleg az idegeneket, mert akkor előfordulhatott volna az, hogy az idegen fejedelem vagy király az adott közösség számára kedvezőtlen döntéseket hoz, ami a nemzetség pusztulását vonhatta maga után.

A sztyeppei népek alapvető politikai szervezete a törzs volt, melyet a török és mongol népek is törel-nek hívtak. A nemzetségi keretek már csak a törzsen belül számítottak, például az uralkodóválasztásnál, amikor nem egyéneket, hanem uralkodó nemzetségeket emeltek trónra, hogy ők irányítsák a nomád állam életét. Ezért történt meg az a korai belső-ázsiai népek történetében, hogy nagy birodalmak, mint a hunok esetében törzsekre és nem nemzetségekre oszlott fel a társadalom, és a korábbi szervezethez megmaradt, de csak helyi keretek között működött tovább. Ahhoz, hogy létrejöjjön a hun birodalom, kellett egy mindenki által elismert, kiváló származású karizmatikus vezető, aki összefogta és egyesítette a törzseket. A törzsek egy része szövetségesként lett a birodalom része, és azok vezetői vérszerződés megkötésével megalkották a birodalom „alkotmányát”, és a továbbiakban az volt meghatározó a birodalom vezetői számára.

Államszervezés

Az esküdt testvériség, vagyis a vérszerződés — amikor is két vagy több ember, akik nem rokonok, a vérük összeolvasztása által testvérré, ezáltal rokonná fogadja egymást — a pusztai államszervezet egyik legfontosabb államszervező aktusa volt. Magáról a vérszerződés pontos kialakulását nem tudjuk végig követni a történelemben, hiszen a korai időszakról nem állnak rendelkezésünkre írásos dokumentumok. Valószínűsíthető azonban, hogy ezt a szövetségi formát alkalmazhatták a törzsi szerveződés időszakában a baráti viszony megerősítésére, amikor a törzs vezetője egy másik, idegen törzsi vezetővel lépett szövetségre. Amikor a törzsszövetségi rendszer egy magasabb szintre jutott, akkor az önként szövetséget kötő, egyenrangú törzsek a vérszerződés megkötése által hozták létre a nomád birodalmat, amelynek szóbeli alkotmányát a vérszerződés esküjében szabályozták. Ennek betartása kötelező volt az összes szövetséget létrehozó fél — tehát a maguk élére választott uralkodó és a törzsek — számára.

A szerződéseknek a fennmaradt írásos és számos szóbeli szövege alapján több célja volt: katonai szövetség, nemzetségek, törzsszövetségek egyesítése, vagy egy még fontosabb szerveződési forma, a nomád állam létrehozása. Mivel a nomádok megállapodásaikat szóban kötötték, esküszöveiket csak jóval később, mások — vagy az írásbeliség széles körű elterjedése után maguk — örökítették meg. Szövege szóban hagyományozódott egyik nemzedékről a másikra, amelyek az eurázsiai lovas nomád törzseknél hasonló elemeket tartalmaznak: idegen vagy belső források nagyjából hasonlóan írják le a különféle szerződési formákat és a szertartást is, amelynek hagyománya számos nomád vagy nomádból letelepedetté vált nép körében mindmáig elevenen él.

A vérszerződés elnevezésére az eurázsiai lovas nomád népek az ant, and szót használják, amelyet az etimológiai szótárak eskünek értelmeznek. A szó első említése az írott emlékekben már a türk korszaktól megtalálható, s a szó általánosan elterjedt Eurázsia-szerte.²³ A Zamárdiban feltárt avar temető egyik övfeliratán ant alakkal találkozunk, amelyet Harmatta János eskünek fordított. Ez és néhány türk felirat megcáfolja Wang Kuo-wei kínai kutató korábbi állítását, mely szerint az and, ant szó a kitaj nyelvből ered, s jelentése: barát.²⁴

²¹ A mongol, belső-mongol kutatók, valamint a hazai nyelvészek közül Rásonyi László és Czeglédi Katalin is azt állítják, hogy a törzsnevek személynévi eredetűek, melyet a történeti források leírásai is alátámasztanak. Hérodotosz leírja, hogy a szkíták nevét vezetőjükéről, Szkolotoszról kapták, az avarokról pedig a bizánci források azt állítják, hogy azok hunok voltak, csak vezetőjük neve után nevezték magukat avarnak. De ugyanezt látjuk a történeti krónikáinkban is, ahol Magor neve a magyarok névadója lehet.

²² Hirth, 1901.

²³ Clauson, 1972. Doerfer, 1965, II., 128.

²⁴ Liao-si. 1949, 111.

Az ókori antik szerzők közül elsőként Hérodotosz emlékezett meg arról, hogyan kötnek a szkíták szövetséget. A szerző tömören leírja a vérszerződés elemeit: az eskütevők megszúrják magukat, vagy kis sebet vágnak testükön törrel, s vérüket egy nagy agyagsészében borral elkeverik. A csészébe ekkor kardot, nyílveesszőt, harci bárdot és lándzsát mártanak, majd a szerződő felek elmondják az esküformát és megisszák a vért.²⁵ A dél-oroszországi szkíta leleteken a szkíta kézművesek meg is örökítették a szertartást, így a külső történeti forráson kívül „belső” forrás is bizonyítja létezését. A Hérodotosz által megörökített szertartási elemek mindmáig megfigyelhetők a lovas nomád népek esküdt testvériségi szokásaiban. Az antik szerzők közül Pomponius Mela és Solinus könyvében is található feljegyzés a szkíták vérszerződéséről. Ezek Hérodotoszhoz hasonlóan írják le a szkíták eme szokását. Sima Qian ókori kínai történész Shi Ji című történeti munkájában is leírja a vérszerződési aktust, a wusunok és a kínaiak között: „A wusunok, félvén a hun támadástól, ajándékkal követeket küldtek a Han-udvarhoz, s megkötötték a testvériségi szövetséget.”²⁶

A szinte az összes esküszövegekből kitűnik, hogy az eurázsiai lovas nomád népeknél létezett egy általánosan elfogadott testvérré fogadási szertartás, amely több száz éven keresztül meghatározta a nomád társadalom baráti kapcsolatait.²⁷ Nem lehet pontosan meghatározni, hogy hány vérszerződési eskü révén jött létre a nomád állam. Hóman Bálint megemlíti, hogy valószínűleg a magyar törzsek is több szerződést köthettek pusztai életük folyamán, míg végre állammá szervezték a Hétmagyar törzset.

A vérszerződés olyan ősi megállapodás volt, amely jogokat és köteleességeket írt elő a felek között. A szerződést kötők jóformán minden esküben fogadalmat tettek, amelyben felsorolták, miért jött létre a szövetség, mit fogad meg az egyik és a másik fél. A szóban megkötött szerződést vérrel pecsételték meg, általában egymás véréből ittak. Az eskü végén átokformula állt, amely kimondta, hogyan pusztuljon el az, aki megszegi a szövetséget. A vérszerződés — a rendelkezésre álló források alapján — egyrészt védelmi szövetséget hozott létre a pusztai törzsek között, másrészt viszont az államalakítás fő szervezőereje lett azáltal, hogy az egyenrangú törzsi vezetők egymással szövetséget kötöttek, s néhány esetben közös akarral vezetőt is választottak.

Ez a fajta szövetségkötés nemcsak az állam egységét segítette elő, hanem megvédte a törzsi vezetők érdekeit az uralkodó egyeduralmi törekvéseivel szemben, megakadályozva, hogy az teljhatalomra tegyen szert. A pusztai népek történetében mindenhol megfigyelhető, hogy a közös erővel trónra emelt uralkodó, Álmos vagy Árpád, avagy maga Dzsingisz kán nem volt korlátlan hatalmú egyeduralkodó, hiszen az egész közösséget érintő ügyekben — háború, közigazgatási reformok, törvénykönyvek módosítása stb. — a nemesek gyűlésével, az országgyűléssel közösen döntöttek.

Törvényhozás

A nomád népek legkorábbi döntéshozó szerve a törzsi gyűlés volt, amely – a történészek szerint - a korai nemzetségi összejövetelekből fejlődött ki. Ezen a fórumon, melynek korai mongol neve *eje* volt, szabad pásztorok és nemzetségi vezetők vehettek részt.²⁸ A szó a mongol nyelvben egyetértést jelent, és arra utal, hogy a gyűlésen felvetődött kérdésekben végül egységes véleményt kellett kialakítani.²⁹ Ebből fejlődött ki az országgyűlés intézménye, amely a mongoloknál a *kuriltáj* nevet kapta.³⁰

A pusztai népek törvényhozása az akkori társadalmi viszonyok alapján nagyon demokratikusnak számított, hiszen ott a résztvevők közös akarral választottak maguk fölé uralkodót, katonai és civil vezetőt, háború és béke kérdésében döntöttek, valamint a nemzetségen belüli problémákat és vitás ügyeket is megtárgyalták. A gyűlés határozatait a mindenkori törzsfő, majd később a kán is elfogadta. Amennyiben az elhunyt kán nem jelölte ki utódját, akkor ott döntöttek arról, hogy ki legyen az utód. Vlagyimircov ezt a fajta szerveződési formát pusztai demokráciának nevezte, ami nagyon találó kifejezés, hiszen az akkori viszonyok között valóban mind az eje, mind a kuriltáj nagyon hatékony törzsi képviseleti szervként működött.

A törvényhozás már megvolt a hunok történetében is, hiszen a kínai Shi Ji krónika beszámol arról, hogy a hunok évente három országgyűlést tartottak, ahol megvitatták a birodalom hadi, politikai, gazdasági ügyeit, és mindig áldozatot mutattak be az ősöknek és isteneknek. „Az év első havában a különböző vezérek kisebb gyűlést tartanak a shanyu sátrában, és áldozatokat mutatnak be. Az ötödik hónapban nagygyűlést tartanak Longcheng-ben, ahol ugyancsak áldozatot mutatnak be a hun ősöknek, égnek és földnek, az isteneknek és szellemeknek. Összel, amikor a lovak kövérek, ismét nagy gyűlekezetet tartanak. Ekkor

²⁵ Hérodotosz., IV. 70.

²⁶ Shi Ji 123. A vérszerződés szóra a kínaiak a meng szót használták.

²⁷ Erről bővebben: Obrusánszky, 2005.

²⁸ Gongor, 1978. 8, MNT 152, 154.

²⁹ A mongolok titkos története szövegében a gyűlések sokszor eje néven szerepelnek. Csak a birodalomalapítás után hívják őket kuriltájnak. A későbbi történeti krónikák, mint például a 17. századi Altan Tobcsi is használja az eje szót.

³⁰ Vladimircov, 1934. 100. Gongor, 1978. 8.

szertartásosan körülnyargalnak egy erdőt, és újabb áldozatot mutatnak be.³¹ Bár a kínai történetíró a hunok vallási teendőit hangsúlyozza, de mongol analógiából tudjuk, hogy a gyűléseken fontos államügyeket tárgyaltak meg. Szintén későbbi adatok alapján ismert, hogy az év eleji országgyűléseken az ország nagyjai az éves teendőket beszélték meg, ősszel pedig beszédtek az adókat, és számba vették a jöszágokat.³² A kínai krónikák beszámolnak arról, hogy a hunok ezen a fórumon döntöttek háború és béke kérdésében, illetve arról is, hogy kikkel kössenek szövetséget. A forrásokból kiderül, hogy már a hun korszakban is az országgyűlés iktatta be az uralkodót is, csak ezzel a felhatalmazással lehetett egy danhu vagy shanyu legitim uralkodó. Az országgyűlés határozatai kötelező érvényűek voltak mindenki számára, és az ott beszélteteket nem volt szabad elmondani senkinek, aki elfecsegte az ott megtárgyalt témákat, azt örökre kizárták a gyűlésből.³³ A mongol források arra is utalnak, hogy a gyűlés után a résztvevők közösen áldomást ittak, ezzel a szertartással szentesítették a határozatokat.³⁴ A megállapodás áldomással való szentesítése felbukkan a kínai forrásokban. A Qian Hans hu 94. b szakasza megörökítette azt, hogy a hun Hulugu danhu halála után a hun döntéshozó nemesek az esküpohár³⁵ ivásával, Hu Yan Di-t választották meg utódul,³⁶ vagyis a megállapodást áldomással szentesítették. A magyarban is nyoma maradt hasonló szokásnak. Anonymus krónikája többször is megemlíti a Kárpát-medencébe bejövő magyar törzsek áldomásait. A szokás továbbélését jól jelzi az a tény, hogy még 1545-ben a tordai rendeletek is megtiltják a pogány szokás alkalmazását az adásvételben, vagyis a vásár után áldomást ittak. A székely hagyomány szerint ez a szokás szkíta eredetű.³⁷

A kínai krónikák arról is beszámolnak, hogy a hun shanyu-nek/danhunak voltak tanácsadói, ők alkottak egy bölcsnek tanácsához, vagy királyi tanáchoz hasonló szervezetet. Ezt a Shi Ji szerint 24 da chen, vagyis nagy miniszter alkotta. Omelman Pritsak nagyoknak nevezte őket, szerinte ők lehettek az uralkodó legfőbb tanácsadói, akik a birodalmi gyűlések előtt vagy kormányzás folyamán segítettek az állam irányításában.³⁸

Közigazgatás

A hun birodalom közigazgatásának elemzése nem tartozik a szakirodalomban népszerű témák közé. A nyugati szakirodalomban kevésbé tartják fontosnak ennek vizsgálatát, és főleg a keleti (mongol, japán, koreai, orosz) kutatók munkájának eredményeként láttak komoly elemzések napvilágot, akik saját hagyományaikat és írott forrásokat felhasználva, nagyon alaposan elemezték a nomád állam szerkezeti rendszerét, melyet a hunoktól kezdtek vizsgálni. Ebből megtudhatjuk, hogy a hun birodalom, ahogyan a későbbi pusztai államok is három részből állt (kar). A krónikáiról pontosan megadja a hun szárnyak elhelyezkedését is, eszerint a keleti szárny a mai Koreáig húzódott, míg a jobb szárny a yue-chi területig.³⁹ A központi szárny pedig a legtöbb kutató szerint a mai Észak-Kínában volt, legvalószínűbb az Ordosz északi része, illetve a Yin-shan hegység környéke.

A középső szárnyat a főhatalmat gyakorló uralkodó, a kínai forrásokban danhu-nak vagy sokszor shanyu-nak⁴⁰ nevezett irányította, az ő székhelye volt egyben a birodalom központja, melyet valószínűleg már a hun korban (h)ordu-nak neveztek. Ucsiraltu szerint a szót a kínaiak „yutu”-nak írták át.⁴¹ A fontos műveltségi szó régen törzsi, fejedelmi központ értelemben volt

³¹ Sima Qian, 1997. 39. A szertartásos erdő körüllovgatása a magyaroknál is megvolt, Tarcal vitéz történetében is megtaláljuk. Anonymus: Gesta Ungarorum 16. In: Györffy, 1986. 149.

³² Shi Ji 110.

³³ MNT 154. Belgütej elmondta a kurultáj döntéseit idegeneknek, ezért ő többé nem vehetett részt rajta.

³⁴ MNT 154. Az áldomás szó a mongol forrásban „ötök”, amelyet a nyelvészek ismeretlen eredetűnek tartanak. Ucsiraltu szerint az etü/ötü gyök az ősi pusztai Földanya kultusszal áll kapcsolatban. (Ucsiraltu, 2008. 89) A mongol nyelvész szerint az ősök kultuszával kapcsolatos szó lehetett a mongol korban, amely mára kihalt. A mongolok az ősi áldomást máig megőrizték, és a szent halmoknál, az obóknál mindenki közös pohárból iszik az ősök tiszteletére.

³⁵ yin meng

³⁶ De Groot, 2006. 245. A forrás így hangzik: „Amikor a danhu meghalt, Wei Lü és a zhuanju főfeleség igyekezett eltítkolni a halálát, a danhu hamisított parancsát adták ki, hogy a nemesek igyák ki az esküpoharat arra, hogy Hu Yan Di-t, a jobb oldali yuli királyt emelik trónra.”

³⁷ Az áldomás fontosságáról a magyarok között Ipolyi, 1853. 528-532.

³⁸ A törzsi vezető vagy uralkodó mellett lévő bölcsök, vagy vének tanácsa eléggé gyakori volt mind az ázsiai, mind az európai történelemben. Pritsak, 1954. 239-254..

³⁹ Shi Ji. 110.

⁴⁰ A hun főkirályi cím értelmezésével több kutató is foglalkozott, Pulleyblank a török tarkhan méltóságnév rokonának tartja. (Csornai, 2007. 363.) Ucsiraltu szerint viszont inkább a Tengri kán, vagyis tenger népet összegyűjtő kán lehetett az értelme, amely csingisz alakban maradhatott meg a hunoknál. Kínai fordítás alapján egyébként a danhu/shanyu cím: tian wang. Boodberg egyetért Banzarov azon feltételezésével, mely szerint a shanyu/danhu ugyanaz a cím lehet, mint később a mongoloknál használt Chingis szó. Legutóbb Ishjams és Kürsat-Ahlers állította ugyanezt. In: Christian, 1998. 206.

⁴¹ Ucsiraltu, 2008. 84.

használatos, és a korai türk nyelvben uralkodói székhelyet jelentett.⁴² Később katonai kifejezés lett belőle mind a mongoloknál, mind az oszmánoknál. Ide tartozhat az ortu⁴³ közép jelentésű szó is, hiszen a fejedelem mindig a középpontban, a legvédelemben helyen élt. Ennek egyik változata az orosz „gorod”, vagyis város szó, melynek régi alakja a „ghordhos” volt, amely talán a horda szóból eredhet.⁴⁴ A fenti adat alapján megkérdőjelezhető, hogy a grád végű Kárpát-medencei városnevek eredete a szláv műveltségéből ered-e, hiszen azok előtt több száz, sőt ezer évig pusztai népek uralták a kelet-európai sztyeppét, sőt a Kárpát-medencét is.

A fentiekből láthatjuk, hogy az uralkodói központban, a hordában tartották a birodalmi gyűléseket, és az volt a birodalmi adminisztráció mindenkorai központja. A két (bal és jobb) szárnyat a *xian wang* (bölcshán)⁴⁵ irányította, ők általában a hun uralkodó nemzetség tagjaiból kerültek ki. Hun szokás szerint a bal oldali *xian wang* területe a mindenkorai trónörökösé volt, aminek az volt a célja, hogy az utód felkészüljön a későbbi kormányzásra. A szárny vezetője az adott területen katonai, civil és bírósági ügyekben döntött. Ilyen nagyfokú hatalmat majd később az erdélyi vajda és a magyar bánok kapnak a Magyar Királyságban. A kínai forrás tudni véli, hogy a *xian bölcshán* szó hun nyelven *tuqi*,⁴⁶ melynek megfejtésével sok nyelvész foglalkozott az elmúlt évszázadban. Ucsiraltu a hun korban megjelenő tegin, majd a mongol szecsen szóval való kapcsolatot mutat ki.⁴⁷ A magyar Czuczor-Fogarasi szótárban a szerzőpáros a szó gyökerének a magyar „tud” szót adják meg, és azt rokonították a mongol tüsimel, tisztviselő szóval. Szerintük a legkésőbbi megjelenése a mongol *toḡun* szó, melyet világos, érthető jelentéssel rendelkezik. A magyar nyelvészek ide sorolták az avaroknál és a türköknél előforduló tudun név méltóságnevet, hiszen azok a későbbi forrásokban nagy területek igazgatását végezték.⁴⁸

A hunok történetében előforduló *wang*, vagyis király szót sokan kínai eredetűnek vélték, holott a kínai nyelvben ismeretlen eredetű méltóságnév,⁴⁹ tehát valószínűleg a sztyepei államszervezetből került át a kínaiakhoz, és más népekhez. A kínai *wang* bán/ban alakban megtalálható a pártusoknál, majd a perzsáknál, de a kelet-európai középkori államokban is. A magyar kutatók szerint az avarok honosították meg a 6. századtól, de a kínai adatok azt mutatják, hogy eredete korábbra, a hun korszakra mehet vissza. A középkori Magyar Királyságban a bánok egy-egy önálló körzet korlátlan urai voltak, és a határ menti területeket igazgatták. A magyar méltóságnév eredetét a 19. század második felében Fogarasi János nyelvész a kínai *wang*, a mongol *ong* és a perzsa bán alakokkal hozta kapcsolatba. A szó jelentését pedig úr, nagyság, fejedelem alakban fejtette meg.⁵⁰ Elméletét később más, külföldi kutatók is igazolták. Legutóbb Littleton és Malcor szerzőpáros a bánt a származékánál méltóságneveként azonosították.⁵¹

A felosztásban a bal és jobb oldali *yu-li wang* (gyiukla bán),⁵² amely szintén magas rangú közigazgatási vezetői rangnak számított, a *xian wang* után következett a rangsorban. Csornai Katalin szerint a méltóságnév régi olvasata *gyiukla*, amely a magyar *gyula* méltóságnévvel mutat azonosságot.⁵³ Érdekes párhuzama lehet az indiai hun (heftalita) Mihira Gula neve is, ahol a Gula szintén a *gyula* név egyik változata. Erről először Moravcsik Gyula tett említést. A bizánci forrásokban a 'gollas' a magyar *gyula* méltóságnév indiai változata, amely Mihiragula heftalita király nevében maradt meg. Ezt az álláspontot elfogadta Aradi Éva indológus is. A magyar *gyula* rokonának tekinthető a mongol *Dzsangar* eposzban szereplő *Dzsula* név, valamint a *dzsoloo* szó is, utóbbi gyeplőt jelent.⁵⁴

Ez a méltóságnév (*gyula/dulo/yula*) tehát nemcsak az európai kontinensre érkezett népek között volt meg, hanem már az ókortól egészen napjainkig előfordul a belső-ázsiai sztyepei népek között.⁵⁵ A korai hun államszervezetben a Kr. e. 8. században megjelenik a *shouban*, *zhai-wang* méltóságnév,⁵⁶ A 4. századi déli hun eredetű Han-dinasztia uralkodói korszaka és

⁴² Clauson, 1972. 203.

⁴³ Clauson, 1972. 204.

⁴⁴ A szótár a szó gyökének *gher alakot ad meg, amely nagyon hasonlít a mongol ger, vagyis kerek sátor szóhoz. Ráadásul a gorod magyarazata a szótár szerint a következő: kör alakú települési pont, amely adminisztratív és kulturális központ volt. A szó újraértelmezése a magyar és a közép-kelet-európai történelem szempontjából mindenképpen ildomos lenne, hiszen a Kárpát-medencében lévő sok grád végződésű településnév eredetéről meg kellene állapítani, hogy köze van-e a belső-ázsiai horda szóhoz. Csernih, 1993. 206.

⁴⁵ A *wang* eredetileg nem kínai méltóságnév volt, hanem a pusztai népeké volt. Erről bővebben: Obrušánszky, 2007. 130-134.

⁴⁶ Shi Ji, 110.

⁴⁷ Ucsiraltu, 2008. 18-28.

⁴⁸ Czuczor-Fogarasi, 2003.

⁴⁹ Hucker, 1985. 562.

⁵⁰ Czuczor-Fogarasi, 2003.

⁵¹ Littleton-Malcor, 2005. 113.

⁵² (Moravcsik, 1942. II. 108.)

⁵³ (Csornai, 2007. 365.)

⁵⁴ (Szentkatolnai, 1877. 23)

⁵⁵ A 10. században uralkodó kitaj Yila törzsből származott Abaoqi, a Liao-dinasztia megalapítója. (Mote, 1999. 37)

⁵⁶ Obrušánszky, 2007. 133.

méltóságneve a zhao wang volt,⁵⁷ ugyanez a méltóságnév a perzsáknál supan néven bukkan fel. Ez valószínűleg a magyar csobán név távoli rokona lehet.⁵⁸ Az nem tisztázott pontosan, hogy mi volt a feladata, a rendelkezésre álló források szerint egy-egy terület katonai és közigazgatási vezetője lehetett, mint később a szláv zsupánok, vagy a magyar ispánok. A magyar történeti krónikákban Csaba királyfi neve őrizhette meg a csobán méltóságnevet, ahogyan erre már id. Fehér Géza felhívta a figyelmet. Sőt ugyanő arra is utalt, hogy a besenyők között volt egy Csobán/ Csaban törzsnév. Ezt a feltételezést Moravcsik Gyula bírálta, ezért nem vált elfogadott nézeté, annak ellenére, hogy forrásgyűjteményében ő is megemlíti a korai, 6. századi csobán, csaban alakot.⁵⁹ Később Ligeti Lajos leírta, hogy a csupan az onogurok egyik törzsfőjének a neve volt, de ez az adatot azóta sem használta fel senki, pedig ez bizonyítja a szó korai, hun eredetét.⁶⁰ Darkó Jenő ismételt felhívta a figyelmet a Csaba - monda fontosságára, ő szintén elképzelhetőnek tartja a csobán méltóságnév és a magyar krónikákból ismert Csaba név összefüggését. Darkó a 6. században élt perzsa Bahram-Csobin történetére utal, aki a Kaukázusban harcolt Bizánccal.

A kínai krónikáiról fontos megjegyzése az volt, hogy a hun méltóságok örökölhetők, ahogyan a későbbi pusztai népeknél is ez a folyamat figyelhető meg. A kínai források alapján sok kutató úgy véli, hogy a vezető tisztségeket az uralkodóval rokon nemzetségek tagjai töltötték be.⁶¹ Boodberg egyenesen a hun főméltóságok neveit rokonsági kifejezéseknek tartja.⁶² Valószínűleg az öröklési rendet az államalkotói vérszerződésben szabályozták, ahogyan a magyarban is van erre utalás. A hun államban nagyon fontos feladat volt a helyi közigazgatás megszervezése is. A kínai krónikák beszámolnak arról, hogy a hunok nemzetségekben és törzsekben éltek együtt, és e keret fölé helyeződött a tízes szervezet, amely civil és katonai közigazgatási irányítási rendszer volt, amely a törzsek irányítását volt hivatott ellátni a vidéki területeken, az képviselte a főkirály uralmát a törzsi vezetők felett. A kínai krónikák arról is tájékoztatnak, hogy már a hunoknál milyen rendezett és jól felépített rendszer működött, és azt vették alapul a későbbi pusztán megjelenő törzsszövetségek is, így a magyar törzsek is. Ez a felosztás jól nyomon követhető egészen a mongol korig, egészen a Dzsingisz kán és szövetségesei által létrehozott mongol birodalomig.

Bíráskodás

A pusztai népekkel foglalkozó történészek a kínai adatok, valamint a későbbi forrásokban lévő analógiák alapján rekonstruálták a hunok bíráskodási rendszerét. Többségük arra a megállapításra jutott, hogy az ítélezés törzsi keretek között történt, a birodalmi időkben pedig a tízes szervezet helyi képviselői döntöttek vitás ügyekben. A bíráskodás alapja a helyi szokásjog volt. Azt a forrásokból jól láthatjuk, hogy léteztek központi törvények, bár azok többnyire a szokásjogból fejlődtek ki. Írásos adatok hiányában nem tudjuk pontosan azt, hogy voltak-e a hunoknak egységes, leírt törvénykönyvük, az viszont elképzelhető, hogy léteztek egységes, keretbe foglalt törvények, melyek a birodalom egész területén érvényben voltak.⁶³ Néhányra ugyanis utalást olvashatunk a kínai krónikákban. A Shi Ji, majd a későbbi kínai források is leírják egy-egy, számukra kegyetlen ítéletet, sőt meg is jegyzik, hogy azokat könnyű betartani,⁶⁴ így a kormányzás is könnyű feladat a hunoknál. A Shi Ji 110. fejezetben a következő törvények maradtak fent: „Hun törvények szerint, aki békés időben több mint fél singre kihúzza kardját a hüvelyből, halálra ítélik. Akit lopásért ítélnék el, annak összes vagyonát elkobozzák. Kisebb kihágásokért járó büntetés a bokacsont zúzása. Komoly bűnökért halál jár. Senkit sem börtönöznek be tíz napnál hosszabb időre, és a börtönben lévők száma sem több egy maroknyinál az egész országban.”⁶⁵

Néhány hun törvényben lopásért vagy komoly bűnökért azonnali halálbüntetés járt, ez a szokás megtalálható a későbbi mongol birodalmi törvénykönyvben, a Dzsaszagban. Valószínűleg, a vándorló életformával nem fért össze a börtönbüntetés, hanem a bűnöst vagy megölték, vagy kárpótolnia kellett azt, akit megkárosított.

Ahogyan a törvényhozás és a közigazgatás, úgy a bíráskodás vezetője is a shanyu vagy a danhu volt. Azonban már a hun történelemben is megfigyelhető az a folyamat, hogy a főkirály egyes feladatait átruházta megbízható tisztviselőire, esetleg rokonaira, így a Kr. u. évtizedekben már önálló főbírói méltóság jöhetett létre. Ennek idejét pontosan nehéz meghatározni, hiszen a hunokról legtöbbet tudósító kínai krónikák csak néhány töredékes információt írnak erről. A források alapján a kutatók kétféle bírói címet találtak.

Boldbaatar, mongol történész szerint a Qian-Han-shu-ban említést tesznek arról, hogy a bal szárnynál a hu-yan, a jobb szárnynál pedig a xu-bu vezeti a törvénykezést. A kínai adatok szerint a hun főkirály, a shanyu szóban bízta meg őket, és

⁵⁷ Csornai Katalin tájékoztatása szerint

⁵⁸ A bolgár etimológiai szótár a csobán és a csobánin alakot perzsa eredetűnek véli. Georgijev, 1971. 627.

⁵⁹ Moravcsik, 1942. II. 121.

⁶⁰ Ligeti, 1986. 140.

⁶¹ Yamada, 1989. 297. A Shi Ji szerint a luanti, a hu-yan és a xubu törzsek viseltek magas udvari méltóságokat.

⁶² Boodberg, 1977. 5.

⁶³ Boldbaatar, 1997. 19, Yamada, 1989. 301.

⁶⁴ Shi Ji 110.

⁶⁵ Shi Ji. 110.

ellenőrzi ítélkezési gyakorlatukat, a végső ítéletet ő mondta ki.⁶⁶ Yamada szintén úgy véli, hogy a törzsi vezetők bíraskodtak, sőt utal a Hou-Han-shu-ra, amelyben leírják, hogy a három vezető nemzetség (hu-yan, xubu és lan) tagjai vezetik a bíraskodást a déli hunoknál.⁶⁷

Csornai Katalin a kínai források elemzésekor azt találta, hogy a hu-yan szó archaikus kiejtése nagyon hasonló a magyar horka szóhoz, aki a magyarságnál bírói feladatot látott el.⁶⁸ A szót a török nyelvből magyarázták meg kutatóink, de elképzelhető, hogy annak korai, hun gyökerei vannak, mint a fenti méltóságoknál.

Másik, hun eredetű bírói méltóság a gudouhou, melynek korabeli kiejtése a kutugu lehetett.⁶⁹ A nyugatra, így a kárpát-medencébe letelepedett hunoknál pedig a kadar lehetett a neve, ahogyan ez a magyar történeti krónikákban is szerepel. A Kézai-féle krónikában, majd a Képes Krónikában fennmaradt történet szerint a Kárpát-medencét elfoglaló hunok főbíróit választottak maguknak, a Torda-nembeli Kadar személyében.⁷⁰ Ebben a történetben a méltóságnév személynév alakban maradt fent. Moravcsik Gyula adatai szerint a kadourioi hun népcsoport megjelenik Theophanes krónikájában, más bizánci források pedig említést tesznek a kadirenoi nevű hun népcsoportról, akik az 5-6. századi Perzsia határain éltek.⁷¹ Elképzelhető, hogy onnan származik a kazár kadir méltóságnév, melyet a kadar rokonának tartott Györffy György.⁷² Hardzsaubaj az ujjur nevek elemzésekor jutott arra az eredményre, hogy az egyik törzs, amely a kínai krónikákban kutugu alakban jelenik meg, az valójában kadar-nak olvasandó.⁷³

Sima Qian szerint a gudouhou-k a shanyu-nek segítenek a kormányzásban. Ucsiraltu szerint a gudouhou a bíraskodásban vett részt, és akkori hun kiejtése kutugu lehetett.⁷⁴ A mongol nyelvész szerint a Kr. u. 2. századtól már főbíróról tesznek említést a kínai források, majd a név a késői, mongol forrásokban is megjelent. A Mongolok titkos történetében többször szerepel kutuktu, kutu, kadagin, katagin, stb. alak, azok lehetnek személynevek és törzsnevek. Mindez azt mutatja, hogy a hun kutugu méltóságnév nagyon változatos formákban volt jelen az eurázsiai térségben.⁷⁵

Irodalom:

BÁLINT, István János (szerk.)

2000 Priszkosz rétor töredékeiből. Magyar Ház Könyvek 6. Budapest

BARFIELD, T. J.

1981 The Hsiung-nu imperial confederacy: organisation and foreign policy. In: JAS 41. 41-61.

BATSAZHAN, Zagd

2006. A hun népek története. Fordította: Obrusánszky Borbála. Farkas Lőrinc Imre, Budapest

BELLUS, Ibolya (ford.)

Képes Krónika. I-II. Hasonmás kiadás. Helikon, Budapest

BOODBERG, Peter, A.

1979. Selected paper of Peter A. Boodberg. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.

BRASINSZKI, I. B

1985. Szkíta kincsek nyomában. Helikon, Budapest

⁶⁶ Boldbaatar, 1997. 20.

⁶⁷ Yamada, 1989. 301.

⁶⁸ Csornai, 2007. 368.

⁶⁹ Ucsiraltu. 2008. 42-48.

⁷⁰ Képes Krónika 7. Györffy, 1986. 185. (Kézai Simon krónikája)

⁷¹ Moravcsik, 1942. II. 133.

⁷² Györffy, 1986. 293. A 399. lábjegyzetben a magyar történész a következőket írja: „Kadir-kazár méltóságnév, mely az Árpád-kori Magyarországon személynevekben, helynevekben és a Kadarkalauz nemzetségnévben jelentkezik.” Mivel a Kaukázus vidékén megszülető kazár birodalom is hun alapokra épült, nem zárhatjuk ki azt, hogy ők is a hun örökség jelentős részét megőrizték államszervezetükben.

⁷³ Hardzsaubaj, 1986. 46-47.

⁷⁴ Ucsiraltu, 2008. 42-49. A mongol nyelvész utal a kínai nyelvészek azon megállapítására, amely szerint a kutugu név mellett létezett egy másik változat, amely katagu-nak hangozhatott. Ez alapján érdekes lehet a magyar Kadart méltóságnév, amelyet ez idáig egyetlen magyar történész sem kutatott alaposan. A fenti álláspontot igazolja az, hogy a mongol krónikákban szerepel a katagin törzs.

⁷⁵ MNT névmutató 224. oldal kadagin, 225. oldal katagin, kutu, kudu, stb. alakok 226-227. oldalon találhatók.

BURNHAM, Philip

1979. Spatial Mobility and Political Centralization in Pastoral Societies. In: Pastoral Production and society. L'Equipe écologie et anthropologie des sociétés pastorales. Cambridge University Press, New York-Cambridge

CEVEENDORDZS, D. - BAYAR, D. -ERDENEBAAT, U.

2007. Mongolin ertniy hot suurin sudalgaa. In: 139-190. Mongolin arheologiyn shinjleh uhaan. MongolUlsin Shinjleh Uhaani akademi. Ulaanbaatar

CHANG, Ch.

1974. Chinese civilization. Harvard University Press. London-Massachusetts

CLAUSON Gerald

1972 An Etimological dictionary of Pre-thirteenth century Turkish. Oxford: Oxford University Press

COSMO, Nicola di

1996. Ancient Xinjiang between Central Asia and China. The Nomadic Factor. In: Anthropology & Archaeology of Eurasia. 87-100.

CSERNIH, P. Ja

1993. Istorika etimologiceszkij szlovar szovremennogo russzkogo jazika. Russzkij jazik, Moszkva.

CSORNAI, Katalin

2007. Négy égtájon barbár csillag ragyog. Az ázsiai hunok a kínai forrásokban. László Gyula Egyesület, Budapest

CZUCZOR Gergely – FOGARASI János 2003.

A magyar nyelv szótára. Arcanum, Budapest, CD ROM

DeGROOT J. J. M. 2006.

Hunok és kínaiak. A hunok története a Kr. sz. előtti évszázadokban – kínai források alapján. Közzéteszi: Bakay Kornél-Csornai Katalin. Rospenna, Budapest.

DESCHODT, Eric

2006. Attila. Gallimard.

DOMANSZKIJ, J. V.

1985. A Kaukázus a késő bronzkorban és a korai vaskorban. 11-15. In: A szkíták aranya. A leningrádi Ermitázs vendégkiállítása. Katalógus. Szépművészeti Múzeum, Budapest

EBERHARD, W.

1952. Conquerors and Rulers. Brill, Leiden.

1969. A History of China. University of California Press. Berkely-Los Angeles.

ECSEDY, Ildikó

1965. Old Turkish titles of Chinese origin. In: AOH. 83-91.

1987. A korai kínai állam kezdetei. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ERDÉLYI, István

2000. Archaeological expeditions in Mongolia. Mundus Press, Budapest

ÉRDY, Miklós

2001. A hun lovastemetkezések. Magyarországért, Édes Hazánkért, Budapest.

FEHÉR, Géza

1940. A bolgár-törökök szerepe és műveltsége. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

FOGARASI, János

1864. Székely Népköltészet. In: Nyelvtudományi Közlemények, 3. 361-388.

GEORGIJEV, Vlagyimir (főszerk)

1971. Bolgarszkij etimologicesen recsnik. Bolgátr tudományos akadémia, Sofia

GERNET, Jaques

2001. A kínai civilizáció története. Osiris Kiadó, Budapest

GROUSSET, René

1979. The Empire of the Steppes. A History of Central Asia. Translated from the French by Naomi Walford. Rutgers University Press, New Jersey.

GUMILJOV, L. N

1974. Hunni v Kitaje. Tri veka voji Kitaja so steppeni narodami. 3-6 v. Nauka, Moskva.

GYÖRFFY, György (szerk.)

1986. A magyarok elődeiről és a honfoglalásáról. Gondolat, Budapest.

HARDZSAUBAJ, Sz.

1986. Toguz-oguz ba on-ujgur. In: Arheologijn sudlal. Tom. XI. Fasc. 3. 23- 50.

HERBERT, Frank – TWITCHETT, Denis (eds)

1994. The Cambridge History of China. Vol. 6. Cambridge University Press. Cambridge

HIRTH, Friedrich

1901. Hunnenforschungen. In *Keleti Szemle*, vol. 2.

HOU, Yonjiang (ed)

2004. Tongwancheng yizhi zong he yan jiu. (Tongwancheng romváros tanulmányozása, vizsgálata) SangQin, Xian

HUCKER, Charles O.

1985. A Dictionary of Official titles in Imperial China. Stanford Universtiy Press. California

HULSEWE, A. F. P.

1979. China in Central Asia. The Early stage: 125 BC - A.D 23. Leiden, E. J. Brill.

KHAZANOV, A. M.

1984. Nomads and the outside world. Translated by Julia Crookenden. Cambridge Universtiy Press. Cambridge.

KRAGYIN, Nikolay N.

2002. Gift economy and structure of power in nomadic empires. In: The 8th International Congress of Mongolists. Summaries of Congress Papers. Secretaries IAMS, Ulaanbaatar, 195.

LIGETI, Lajos

1986. A pannoniai avarok etnikuma és nyelve. In: Magyar Nyelv. LXXXII. 129-151-

LIU, Mau-Tsai

1958 Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe) I-III. Göttinger Asiatische Forschungen. Otto Harrasowitz, Wiesbaden.

LUVSZANDANZAN

1984 Altan Tobcsi. (Arany Foglalat) Höhhöt: Belső-Mongóliai Népi Kiadó

MAENCHEN-HELFEN, Otto

1973. The world of Huns. University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London.

MASPERO, Henri

1978 Az ókori Kína. Gondolat, Budapest.

MORAVCSIK, Gyula

1942. Byzantinoturcica I-II. die Byzantinischen quellen der Geschichte Der Türkvölker. Pázmány Péter Tudományegyetemi Görög Filozófiai Intézet, Budapest.

MOTE, F. W.

1999. Imperial China 900-1800. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts, London

MURAKÖZI Gyula (ford.)

2002 Hérodotosz: Görög-perzsa háborúk. Budapest, Osiris Kiadó

NÉMETH, Gyula

1986. Attila és hunjai. Budapest, Akadémiai Kiadó. 2.kiadás

1991. A honfoglaló magyarság kialakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2. kiadás

OBRUSÁNSZKY Borbála

2005 A mongolnépek története. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest

2006. A hunok kultúrtörténete. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest

2006.a. A nesztoriánus kereszténység. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest

2007. Four Assumable Hunnic-Chinese Names of Dignitaries in the Hungarian and Slavic Medieval Tradition in Central Europe. In: Eurasian Studies Yearbook (79) 130-138.

2008. Hunok a Selyemúton. Masszi, Budapest

PAULER, Gyula- SZILÁGYI, Sándor

1900. A magyar honfoglalás kútfői. Magyar Tudományos akadémia, Budapest

PERLEE, H.

1961. Mongol ard ulsin ert, dundad uye-yin hot suurin tovchoon. Ulsin Hevlelyin erhleh horoo. Ulaanbaatar.

PREOBRAZHENSKIY, A. G.

1959. Etimologicheskij slovar russkogo yazika. I. Moskow, Academy of SSSR

PRITSAK, Omeljan

1954. Kultur und Sprache der Hunnen. In: Festschrift Dmytro Chyzhewskiy zum 60. Geburtstag. Berlin, Harrasowitz, 239-249.

PRUSEK, Jaroslav

1971. Chinese Stateless and the Northern Barbarian in the period 1400-300 BC. Dordrecht, Reidel.

PULLEYBLANK, E. G

1952 A Sogdian colony in Inner Mongolia. In: T'oung Pao. Pp. 317-356.

SERRUYS, Henry

1958. Arrow and oaths among the Mongols. In: Journal of american Oriental society. (78). 279-293.

SINOR, Denis (ed)

1994 The Cambridge History of Early Inner Asia. Cambridge University Press, London

TEKIN Sinasi-TEKIN Gönül Alpay

1998. Rasid-ad-din: Jami –at tawarikh. Harvard University Press

VLAGYIMIRCOV, B. J.

1934 Obscsesztvennij sztroj mongolov. Nauka, Leningrád. (Formálisan megjelent)

WATSON, Burton 1961.

Records of the Grand historian of China. Translated from the Shih-chi of Ssu-ma-Chien. New York- London, I-II.

YAMADA, Nobuo

1989. The formation of the Hsiung-nu nomadic state. The case of Hsiung-nu. In: Historical studies of nomadic peoples in North-Asia. Tokyo University Press, Tokyo. 295-304.

WU, Mu Zhu

2005. Xiong nu shi yan ju. Key Research Institute in University. Lanzhou University, Lanzhou

~ ~ ~ ~ ~

Obrusánszky Borbála : Novruz bajrami, az azerbajdzsáni újév

Az azerbajdzsániak az iszlám felvétele óta elsősorban a muszlim naptár szerinti ünnepeket tartják meg. A vallási köntös alatt azonban megmaradtak olyan ősi szokások, amelyek révén korai sztyepei szkíta és türk szertartások őrződtek meg. Különösen sok párhuzamot fedezhetünk fel az azerbajdzsáni tavaszköszöntő *novruz bajrami* eseményeinél, ahol minden mozzanat, de maguk az ünnepi kellékek a megújulást és a termékenységet szimbolizálják. Néhány, például a piros tojás különösen érdekes lehet nekünk, magyarok számára, de egyéb szokás is a mi teltető, tavaszköszöntő szokásainkra emlékeztethet bennünket.

A hagyományos azerbajdzsáni ünnepet *novruz bajrami*nak hívják, melynek fordítása „a tavasz ünnepe”. A kifejezésből a *novruz* perzsa szó, míg a *bajrami* ősi azerbajdzsáni kifejezés, mely ünnepet jelent. Minden évben a tavaszi napéjegyenlőség idején, március 20-21-én tartják meg. A két napos ünnepsorozat tele van olyan ősi hitvilági elemekkel, melyek a szkíta korra vezethetők vissza. Ilyenkor az egész ország ünnepi díszbe borul, feldíszítik az utcákat, a családok pedig hosszú ideig készülnek a jeles napokra. A felkészülés már egy hónappal korábban megkezdődik. A legtöbb idegenforgalmi ismertető kiadványban azt olvashatjuk, hogy az azerbajdzsánok az ünnep előtti négy szerdának külön jelentőséget tulajdonítanak, olyannyira, hogy külön nevet is adtak nekik, melyek az ősi természeti elemek nevét viselik. Dr. Haszan Haszanov nagykövet kutatásai alapján azt mondja, hogy összesen hét szerdán át készültek az ünnepre. A hét az azerbajdzsánok számára is szent szám. Legelőször a szu csarsanba (víz szerda), másodikként az odlu csarsanba (tűz szerda) szertartást végzik el, majd ezt követi a torpag csarsanba (föld szerda) és akir csarsanba (utolsó szerda). A hagyomány szerint először a víz újul meg, másodszor a tűz, harmadszor pedig a föld, végül a növényzet, vagyis a fák és a fű. A négy alapelem tisztelete mellett ötödszörre az ősök szellemének mutatnak be áldozatot, hatodik ünnepként a jövőt kémlelik, hogy megtudják, milyen évre számíthatnak. Hetedik alkalommal Isten békéjének ünnepét ülik meg. Az elemek szimbolikája alapján, az első, vagyis víz-szerdán kimennek a forrásokhoz, és ott megmossák arcukat és kezüket, hogy elkerülje őket a betegség. Az azerbajdzsániak számára a legfontosabb készülődési nap az utolsó szerda, hiszen akkor több szertartást is rendeznek, amely az egész élet területét érinti, és az a célja, hogy jólétet teremtsenek a családoknak, valamint elhárítsák a szerencsétlenséget a ház körül. Úgy tartják, hogy akkor a szél kibontja a fák bimbóit, és ahogyan népdal is tartja, azzal kezdődik el a tavasz. A tűz ilyenkor is fontos szerepet játszik. Hagyományosan át kell ugrani a máglyát, vagy egyet hétszer, vagy pedig hét különböző tűzrakást. Újévkor mindenki vígan ünnepel az utcákon, és szokásban van az, mint nálunk szilveszterkor vagy farsangkor, hogy nagy zajjal kergetik el a telet és az óévet. A fiatal férfiak hagyományosan birkózással és löversennyel teszik felejthetetlenné az ünnepet, mely számukra fontos erőpróba. Néhány tánc is szokásban van, ilyen az óévűcsúztató kosa-kosa, melynek rituáléjában az óévet elbúcsúztatják. Újévkor az azerbajdzsániak meglátogatják a rokonaikat, és apró ajándékokkal szoktak kedveskedni egymásnak.

Ahogy már fent utaltam rá, az ünnep egyben terményvarázslás, melynek célja, hogy az égietől áldást kérjenek és így biztosítsák a jövő évi bőséges termést, állatszaporulatot. Ennek szimbóluma *novruz bajrami* idején az ünnepi asztalra készített szemeni tál, ami nem más, mint egy zöld, csíráztatott búzaszem-csokor. Eköré festett tojásokat helyeznek, néhányuk mintázata nagyon hasonlít a mi húsvéti tojásainkra. Minden házban gyertyát gyújtanak, hogy a sötétségben világítson a fény. Szintén a termékenységet biztosítandó, az ünnepi asztalra helyezik a honcsa nevű tálat, melyben magvas gyümölcsök (mazsola, dió), valamint cukorkák, szárított és gyümölcsök találhatók.

Az azerbajdzsániak ezen a fontos napon különleges ünnepi ételeket is készítenek. A családban az asztalok roskadoznak a különféle fogásoktól. Előételként sajtokat, zöldségeket, halakat tálalnak fel. Ezeket agyagkemencében sült kenyérral fogyasztják (*tendir dzsörek*). Következnek a töltött zöldségek (*dolma*), a töltött tészták (*gutab*), húsos vagy halas saslik. Asztalra kerül a *dogva*, joghurtleves, melyet télen melegen, nyáron hidegen tálalnak fel a vendégnek. A férfiak hagyományosan nyílt tűzön bárányt sütnak, vagy baromfit grilleznek, és az emberek hosszú asztalok mellett ülve esznek. Az ünnepi főfogás a szent rizsből készült bárányos vagy baromfis *plov*, melyet többféle körettel tálalnak. A *novruz* idején az asszonyok többféle édességet készítenek, azokat általában csonthejas gyümölcsökből (dió, mandula, gesztenye) sütik meg. Az ételekhez serbetet, gyümölcslevelet és ásványvizet isznak.

Hímes tojás a muszlimoknál?

A húsvéti festett vagy hímes tojást legtöbbször ősi keresztény szimbólumnak véljük, mely a magyar területeken kívül a Balkánon és néhány kelet-európai országban is a tavaszi ünnepkör része. Avar sírokban is találtak a régészek karcolt tojásokat, ami elég korai hagyományról tesz bizonyosságot. Az már jóformán alig ismert, hogy a mai napig a muszlim hitű azerbajdzsánok újévi ünnepségének is az egyik kelléke. A Kaukázusban élő nép szintén a szkíták örököseinek vallja magát, és ők az újévet a tavaszi napforduló idején tartják meg. Mit tudunk meg a húsvéti tojásunk eredetéről? Az már igen korán, még a 4. század előtt

bekerült a keresztény jelképek közé. A legnagyobb valószínűséggel a Kaukázusból származhatott a szokás, ahol a legkorábban, a Kr. u. 1. században elterjedt Jézus tanítása az ott élő szkíta népek körében. Nagyon elképzelhető, hogy a náluk elterjedt ősi szokás vált kereszténnyé és terjedt el az ifjesztő népek között. Ugyanis elég különös, hogy csak azokon a területeken maradt fenn használata, ahol az ő utódaik élnek.

ANCIENT HISTORY

In this column we present three papers.

- Szaniszló Bérczi: *Ancient Celtic Art of Eurasia*. In this writing the author provides an overview of this coloring booklet (electronically all coloring booklets can be accessed at: <http://www.federatio.org/tkte.html>). This is the Hungarian version of the paper published in English in the Journal of Eurasian Studies, Volume II, Issue 1, January-March 2010, pp. 49-54. (<http://www.federatio.org/joes.html>)
- Borbála Obrusánszky: *State Structure of the Huns*. This is the Hungarian version of the paper published in English in the Journal of Eurasian Studies, Volume II, Issue 1, January-March 2010, pp. 55-70. (<http://www.federatio.org/joes.html>)
- Borbála Obrusánszky: *Novruz Bayram*. This paper provides a brief introduction into the New Year festivities observed in Azerbaijan. It is also an interesting feature that the people of Azerbaijan prepare among others Easter eggs. It seems highly probable that the early Christians adopted this as a symbol in the first century AD in the Caucasian region and from there it spread over to those areas that were inhabited by peoples who are descendants of the Scythians.

~ ~ ~ ~ ~

NYELVÉSZET

Czeglédi Katalin :

Kultúrák találkozása a földrajzi nevek tükrében

1. A Kaukázus népeit tanulmányozva egyértelművé vált: ahhoz, hogy a valóságot ismerjük meg, első lépésben a szkíták és a hunok kultúráját kell megismerni. Ezt az is indokolja, hogy a szkíta és hun, mint szubsztrátum réteg sok más területtel együtt kihatással van nemcsak a Kaukázusra és a tőle nyugatra eső területekre, hanem a Kárpát-medencére is. Következésképp, a magyarság nyelvének, kultúrájának, történelmének a megismerése csak ezzel együtt lehetséges.

A Kaukázusban azonban nemcsak szkíta-hun utódnépek (török), hanem a kultúrájukban, nyelvükben sok szkíta-hun elemet tartalmazó egyéb népek (pl. örmény, oszét, szláv) is élnek ma. Továbbá olyan népek, amelyeket nem tartanak szkíta-hun gyökerűnek, pedig sok érv szól az odatartozásuk mellett. A helyes út az, ha igyekszünk megismerni valamennyi népek az eredethagyományát, a hitéletét, nyelvét, és ezeknek az egymáshoz kapcsolódó pontjait, sőt az írásos források idevonatkozó adatait, utalásait. Továbbá hagyni kell, hogy az egyes népek a saját kultúrájukat megismerjék, s az őseik hagyományai szerint éljenek. Tiszteletben kell tartani a nyelvüket, hitüket, vallásukat és szokásaikat, mert ezek mind az ő gyökereiket jelentik. Ez pedig a kutatók munkáját is segíti, mert csak így módon juthatnak tiszta forráshoz.

Azt is látnunk kell, hogy egy népnek a múltját csak akkor tudjuk igazán elfogadni, ha ismerjük. Ha pedig elfogadjuk a múltját, azzal igazoljuk, hogy elfogadjuk a jelenben létezését is. Természetes hát, hogy a népek, kicsik és nagyok folyton ezekért küzdenek jogosan. Tehát múlt és jelen megismerése és elfogadása csak valóság alapján lehetséges, ugyanakkor a népek múltjának megismerése és tisztelete kötelező. Egyértelmű, hogy a népek, nemzetek múltjának és azok kapcsolódási pontjainak a megismerése segít eljutni a gyökerekhez.

Az elmúlt négy évtizedben a Volga-Urál vidék földrajzi nevei legrégebbi rétegének a nyelvtenát készítettem el. Mára már világos, hogy ez a grammatika alkalmas további, olyan területek földrajzi neveinek a megfejtésére, amelyeknek a névadói ugyanazok, illetve nyelvükben, kultúrájukban közös gyökerű népek. Az is bizonyos, hogy a Volga-Urál vidékén a tulajdonnevek és közszók egyrészt összetartoznak hangtanilag, alaktanilag és jelentés tanilag, másrészt összeköti őket a névadáslogika, a szóteremtés logikája, hagyománya. Ez utóbbi pedig a szókészlettel és a grammatikai ismérvekkel együtt a szkíta és a hun nyelvekhez vezet el bennünket. A szóteremtés hagyománya teljes egészében fennmaradt a magyarban, s ez kiolvasható nemcsak a Volga-Urál vidéke földrajzi neveiből, a volgai bolgár utódnyelvből a csuvasból, hanem a Kárpát-medence földrajzi neveiből és a magyar személynévekből, közszókból valamint a grammatikai elemekből.

Mindebből az is következik, hogy a csuvasok, a volgai bolgárok nyelvükben, kultúrájukban és hagyományaikban a hunokhoz kötődnek. A volgai bolgárok pedig térben délebbre, a Fekete-tenger és a Kaukázus vidékére vezetnek bennünket. Mint ismeretes, innen nemcsak északra, hanem nyugati és délnyugati irányba is vándorolt a bolgárok egy-egy része. Természetes, hogy vitték magukkal a nyelvüket, kultúrájukat a névadáslogikájukkal együtt. A Kárpát-medencében egyrészt ennek a vonulatnak is nyoma van, hozzá kötődhet a Csaba¹ királyfival kapcsolatos legenda is, amely a székelyek körében ma is él. Nem lehet véletlen, hogy a székelyek hun-magyaroknak tartják magukat. A mai Bulgária területén előforduló szókészlet egyrészt a bolgár-töröknek, másrészt annak a részben szkíta-hun nyelvi szubsztrátum rétegen született szláv szókészletnek köszönhető, amelyet a szlávok egy részének idejövetele révén használhatnak ma a bolgárok a Duna alsó folyásánál. A bolgár-magyar nyelvi kapcsolatoknak az oka pedig nem kölcsönzés, hanem a közös őshöz, a közös gyökérhez való tartozás. A szláv nyelvekben való előfordulásnak a szkíta-hun nyelvi szubsztrátum rétegből való származás az oka, s a magyarban az egyezés nem indokolható a szlávból való kölcsönzéssel. Az uráli nyelvcsaládba sorolt nyelvekben is hagytak a szkíták és a hunok számos nyomot a szókincsben és a grammatikai elemekben, innen van a magyarral, a török és a szláv nyelvekkel való egyezések nagy része.

A források és a kutatásaink tehát azoknak a kutatóknak az álláspontját igazolják, támogatják, akik szerint a bolgárok hunok. További vizsgálatokat igényel a bolgároknak a kazárokkal való kapcsolata.

Jelen dolgozat bizonyoságul szolgál abban a tekintetben is, hogy **a Volga-Urál vidéke, a Kaukázus és a Kárpát-medence földrajzi neveinek névadó népe és nyelve között rokonsági kapcsolat van.** Ugyanazon kultúrájú nép, népek nevezték el a vizeket és a vizes helyeket a Volga-Urál vidékén, a Kaukázusban, valamint a Kaukázus és Nyugat között, továbbá a

¹ A névvel etimológiailag összefügg számos, a csuvasban ismert személynév, vö.: *Čabak, Čebakaj* stb.

Kárpát-medencében. Ez azt jelenti, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a nyelvtana segít megismerni a Kaukázus és a Kárpát-medence földrajzi neveinek a nyelvtanát is. Következésképp, értelmezhetők a földrajzi nevek, a személynévek és a közszók, elkészíthetők azok etimológiája. Ennek segítségével pedig jobban megismerhetjük azoknak a népeknek a kultúráját, nyelvét és történelmét is, akik a Kaukázusban, illetőleg tőlük nyugatra laknak. A szálak tehát a Volga-Urál vidékéről, a Kárpát-medencéből, az Al-Duna vidékéről a Kaukázushoz, sőt azon túl keleti irányba is elvezetnek. Jegorovnál olvashatunk arról, hogy a türk törzsek és népek, köztük a csuasok Közép-Ázsiában jelennek meg Kr.e. 3. század végén a hunok erős törzsszövetségében. 24 törzs alkotja ezt a hun törzsszövetséget, amely keleti és nyugati részből áll. A keleti hunok között vannak a mongolok. Területük a Felső-Irtisz, Jenyiszej, Szemirecsje, Amu-Darja és a Szir-Darja folyók között van. A kínai támadások miatt a bolgár és a szuvar törzsek ott hagyták a Felső Irtisz vidékét, nyugatra mentek az Alsó-Volga jobb partjára, az Észak-Kaukázusba és az Azovi-tenger vidékére. Kr.u. a 430-as években a hunok alapmagja a Közép-Dunához, Pannoniába ment. Vezetőjük Attila volt, aki 433-453-ig uralkodott. Kr.u. az 5. század második felében a bolgár törzsszövetség az Azovi-tenger vidékén működött. 570 körül a kazárok, szuvarok és a bolgárok rátámadtak a Nyugati-Türk Kaganátusra, amely Kazahsztánban, az Észak-Kaukázusban, és a Fekete-tengernél székel. Kubrat egyesítette a bolgár, szuvar és más türk nyelvű népeket, valamint az alánokat. 630-640 között Nagy Bolgária virágzott. A 660-as években meghalt Kubrat. Ezt követően megerősödött a Kazár Kaganátus. 670 körül Kubrat egyik fia Aszparuh elment az Alsó-Dunához, az ezüst bolgárok pedig a Közép-Volghához vándoroltak. 730-737 között az arab támadások miatt a szuvarok is elmentek a Középső-Volghához, ahol a 8-9. században bolgár törzsszövetséget hoztak létre, amelynek a központja az Alsó-Káma vidékén volt. A híres volgai bolgár uralkodó neve *Almuš*. (B. Г. ЕГОПОВ 1971.) Tisztázandó kérdés, hogy a Kr.e. 3-2. században a Felső Irtisznél élt *češ*, *čaš* nevű törzseknek lehet-e közülük a *čuvaš*-hoz.

A fentiekben túl egyre több kutató jut arra a megállapításra, hogy a Volga-Urál vidékére déli, dél-keleti irányból szkíta-hun típusú népek mentek. Közéjük tartoztak a szarmaták és a bolgárok is. Többben a bolgárok nyelvét a kazárokéhoz hasonlónak tartják. Ha ez igaz, akkor a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a nyelvtana alkalmas a kazár nyelv megfejtésére is. Figyelemre méltó, hogy a böszörmények, akik a Szir-Darja vidékéről mentek északra, a régi bolgár lakosság maradványai, s a csuasok a volgai bolgárok közvetlen és egyetlen ma élő utódai számos kutató szerint.

A kutatásaink eredményeképpen elmondható, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi nevei legrégebbi rétegének, a vízneveknek és a víznévi eredetű egyéb neveknek az első névadói a szkíták és hunok lehettek. A földrajzi névi kutatások nem igazolnak semmiféle uráli, finnugor vagy ugor nyelvi egységet. Amennyiben e nyelvi egységek létének hipotézise megállná a helyét, úgy a víznevek megfejtethetők lennének a felállított uráli, finnugor, ugor grammatika és szókészlet segítségével, hiszen a feltett uráli egység feltett kora Kr.e. 6-4 ezer év, elvileg a legrégebb elnevezések ideje lehetett volna. Ám nem erről van szó, a névadók szkíta és hun típusú nyelvet beszélők voltak, közéjük tartoznak a bolgárok is.

A fentiek figyelembe vétele mellett egyértelmű, hogy a kultúrák találkozásának kutatását a Kaukázusban érdemben csak úgy lehet vizsgálni, ha az innen térben és időben elágazó kapcsolatokat is számba vesszük. Ebben pedig sokat segítenek a földrajzi nevek s a velük kapcsolatos egyéb tulajdonnevek, közszók és grammatikai elemek.

2. Bizonyítékképpen számos névről szólhatnánk. Ez esetben csupán egyetlen nevet választottam, a Kaukázus egyik ismert folyójának a nevét, a *Kuma*-t. Ennek egyik alakváltozata a Volga-Urál vidékén a *Káma*, amelynek vidékéhez a bolgárokat és a magyarokat egyaránt kötik. A név a Kárpát-medencében is elterjedt. Közszoói kapcsolataik is figyelemre méltóak.

2.1. Földrajzi nevek a Kaukázus vidékén

Kuma 'folyó a Szovjetunióban a Kaukázus északi részén'. Vö.: or. *Kumá*, kalm. *Küme*. Jelentése 'homokfolyó' lehet. (KISS 1980) < *Ku* + *-ma*

A Kaukázusban számos olyan földrajzi név található, amely a *Kuma* rokonságába tartozik. Az Azovi-tenger melletti *Kubán* folyó és a *Kubáni-Alföld* neve pl. hangtani alakváltozata a *Kuma* és társainak. A Kaukázus földrajzi neveinek a rendszerszerű vizsgálata szükséges és időszerű, hiszen a Kaukázus népei nyelvének, kultúrájának és történelmének az igazi megismeréséhez nélkülözhetetlen.²

Ami a *Kuma* folyó nevét illeti, a *homok* szóval, mint szemmel, forrással van kapcsolata, s a folyó forrására utal. Ha 'homokos folyó' jelentése lenne, akkor azt másképpen fejezték volna ki.

² Jelen dolgozatban közvetve, a Volga-Urál vidéke és a Kárpát-medence anyagán keresztül világítunk rá a kaukázusi *Kuma* folyó nevére.

2.2. Földrajzi nevek a Volga-Urál vidékén³

Káma 'a Volga legnagyobb mellékfolyója'. Az or. *Káma* átvétele. Ennek előzménye a votj. *Kam* (tkp. 'folyó'), ld. még zürj. *kom-mu* 'a Felső-Káma vidék'. A név végső forrása bizonytalan. (KISS 1980) < *kom*: a folyó forrás felőli szakaszát jelöli + *mu* 'föld'⁴

Kamcsatka 'félsziget Ázsia északkeleti részén...Az or. *Камчатка* átvétele. Ez a neve a félsziget legnagyobb folyójának is. Etimológiája vitatott. (KISS 1980)

< or. *Kam* ←— vö.: finn *kymi* 'fő folyó, folyam' (SZINNYEI 1884)
+ *csatka* (csa-tka)

Čistaj Atälë f. Ašm.II.143.: csuv. *Čistaj Atälë* or. **Kama**, folyó neve, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Čistaj* < *Čis*

+ *taj*

+ *Atälë* ←— 1. vö.: bask. *idele* 'folyó'

2. tat. *idel* 'folyó'

3. < csuv. *Atäl* ←— **Atyl*

+ -*ě*: birtokos személyjel.

or. *Kama* ←— vö.: hanti *Kam* 'a Konda mellékfolyója'

udm. *kam* 'folyó'

mansi *Kam* 'folyónevek',

käm 'folyó'

fi. *kymi* 'fő folyó, folyam'

Šurā Atäl f. Ašm.II.143.: csuv. *Šurā Atäl* / *Šur Atäl* / *Šor Atäl*, vannak, akik a Kámát, vannak, akik a **Káma** mellékfolyóját értik alatta, NAP:-, Ar.:-.

< csuv. *Šurā* ←— csuv. *šurā* 'fehér'

+ *Atäl* ←— 1. vö.: bask. *idele* 'folyó'

2. tat. *idel* 'folyó'

3. < csuv. *Atäl* ←— **Atyl*

Uulpon f. Ašm.:-, NAP:-, Ar.:-, Tolk.: udm. *Uulpon* or. **Kama**, így nevezik a Kama folyót a Kama folyón túli udmurtok.

< udm. *Uulpon* < *Uul* ←— vö.: csuv. *šāl* 'forrás'

+ *pon*

or. *Kama* < *Ka*

+ *ma*

Kama f. TB.70.: bask. *Kama* / *Sulman Idel* / *Idel* / *Kariidel* or. *Kama* tat. *Čulman Idel*, az or. Volga bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kama* ←— vö.: fi. *kymi* 'fő folyó, folyam'

Sulman < *Sul* ←— vö.: csuv. *šāl* 'forrás'

+ *man*

+ *Idel* ←— bask. *idel* 'folyó'

Kariidel < *Kar*

+ *idel*

or. *Kama* ←— nem or. *Kama*.

tat. *Čulman* < *Čul* ←— vö.: csuv. *šāl* 'forrás'

+ *man*

+ *Idel* ←— tat. *idel* 'folyó'.

Kem f. TSK.50.: or. **Kem** or. *Jenisej*, a tuvaiak, hakaszok így hívják az or. Jenisej folyót.

< or. *Kem* ←— nem or. *Kem* < *Ke*

+ *m* ←— vö.: ko. *va* 'víz'

³ Az e területtől távolabb előforduló nevek közül is megemlítünk egyet-kettőt.

⁴ Vö.: fi. *Suomi*: Finnország egyik neve, jelentése 'Mocsárföld'. ←— *suo* 'mocsár' + *mi* 'föld'.

vö.: hanti *Kam* 'a Konda mellékfolyója'
 udm. *kam* 'folyó'
 mansi *Kam* 'folyónevek',
käm 'folyó'
 fi. *kymi* 'fő folyó, folyam'
 or. *Jenisej* ← nem or. *Jenisej* < *Jeni*
 + *sej*

Burkõm f. TSK.12.: ko. *Burkõm* or. **Burkem**, az or. Ižma jobb oldali mellékfolyója, hossza 62 km.
 < ko. *Burkõm* < *Bur* ← ko. *bur* 'jó, helyes, jobb(oldal)'
 + *kõm* ← vö.: ko. *kõm* 'cipő',
 cser., mdE. *kem* 'csizma'⁵,
 fi. *kymi* 'fő folyó, folyam'

Kõmşor f. TSK.45.: ko. *Kõmşor*, az or. Lop'ju jobb oldali mellékfolyója, hossza 18 km.
 < ko. *Kõmşor* < *Kõm* ← vö.: udm. *kam* 'folyó'
 ko. *kõm* 'cipő'
 + *şor* ← ko. *şor* 'ér, patak'.

Jaka purkam t. Ašm.IX.305.: csuv. *Jaka-purkam*, tó neve, NAP:-, Ar.:-.
 < csuv. *Jaka*
 + *purkam* < *pur*
 + *kam* ← vö.: udm. *kam* 'folyó'

Jaranşor f. TSK.138.: or. *Jaranşor*, a ko. **Dz'ol'a Kamenka** bal oldali mellékfolyója.
 < or. *Jaranşor* ← nem or. < *Jaran*
 + *şor* ← ko. *şor* 'patak, forrás',
 ko. *Dz'ol'a* ← ko. *dz'ol'a* 'kicsi'
 + *Kamenka* < *Ka*
 + *menka*

Kymjār t. GMA: mari *Kymjār* or. *Br'uxan* Gm., tó az or. Rutka folyótól keletre.
 < mari *Kymjār* < *Kym* ← vö.: finn *kymi* 'fő folyó, folyam'
 + *jār* ← mari *jer* 'tó'.
 or. *Br'uxan* ← nem or. *Br'uxan* < *Br'u*
 + *xan*

Orkum h. Ašm.:-, NAP: csuv. *Orkum* or. *Orgum* M., csuvas falu, Ar.:-.
 < csuv. *Orkum* < *Or*
 + *kum*

Akhyu f. TB.22.: bask. *Akhyu* or. *Aksu* Gaf., az or. **Sukum** jobb oldali mellékfolyója.
 < bask. *Akhyu* < *Ak* ← vö. bask. *ak* 'fehér',
 tat. *agu* 'folyás'
 + *hyu* ← bask. *hyu* 'víz, folyó, patak',
 or. *Aksu* ← nem or. *Aksu* < *Ak*
 + *su* ← tat. *su* 'íz'.

Sukum < **Su**
 + **kum**

Kämpal Ašm.:-, h. NAP: csuv. *Kämpal* or. *Kumbaly* V., csuvas falu, Ar.:-.
 < csuv. *Kämpal* < *Käm* < *Kum*
 + *pal* ← vö. bask. *bulak* 'folyó'

⁵ Eredetileg a folyó lábbelije, azaz medre volt.

tat. *bolak* 'folyó'

or. *Kumbaly* < *Kum* ← nem or. *Kum*
 + *baly* ← vö. bask. *bulak* 'folyó'
 tat. *bolak* 'folyó'

Kāmakal h. Ašm.VII.129.: csuv. *Kāmakal* C., falu neve, NAP: csuv. *Kāmakal* ← *Kāmakal Šetmē* or. *Kumagaly* Kra., csuvas falu, Ar.: -.

< csuv. *Kāmakal* < *Kāma*
 + *kal*
 + *Šetmē* < *Šet*
 + *mē*

or. *Kumagaly* ← nem or. *Kumakaly*

Kalmāk kassi h. Ašm.VIII.182.: csuv. *Kalmāk kassi* Buu., falu neve, NAP: -, Ar.: -.

< csuv. *Kalmāk* ← vö.: *kalmük* népnév
 < *Kal*
 + *māk*
 + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú'
 + -i: birtokos személyjel.

Kāmrokko h. Ašm.VII.145.: csuv. *Kāmrokko* or. *Komarovka*, falu neve, NAP: -, Ar.: -.

< csuv. *Kāmrokko* ← *Kām*
 + *rokko*,
 or. *Komarovka* ← *Koma*
 + *rovka*.

Darnös f. TSK.30.: ko. *Darnös*, az or. **Pučkoma** mellékfolyója.

< ko. *Darnös* < *Dar*
 + *nös*.

or. *Pučkoma* ← nem or. *Pučkoma* < *Puč*
 + *koma*

A fenti földrajzi nevekben előforduló alakváltozatoknak (*Kuma*, *Kama*, *Kam*, *Kem*, *Köm*, *kamenka*, *kum*, *kām*, *koma*) olyan szavak szolgáltak alapul, amelyek ma is ismertek egyrészt 'folyó' jelentésben, másrészt lábbeli, azaz 'cipő, csizma' jelentésben. Ez utóbbiak úgy tartoznak ide, hogy eredetileg a folyómederre vonatkoztak, amiben a víz jár, s a funkcióazonosság révén használták lábbeli megnevezésére is. Érdekesség, hogy a finnugorhoz sorolt nyelvek őrzik ezeket a közszókat: udm. *kam* 'folyó', mansi *kām* 'folyó', finn *kymi* 'fő folyó, folyam', ko. *köm* 'cipő', mdE. *kem* 'csizma'. A *kamenka* az or. *kamen* 'kő' jelentésű szót idézi, amely a víznévnek nem szolgálhatott alapul. Arról van szó, mint a *Dömörkapu*, *Vaskapu* esetében, hogy eredetileg a szűk, keskeny átjárót, folyómedret jelentette. Eleink gondolkodásában pedig ami szűk, összemegy, az olykor kemény, ilyen a *kő*⁶, más szóval, ami töpörödik, az tömör lesz, mint a vas, amelynek a másik neve *dömör*. Hozzáteesszük, hogy a magy. *kapu*, tör. *kapı* alakváltozata a kVmV, kVm stb. típusú fenti szavaknak. Csupán az *m* és a *p* viszonyában van eltérés. Mindkettőnek eredeti *t* a kiinduló mássalhangzója: *t* > 1. *δ* > *w* > *m* 2. *ʒ* > *φ* > *p*-. A *kapu* pedig mint szűk, keskeny átjáró, völgy a folyó medréhez kötődik elsőként ugyanúgy, mint a *dömör*, a *vas*. Látható, hogy ugyanannak a megnevezésére van egy *k*- kezdetű és egy *t*- kezdetű szavunk. Ez utóbbi *Tom* formában Az Obnak az Irtisz mellett egy másik mellékfolyója éppen azon a területen, ahol Kr.e. 3-2. században hun törzsszövetség létezett. *Dömörkapu* pedig a Kaukázusban, a Duna alsó folyásánál és a Kárpát-medencében több helyen is ismeretes.

2.3. Földrajzi nevek a Kárpát-medencében

Kám 'helység Vas megyében'. Etimológiailag azonos a Baranya megyei *Kán* helynévvel. (KISS 1980) < *Ká* + *-m*
Kámon 'Szombathelyhez csatolt település'. Vö.: szláv *kameny* 'kő'. (KISS 1980) < *Ká* + *-mon*

⁶ Megjegyezzük, hogy etimológiailag egy szócsaládba tartozik a magy. *kő*, *köv*-, or. *kamen*-, és a magy. *homok*. Egyrészt a homokszem valójában kőszem, s a hagyomány szerint nem véletlen, hogy a követ, a hegyet áldott állapotúnak tartják, sőt olykor a hegy és a születni szó ugyanaz, vö.: csuv. *tu*, *táv* 'hegy, halom', *tu*, *táv* 'születni, távan' 'rokon'. A magyarban idetartozik a *rög* és a *rokon* szó.

Kamond 'helység Veszprém megyében'. Vö.: szln. *kamen* 'kö'. (KISS 1980) < *Kamon* (< *Ka* + *-mon*) + *-d*
Kamon-kő '242 m. magas hegy Szigligettől délkeletre. Az összetétel szláv eredetű előtagjának ugyanaz a jelentése, mint a magyar utótagnak. (KISS 1980) < *Kamon* (< *Ka* + *-mon*) + *kő*
Kámor '662 m. magas hegy a Börzsönyben Diósjenőtől észak-északnyugatra'. Valószínűleg szláv eredetű személynévből keletkezett. (KISS 1980) < *Kámo* (< *Ká* + *-mo*) + *-r*
Kamut 'helység Békés megyében'. Talán török eredetű személynévből keletkezett magyar névadással. Vö.: ótörök *kamuldy* 'leesett, lezuhant'. (KISS 1980) < *Kamu* (< *Ka* + *-mu*) + *-t*
Kemecse 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. Pusztai személynévből keletkezett magyar névadással. Vö.: magy. *Keme* ← ótörök *kemä*, *kemi* 'csónak, hajó'. Ld. még magy. *Keve* személynév, *v > m* változás. (KISS 1980) < *Keme* (< *Ke* + *-me*) + *-cse*
Kemence 'helység Pest megyében'. A települést arról a patakról nevezték el, amelynek mentén épült. Jelentése: 'olyan patak, amelynek köves a medre'. (KISS 1980) < *Kemen* (< *Ke* + *-men*) + *-ce*
Kéménd ld. **Máriakéménd** 'helység Baranya megyében'. Vö.: *Kémed*, *Kemedu* személynév, a magy. *kém* származéka. (KISS 1980) < *Kémén* (< *Ké* + *-mén*) + *-d*
Kemendollár 'helység Zala megyében'. *Kemend* és *Ollár* helységek egyesítéséből keletkezett. A *Kemend* helynévben bizonyára a magy. *-d* képzővel megtoldott szláv *kamen* 'kö' rejlik. (KISS 1980) < *Kemend* (< *Kemen* + *-d*) + *ollár*
Kemenesmagasi 'helység Vas megyében'. ← *Kemenes* + *Magasi*. A *Kemenes* előtag a *Kemenesaljával* kapcsolatos. A *Magasi* helynév a magy. *magas* melléknévnek származéka. A községtől keletre emelkedik a 146 m. *Magasi*. (KISS 1980) < *Kemenes* (< *Kemene* (< *Ke* + *-mene*) + *-s* + *magasi*
Keménfa 'helység Zala megyében'. ← *Kémén* személynév + *fa* < *falu* összetétele. (KISS 1980) < *Kémén* (< *Ke* + *-mén*) + *fa*
Kemerovo 'város Nyugat-Szibériában'. ← vö.: kaz. *kemer* 'síkságot félkörben szegélyező dombor'. (KISS 1980) < *Kemer* + *-ov* + *-o*
Kémes 'helység Baranya megyében'. Pusztai személynévből keletkezett magyar névadással. Vö.: magy. *kém* főnév. (KISS 1980) < *Kéme* (< *Ké* + *-me*) + *-s*
Kemesmál ld. **Kemestaródfa** 'helység Vas megyében'. A *Kemesmál* és *Taródfa* községeket egyesítették. A *Kemesmál* alapjául a *Keme* személynév + *mál* 'hegyoldal' rejlik. (KISS 1982) < *Kemes* (< *Keme* + *-s*) + *mál*
Kemse 'helység Baranya megyében'. ← vö.: magy. *kemény* melléknév. (KISS 1980) < *Kem* (< *Ke* + *-m*) + *-se*
Kimle 'helység Győr-Sopron megyében'. Szláv eredetű. Tövében ld. összsláv **kamy* (birt. E. *kamene*) 'kö'. (KISS 1980) < *Kim* (< *Ki* + *-m*) + *-le*
Komádi 'helység Hajdú-Bihar megyében'. Pusztai személynévből keletkezett magyar névadással. Vö.: magy. *koma* főnév. (KISS 1980) < *Komád* (< *Komá* + *-d*) + *-i*
Komár ld. **Mezőkomárom**,
Komárom 'város Komárom megyében'. Tövében a szláv *komarъ* 'szúnyog' rejlik. (KISS 1980) < *Komá* (< *Ko* + *-má*) + *-rom*
Komárváros ld. **Zalakomár**
Komjáti 'helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében'. Szláv eredetű, vö.: cseh *komnata* 'lakó- és hálólhelyiség'. (KISS 1980) < *Komját* (< *Kom* + *-ját*) + *-i*
Komló 'város Baranya megyében'. ← vö.: magy. *komló* növénynév. (KISS 1980) < *Kom* (< *Ko* + *-m*) + *-ló*
Komlódótfalu 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. A *Komlód* helynév a magy. *komló* növénynévből képződött. (KISS 1980) < *Komlód* (< *Komló* (< *Kom* + *-ló*) + *-d*) + *-tőtfalu*
Komlós ld. **Füzérkomlós**
Komlós 'helység Somogy megyében'. A magy. *komló* főnév *-s* és *-d* képzős származéka. (KISS 1980) < *Komlós* (< *Komló* (< *Kom* + *-ló*) + *-s*) + *-d*
Komlóska 'helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében'. A *komlós* a magy. *komló* növénynév származéka. (KISS 1980) < *Komló* (< *Kom* + *-ló*) + *-ska*
Komoró 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. Szláv eredetű. (KISS 1980) < *Komo* (< *Ko* + *-mo*) + *-ró*
Kömlő 'helység Heves megyében'. Talán a magy. *komló* növénynévből keletkezett hangrendi átcsapással. Ld. még magy. *kömlő* 'hírszerző, kémlelő'. (KISS 1980) < *Köm* (< *Kö* + *-m*) + *-lő*
Kömlőd 'helység Komárom megyében'. Ld. **Dunakömlőd**. (KISS 1980) < *Kömlő* (< *Köm* + *-lő*) + *-d*
Kömörő 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. Szláv eredetű. Etimológiailag azonos *Komoró*-val. (KISS 1980) < *Kömö* (< *Kö* + *-mő*) + *-ró*
Kömpöc 'helység Bács-Kiskun megyében'. ← vö.: kaz. *kümböz* 'kupola, kerek fémbojt, gomb a farmatringon'. (KISS 1980) < *Kömpö* (< *Köm* + *-pö*) + *-c*

Bár nem a Kárpát-medencében található, mégis meg kell említenünk a következő folyónevet:

Kemijoki 'folyó Észak-Finnországban'. A finn *Kemijoki* átvétele. ← vö.: *kemi* 'meredek, szakadékos folyópart'. (KISS 19820) < *Kemi* (< *Ke* + *-mi*) + *joki*

A fenti nevek eddigi magyarázata néhány esetben módosul, ha a rendszert (gondolkodás, névadáslogika, hangtan, alaktan, jelentés) is figyelembe vesszük. Fel kell tenni, hogy *-mb-*, *-mp-* kapcsolatban az *-m-* hasonulás eredménye is lehet, s *-n-*-ből keletkezett. A *kVmVnV*, *kVmVn*, *kVmV*, *kVm* típusú változatok összetartoznak. Szerkezeti felépítésük: *kV* + *mVnV*, *kV* + *mVn*, *kV* + *mV*, *kV* + *m*.

2.4. Magyar személynévek

Kámán ld. **Kálmán** csn.

Kamanci csn. ← *Kamanc* helynév Szerém megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < **Kamanc** (< **Kaman** + *-c*) + *-i*
Kámánházi csn. ← *Kámánháza* helynév Nyitra megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Kámánháza* (< *Kámán* + *-háza*) + *-i*

Kámáni csn. ← *Kámán* helynév Somogy megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Kámán* (< *Ká* + *-mán*) + *-i*
Kámány ld. **Kálmán** csn.

Kamarás csn. ← magy. *kamarás* 'kincstár élén álló tisztviselő', 'előkelő nemes, aki a király személye körül teljesít szolgálatot'. (KÁZMÉR 1993) < *Kamará* (< *Kama* + *-rá*) + *-s*

Kamarási csn. ← *Kamarás* helynév Arad, Békés, Csanád, Kolozs megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Kamarás* (< *Kamará* (< *Kama* + *-rá*) + *-s*) + *-i*

Kámi csn. ← *Kám* helynév Vas megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Kám* (< *Ká* + *-m*) + *-i*

Kamó csn. ← magy. *kamó* 'kampó'. (KÁZMÉR 1993) < *Ka* + *-mó*

Kamocsai csn. ← *Kamocsa* helynév Komárom megye + *-i*: melléknév képző. (KÁZMÉR 1993) < *Kamocsa* (< *Kamo* + *-csa*) + *-i*

A fenti személynévek egy részének földrajzi név, a másik részének családnév s a harmadik részének valamilyen közszó szolgálhatott alapul. A *kVmVn*, *kVmV*, *kVm* típusú relatív szótövek összetartoznak.

2.5. Közszók

Magyar

kamara 'királyi kincstár, illetőleg annak igazgatási szerve, cella, kis méretű szoba, hálókamra, valamely testrész hajlata, ürege, raktározó helyiség, éléskamra, ítélkező vagy törvényhozó testület, stb.'. Latin eredetű, vö.: lat. *camera*, *camara*, *cammara* 'bolthajtás, (ritkán) szoba'. A latin szó a tisztázatlan etimológiájú gör. *καμαρα* 'boltozat, bolthajtásos terem, minden, aminek boltozott fedele van, födeles kocsi, mennyezetes ágy stb.' átvétele. (TESz) < *kama* (< *ka* + *-ma*) + *-ra*

kamasz 'egyfajta kutya, okatlan állat, koca, megöregedett kutya, hórühorgas legény, fajankó, aggregény, serdülő korban levő fiú vagy – ritkán – lány'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *kama* (< *ka* + *-ma*) + *-sz*

kamatyol 'kavargat, sárral beken, piszkít'. Valószínűleg hangutánzó, hangfestő eredetű. (TESz) < *kamatyo* (< *kama* (< *ka* + *-ma*) + *-tyo*) + *-l*

kammog 'cammog, kullog, csavarog, barangol'. Hangfestő eredetű. (TESz) < *kam* + *-mog*

kampec 'vége van valaminek'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *kampe* (< *kam* + *-pe*) + *-c*

kampó 'horog, kampós végű bot, juhászbot'. Származékszó, alapszava annak a szócsaládnak eredetileg feltehetően 'görbe, hajlott, görbül, hajlik' jelentésű alapszavával azonos, amely a *kanyarodik*, *konyul*, *kunyerál* stb. szavak is tagjai. (TESz) < *kam* (< *ka* + *-m*) + *-pó*

kámpol 'kötekedik, ingerkedik, csúfol'. Bajor-osztrák eredetű. (TESz) < *kámpo* (< *kám* + *-po*) + *-l*

kamuka 'damaszt szövet'. Vándorszó. Vö.: lat. *camoca*, *camucum*, ang. *camaca*, *cammaca*, *camoca*, *cammica*, *camaka*, or. *kamká* 'damaszt kelme', perzsa *kamhā* 'brokát', oszm. *kemhā*, tat., kirg., alt. *kamka* 'ua.'. (TESz) < *ka* + *-muka*

kamuti 'nyakas, makacs, alattomos, sunyi, látszatra meghunnyázkodó, ostoba, ügyefogyott, kaján'. Ismeretlen eredetű. Vö.: MTsz. *kamu* 'vicc, huncutkodás', *kamuzik* 'viccel, ugrat', *kamuka* 'bohó', *kamukéró* 'hamisság, alattomoság' stb. (TESz) < *kamu* (< *ka* + *-mu*) + *-ti*

kamu 'hazug, nem igaz'. Nincs meg a TESz-ben. < *ka* + *-mu*

kámza 'misemondó ruha, liturgikus ing, szerzetesi ruha, mellény, csuklya, meritőháló, a halászháló faváza'. Latin eredetű. (TESz) < *kám* (< *ká* + *-m*) + *-za*

kém 'olyan személy, aki (titokban) valakit megfigyel, valamit kifürkész, kipuhatol, őrszem, olyan személy, aki állami, katonai titkokat kifürkész és más államnak kiad'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *ké* + *-m*

kemence 'sütésre, fűtésre stb. használatos tűzhelyféle illetőleg olyan, tűzálló anyagból készített berendezés, amely hevítésre, olvasztásra, izzításra stb. való, földpátból, kvarcból stb. álló kőzet, egyfajta gyermekjáték'. Bizonytalan eredetű. Vö.: or. *kammenica* 'kőből rakott kemence az északi oroszok gőzfürdőjében'. (TESz) < *kemen* (< *ke* + *-men*) + *-ce*

kemény 'nehezen elviselhető, súlyos, rideg, szigorú, könyörtelen, kegyetlen, vad, zord, szilárd, nyomásnak ellenálló, állhatatos, kitartó, szívósan bátran helytálló, savanyú, fanyar, durva, merev, értékesnek tartott, zöngétlen (mássalhangzó), dúr (hangsor)'. Származékszó, *kem-* alapszava ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból, vö.: md. *keme* 'kemény, szilárd', finn *kämä* 'merev, nem hajlítható állapot', *kämeä* 'vastag, erős', szam. szelk. *koom* 'kemény, rágós'. (TESz) < *ke* + *-mény*

kémény 'kandallószerű tűzhely, kürtő, a füstgázoknak a szabadba vezetésére szolgáló építmény, kemencepadka, alacsony ülés a kemence előtt, két szikla közötti meredek hasadék'. Szláv eredetű, vö.: blg. *komin* 'kémény', szlk. *komin* 'kémény, szük sziklahasadék', le. *komin* 'kémény, kandalló, konyhai tűzhely, sziklahasadék, stb.'. Végső forrása a gör. *καμίνος* 'kemence', amely bekerült a latinba (vö.: lat. *caminus* 'ua.'). majd azon át a németbe is. (TESz) < *ké* + *-mény*

koma 'a keresztapa (a gyermek szüleihez való kapcsolatban), illetőleg a keresztapa és a gyermek apja (egymáshoz való viszonyukban), pajtás, cimbora, keresztelő, komázás, leány, aki pünkösdkor tojást kap egy legénytől, komaasszony, vőfély, gyergyói és kápolnásfalui (=oláhfalvi) székely, olyan kis cseresznyeág, amely rakva van gyümölcscsel, a keresztelő bármely résztvevője'. Szláv eredetű, vö.: blg. *kum* 'násznagy', *kumá* 'a násznagy felesége', szb.-hv. *kūm* 'keresztkoma, násznagy, keresztfiú, atyafi, koma', *kūma* 'komaasszony', keresztanya'', *kuma* 'koma', szlk. *kum*, *kumo* 'keresztkoma', *kuma* 'komaasszony', or. *kum* 'keresztkoma', (idősebb férfiak megszólításaként), barát, koma, cimbora', *kumá* 'komaasszony', (idősebb nő megszólításaként), idősebb barátnő'. (TESz) < *ko* + *-ma*

kombinál 'összeállít'. Latin eredetű, vö.: lat. *kombinare* '(kettőt) egyesít'. (TESz) < *kombiná* (< *kom* + *-biná*) + *-l*

kombiné Bécsi német eredetű, vö.: ném. *kombinē* 'ingnadrág, kombiné'. (TESz) < *kom* + *-biné*

komló 'Ötörök eredetű, vö.: csag. *qolmaq*, bask. *qomalaq*, kaz. *qulmaq*, alt. *qumanaq*, csuv. *xāmla* 'komló', vö.: még: vog. *khumlax*, osztj. *xomDax*, cser. *umla*, blg. *xmel*, le. *chmiel*, or. *xmél* 'ua.'. (TESz) < *kom* (< *ko* + *-m*) + *-ló*

komócsin, *komócsing* 'a pázsitfűvek családjába tartozó lengenádforma réti fű'. Bizonytalan eredetű. Vö.: csag., tat. *qamyš* 'nád'. (TESz) < *komó* (< *ko* + *-mó*) + *-csin*

komoly 'vidámságra, tréfára nem hajló, felelősségteljes, megállapodott (személy), felelősséget kívánó, nehéz (munka, feladat), homályos (idő, napszak, jelentős (dolog), súlyos, veszélyes (baj, helyzet), a gulyából kivet (bika)'. Szóhasadás eredménye: a komor elkülönült változata. (TESz) < *komo* (< *ko* + *-mo*) + *-ly*

komor 'mogorva, rosszkedvű, kemény, zord, lehangelő (természeti jelenség), sötét (ég, felhő), rosszul herélt (bika, ló, juh)'. Ismeretlen eredetű. (TESz) < *komo* (< *ko* + *-mo*) + *-r*

komorna '(főleg arisztokrata családnál) a ház asszonyának vagy más nőtagjának személyi szolgálatára alkalmazott belső nőcseléd, szobalány'. Szlovák vagy cseh eredetű, vö.: szlk. *komorná* 'komorna'. (TESz) < *komor* (< *komo* + *-r*) + *-na*

komornyik '(uralkodói főúri családnál) olyan férfi alkalmazott, aki főleg a ház urának a szolgálatát látja el, s a személyzet többi tagjára felügyel, kamarás'. Szlovák vagy cseh eredetű, vö.: szlk. *komorník* 'komornyik, kamarás'. (TESz) < *komor* (< *komo* + *-r*) + *-nyik*

kömény 'az ernyősvirágzatúak családjába tartozó jellegzetes illatú növény, illetőleg ennek illóolajat tartalmazó, fűszerként használt barna magja, köménymaggal ízesített likör'. Vándorszó. (TESz) < *kő* + *-mény*

kumis 'kancatejből erjesztett, savanykás ital'. Nemzetközi szó. (TESz) < *kumi* (< *ku* + *-mi*) + *-sz*

kumma '(víz)csepp, csepp (víz)' Nincs meg a TESz-ben. < *kum* + *-ma*

kummog 'könyörög, kunyerál, kuruttyol, dörmög, dünnyög, rágódik'. Hangutánzó eredetű. (TESz) < *kum* + *-mog*

Csuvas

kámaka, dial. **komogo** 'kályha, kemence', alt. *kemege*, üzb. *kumak* 'homokkályha' ← 1. türk *kum* 'homok' + jak. *ohok* 'kályha', 2. Asmarin szerint or. *kamenka*, mari *kamaka*, *komaka*, *konga*. (JEGOROV 1964)

kāmāl 'a szív, a lélek állapota, kívánság'. ÓT., kirg., ujb. *kōñil*, Zamaxš. *kōngül*, azerb. *kōñil*, oszm. *gōñil*, kaz. *kōñil*, k.kalp. *keuil*, tat. *kūñel*, s. ujb. *kūñil* 'szív', hangulat, lélek állapota, kívánság', üzb. *kungil* 'szív, lélek', *kungilsiz* 'nem kellemes, nem vidám'. (JEGOROV 1964)

kāmārčak 'porc, kavics, murva'. Zamaxš. *kemük*, azerb. *xāmirčäk*, üzb. *kemirčak*, ujb. *kōmüčäk*, kirg., ojr. *kemirčək*, tat. *kimerčäk*, bask. *kimersäk*, alt. *kebirčək*, kaz., k.kalp., türkm. *gemirčək* 'porcogó', oszm. *kykyrdak* 'porcogó, tepertő'. ← 1. hangutánzó szó 2. *kemik* 'csont'. (JEGOROV 1964)

kāmpa 'gomba', tat. *gōmbä* 'gomba'. Vö.: szláv *konba* 'gomba'. (JEGOROV 1964)

kāmṛäk 'faszén', vö.: MK., Zamaxš., csag., alt. ojr., azerb., türkm., ujb., oszm. kirg. *kōmür*, hak., kaz., nog., k.kalp. *kōmir*, üzb. *kumir*, kumük, karacs. *kūm* 'ur', bask., tat. *kūmer*, tuv. *xōmür* 'faszén'. ← ÓT. *kūj* 'égni'. Tehát: *kāmṛäk*, *komür* 'olyan anyag, amit meg lehet gyújtani, ami ég'. (JEGOROV 1964)

kēmēl 'ezüst', ÓT., azerb., türkm., ujb., kirg., alt., ojr. *kūmüš*, kaz., nog. *kūmis*, üzb. *kumuš*, tat. *kōmeš*, bask. *kōmōš*, Zamaxš. *kūmiš*, jak. *kōmus*, k.kalp. *gūmis*, oszm., kumük *gūmüš*, hak. *kumüs* 'ezüst'. (JEGOROV 1964)

kimē 'hajó, csónak'. MK. *kemi*, Zol. bl. *kimi*, oszm., türkm. *gämi*, ujb. *käme*, üzb. *kema* dial. *kima*, kirg., kaz., nog., alt., ojr. *keme*, azerb. *kämi*, kumük *geme*, hak. *kime*, tuv. *xeme*, bask. *kämä*, tat. *köjmä* 'csónak, hajó'. (JEGOROV 1964)

kumal'ak, kumal'a 'csomócska, a liszt nem szétkevert csomócskái, rög, gombóc, galacsin, golyócska, azerb. *koma* 'csoport, csapat, csomó, halom, sereg', kirg., kazah *kumalak* 'golyócska, a bárány vagy a teve ürülékének a csomója'. (JEGOROV 1964)⁷ <

kuma (< *ku* + *-ma*) + *-l'ak, kuma* (< *ku* + *-ma*) + *-l'a*

Mint említettük, a komi **köm** 'cipő', cser., mdE. **kem** 'csizma' lábbeli neveként úgy tartozik ide, hogy eleink szerint a víz a medrében, az ember hajóban, csónakban és cipőben, csizmában jár. Így tartozik ide a csuv. **kimē** 'hajó, csónak', csuv. **kämä**, tat. **köjmä** 'csónak, hajó' is. Az elnevezésekhez a mintát a víz medre szolgáltatta.

A csuvas szavak közül a **kāmaka** dial. **komogo** 'kályha, kemence' őrzi a homokot, az anyagot, amiből készült. A **kāmāl** 'a szív, a lélek állapota, kívánság' az élet motorjának a megnevezésére szolgál, amely a mag, a forrás fő tulajdonságát őrzi. A **kāmārčak** 'porc, kavics, murva' szónak a **kāmār** relatív szótöve tartalmazza a **kāmā** tövet, amely a 'homok' jelentésű szóval azonos. A **kāmpa** 'gomba' egyrészt a kúp alakú sapkájáról kapta az elnevezést, s ezzel a folyóelágazáshoz hasonlít, másrészt bizonyos esetekben megőrizte a tűzzel, az égéssel kapcsolatos tulajdonságát, ld. *tapló gomba*. Így kötődik ide a csuv. **kāmṛāk** 'faszén' jelentésű szó, amely 'olyan anyagnak a neve, amit meg lehet gyújtani, ami ég'. Bár a szláv *konba* 'gomba' alak valóban eredetibb alakot őríz, a szó a szkíta-hun nyelvekből származik. A **kēmēl** 'ezüst' szó azért is fontos, mert ezzel a jelzővel illeték azokat a bolgárokat, akik a Középső-Volgához mentek a Kaukázusból. Megjegyezzük, hogy eleink a Holdat is ezüst jelzővel illetik, s a Hold női minőségű. A **kumal'ak, kumal'a** 'csomócska, stb.' *kuma* töve szorosan kötődik a *homok* szóhoz.

A többi török nyelvi megfelelőikben gyakran *-nk-, -ng-* szerepel az *-m-* párhuzamaként, amely korábbi és teljesebb forma.

Orosz

kom 'csomó, rög, göröngy'.

komok 'csomó, labdac, labdacská'.

Az orosz **kom, komok** átvétel, és a *homok* szóval rokon. A fenti kVm, kVmV típusú nevek, szavak, névrészek világosan összetartoznak nemcsak a fenti nyelvekben, hanem a magyarban is. A magy. *kamara* **kama-** töve a forrás medréhez kötődik, s a *komornyik* **komor-** töve a *kamara* szóval azonos, a **kamasz** a fiatalságával a forrásfolyóhoz, a **kamatyol, kammog, kampó** az íves tulajdonságához kapcsolódik. A **kámpol** pedig úgy kötekedhet, hogy a *kampós* tárgy rendszerint beleakad, beleköt valamibe. A *kamuti, kamu-* eleme is az elhajlással kapcsolatos, hiszen ami elhajló, az nem egyenes, s ami nem egyenes, az nem igaz, vagyis *kamu*. A **kém** az őrző, figyelő mag tulajdonságot őrzi, a **kemence** utal az anyagra, amiből készült, ld. *homok*, a **kemény** pedig a magnak egy másik jellemzőjéhez kötődik. A **kémény**⁸ szűk járat, amelyen a füst áramlik át. A **koma** szót úgy kell értelmezni, hogy a keresztnak van egy pontja (ld. metszéspont) ugyanúgy, mint a folyóelágazásnak, a faágnak, s ez a pont forrásnak szolgál, akár a vízcsepp. Természetes, hogy a születés, a keresztelés, a vízcsepp és a **komatál** összefüggő szálakon tartoznak össze. A **kombinál** egyesítő jelentése is idetartozik, hasonlóképpen a **komló** a mag jelentésén keresztül, miközben a **komócsin** a nádnak a hegyes levele révén kapta az elnevezést, s a hegyes a csúcsában egyesül, másképpen ott van a kiinduló pont. A **komoly** és a **komor** is a forrás, a mag jellemzője.

Külön meg kell említenünk a magyar *homok* szót is, bár a szókezdője a magyarban nem *k-*, hanem annak egyik fejleménye a *h-*. Vö.:

homok Török eredetű, a török-magyar érintkezések legkorábbi korszakából, vö.: csag., kirg., alt. *qumaq*, jak. *kumax* 'homok'. A legtöbb török nyelvben a *qum* alapszó található meg, vö. pl. ujb., kun, csag., alt. *qum*, oszm. *kum* 'ua.'. Vö. még mong. *qumaqi, qumay, qumaki*, monguor *xumoG*. A magyarba egy török *qumaq* alak kerülhetett át még az uráli őshazában, jóval korábban, mint ötörök jövevényszavaink zöme. A szókezdő török *q* ~ magy. *h-* megfelelés legmeggyőzőbb magyarázata az, amely szerint szavunk szókezdő *k-*-ja a finnugor eredetű *k*-val együtt részt vett a magy. *k > x > h* változásban....Nem teljesen világos viszont a második szótagbeli *a* ~ magy. *u* (> *o*) megfelelés, talán hangsúlytalan szótagban végbement zártabbá válással van dolgunk. (TESz) < *ho* + *-mok*

⁷ Jegorov további adatokat is közöl, amelyek etimológiailag nem tartoznak ide, mert a szókezdő mássalhangzójuk *t-* illetőleg *d-*: ujb. *domulak*, üzb. *dumalok, jumalok*, k.kalp. *dumalak*, nog. *tymalak*, kazah *domalak, tomalak*, bask. *tumalak* 'kerek, gömbalakú, golyó, csomó'. Jelentésükben a mag., a forrás tulajdonságát őrzik. Szerkezeti felépítésük: *domu* (< *do* + *-mu*) + *-lak*, *duma* (< *du* + *-ma*) + *-lok*, *juma* (< *ju* + *-ma*) + *-lok*, *duma* (< *du* + *-ma*) + *-lak*, *tyma* (< *ty* + *-ma*) + *-lak*, *doma* (< *do* + *-ma*) + *-lak*, *toma* (< *to* + *-ma*) + *-lak*, *tuma* (< *tu* + *-ma*) + *-lak*.

⁸ Vö.: magy. *kapu* és török megfelelői.

A szócikk írója téved, mert a magy. *homok* nem török eredetű szó, az egyezés oka a közös gyökérben található. Azt sem látja világosan, hogy a szó szerkezeti felépítése: *ho + mok*.

Biztosan idetartoznak azok a szavak, amelyeknek van *k-* kezdetű megfelelőjük. A *homok* (*ho + -mok*) szavunk és az alt. *qumaq* (*qu + -maq*), jak. *kumax* (*ku + -max*), mong. *qumaqi* (*qu + -maqi*), *qumay* (*qu + -may*), *qumaki* (*qu + -maki*), monguor *xumoG* (*xu + -moG*), ujg., kun, csag., alt. *qum* (*qu + -m*), oszm. *kum* (*ku + -m*) második elemei (*-mok*, *-maq*, *-max*, *-maqi*, *-may*, *-maki*, *-moG*, *-m*) összetartoznak egymással és a magy. *kumma* (*kum + -ma*) szó második elemével, amelyek képző funkciót töltenek be. A homokszem és a *kumma* mint vízcsepp eleink szemében az a legkisebb egység, amely forrásként szolgál. Nem igazolt az a megállapítás, mely szerint a magy. *homok* szó törökből való átvétel, amely még az uráli őshazában történt. Sem az átvétel ténye, sem az uráli őshaza léte nem bizonyított.

Azt azonban egy egész rendszer igazolja, hogy a fenti tulajdonnevek és közsók *kV*, *hV* első eleme összetartozik a csuv. *kăk* 'gyökér' szóval. A második elemnek (*m*, *mV*, *mVk*, *mVq*⁹) rokona a magy. *mag* szó, de lehet képző szerepe is 'valamihez tartozó, valami mellett lévő, valamivel ellátott' jelentéssel. Így a *qumaq* kiinduló jelentése 'gyökér mag' vagy 'maggal ellátott gyökér, gyökérhez tartozó mag'. A homoknak így szem jelentése van, másképpen forrás. Ilyen gondolkodás mellett született a *komi* és a *kumük* népnév, a magyar *koma* és még számos közsó a tulajdonnevek mellett. Ennek az a magyarázata, hogy eleink a vizet és az embert egyaránt teremtménynek fogták fel. A homokszem pedig föld tulajdonságú, s a földnek anyaszerepe van ugyanúgy, mint a víznek. A vízcsepp és a homokszem egyaránt az élet kiindulópontja eleink gondolkodásában. Innen van az, hogy pl. a népmesében a víz, vízcsepp, a köröm alatti föld maradék, akár egy szem homok, vagy a gabonamag¹⁰ alkalmas a teremtésre, az újjászületésre, mert a vízcseppnek, a homokszemnek, a gabonamagnak ősi mag, azaz gyökér szerepe van, egyszóval forrás, olyan, mint az ősznya.

Számos további szó utal az ősi egyre, az egységre, vö.: mandzsu-tunguz *xamuk*, *xamu*, *kamy*, *gemu* 'mind', orosz *gām* 'mind', evenki *gāmj*- 'egy helyre gyűjteni', ud. *kamul* 'együtt', ÓT. *qamyv*, *qamaγ*, *qamuv*, *qamu* 'mind, egész, teljes' stb.

3. Összegzés

Egyetlen folyónévből, a kaukázusi *Kuma* névből kiindulva látható a Kaukázus, a Volga-Urál vidéke és a Kárpát-medence földrajzi neveinek, személyneveinek és a közsóknak a kapcsolata.

Igen lényeges, egyre több kutató vállalja azt, hogy a bolgárok nyelve a kazárokéhoz hasonló, mert a bolgárok nyelvének a megismerése segít a kazárok nyelvének a megismerésében. A Kaukázus pedig nemcsak a kazárok lakóhelye volt, hanem a bolgároké is, sőt ott emlegetik a magyarokat is. Másképpen a szkítáké és a hunoké. Következésképp, a Kaukázus legfőképpen a szkíta és a hun kultúra találkozóhelye volt, amely kultúrát ezek a népek nemcsak az ide vándorlással hoztak magukkal, de az elvándorlások során tovább vittek északra, nyugatra is, s a nyomokat ott hagyták, amerre jártak, s ahol laktak.

Jelen dolgozatban ezekre a nyomokra és kapcsolataikra kívántuk felhívni a figyelmet bizonyosságául annak, hogy a Volga-Urál vidéke, a Kaukázus és a Kárpát-medence legrégebb földrajzi neveinek a névadó népe és nyelve között egyrészt rokonsági kapcsolat van, másrészt a kapcsolat szálai keletebbre, Ázsiába vezetnek. Ugyanazon kultúrájú nép, népek nevezték el a vizeket és a vizes helyeket Közép-Ázsiában, a Kaukázusban, a Volga-Urál vidékén és a Kárpát-medencében. Ez azt is jelenti, hogy a Volga-Urál vidék nyelvtana segít megismerni a vele kapcsolatos területek földrajzi neveit, s ezek névadó népének, népeinek a nyelvét, kultúráját és történelmét is.

6. Rövidítések

A.	— Alikovszkij rajon
alt.	— altáji
ang.	— angol
Ar.	— Arhivális anyag ld. Nikitin
Ašm.	— Ašmarin
azerb.	— azerbajdzsán
bask.	— baskír
bolg.	— bolgár
Buu.	— Buinszkij ujezd
C.	— Civilszkij rajon
csag.	— csagatáj
cser.	— cseremisiz
csn.	— családnév

⁹ A további *mVn*, *mVnk*, *mVnkV* alakváltozatokkal pedig a magy. *mony* 'tojás' szó tartozik össze közelebbről.

¹⁰ Vö.: A gyermektelen házaspár tésztábol készít ember alakú formát, amely megelevenedik.

csuv.	— csuvas
d.	— domb
dial.	— dialektus
f.	— folyó
fī.	— finn
gör.	— görög
Glaz.	— Glazovszkij rajon
h.	— hely
hak.	— hakasz
Ja.	— Jadrinszkij rajon
jak.	— jakut
Jan.	— Jantikovszkij rajon
jeny.	— jenyiszej
K.	— Kozlovskij rajon
Ka.	— Kanasszkij rajon
kalm.	— kalmük
karacs.	— karacsáj
kaz.	— kazak
kam.	— kamasz
Kir.	— Kirovskij rajon
Kir.o.	— Kirovskaja oblaszty
kirg.	— kirgiz
k.kalp.	— karakalpakk
ko.	— komi
Kra.	— Krasznoarmejszkij rajon
lat.	— latin
ld.	— lásd
le.	— lengyel
m.	— mocsár
M.	— Morgausszkij rajon
magy.	— magyar
mdE.	— erza mordvin
mdM.	— moksa mordvin
mis.tat.	— miser tatár
MK.	— Mahmud Kasgari
mong.	— mongol
MTsz	— Magyar Tájszótár
ném.	— német
nog.	— nogaj
ojr.	— ojrot
or.	— orosz
oszm.	— oszmán
osztj.	— osztják
ÓT.	— ötörök
Pl.	— példaul
sz.	— század
szam.szelk.	— szamojéd.szelkup
szb.-hv.	— szerb-horvát
szlk.	— szlovák
szln.	— szlovén
t.	— tó
tat.	— tatár
tkp.	— tulajdonképpen
tuv.	— tuvai
türkm.	— türkmén
ua.	— ugyanaz

udm.	— udmurt
ujg.	— ujugur
üzb.	— üzbég
V.	— Vurnarszkij rajon
vog.	— vogul
votj.	— votják
vö.	— vesd össze
zürj.	— zürjén

7. Források

Ar.	Archivális anyag ld. NIKITIN.
Ašm.	ASMARIN, N. I. 1928-50: Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszskoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo. Kazan-Cseboksziari Baskirsko-Russzkij szlovar 1958
B-R. 1958.	Fasmer, M. Etimologiceszkij slovar russkovo jazyka I-IV. Moskva, 1964-73.
Fa.	Gidronimy Marijszkij ASzSzR.
GMA.	HADROVICS László-GÁLDI László 1951: Orosz-Magyar szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest
HADROVICS-GÁLDI 1951	JEGOROV, V. G. 1964: Etimologiceszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Cseboksziari
JEGOROV 1964	Maxmūd al-Kāšyari 2008. Orosz nyelvről fordította Czeglédi Katalin, Megjelenés alatt a Helikon Kiadónál. A könyv eredeti címe Dīvān Lugāt at-Turk, oroszra fordította, az előszót és a megjegyzéseket írta Z. – M. Auezova. A szömutatót összeállította R. Ermersz. – Almati: Dajk-Press, 2005. – 1288 oldal + 2 oldal.
Kāšy.	KÁZMÉR Miklós 1993: Régi magyar családnevek szótára. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
KÁZMÉR 1993	KISS Lajos 1995: Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Akadémiai Kiadó, Budapest
KISS 1980	LELKES György 1998: Magyar Helységnevező-azonosító Szótár. Talma Könyvkiadó, Baja
LELKES 1998	Magyar Tájszótár
MTsz	Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó Budapest 1985.
MÉK	Naszeljonnyje punkty csuvaszskoj ASzSzR. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo. Cseboksziari, 1974
NAP	NIKITIN, I. D.: Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszskoj ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72. Kézirat.
NIKITIN	SZINNYEI József Finn-Magyar szótár, Magyar Tudományos Akadémia Budapest 884
SZINNYEI 1884	N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: Kratkij etimologiceszkij szlovar russkovo jazyka. Moskva
SIS	FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: Syrjänisches wörterbuch I-II. Budapest
SW.	Szlovar Toponimov Baskirskoj ASSR, Ufa 1980.
TB.	BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
TESz	Tatarszko-Russzkij szlovar
T-r.	A. I. Turkin 1986: Toponimiceszkij szlovar komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo. Szyktyvkar
TSK	VAHRUŠEVA, M. P. 1956: Udmurtsko-russzkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”. Moskva
Vax.	Mongolskij slovar’ I-II. M.L., 1968-1939.
Zamaxšari	

8. Irodalom

- BOTALOV 2008-9 BOTALOV, Sz. G. Az európai hunok (történeti, régészeti értelmezés) 2008-9. Orosz nyelvből fordította Czeglédi Katalin, in: MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk. A hunok öröksége HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely Budapest 2009
- CZEGLÉDI 2004 CZEGLÉDI Katalin, A *székely* népnév és a földrajzi nevek in: Ősi Gyökér 2004. február-március:2-18.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, Nyelvészeti őstörténet I. Szkíta-hun nyelv őstörténete. Hangtan. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó. 2007.
- CZEGLÉDI 2007 CZEGLÉDI Katalin, Nyelvészeti őstörténet II. Szkíta-hun nyelv ősmondatai. Ősmondatok, gyökök. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2007.
- CZEGLÉDI 2009 CZEGLÉDI Katalin, Róna-Tas András „Tudtak-e írni a magyarok a honfoglalás előtt?” című tanulmányáról, in: Eleink Magyar Őstörténet 2009. VIII. évf. 2. szám (16): 43-56.
- CZEGLÉDI 2009 CZEGLÉDI Katalin, A hun nyelv, Ucsiraltu írásaihoz, in: A hunok öröksége szerk. Marác László, Obrisánszky Borbála HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely, Budapest, 2009:455-471.
- CZEGLÉDI 2010 CZEGLÉDI Katalin Nyelvészeti Őstörténet III. A szkíta-hun nyelvek története. Gyökrendszer. (A magyar és a szkíta-hun nyelvek alapja). Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó 2010. Megjelenés alatt.
- ДИМИТРИЕВ 1984 В. Д. ДИМИТРИЕВ, В. А. ПРОХОРОВА ред. 1984. Болгары и чувашы Чебоксары 1984.
- В. Г. ЕГОРОВ 1971 В. Г. ЕГОРОВ, Современный чувашский литературный язык. Чувашкнигоиздат – 1971.
- KARATAY 2003 KARATAY Osman, In search of the lost tribe KaraM ÇORUM 2003
- MARÁCZ–OBRUSÁNSZKY 2009 MARÁCZ László – OBRUSÁNSZKY Borbála szerk. A hunok öröksége HUN-idea Szellemi Hagyományőrző Műhely Budapest 2009

~ ~ ~ ~ ~

Molnár Zsolt és Molnárné Czeglédi Cecília :**A teremítő magyar nyelv és tanítása****Harmadik rész: A gyökök és rendszerük¹**

Sorozatunk előző részeiben megvilágítottuk a magyar nyelv lényegét, a szóbokrok gyökökből, képzők segítségével való létrehozását és megvizsgáltuk a szóelemek eredetét: nyelvünk hangkövető jellegét. Most mélyebben szemrevételezzük a gyököket, megvizsgáljuk természetüket, felépítésüket és rendszerüket.

A magyar nyelv gyökei

A **gyök** nyelvünk legkisebb, még tiszta értelmet hordozó egysége, melyhez semmilyen toldalék (képző-, jel-, kötőrag) nem járul.

A gyök magyar szóképzés kiinduló eleme, a gyakorlati beszédben az alapjelentés hordozója, minden magyar szó alapját, kiinduló alapjelentését adja. Minden szó képzése a gyökre épül, az határozza meg alapvetően, legerősebben a szó jelentését. Az egyéb hozzáragasztott elemek, elsősorban a képzők, csak módosítják, pontosabban fogalmazva, saját külön jelentéstöbbletük hozzáadásával változtatják a gyök jelentését. Ez a módosítás valamikor jelentősebb, valamikor kevésbé az.

A gyökök egy, kettő vagy három (ritkán négy) hangzóból állnak. Ennél nagyobb egységek szétválaszthatók kisebb részekre, azokat a gyakorlati nyelvérzék le is bontja kisebb elemekre.

Az egyelemű gyökök a hangok maguk. Marác László szerint² a magyar nyelv magánhangzói tartoznak ebbe a csoportba.

A két hangból álló gyökök a mássalhangzó – magánhangzó párok, ebben vagy fordított sorrendben. Számuk elviekben $14 \times 24 \times 2 = 672$ ill. $16 \times 26 \times 2 = 832$ lehet attól függően, hogy hány magán-, illetve mássalhangzót különböztetünk meg. Ez az elvi lehetőségek száma, nem mindegyiket alkalmazzuk a mindennapokban. Marác László szerint 481 kéthangú, gyakorlatban is használt gyökünk van, ezek közül 335 magánhangzó – mássalhangzó és 146 mássalhangzó – magánhangzó alakú.

A három hangból álló gyökök mindegyike mássalhangzó – magánhangzó - mássalhangzó alakú. Az elvi lehetőségek száma $24 \times 14 \times 24 = 8064$. (Akkor ha csak a kisebb mgh, msh számot vesszük.) Marác L. 1500 különböző, gyakorlatban is használt gyököt azonosított. (A magánhangzó – mássalhangzó - magánhangzó képletű egységek a gyakorlatban nem gyökök, mert szétbontjuk őket egy magánhangzó - mássalhangzó gyökre + egy magánhangzó képzőre. Nyelvérzékünk a gyakorlatban mindig így tesz.)

Czakó Gábor rámutatott, hogy néhány négyelemű gyökünk is van. Példák: prűsz, trűsz, brum, krák. Mindegyik hangutánzó.

Összesen körülbelül 2000 gyökünk van. A „mássalhangzó – magánhangzó – mássalhangzó” alakú hármas gyökök a leggyakoribbak, 75 % - át teszik ki a teljes gyökállományunk.

A gyökök egy részét használjuk önállóan ma is, pl. kar, kör, mar, rom, rag, stb.

Vannak olyan gyökök is, melyeket ma már nem alkalmazunk önállóan, csak továbbképzett alakjukat, jelentésük szóbokrukából vezethető le, pl. ker, gör, tap, stb.

Törzs: olyan szó, melyet valamely gyökből képzővel, képzőkkel alkottunk, de ma önállóan már nem használjuk, csak a továbbképzett leszármazottakat, pl. vicsor, köröny, romb, stb.

A gyök részei

Az, hogy a gyök nyelvünk legkisebb, tisztán önálló értelmet hordozó része, még nem jelenti azt, hogy nincsenek behatárolható részei. Ezek a kisebb részek a gyök jelentésének irányultságát fejezik ki.

¹ A szerzők honlapja: <http://www.tisztamagyar nyelv.hu/>

² Marác László: A kétszer kakszi igazsága <http://www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.258>

Gyökcsíra (gyökmag): A gyök első vagy első két hangzóját (ha önmagában nem gyök) CzF a gyök magjának, csírájának (gyökelemnek) nevezi. Ezt írják: a gyökelemben több gyöknek mintegy csirája, magva rejlik, s melyből a gyökök rendszerént egy újabb betű, legfőlegb egy önhangzó és mássalhangzó, de még nem rendes képzők hozzájárultával erednek, pl. e szókban: göb, göcs, gör, göm, a gyökelem gö, maguk pedig gyökök; ellenben az itt ide, ott oda szókban levő i és o már gyökök, mert a tt és de da szokott és rendes képzők. A mi meghatározásunk szerint a gyökcsíra a gyök rövidebb első része, mely valamely egyedi jelentés-irányultságot fejez ki.

Gyökváz: A gyök mássalhangzói alkotják a gyök vázát. Sok esetben az azonos mássalhangzó-törzsű gyökök jelentése csak a magánhangzók jelentésszínézésében tér el egymástól, vagyis nagyban egyezik. Marác László ezt a vázat 'teremtő gyök'-nek nevezi. A háromelemű gyökök esetén képletük: C_C. A K_R váz gyökei: kör, ker, kor, kar, stb. Mindegyik a következő jelentést hordja magában: 'görbe, kerek, magába visszamenő vagy maga felé visszahajló vonal, vagy ily vonalban mozgás'³.

Kutatásaink szerint a gyök bármelyik hangzója, hangzó-kettőse tekinthető 'gyökrésznek'. A kérdés ilyen felvetése lényeges ha a gyökök összevetésével rokonokat keresünk. A lényegi kérdés: Mi a kapcsolat két (vagy több) gyök között: a.) az első hang(ok) (a gyökcsíra); b.) a mássalhangzók váza; c.) ugyanazon hangzók fordított sorrendben; d.) az utolsó hangzók (ritkán); vagy más?

A magyar nyelvben nagyon gyakori, hogy a gyökök jelentésbeli kapcsolata kéz a kézben halad az alakbeli kapcsolattal. E párhuzamosság adja a gyökök rendszerének alapját.

A gyökök rendszere

A gyökök nem egyedülálló, magányos, egymástól elszigetelt elemek, hanem rokonsági kapcsolatok szerint szerveződnek.

Gyökrokonsági lehetőségek (gyakoriság szerinti sorrendben, jórészt a Ny hang példáival):

1. Első egy vagy két hangzó ('gyökcsíra').

Példák: nyi: nyikkan, nyifog, nyiszog, nyiffan, nyivákol, nyihog; nya: nyaggat, nyakkan, nyaszál, nyafog, nyavalyog; nyő: nyög, nyökög, nyöszörög, nyu: nyúl, nyújt, nyúz, nyurga, nyugodt (a legutóbbiak esetén a nyu tekinthető gyöknek is); gö: göb, göcs, gör, göm,

2. Gyökváz.

Példák: ny_l: nyíl, nyél, nyel, nyál, nyal, nyúl, nyől, (nyolc); ny_sz: nyiszál, nyaszál, nyeszettel, nyösztet, nyüsztet; ny_g: nyegle, nyaggat, nyög, nyugszik, nyűg; ny_v: nyivákol, nyávog, nyavalyog, nyuvaszt, nyüves; ny_m: nyámmog, nyammog, nyom;

3. A gyökhangzók sorrendjének felcserélése.

Példák: viny – nyiv: vinnyog, nyivákol; nyom – mony; nyaf – fany: nyafog, fanyalog; nyif – finy: nyifog, finnyás; nyak – kany: nyaklik, kanyar, kanyul; nyeg – geny: nyegle, genny; suh – hus: suháng, husáng, suhog, hussan; if – fi: ifj, ifjú, fi, fiú; köp – pök; laf – fal: lafátyol, falogat; pat – tap: pattan, tappancs, pattog, tapogat; gyík – kígy: gyík, kígyó; siv – vis: sívít, visit;

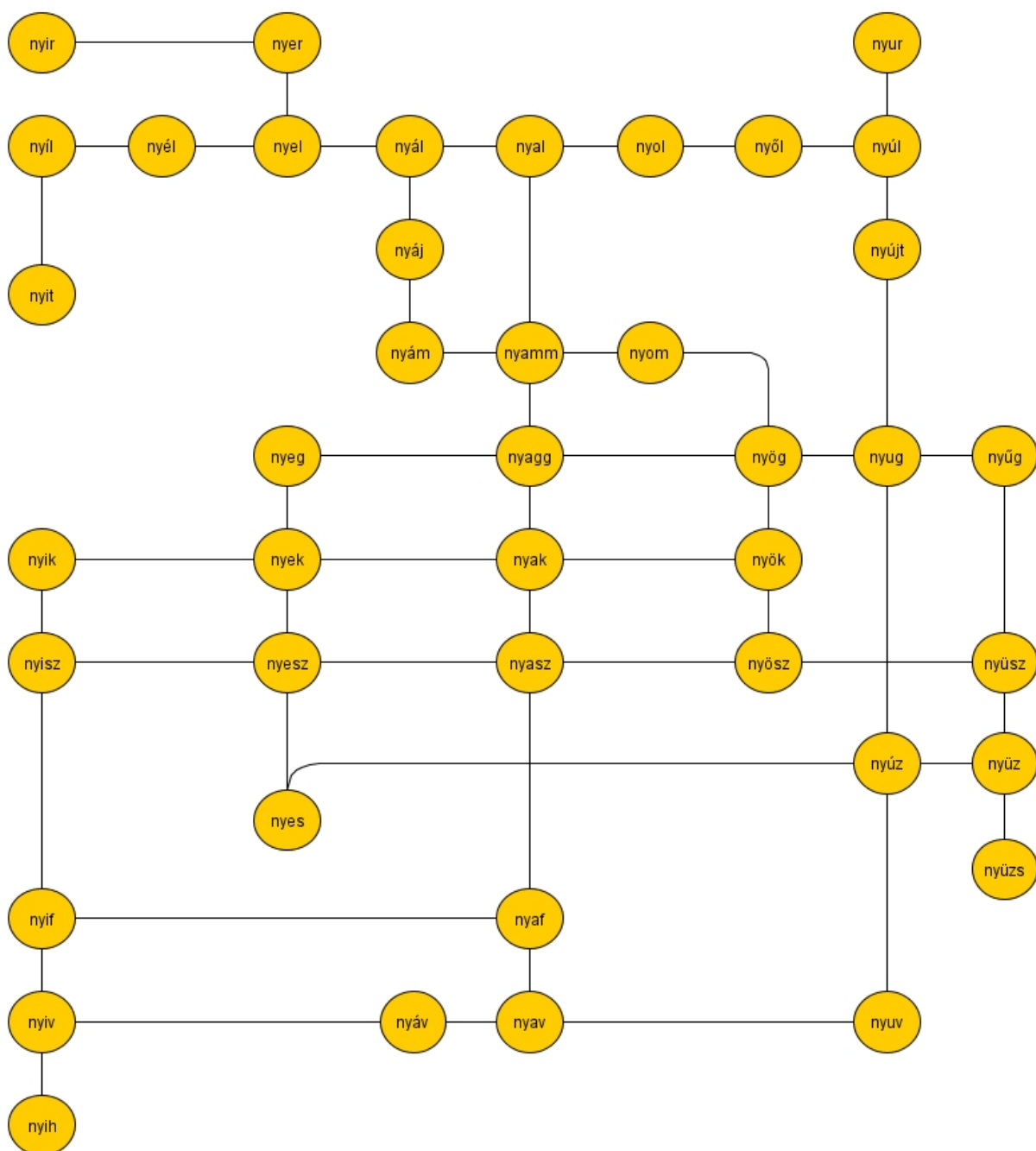
4. A gyök utolsó hangzója (ez sokkal ritkább, mint az előzőek).

Példák: _eny: genny, szenny; _any: anya, banya, nyanya; _ony: konyul, fonnyad; _uny: szunnyad, huny, tunya, punnyad; _any: sanyar, fanyar;

Az 1., 2., 4. pontokban a példákat jórészt a Ny-vel kezdődő, vagy arra végződő gyökök csoportjából vettük, 3. esetén csak néhányat tudtunk adni, ezért más hangzók mintáit is bemutattuk.

A leggyakoribb, 1., 2. rokonsági kapcsolat szerint felrajzolhatjuk a Ny-vel kezdődő háromelemű gyökök rendszerét:

³ Marác László: Nyelvi és képi gyökök a magyar kultúra megtartói. <http://www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.177>

A Ny-vel kezdődő háromelemű gyökök rendszere

Fenti ábrában az 1. és 2. féle rokonsági viszonyokat (melyek a leggyakoribb gyökkapcsolatok) találjuk. Láthatjuk, hogy a Ny-vel kezdődő gyökök mind alakilag, mind jelentésileg erősen összefüggő, egységes halmazt alkotnak. Nézzük részletesen!

1. Gyökcsőre szerinti rokonság:

nyi: nyikkan , nyifog, nyiszog, nyiffan, nyivákol, nyihog; mindegyik hangutánzó.

nya: nyagat, nyakkan, nyaszál, nyafog, nyavalyog ; mindegyik hangutánzó.

nyő: nyög, nyökög, nyöszörög; mindegyik hangutánzó.

nyu: nyúl, nyújt, nyúz, nyurga, nyugodt, nyuvad; mindegyik a nyújtást, nyúlást fejezi ki. (Több kutató, pl. CzF is, a nyu-t gyöknek tartja, mely maga kifejezi már a nyúlósságot, nyúlást.)

nye: nyegle, nyekken, nyekereg, nyesztett, nyes; hangutánzók, vagy a nyúlósságot fejezik ki.

nyü: nyűg, nyűszög, nyűzüge, nyűzsög; hangutánzók, vagy a nyúlósságot fejezik ki.

stb.

2. Gyökváz szerinti rokonság:

ny_l: nyíl, nyél, nyel, nyál, nyal, nyúl, nyől; mindegyik a nyúlást, nyúlósságot, nyálósságot fejezi ki. (Némelyik hangutánzónak is tekinthető, pl. nyel, nyal, a nyelés, nyalás hangját mutatja be.)

ny_sz: nyiszál, nyaszál, nyesztet, nyüsztet, nyüztet; mindegyik hangutánzó.

ny_g: nyegle, nyagat, nyög, nyugszik, nyűg; hangutánzók, vagy a nyúlósságot fejezik ki.

ny_v: nyivákol, nyávog, nyavalyog, nyuvaszt, nyüves; hangutánzók, vagy a nyúlósságot fejezik ki.

ny_m: nyámmog, nyammog, nyom; hangutánzók.

stb.

Az ábrán nem mutatott kapcsolatok:

3. Felcserélt hangsorrend szerinti rokonság:

viny – nyiv: vinnyog , nyivákol; hangutánzók.

nyom – mony ; hangutánzók.

nyaf – fany: nyafog, fanyalog; hangutánzók, a legutóbbi kifejez valamilyen nyúlósságot is.

nyif – finy: nyifog, finnyás; hangutánzók, utóbbi kifejez kis nyúlósságot is.

nyak – kany: nyaklik, kanyar, kanyul; nyúlást fejeznek ki.

nyeg – geny: nyegle, gennyes; nyúlósságot, nyálósságot fejeznek ki.

stb.

4. Záróhang szerinti rokonság:

_eny: genny, szenny ; nyúlást fejeznek ki.

_any: anya, banya, nyanya; lágyaságot (s megnyúlást, megereszkedést) fejeznek ki.

_ony: konyul, fonnyad; nyúlást fejeznek ki.

_uny: szunnyad, huny, tunya, punnyad; nyúlást fejeznek ki.

_any: sanyar, fanyar; szájbéli ízlelést, nyúlást fejeznek ki.

Megjegyzések:

1. A fenti ábra alapvetően **kutatási és tanulási eszköz**, nyelvünk három hangból álló egységeinek elemzésére használjuk. Rendszerezetten tartalmazza a háromhangú gyököket és törzseket is, de a gyökök aránya ezekben az ábrákban mindig jóval magasabb, mint a törzseké. Legtöbb esetben könnyű azonosítani a tényleges gyököket, ill. törzseket (kételemű gyökök leszármazottait). Például a nyúl, nyú(j)t, nyur, nyug, nyúz, nyuv törzsnek tekinthető, a nyu gyök leszármazottai. Ennek ellenére mégis bent hagytuk az ábrában őket, mivel erősen megvilágítják és bemutatják a Ny-ből alkotott gyökök és törzsek belső természetét. Nagyrítkán a megkülönböztetés kétségesebb, például a nyűzs-t általában önálló, hangutánzó gyöknek tartják, de vannak, akik a nyű gyök leszármazottjának. A fenti ábrában, a nyu mellett, csak a nyít és nyíl(ik) tekinthető képzett törzsnek, gyökük a nyi. Az ábra többi eleme mind gyök.

2. Néhány, ma Ny-vel kezdődő, gyököt kihagytunk az ábrából: nyár/nyar, nyar(gal), mert CzF szerint eredetileg más hanggal kezdődtek. Nyargal = jargal = jár, járkál. Nyar = arat = ér + Ny, mint előhang.

3. A gyökábrák egy-két csomópontjában néha több gyököt is be kell mutatni, most kettő ilyen van. CzF szerint a nyer alak három gyököt takar: egyik a nyers gyöke, mely a nyers fa nedvéből ered; másik a nyerés gyöke (elérni valamit); a harmadik a nyereg gyöke, az er (ered, ér, magasodik) + Ny, mint előhang eredménye. Látható, hogy az első kettő a Ny nyúlósságához, nyúlásához közel áll. A másik két jelentésű csomópont a nyír: egyik a nyírok gyöke, ez szerepel a nyírfában is, mely eléggé sok nedvet tartalmazó fa, ill. maga is nedves, nyirkos talajon érzi jól magát; a második a nyír ige. Látható, hogy az első jelentés teljesen beleillik a Ny nyúlósságot, nyálasságot kifejező jellegébe. (A második jelentés CzF szerint az ar(at) + Ny, mint előhang összetételből jön.)

4. A Ny-vel kezdődő kéthangú gyökök: a.) a nyu jelentése nyúlás; b.) a nyú, mint ige jelentése húzás, tépés, főnévként: féreg. A Ny-vel végződő kételemű gyökök: a.) eny, ma önállóan nem használjuk, de a belőle képzett törzseket már igen: enyv, enyeleg, enyész, enyhe; b.) iny, c.) any → anya. Látható, hogy mindegyik nyúlást, nyúlósságot (lágyságot) fejez ki.

Következtetések.

Az eddigiekből láhattuk, hogy **mindegyik Ny-vel kezdődő (és sok arra végződő) gyök valamilyen nyúlósságot, nyálasságot, vagy rokon tartalmat fejez ki, illetve hangutánzó** (mely azonban szintén összefüggésben van a Ny hang nyúlósságával, nyálasságával.)

Más gyökcsaládok gyökábrás vizsgálatával hasonló eredményeket kapunk, segítségükkel látható válik, hogy a gyökök mind jelentésben, mind alakban erős, egységes rendszert alkotnak. (E dolgozat keretei nem elégségesek arra, hogy mindegyiket bemutassuk.)

A háromelemű gyökábrák bizonyítják, hogy a gyökök hangjaik szerint erősen összefüggő rendszert alkotnak.

Rokonsági láncok, hálózatok

A gyökrendszerben a rokonság nem csak egy lépésre terjed ki, hosszabb kapcsolati láncok, hálózatok is léteznek. Nem csak az ugyanazzal a hanggal kezdődő (vagy végződő) gyökkapcsolatokat kell vizsgálnunk, hanem ezeket a hosszabb jelentésláncolatokat, nagyobb csoportokat is.

A kutatás első szakaszában az egy hangra épülő gyökábrák segítségével szélességében, de csak egy lépés mélységben vizsgáljuk a rendszert. Az adott hang összekötő szerepére összpontosítunk. (Mindezt nem utolsó sorban e hang jellegének, jelentésirányának, érteménykezdeményének meghatározására is használhatjuk.)

A kutatás második szakaszában fedezzük fel a hosszabb kapcsolati láncokat, kiterjedtebb hálózatokat. Itt a rokonságvizsgálat több lépésre kiterjed, de szűkebb csatornában. Nézzünk egy példát a gyökváz nézőpont alkalmazásával!

K és G rokonok, R és L és Ly szintén: K – G és R – L – Ly

K_R alapú gyökök: kör, ker, kor, kar, stb.

K → G cserével ezt kapjuk:

G_R alapú gyökök: gör, gur, gir, ger, stb.

R → L cserével ezt kapjuk:

G_L alapú gyökök: gal, gul, gol.

L → Ly cserével kapjuk:

G_Ly alapú gyökök: goly, guly, galy.

K_R → G_R → G_L → G_Ly

Vizsgáljuk meg a jelentés kapcsolatait:

K_R

kör: köröz, köret, körlet, körül, környék, stb.;

ker: kerület, kerülő, kert, keret, kerítés , stb.;

kor: korong, korsó, korona, stb.;

stb.

Mindegyik kör alakot vagy ily mozgást fejez ki.

G_R

gör: görgő, görget, gördül, görbe, görbít, görcs, göröngy, stb.;

gur: gurul, guriga, gurít, stb.;

ger: gerely, gereblye, gerenda, gerinc, stb.;

stb.

Mindegyik gördülő, kör alakú mozgást, görbe, körös, hengeres alakot fejez ki.

G_L

gal: galacsin, galagonya, galand, galád, stb.

gul: gúla, stb.

gül: gülü.

Mindegyik körösséget, görbeséget, hajlást, gömb alakot fejez ki.

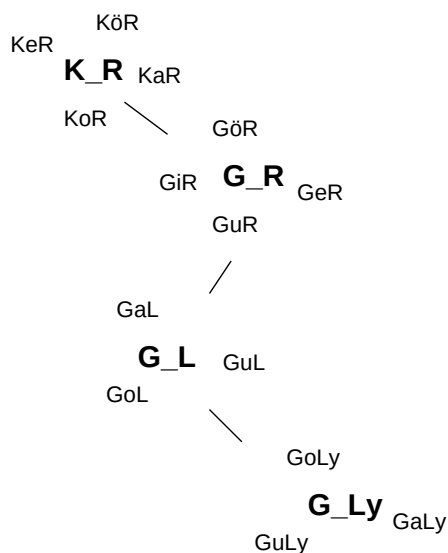
G_Ly

goly: golyó, golyva, golyhó, stb.

guly: gulya.

galy: gally.

Mindegyik gömb alakot, kerekiséget, gömbölyedséget, hajlást fejez ki.

Ez csak ízelítő volt, rengeteg hasonló csoport van. Pl. kérjük nézzék meg Marác László írásában⁴ a kerek, gömbölyű gyümölcsök gyökhalózatát.

Nagyon sok hálózat van a gyökrendszerben. Feladatunk, hogy mindegyiket feltárjuk.

⁴ Marác László: Nyelvi és képi gyökök a magyar kultúra megtartói. <http://www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.177>

Összegzés

E dolgozatban a gyököket tárgyaltuk, meghatározásukat, milyen részeik vannak, és hogyan szerveződnek rendszerbe.

Láthattuk, hogy a háromhangú gyökök ábrájával szélességében vizsgálhatjuk a két leggyakoribb gyöki rokonságot: a gyökcsíra szerinti és a gyökváz szerinti kapcsolatokat. A másik két lehetőség (a gyököt alkotó hangok sorrendjének megfordítása, ill. a gyökök záróhangjai szerinti rokonság) hozzávételével a gyökök rendszerét szélességében elemezzük.

A szélességi elemzés után továbbléphetünk a gyökrendszerben a hosszabb kapcsolati láncok és kiterjedtebb hálózatok felfedezésére.

Szakirodalom:

- Czakó Gábor: Beavatás a magyar észjárásba. Cz. Simon Kiadó. 2009.
- Czeglédi Katalin: Nyelvünk gyökrendszeréről. Mikes International, IX. évfolyam, 4. szám
- Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára, 1862.
- Marác László: A kétszer kakszi igazsága <http://www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.258>
- Marác László: Nyelvi és képi gyökök a magyar kultúra megtartói. <http://www.kincseslada.hu/magyarsag/content.php?article.177>

(Folytatjuk.)

LINGUISTICS

In this column we present two papers on issues related to the Hungarian language.

- Katalin Czeglédi: *Meeting of Cultures in the Mirror of Geographical Names*. This paper examines the relationship between the geographical names found in the Caucasus, Volga-Ural region and the Carpathian Basin. It is shown that a high degree of correlation can be found, since the peoples living on these territories are the descendant of the same Scythian-Hunnish civilization. A related paper on this topic was published in English in the Journal of Eurasian Studies (January-March 2010, pp. 72-86; <http://www.federatio.org/joes.html>) entitled 'The Name of Hungarian People «hungar» in the Mirror of Geographical Names'.
- Zsolt Molnár and Cecilia Molnárné Czeglédi: *The Creative Hungarian Language and Its Special Teaching Method — Part 3.: The Roots and Their System*. This is the Hungarian version of the paper published in the Journal of Eurasian Studies (January-March 2010, pp. 88-97; <http://www.federatio.org/joes.html>).

~ ~ ~ ~ ~

ŐSI ÍRÁSRENDSZER KUTATÁS

Fabó László Pál : A lemnoszi rovott kő

ABSTRACT

A Lemnos stela-nak nevezett régészeti leletet Lemnos szigeten találták Kaminiában egy templom falába építve, és jelenleg az Athéni Nemzeti Múzeumban található. A régészek Kr.e. 6. századnak határozzák meg valószínű keletkezési idejét. A kőlap felületére egy sisakos ember stilizált torzóját karcolták. Körülötte, valamint a kőlap jobb oldalán összesen 198 írásjel található, melyek 33-40 szót alkothatnak eddigi kutatói szerint. Kijelentik, hogy a jelek az etruszk jelkészletbe illeszkednek, és így van transliterációjuk, de „addig nem várható eredményes fordításuk, amíg a sorozatos összehasonlításuk az etruszkkal meg nem történik, illetve áttörés nem következik be az etruszkok saját szövegeinek gyümölcsöző fordításában”.

Gondosan megvizsgálva a jelsorozatot azok az etruszk jelkészlet tagjai. Nagy valószínűséggel három vésnők, különböző időkben, egymás gondolatait tovább fűzve készítette a feliratot. Álláspontom szerint a korábbi kutatóktól fenn idézett „áttörés” bekövetkezett.

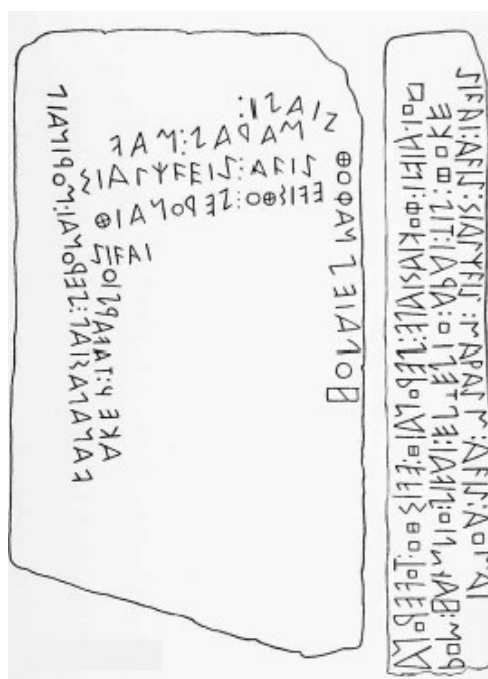
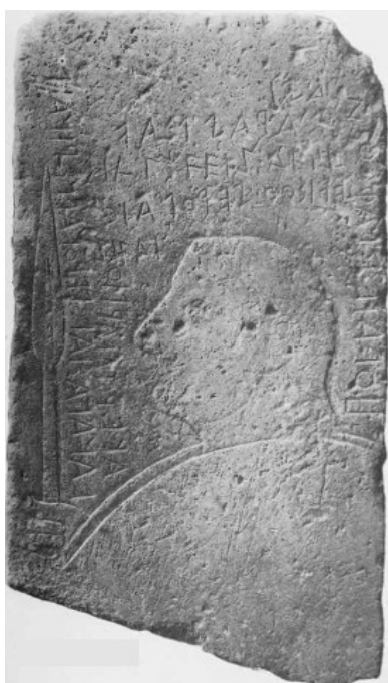
A lemnoszi kő felirata az ETRUSZK JELVARÁZS c. könyvemben bemutatott módszeremmel olvasható, azaz nem kell lefordítani!

Módszerem három premisszára épül:

- 1) A jelsor a székely-magyar rovás szabályai szerint készült.
- 2) A jelek hangértékei megfelelnek az általam készített táblázatban szereplőknek, amelyek nem azonosak sem a nemzetközi etruszkológia által használt transliterációs értékekkel, sem a székely-magyar jelértékekkel.
- 3) A készítők által használt nyelv a magyar nyelv korabeli változata, melynek elemei megőrződtek mai nyelvünkben, ezért felismerhetők, pontosan érthetők a magyarul tudóknak.

Módszeremmel összefüggően olvasva kiderült, hogy nem csak egy, hanem több, egymás értelmét kiegészítő, magyarul értelmes olvasata van. Az egyik olvasata egy nagy ember méltatása. A másik egy zsarnok agyafűrt bírálata. A harmadik olvasati lehetősége a Veii nevű ősi szakrális város dicsőítése. A több olvasati lehetőség csupán mai írásmódunk és olvasási szokásaink alapján szokatlan. Azt találtam, hogy az összes etruszk rovásjelsornak több, egymásra vonatkoztatható olvasata van, mert az egykori alkotók zseniálisan tudták használni a rovás működéséből fakadó lehetőségeiket.

(A képeket a kőről és feliratáról a <http://www.mlahanas.de/Greeks/LX/LemnianLanguage.html> honlapról vettem.)

E tanulmányomat az Ausztráliában élő kutató, Mellár Mihály javaslatára írtam. 2006 során egyszer már elkezdtem foglalkozni ennek a kőnek a szövegével, de akkor abbahagytam, mert több jel értelmezésével is gondom támadt, és akkor a már szerkesztés alatt levő ETRUSZK JELVARÁZS c. könyvem (info: etruszk@jelvarazs.hu) munkáit sürgősebbnek tartottam.

Néhány részletre vonatkozóan továbbra is vannak kétségeim.

Két előzetes megjegyzésemet szeretném előrebocsátani:

1. „A sekély dombormű egy sisakos ember mellszobra ...”

Nem tudom felmérni mennyire elfogadott ez a megállapítás. Noha csak ez a gyenge minőségű kép áll rendelkezésemre, úgy ítélem, ez nem sisakos fej. Erőteljes, rövid hajú alakot idéz, de nem tudok sisakra jellemző vonalakat felfedezni rajta. Sokkal inkább jólétet és erőszakosságot!

2. „...a domborműn ábrázolt személy feltűnően elhízott...”

Nos elismerem, lehet nagyon kövér emberi test stilizált ábrázolása a kézfejnél kezdődő és a nyak mögött végződő (kettős) körív. Több más ókori ábrázolás láttán azért felvetném a körvonalnak mint egy pajzs felső ívének a lehetőségét. Szerintem jól egy pajzs illeszkedik a keményen készen (kézen) tartott dárdához, s együtt pl. helytartó (helyvédő) képzetét keltik mesteri egyszerűséggel ábrázolva!

A felirat fenti grafikai másolatát az eredeti gondosan elkészített, hű megfelelőjének fogadom el. Ennek alapján gyakorlott, biztos kezek által, tévesztés nélkül, határozottan vésettnek látom. Az emberalak körül és a kő jobboldali sík felületén rovott (karcolt, vésett) szövegek a grafikai másolaton jól vizsgálhatóak. Véleményem szerint nem azonos kéztől, és más-más időből származnak a felirat egyes részletei.

Eleve figyelmet ébresztő bizonyos jelsorozatok sajátos ismétlődése a különböző jelformákkal rótt három, jól elkülöníthető szövegmezőben. Elég nagy biztonsággal megítélhető, hogy az alak feje mögött függőlegesen induló, majd fölötte vízszintesbe forduló sorokat előbb vésték, kevésbé gondosan, kicsit sietősebb hatást keltően, mint az alak feje és dárdája között felfutókat. Ez utóbbi „megakad” az utolsó vízszintes sornál, és nem visszafordulva folytatódik, mint az oldalfelületi és fölötte lévő szöveg, hanem új sorban, az előzővel azonos haladási irányt követ. Ez a szövegrész, ellentétben a két másikkal, nem boustrophedon, vagyis nem „ökörszántás”, azaz visszaforduló sorvezetésű! A felületen való elhelyezkedése és eltérő jellege együtt bizonyítja számomra későbbi keletkezését.

Arra következtetek, hogy eredetileg a homlokfelületen csak az alak szerepelt. Az oldalfelületi szöveg vagy később, vagy az alakkal egy időben került a kőre, de az azonnali láthatóságtól takart, tehát „rejtett” helyre. Ennek oka a szövegben kereshető. Feltételezésem szerint egy „idegen” helytartónak állított emlék ez. Sokak neheztelését válthatta ki, s ezt rögzítette az oldalfelirat rovója térben és szóhasználatban is rejtetten. Később, talán a megszállás, vagy zsarnokoskodás múltával, enyhültebb időben annyira tetszett a mondanivaló ravasz, és humoros jellege másoknak, hogy tovább fejlesztett változatait vésték a homloklapra, bemutatva elégedetlenségük és fűrfangjuk tartós fennmaradását. Szerintem a megkülönböztethető szövegrészek egymás hatására, egymás mondanivalójának tovább gondolását és variálását jelentik.

E véleményemtől függetlenül a szövegrészek szakaszolását és azok azonosító jeleit a könnyebb összehasonlítás érdekében megtartom olyannak, mint amit a fenti honlap használt. Én is A-val jelölöm a harcok körüli szövegeket, és B-vel a kő oldalfelületén levőket. A számok az elkülönülő jelsorokat jelzik. A kisbetűk az egyes jelsorokban levő elkülönített jelszakaszokat azonosítják.

A feldolgozás során az általam valószínűsített készítési idősorrendet követem.

Az általam követett módszer három alapfeltételezésre támaszkodik.

- 1) Ez egy etruszk jelekből álló rovásszöveg, amely a rovás szabályai szerint készült. (Ld. Függelék: Fontosabb rovásszabályok)
- 2) A jelek hangértékei megfelelnek az általam készített alábbi táblázatban szereplőknek, amiket jelhűen alkalmazva készült könyvem közel száz etruszk olvasata, s amelyek nem azonosak sem a nemzetközi etruszkológia által használt transliterációs értékekkel (ezek szerepelnek táblázatom első sorában a tudományos ellenőrizhetőség érdekében), sem a székes-magyar jelértékekkel.
- 3) A készítőik által használt nyelv a magyar nyelv korabeli változata, melynek elemei megőrződtek mai nyelvünkben, ezért felismerhetőek, pontosan érthetőek a magyar anyanyelvűeknek. (Persze komoly átgondolást kívánnak.)

A feldolgozás lépései:

- Az egyes szakaszokat a könnyebb követhetőség érdekében balról jobbra irányúvá tükröztem, forgattam.
- Minden egyes jelet először táblázatom harmadik sorában adott alap hangértékével azonosítok. Így keletkezik az alaphangzósítás.
- Az alaphangzósítást a tördelési- és olvasati változatok készítéséhez szakaszokra bontom.
- A szakaszokat a rovás szabályai szerint magánhangzókka töltöm fel a hangrendi illeszkedés figyelembe vételével, és a hanghosszokat változtatom. Minden alap hangértéket a táblázat negyedik sora szerinti hangtartomány valamelyik elemével veszem figyelembe.
- Végül értelmezem az olvasati változatokat!

Az olvasással kapcsolatos mai beidegződéseink miatt azt váránk, hogy csak egy értelmes olvasat adódik egy jelsorra! Alább látni fogjuk, több is van! Ennek kettős okát találtam. Egyrészt a rovás módszere elkerülhetetlenül vezet több, egyenértékű olvasatra (Ld. Függelék). Másrészt egykor hatalmas nyelvi tudással keresték a minél „sokatmondóbb” jelsorozatok érdekességük fokozására. (Könyvemben bemutatott összes etruszk szöveg többolvasatúnak mutatkozott!)

Két célt is egyszerre elérendő helyesnek vélek kis kitérőt tenni, mielőtt a kő feliratának elemzésébe bonyolódnék. Most itt is bemutatom a könyvemben 90-ikként már közölt szép bronztükrör rövid szövegének feldolgozását. Evvel „egyszerű” példán teszem könnyebbé módszerem megismerését, és így szemléletesen tudom bemutatni a fenn említett jelazonosítási gondjaimat.

Azonosítói: REE 51 n20 ; Asciano (P. Pinci), IV BC

Forrása:

<http://web.genie.it/utenti/e/etruscan/specub.htm>

A jelsorok hivatalos nemzetközi transliterációja:

1) *eur̥θa*

2) *Φamn*

3) *euntke*

(Ez esetben szükséges a nemzetközi transliterációs értékekkel is foglalkoznom, ezért megadom ezeket is. Ellenőrizhetőek a táblázatom első sorában.)

a	(b)	c	e	f	χ	h	i	θ	k	l	m	n	o	p	φ	q	r	s	ś	t	v	z	Nemzetközi átírás
A	Ɐ	)	Ɀ	Ɀ	Υ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Ɀ	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges hangalak F.L.
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	Ű	eLY	eK	eL	eM	eNY	U	eP	eF		eR	eZ		eTY	eF	eSZ	

Feljavított kontraszttal, tükrözve és beforgatva kiemelem a jelsor egyes részeit.

Feliratai:

EVDOA

ΦAMN

EYNTKE

Alaphangzósítás:

1) Á↓ÓeR↓eJó↓E

2) eP(h)EeM↓eN

3) Á↓ÓeNeT↓eKÁ

Olvasati lehetőségek:

1a) Á, úr, jó a!

2a) Fám en(n)e!

3a) Á, únt ké(j)!

1b) (H)é úr, jó-e?

2b) Fám ne!

3b) (H)é, ún↓teké(d)?

Értelmezett olvasatai:	1a) Á, ez úr, jó az!	2a) Fám magáévá tenne!	3a) Ugyan, megunt kéj!
	1b) Hé úr, jó-e (ő)?	2b) (Család)fám ne (érintse)!	3b) Hé, un tököd?

Az ábrázolás jól alátámasztja az olvasatokból felismerhető nemi mondanivalót.

A fedetlen (leplezetlen) test(iség), a kézen (készen) álló dárda, a baloldali nő kezében tartott (marásra is képes) kígyó, stb.

Elgondolkoztam. Ha a jelsor készítője az 1 jelsor harmadik jelét, az eR-et elég szabályos íveltségűre tudta kialakítani, akkor mellette a negyediket és a 2 jelsor első jelét miért nem körre, vagy oválisra képezte, mint az az etruszk feliratok többségében, és így táblázatomban található. Bizonyára valami külön szándék vezérelhette. De mi? Nos, az minden etruszk feliratról, ebből is kiderült, hogy többszörös mondanivalót hordoznak. Ezt különféle eszközökkel érik el. Felmerült tehát bennem, ha az első szakasz utolsó előtti jelénél elfogadtatja velünk az eredetileg kerek jel szögletesítését, akkor a következő - még szögletesítettebb - jelet is kereknek fogjuk minősíteni. Pontosan ez következett be, hiszen nemzetközi transliterációjában is már kerek jelekkel azonosították őket, és én sem járhattam más utat, amennyiben az etruszk jelkészletben kívántam megtalálni őket.

Igen, de evvel a szemléleti megvezetéssel az alkotó elérte, hogy ne annak akarjam látni a jelet, mint ami valójában. Tényleges alakja szerint a 2 jelsor első jelét, a csúcán álló rombuszt benne egy lefutó vonalkával jól ismerjük kamaszkori falfirkáinkról! (Miért gondolhatnánk komolyan pl. XX. századi találmánynak?) Behelyettesítve az olvasati változatokba ezeket kapjuk:

2a) (Pina)**ám en(n)e!**

2b) (Pina) **ám ne!**

Mindkettő könnyen és pontosan értelmezhető magyar mondatocsaka. Figyelmet érdemlő, ha kimondjuk e szót, megtaláljuk a P-t kísérő néma H-t! A P+H az etruszk Φ nemzetközi phonetikai, transliterációs értékét adják (ld. a táblázat első sorában).

Ezek után váratlanul a görög Φ jel neve Fi!

Értelmes magyar szavunk! A fi-ű, hon-fi és fér-fi szavunk összetevője. Jelentése: fi-atal fér-fi. No de hogyan kerül a csizma, a fi az asztalra (itt inkább az asztalba)? Megnézve a szakirodalomból átvett jelazonosításokat összegző táblázatomban a Φ -hez rendelt etruszk jeleket, az egyiknél a függőleges vonal belül marad a körön (kerek pina), a másiknál a vonal a kör alá kifut! A tükör feliratának készítője az előbbi „torzította”(?) rombusz alakúvá.

A másakra tekintve - erőltetés nélkül - végletekig egyszerűsített lombos fa ábrázolását (is) adja. Kimondhatjuk: fa az! Mondjuk is ki! Zöngétlenedik a vége. Faasz lesz! És hogy nem tévedek azt éppen ennek a jelnek a másik azonnal adódó benyomása bizonyítja: herés pénisz!

Ábrázolt állapotában ez tényleg Fi! Azaz a még inaktív, a potenciális fér-fi, az i-fiű jele (is)!

Rám lehet sütni, én most tobzódom az illetlenkedésben! Mindenbe „azt” akarom belelátni!

Szó sincs róla! Én csupán szeretném megérteni, feltárni az ókori írást. Ez nem megy másként, mint az ókori szemlélet megközelítésén keresztül. E tükör alakjai a viktoriánus prudéria ítéletrendszerében illetlenek, bűnösen meztelenek! Ma visszafogott, de alig takargató aktak tartjuk őket. Dédanyáink még a padlásra dugták volna! Változik a világ, változnak a megítélések is. A fennmaradt leletek ezrei bizonyítják, hogy az ókor természetesen kezelte a nemi vonatkozásokat, hasonlóan a bölcs paraszti viszonyulásokhoz. Az általam feldolgozott etruszk feliratok jelentős része a nemiség körül forgó huncutkodásnak mutatkozott, amit rendszerint ártatlan olvasati lehetőségek „közé” bújtattak.

Ennek számunkra most az a jelentősége, hogy a Lemnoszi (sír)kő azon ritka feliratok közé tartozik, melyen éppen ezek a jelek ismétlődnek sokszor, méghozzá - figyelmet kívánó - különböző alakú változataikban.

Korábbi feldolgozási kísérleteim felfüggesztését éppen e jelek értelmezésének elégtelensége kényszerítette rám. Őszintén remélem, hogy időközben a sok irányból gyűlt tapasztalataimmal kibővülten, már legalább a távlatos kezdethez vállalkozhat azonosítási javaslatokat tudok adni rájuk!

Áttérek a lemnoszi kő vizsgálatára.

A követhetőség és ellenőrizhetőség érdekében mindig mellékelem táblázatomat.

Oldalt a teljes felirat másolatán szűrítéssel mutatom az éppen tárgyalt szakaszt, és beforgatva adom a szakasz nagyított képét.

B1a (beforgatva)

Transzliterációja: hulaieši

Saját alaphangzósításom:

eHeJóeP EŰÁeSZŰ

Megjegyzéseim:

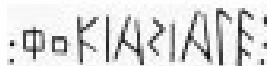
- Az első jel teteje hiányzik. Azonosítása: eH.
- A második, négyzet alakú jelet az "üres" kör megfelelőjének tekintem.
- A harmadik jel utáni pontot a sérült eP felső vonala részének tartom. Nem fogadom el az eL azonosítást. (Az alul levő pontok a másik sor jeleihez tartoznak.)
- A hatodik és hetedik jelek esetében elfogadom a sérülést, ami miatt eltűntek felső vonalkáik. ÁeSZ-ként rekonstruálhatóak.

Tördelési és olvasati változataim:

eHeJó↓ePEŰ↓ÁeSZ↓Ű

- 1) Hej, apai ész ő!
eH↓eJó↓ePE↓Ű↓Á↓eSZŰ
- 2) Eh jó apa ő? Á szí(v)!
eH↓eJó↓ePE↓Ű↓Á↓eSZŰ
- 3) Eh jó apa. Őé e szí(v).

a	$\overset{(b)}{\underset{s}{s}}$	$\overset{c}{(=k)}$	e	f	$\overset{X}{(=kh)}$	h	i	$\overset{\Theta}{(=th)}$	k	l	m	n	o	p	$\overset{\phi}{(=ph)}$	q	$r(d)$	s	$\acute{s}$	t	v	$\overset{z}{(=ts)}$	Nemzetközi átírás
A	𐌁	)	𐌂	𐌃	𐌄	𐌅	𐌆	𐌇	𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎	𐌏	𐌐	𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges hangalak F. I.	
E	eB	eK	É	eG	eH	Ú	eLY	eK	eL	eM	eNY	Ú	eP	eF		eR	eZ	eS	eT	eTY	eF	eSZ	

B1b (beforgatva)

Transzliterációja: ϕukiasiale

Saját alaphangzósításom:

(fĩ/fasz)eJóeKŰEeSZŰEePÁ

Megjegyzéseim:

- Az első jelet a fenti gondolatmenetem nyomán (fi), ill. (fasz) értelemben azonosítom.
- Nem fogadom el az utolsó előtti jelnek eL azonosítását. Az egy eP.
- Az értelmezést segítőként említtem (Könyvemben a tizenegyedik felirtnál (34. o.) kifejtem), hogy a mai "pénz" szavunk a "p(l)én ez" mondatocskára hangalakú változatoként keletkezhetett. Több etruszk emléken szerepel az ePÉ (pléh), mint pénz értelmű szó.

Tördelési és olvasati változataim:

(fasz)↓eJó↓eKÜ↓EeSZÜ↓EePÁ

- 1) Fasza jó e kő. Eszi apá(m).
(fasz)↓eJó↓eKűEeSZű↓E↓ePÁ
- 2) Fasz ej kieszi a pé(nz).
(fasz)↓eJó↓eKű↓EeSZű↓E↓ePÁ
- 3) Fi jó ki eszi a' epé(t).

B1c (beforgatva)

Transzliterációja: šerunaiθ

Saját alaphangzósításom:

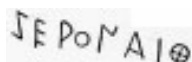
eSZÁeReJóeNEŰ(?)

Megjegyzéseim:

- Ebben a szakaszban a korábbi meggondolások után csak az utolsó jel nem azonosított.

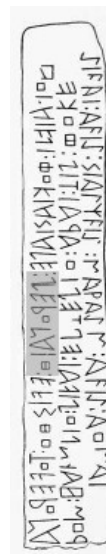
Ezt is szó(tag)jelnek tekintem. Mivel az (A) oldalfelületen három példányban is szerepel a körben kereszt jel, és főleg a A4c szakasz pontosan megegyezik evvel, tehát vehetem ezt a jelet avval azonosnak. Igaz a keresztes kör jelentése sem nyilvánvaló, de (egyiptomi és székely megfeleltetési alapon) esélyesnek tartom a "Föld", "település" jelentést.

Ezeket használom próbálkozásaimhoz!

- Ld. az A4c szakasz:

Tördelési és olvasati változataim:

- eSZ↓ÁeReJóeN↓EŰ↓(föld)
- 1) Esze árján ai föld!
- eSZÁeReJóeN↓EŰ↓(föld)
- 2) Zárjon ai föld!
- eSZ↓ÁeR↓eJó↓eNE↓Ű↓(föld)
- 3) Esze ára jó. Na ő föld.

a	(b)	c	e	f	X	h	i	θ	k	l	m	n	o	p	φ	q	r	s	ś	t	v	z	Nemzetközi
	s	(=k)			(=kh)			(=th)							(=ph)		(d)				(=ts)		átírás
A	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	Etruszk
M																							jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	Ű	eLY	eK	eL	eM	eNY	U	eP	eF		eR	eZ		eTY	eF	eSZ	hangalak F.L.

B1d (beforgatva)

Transzliterációja: evisθu

Saját alaphangzósításom:

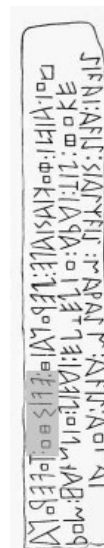
ÁeVŰeS(föld)eJó

Megjegyzéseim:

Megegyezik A4b-vel. Ld.:

Tördelési és olvasati változataim:

- ÁeVŰeS↓(föld)↓eJó
- 1) Évies föld jó.
- ÁeV↓ŰeS↓(föld)eJó
- 2) Éve üss földelj!
- ÁeV↓ŰeS(föld)eJó
- 3) Éve ösföldej!

B1e (beforgatva)

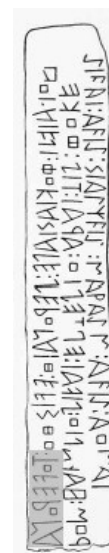
Transzliterációja: tuverun, a

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

eTeJóeVÁeReJóeNE

- eT↓eJó↓eVÁeReJó↓eNE
 1) Te jó várj na!
 eTeJó↓eVÁeR↓eJó↓eNE
 2) Tej vér jó na!
 eTeJó↓eVÁeReJóeN↓E
 3) Tejj várjon a'!

a ^(b) s	c (=k)	e	f	x (=kh)	h	i (=th)	k	l	m	n	o	p (=ph)	q	r(d)	s	ś	t	v	z (=ts)	Nemzetközi átírás			
A M	⌘)	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	⌘ ⌘	Etruszk jel			
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A E	eB	eH eK	Á É	eF	eGY eG	eH	Ű, Ő Ú, Ű	eJ, Jó eLY	eK	eL	eM	eN eNY	Ó, Ő U, Ú	eP eF		eR	eSZ eZ	eS	eT eTY	eV eF	eZ eSZ	Lehetséges hangalak F.L.	

B2a (beforgatva)

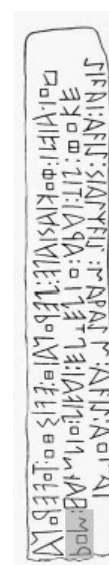
Transzliterációja: rum

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

eReJóeM

- eReJóeM
 1) Eréjem. vagy Ereejem.
 eReJóeM
 2) (H)erééjem
 eR↓eJóeM
 3) Ere jóm. vagy Erre jóm.

B2b (beforgatva)

Transzliterációja: haraliu

Saját alaphangzósításom: eHEeREePŰeJó

Megjegyzéseim:

- A harmadik és negyedik jel felső része hiányzik.
- Nem fogadom el az ötödik jel eL azonosítását. Az egy eP.

Tördelési és olvasati változataim:

eHE↓eREePŰeJó

1) Ha! Repűűj!

a $\begin{pmatrix} b \\ s \end{pmatrix}$	$\begin{pmatrix} c \\ (=k) \end{pmatrix}$	e	f	χ $(=kh)$	h	i	θ $(=th)$	k	l	m	n	o	p $\begin{pmatrix} \phi \\ (=ph) \end{pmatrix}$	q	$r(d)$	s	$\acute{s}$	t	v	z $(=ts)$	Nemzetközi átírás
A 𐌆 𐌇	𐌑 𐌒	𐌅	𐌆	𐌘 𐌙	𐌛 𐌜	𐌞 𐌟	𐌡 𐌢	𐌦 𐌧	𐌨 𐌩	𐌭 𐌮	𐌰 𐌱	𐌴 𐌵	𐌶 𐌷	𐌺 𐌻	𐌽 𐌾	𐌿 𐍀	𐍂 𐍃	𐍄 𐍅	𐍇 𐍈	𐍉 𐍊	Etruszk jel
E 𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎	𐌏	𐌐	𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖	𐌗	𐌘	𐌙	𐌚	𐌛	𐌜	Hang érték
A 𐌆	𐌇	𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌 𐌍	𐌎 𐌏	𐌐	𐌑	𐌒	𐌓	𐌔 𐌕	𐌖 𐌗	𐌘	𐌙	𐌚	𐌛	𐌜	𐌝	𐌞	Lehetséges hangalak F.L
E 𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎 𐌏	𐌐 𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖 𐌗	𐌘 𐌙	𐌚	𐌛	𐌜	𐌝	𐌞	𐌟	𐌠	

eHEeRE↓ePŰeJó

2) Here p(h)űjj!

eHEeREeP↓Ű↓eJó

3) Harap ő jó.

B2c (beforgatva)

Transzliterációja: šivai

Saját alaphangzósításom:

eSZŰeVEŰ

Tördelési és olvasati változataim:

eSZ↓ŰeVEŰ

1) Esze ívei. vagy Esze övei!

eSZŰeV↓EŰ

2) Szív ajj!

eSZŰ↓eVE↓Ű

3) Eszi eve ő!

:EPTeJó:

B2d (beforgatva)

Transzliterációja: ertešiu

Saját alaphangzósításom:

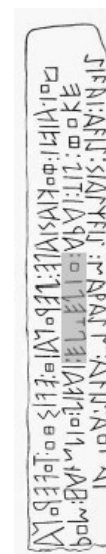
ÁeReTÁeSZűeJó

Megjegyzéseim:

- A második és harmadik jel alja sérült, hiányos.

Tördelési és olvasati változataim:

- 1) ÁeReTÁeSZ↓ű↓eJó
Értész? Ő jó!
- 2) ÁeReTÁeSZ↓űeJó
Ártász öőj!
- 3) ÁeReT↓ÁeSZ↓űeJó
Árt ész, üűj!

a	(b) s	c (=k)	e	f	X (=kh)	h	i	Θ (=th)	k	l	m	n	o	p	ϕ (=ph)	q	r (d)	s	ś	t	v	z (=ts)	Nemzetközi átírás
A	Δ	)	Δ	δ	Υ	Θ	Ι	⊙	Κ	Λ	Μ	Ν	Ο	Ρ	Φ	Ϛ	ϛ	Ϝ	Χ	Τ	Υ	Ζ	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	í, ő, ü, ű	eJ, Jó eLY	eK	eL	eM	eN	Ó, Ő, U, Ú	eP	eP		eR	eSZ eZ	eS	eT eTY	eV eF	eZ eSZ	Lehetséges hangalak F.L

:APAI:

B2e (beforgatva)

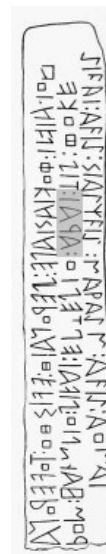
Transzliterációja: arai

Saját alaphangzósításom:

EeREű

Tördelési és olvasati változataim:

- 1) EeRE↓ű
Arra ő!
- 2) E↓eREű
A rai!
- 3) EeRE↓ű
Erre i(m)!

B2f (beforgatva)

Transzliterációja: tiš

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

eTÜeSZ

- 1) $eT\ddot{U}\downarrow eSZ$
 $T\ddot{o}\ e z!$
- 2) $eT\downarrow\ddot{U}eSZ$
 $T e\ \ddot{u}zz!$
- 3) $eT\ddot{U}eSZ$
 $T\ddot{u}z!$

a	(b) $\bar{s}$	$\bar{c}$ $(=k)$	e	f	χ $(=kh)$	h	i	θ $(=th)$	k	l	m	n	o	p	ϕ $(=ph)$	q	$r(d)$	s	$\acute{s}$	t	v	z $(=ts)$	Nemzetközi átírás
A	𐌁	)	𐌅	𐌆	𐌇	𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎	𐌏	𐌐	𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖	𐌗	𐌘	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A E	eB eK	eH eK	Á É	eF eF	eGY eG	eH	Ű,ő Ü,ú	eJó eLY	eK	eL	eM	eN eNY	Ó,ő U,ú	eP	eP eF		eR	eSZ eZ	eS	eT eTY	eV eF	eZ eSZ	Lehetséges hangalak F.L

B2g (beforgatva)

Transzliterációja: φuke

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

(fi/fasz)eJóeKÁ

- 1) (fasza)↓eJóeKÁ
Fasza jóké!
- 2) (fasza)eJó↓eKÁ
Faszáj ké(l)!
- 3) (fasza)eJóeKÁ
Faszajaké!

B3a (beforgatva)

Transzliterációja: šivai

Saját alaphangzósításom:

Megjegyzéseim:

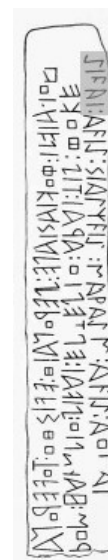
Azonos B2c-vel.

Tördelési és olvasati változataim:

eSZŰeVEŰ

- 1) eSZŰeVEŰ
Szív-e ő?
- 2) eSZŰeVŰEŰ
Esz űve ajj!
- 3) eSZŰeVEŰ
Szi Veii!

(Veii ősi, szakrális etruszk város Róma közelében északra.)

<i>a</i>	<i>(b)</i> <i>s</i>	<i>c</i> <i>(=k)</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>X</i> <i>(=kh)</i>	<i>h</i>	<i>i</i>	<i>θ</i> <i>(=th)</i>	<i>k</i>	<i>l</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>o</i>	<i>p</i>	<i>φ</i> <i>(=ph)</i>	<i>q</i>	<i>r</i> (<i>d</i>)	<i>s</i>	<i>ś</i>	<i>t</i>	<i>v</i>	<i>z</i> <i>(=ts)</i>	Nemzetközi átírás
A	ⱡ	)	Ɫ	Ᵽ	Ɽ	ⱥ	ⱦ	Ⱨ	ⱨ	Ⱪ	ⱪ	Ⱬ	ⱬ	Ɑ	Ɱ	Ɐ	Ɒ	ⱱ	Ⱳ	ⱳ	ⱴ	Ⱶ	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges hangalak F.L.
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	Ű	eLY	eK	eL	eM	eNY	U	eP	eF		eR	eZ	eT	eF	eSZ		

B3b (beforgatva)

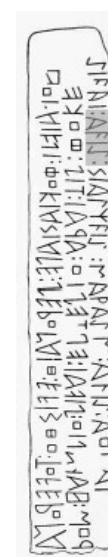
Transzliterációja: aviš

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

EeVŰeSZ

- 1) EeVŰeSZ
Av ő esz.
- 2) EeVŰeSZ
Eevisz!
- 3) EeVŰeSZ
Evvee űz!

:SIAPYFIJ:

B3c (beforgatva)Transzliterációja: asil_xviš

Saját alaphangzósításom:

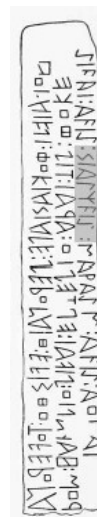
eSZŰEePeGYeVŰeSZ

Megjegyzéseim:

- Nem fogadom el a negyedik jel eL azonosítását. Az egy eP.

Tördelési és olvasati változataim:

- eSZŰ↓EePeGY↓eVŰ↓eSZ
- 1) Szü epeggy evő ez.
- eSZŰ↓EePeGY↓eVŰeSZ
- 2) Szü apaggy e(l)visz!
- eSZŰ↓E↓eP↓eGY↓eVŰ↓eSZ
- 3) Szi e'épp, egy evő ez!

a	(b) s	c (=k)	e	f	X (=kh)	h	i	Θ (=th)	k	l	m	n	o	p	φ (=ph)	q	r (d)	s	ś	t	v	z (=ts)	Nemzetközi átírás	
A	Δ	)	Δ	8	Υ	Θ	I	⊙	K	J	W	Y	Y	Γ	Φ	Q	4	Δ	Σ	X	T	7	I	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték	
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	í,ő	eJ,Jó	eK	eL	eM	eN	Ó,ő	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges hangalak F.L.	
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	ü,ű	eLY				eNY	U,ü	eP	eF		eR	eZ		eTY	eF	eSZ		

:MAPAI M:

B3d (beforgatva)

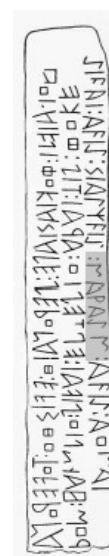
Transzliterációja: mara, šm

Saját alaphangzósításom:

eMEeREeSZeM

Tördelési és olvasati változataim:

- eMEeRE↓eSZeM
- 1) Mere szeme.
- eMEeREeSZeM
- 2) Marasszam? (mardossam)
- eMEeREeSZeM
- 3) Meresszem-e?

A1a (beforgatva)

Transzliterációja: hulaieš

Saját alaphangzósításom: eHeJóePEŰÁeSZ

Megjegyzéseim:

- Nem fogadom el a harmadik jel eL azonosítását. Az egy eP.

Tördelési és olvasati változataim:

eH↓eJó↓ePEŰÁeSZ

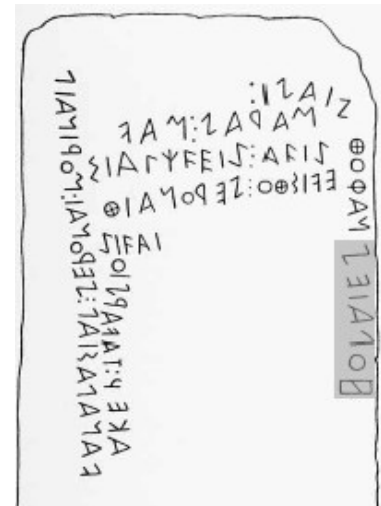
1) Eh jó Paiász!

eH↓eJó↓ePEŰ↓ÁeSZ

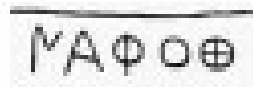
2) Eh jó 'pai ész!

eHeJó↓ePEŰ↓ÁeSZ

3) Aj pe(j)i ész!

a	(b) s	c $(=k)$	e	f	x $(=kh)$	h	i	θ $(=th)$	k	l	m	n	o	p	ϕ $(=ph)$	q	$r(d)$	s	$\acute{s}$	t	v	z $(=ts)$	Nemzetközi átírás
A	𐌆	)	𐌇	𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎	𐌏	𐌐	𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖	𐌗	𐌘	𐌙	𐌚	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A E	eB eK	eH eK	Á É	eF eG	eGY eG	eH	Ű, Ő, Ü, Ú	eJ, Jó eLY	eK	eL	eM	eN eNY	Ó, Ő, U, Ú	eP eF			eR	eSZ eZ	eS	eT eTY	eV eF	eZ eSZ	Lehetséges hangalak F.L

A1b (beforgatva)

Transzliterációja: naφuθ

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

eNE(fĩ/fasz)eJó(föld)

eNE↓(fasza)↓eJó↓(föld)

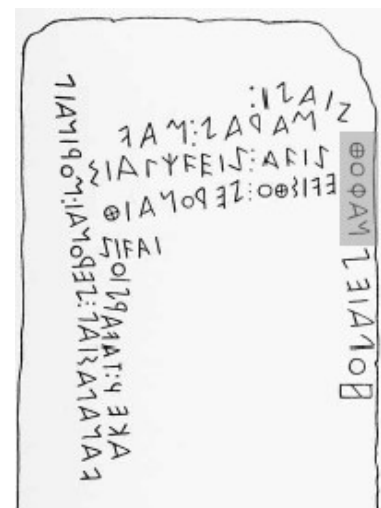
1) Na fasza jó föld!

eNE↓(fasza)eJó↓(föld)

2) Enne faszáj föld!

eNE↓(fasza)eJó↓(föld)

3) Ne faszaaj föld!

A2b (beforgatva)

Transzliterációja: mav

Saját alaphangzósításom:

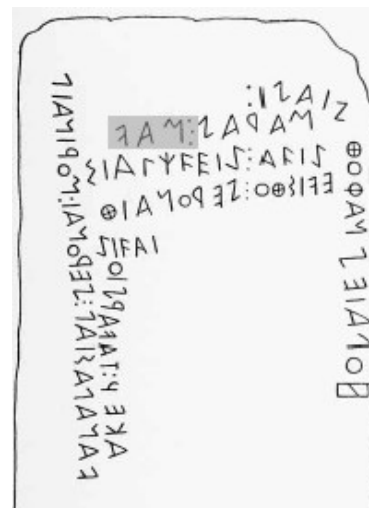
Tördelési és olvasati változataim:

eMEeV

- 1) eME↓eV
Ma eve.

- 2) eM↓EeV
Eme av!

- 3) eMEeV
Meeve!

$a^{(b)}$ s	c $(=k)$	e	f	x $(=kh)$	h	i	θ $(=th)$	k	l	m	n	o	p	ϕ $(=ph)$	q	$r(d)$	s	$\acute{s}$	t	v	z $(=ts)$	Nemzetközi átírás
A ⌒ M	⌒ ⌒ ⌒		⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	⌒ ⌒ ⌒	Etruszk jel
E eB	e(k)H	Á eF	eGY	eH	Ű eJó	eK	eL	eM	eN	Ó eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ				Hang érték
A E	eB eK	Á É	eF eG	eH	Ű eLY	eK	eL	eM	eN	Ó eP	Ű eF		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ				Lehetséges hangalak F.L

A3

Transzliterációja: sialxveiš

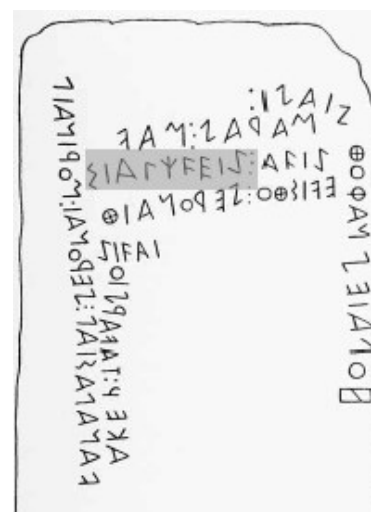
Saját alaphangzósításom:

Megjegyzéseim:

- A boustrophedon, vagyis „ökörszántás” visszafordulása miatt ezt nem kellett tükrözni!
- Negyedik jel nem eL, hanem eP.
- Két jel különbséggel megegyezik fenti B3c-vel. Ld.:
- Az első jel eSZ helyett itt eS.
- Itt a hatodik (eV) jel után van még egy Á.

Tördelési és olvasati változataim:

- eSŰ↓EePeGY↓eVÁŰ↓eSZ
- 1) Eső apaggy evé ősz.
- eS↓Ű↓EePe↓GYeVÁŰ↓eSZ
- 2) Es ő, epe gyevai ez!
- eSŰ↓EePeGY↓eVÁŰ↓eSZ
- 3) Eső epeggy, váji esze.

A4a

Transzliterációja: aviš

Saját alaphangzósításom:

EeVŰeSZ

Megjegyzéseim:

- A boustrophedon, vagyis „ökörszántás” visszafordulása miatt ezt sem kellett tükrözni!

- Azonos B3b- és B3e-vel! Olvasatai ott.

Tördelési és olvasati változataim:

- E↓eVŰeSZ
- 1) A' víz!
- EeVŰeSZ
- 2) Avűűsz!
- EeVŰ↓eSZ
- 3) Avi ez.

a ^(b) _s	c ^(=k)	e	f	χ ^(=kh)	h	i	θ ^(=th)	k	l	m	n	o	p	ϕ ^(=ph)	q	r(d)	s	ś	t	v	z ^(=ts)	Nemzetközi átírás	
A	Δ	)	Δ	Υ	Θ	I	⊙	K	J	M	N	Y	Γ	Φ	Q	R	S	Ś	T	V	Z	Etruszk jel	
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A E	eB eK	eH eK	Á É	eF eF	eGY eG	eH Ü,Ű	Ű,ő Ü,ü eLY	eK eK	eL eL	eM eM	eN eNY	Ó,ő Ü,ü	eP eP	eF eF		eR	eSZ eZ	eS	eT eTY	eV eF	eZ eSZ	Lehetséges hangalak F.L	

A4b (beforgatva)

Transzliterációja: evisθu

Saját alaphangzósításom:

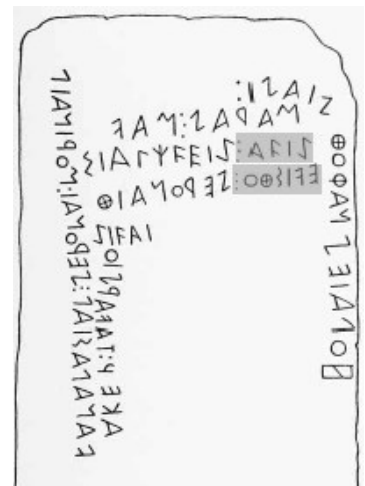
ÁeVŰeS(föld)eJó

Megjegyzéseim:

Azonos B1d-vel! Ld.:

Tördelési és olvasati változataim:

- ÁeVŰeS↓(föld)↓eJó
- 1) Évies föld jó.
- ÁeV↓ŰeS↓(föld)eJó
- 2) Éve üss földelj!
- ÁeV↓ŰeS(föld)eJó
- 3) Éve ösföldej!

A4c (beforgatva)

Transzliterációja: šerunaiθ

Saját alaphangzósításom:

Megjegyzéseim:

eSZÁeReJóeNEŰ(föld)

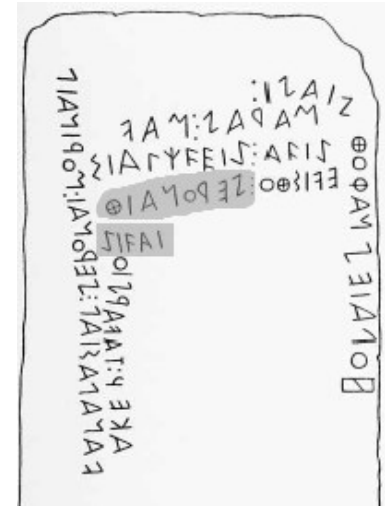
Azonos B1c-vel! Ld.:

Tördelési és olvasati változataim:

- 1) eSZ↓ÁeReJóeN↓EŰ↓(föld)
Esze árján ai föld!
- 2) eSZÁeReJóeN↓EŰ↓(föld)
Szárjon ai föld!
- 3) eSZ↓ÁeR↓eJó↓eNEŰ↓(föld)
Esze ára jó. Na ő föld.

JEPOMAIθ

JEPOMAIθ

a	(b)	c	e	f	X	h	i	Θ	k	l	m	n	o	p	(=ph)	q	r(d)	s	ś	t	v	z	(=ts)	Nemzetközi átírás
A	𐌁	)	𐌂	𐌃	𐌄	𐌅	𐌆	𐌇	𐌈	𐌉	𐌊	𐌋	𐌌	𐌍	𐌎	𐌏	𐌐	𐌑	𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖	Etruszk jel
E	eB	e(k)H	Ā	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ		Hang érték
A	eB	eH	Ā	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ		Lehetséges hangalak F.L
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	Ü	eLY	eK	eL	eM	eNY	Ű	eP	eF		eR	eZ	eS	eTY	eF	eSZ		

JIFA I

A5

Transzliterációja: šivai

Saját alaphangzósításom:

Megjegyzéseim:

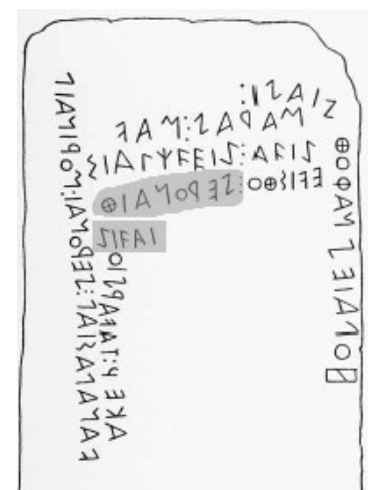
- A boustrophedon, vagyis „ökörszántás” visszafordulása miatt ezt sem kellett tükrözni!

- Azonos B2c-vel. Ld.:

Tördelési és olvasati változataim:

- 1) eSZŰeVE↓Ű
Szöve ő!
- 2) eSZŰ↓eVEŰ
Eszí vaj(h)!
- 3) eSZ↓Ű↓eVEŰ
Ez ő Veii!

JIFA I

AKE p:

A6a (beforgatva)

Transzliterációja: ake, r

Saját alaphangzósításom:

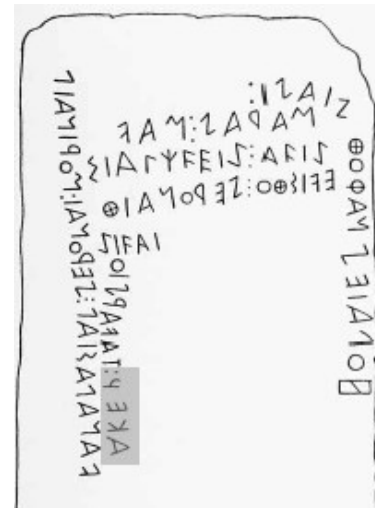
Megjegyzéseim:

Az utolsó jel teteje hiányzik.

Tördelési és olvasati változataim:

EeKÁeR

- 1) EeKÁeR
Akár!
- 2) E↓eKÁeR
A' kár!
- 3) EeKÁeR
Eekér!

a $\overset{(b)}{\underset{s}{\downarrow}}$	$\overset{c}{(=k)}$	e	f	$\overset{X}{(=kh)}$	h	i	$\overset{\Theta}{(=th)}$	k	l	m	n	o	p	$\overset{\Phi}{(=ph)}$	q	$r(d)$	s	$\acute{s}$	t	v	$\overset{z}{(=ts)}$	Nemzetközi átírás	
A	⌈	)	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	⌈	Etruszk jel	
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges hangalak F.L
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	Ű	eLY	eK	eL	eM	eNY	U	eP	eF		eR	eZ	eTY	eF	eSZ		

:TAPAPSI

A6b (beforgatva)

Transzliterációja: tavaršiu

Saját alaphangzósításom:

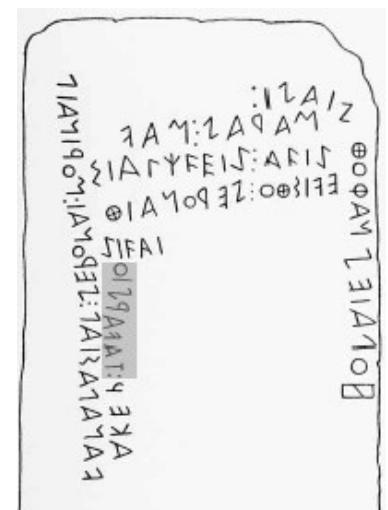
Megjegyzéseim:

Tevere Róma folyója.

Tördelési és olvasati változataim:

eTEeVEeReSZŰeJó

- 1) eTE↓eVEeReSZ↓ŰeJó
Te versz íjj!
- 2) eTEeVEeR↓eSZŰeJó
Tevere szíjj!
- 3) eTEeVE↓eR↓eSZŰeJó
Teve ere szíjj!

ΑΑΜΑΝΑΣΙΑΓ:

A7a (beforgatva)

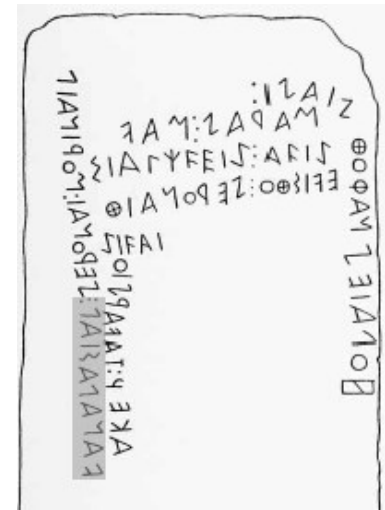
Transzliterációja: vanalasial

Saját alaphangzósításom:

Tördelési és olvasati változataim:

eVEeNEePEeSŰEeP

- 1) eVE↓eNEePE↓eSŰ↓EeP
Éva népe eső épp!
- 2) eVEeN↓E↓ePEeSŰ↓EeP
Vén a pasi! Apa!
- 3) eVEeN↓E↓ePEeSŰE↓eP
Eevan a pasia ép!

a	(b)	c	e	f	X	h	i	Θ	k	l	m	n	o	p	φ	q	r	s	ś	t	v	z	Nemzetközi
	s	(=k)			(=kh)			(=th)							(=ph)		(d)					(=ts)	átírás
Α	Β	Γ	Δ	Ε	Ζ	Η	Θ	Ι	Κ	Λ	Μ	Ν	Ξ	Ο	Π	Φ	Ρ	Σ	Ψ	Τ	Υ	Ζ	Etruszk
																							jel
E	eB	e(k)H	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP(h)	?	eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Hang érték
A	eB	eH	Á	eF	eGY	eH	Ű	eJó	eK	eL	eM	eN	Ó	eP	eP		eR	eSZ	eS	eT	eV	eZ	Lehetséges
E	eB	eK	É	eF	eG	eH	Ű	eLY	eK	eL	eM	eNY	U	eP	eF		eR	eZ	eS	eTY	eF	eSZ	hangalak F.L.

ΣΕΡΟΜΑΙ:

A7b (beforgatva)

Transzliterációja: šerunai

Saját alaphangzósításom:

Megjegyzéseim:

- Az utolsó Fi/fász hiányával azonos B1c-vel és A4c-vel.

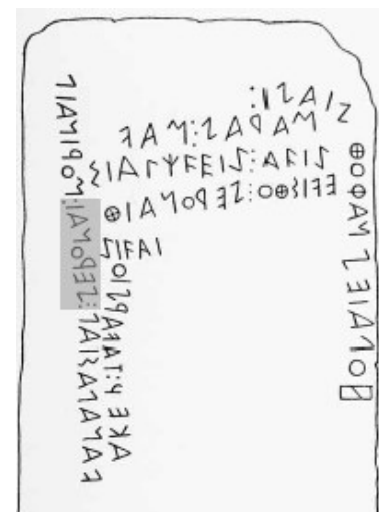
eSZEeReJóeNEŰ

Ld.:

ΣΕΡΟΜΑΙ:

Tördelési és olvasati változataim:

- 1) eSZÁeReJóeN↓EŰ
Szárujjon aji!
- 2) eSZÁeReJóeN↓EŰ
Száरण ai!
- 3) eSZÁeReJó↓eNE↓Ű
Szárajj enne ő.

A7c (beforgatva)

Transzliterációja: murinail

Saját alaphangzósításom:

Megjegyzéseim:

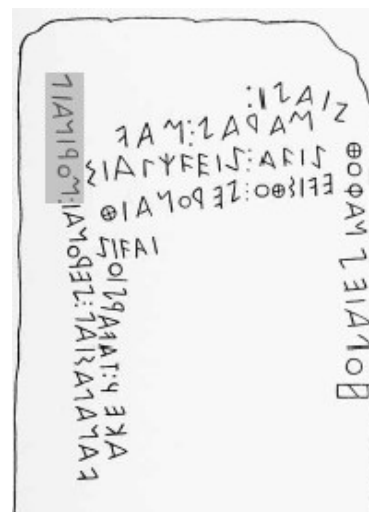
- Az utolsó jel nem eL, hanem eP.

Tördelési és olvasati változataim:

:MOPIMAI

eMeJóeRŰeNEŰeP

- eM↓eJó↓eRŰeNE↓ŰeP
 1) Eme jó rína, (h)üpp!
 eMeJó↓eRŰeN↓EŰ↓eP
 2) Mej rű(h)n ai ép!
 eMeJó↓eRŰ↓eNE↓Ű↓eP
 3) Emej erő na ő ép!

Az eddigiek láttán minden figyelmes érdeklődő számára nyilvánvalóan kiderülhetett, hogy nem csak ez a három tördelési- és olvasati változat képezhető az alaphangzósításból! Igen gyorsan és könnyen több további olvasat is kibontható.

Én most csak e hármat közlöm.

Összesített értelmezett olvasatok

	<u>Fenséget elismerő</u>	<u>Zsarnokot sértő</u>	<u>Veii (ősi etruszk várost) dicsérő</u>
B1a	1) Hej, apai ész ő! Hej, gondoskodó ész ő!	2) Eh jó apa ő? Á szí(v)! Eh jó gazda ő? Á kiszív!	3) Eh jó apa! Őé e szű. Eh jó apám! Ővé ez a szív.
B1b	1) Fasza jó e kő. Eszi apá(m). Igen jó ez a kő. Befogadja apámat!	2) Fasz, ej kieszi a pé(nz). Fasz, hej felveti a pénz!	3) Fi, jó ki eszi a' epé(t). Fiú, a jó aki pórul jár.
B1c	1) Esze árján ai föld! Áradó gondja jaj a föld!	2) Zárjon ai föld! Jaj zárjon ki a föld!	3) Esze ára jó. Na ő föld. Könnyen(olcsón) befogad. Na Ő a föld.
B1d	1) Évies föld jó. Ősi föld remek.	2) Éve üss födej! Álló éve üss, temess.	3) Éve ősföldejj! Befogadva ősi földdel földj!
B1e	1) Te jó várj na! Te jó követlek na!	2) Tej-vér jó na! Halvér na!	3) Tejj várjon a! Megtelj, várjon az!

<u>B2a</u>	1) Ereejem (ereIjem). Erősiísem.	2) (H)eréíjem. Szakasszam magvát.	3) Ere jóm. vagy Erre jóm. Ereje adta jósiágotat.
<u>B2b</u>	1) Ha! Repüíj! Ah! Szállíj!	2) Here p(h)üíj! Élősködő fujj!	3) Harap, ő jó. Keményen fog, jó ő!
<u>B2c</u>	1) Esze ívei. vagy Esze övéi! Gondolata övéin!	2) Szív aij! Fonnyaszt jaj!	3) Szi eve ő! Szív befogadja ő!
<u>B2d</u>	1) Értész? Ő jó! Értész? Ó jó!	2) Ártász öőj! Károkozó öl meg!	3) Árt ész, üüj! Ész bajt hoz, ülj(nyugodton)!
<u>B2e</u>	1) Arra ő! Arra való ő!	A', rai! 2) Az, raj(ta)!	Erre i(m)! 3) Erre (ü)lj ime!
<u>B2f</u>	1) Tő ez! Biztos alap ez!	2) Te üzz! Te üzz el!	3) Tűz! Tűz ez!
<u>B2g</u>	1) Fasza jóké! Nagyon jóké!	2) Faszáj ké(l)! Fapofa feltámad!	3) Faszajaké! Durva(kemény)-ajkaké!
<u>B3a</u>	1) Szív-e ő? Szívjósiág ő?	2) Esz üüve aij! Ülve megzabál jaj!	3) Szi Veii! Beszi'(vonz) Veii!
<u>B3b</u>	1) Av ő esz. Idős ő befogad.	2) Eevisz! EIrabol!	Evvee üz! 3) Evvel kerget (izgat)!
<u>B3c</u>	1) Szü epeggy, evő ez. Szív vágyódj, befogadó ez.	2) Szü apaggy eevisz! Szív lohadj, elrabol!	3) Szi e' épp, egy evő ez! Beszív ez éppen, ez egy zabáló!
<u>B3d</u>	1) Mere szeme. Bátor szemű.	2) Marasszam?(mardossam) Megmarassam?	3) Meresszem-e? Bátorítsam-e?
<u>B3e</u> (=B3b)	1) A evő ez. A (nagy) befogadó ez!	2) Av, üz! A vénség, üldöz!	3) A! Visz! A! Elragad!

<u>B3f</u>	1) A jó ma ő. <i>Az (egyetlen) jó ma Ő!</i>	2) Ej ma ő! <i>Ej ma ő (a hatalom)!</i>	3) Aj mai! <i>Aj mai (szokás, adottság)!</i>
(az alak feje mögött és fölött)			
<u>A1a</u>	1) Eh jó Paiász! <i>Eh (te) jó Paiász (?Pajtás)!</i>	2) Eh jó 'pai ész! <i>Eh, jó apai ész!</i>	3) Aj pe(j)i ész! <i>Haj mén-i ész!</i>
<u>A1b</u>	1) Na fasza jó föld! <i>Na remek jó föld!</i>	2) Enne faszáj föld! <i>Kapna be durva föld! Ne tétovázz, rája!</i>	3) Ne faszaaj, föl-d! <i>Ne tétovázz, rája!</i>
<u>A1c</u>	1) Szűeszű. <i>Szíveszű=melegszívű. Bunkó (szűkeszű)!</i>	2) Szűűeszű! <i>Szíveszű=melegszívű. Bunkó (szűkeszű)!</i>	3) Sziíá eszi! <i>Beveszi szívja!</i>
(az alak feje fölött és előtt)			
<u>A2a</u>	1) Marassz! <i>Tarts vissza!</i>	2) Mar az! <i>Marcangol az!</i>	3) Meresz. <i>Merész.</i>
<u>A2b</u>	1) Ma eve. <i>Ma befogad.</i>	2) Eme av! <i>Ez egy őslény!</i>	3) Meeve! <i>Meges (befogad)!</i>
<u>A3</u>	1) Eső apaggy, evé ősz. <i>Elbukó nyugodj, ősz ellep.</i>	2) Es ő, epe gyevái ez! <i>Bukik ő, keserűség gyávája!</i>	3) Eső epeggy, váji esze. <i>Lemenő reménykedj, hasít esze!</i>
<u>A4a</u>	1) (=B3b) A' visz! (=B3e) <i>Az elvisz!</i>	2) Avűűsz! <i>Avulsz (kimész a divatból)!</i>	3) Avi ez! <i>Tapasztalt ez!</i>
<u>A4b</u>	1) (=B1d) Évies föld jó. <i>Ősi föld jó!</i>	2) Éve üss, földej! <i>Zabálva üss, temess el!</i>	3) Éve ősföldeej! <i>Bevéve ősanyázz!</i>
<u>A4c</u>	1) (=B1c) Esze árján, ai föld! <i>Áradó gondolatai, jaj a földön!</i>	2) Szárjon, ai föld! <i>Szarjon, jaj a föld!</i>	3) Esze ára jó. Na ő föld! <i>Megéri a pénzt! Na ő televény!</i>
<u>A5</u>	1) (=B2c) Szöve ő! <i>Tervezget ő!</i>	2) Eszi vaj(h)? <i>Vajon beveszi?</i>	3) Ez ő Veii! <i>Ez ő Veii!</i>
(az alak orra előtt fölfelé)			

<u>A6a</u>	1) Akár! Meglehet!	2) A' kár! Az (igen) kár!	3) Eekér! Elcsábít!
<u>A6b</u>	1) Te versz ij? Te sújtasz ily (erősen)?	2) Tevere szíjj! Tevere ránts a mélybe!	3) Teve ere szíjj! Teve(állati) erő szívj (magadba)!
<u>A7a</u>	1) Éva népe eső épp! <u>Éva népe éppen elbukó!</u>	2) Vén a pasi! Apa! Apa! Vén a pasi!	3) Eevan, a pasia ép! Jól elvan, az embere erős!
<u>A7b</u>	1) (<B1c) Szárúújon aji!	2) Szárjon ai!	3) Száraaj, enne ő.
	(<A4c) Szökkenjen szárba jaj!	Száradjon jaj!	Keményedj, magáévá tenne ő!
<u>A7c</u>	1) Eme jó rína, (h)üpp! E jó sírna, hüpp!	2) Mej rú(h)n ai ép! Mely rühön, ajjaj sértetlen!	3) Emejj erő, na ő ép! Mámoríts erő, na ő tökéletes!

Záró-, és talán újabb vonatkozásban zavarba ejtő megjegyzésként említem, hogy az ősi szemléletben a föld, a város női (azaz befogadó, szülő, tápláló, óvó, édes) minőség. Ha a Veiit dicsőítő olvasatban város helyett nőt értünk, akkor egy rendívil szabadszájú („faszájú”) értelem is megmutatkozik! Ez újabb szinten bizonyítja az egykori emberek gondolkodásának és kifejezőmódjának rendkívüli összetettségét.

Megismétlem amit a „Tanúkancsó” c. dolgozatomban végén írtam.

Ízlelgetve az olvasatokat ez első benyomás, hogy szokatlanok!

(Pontosan úgy, mint pl. a Csángóknál járva az ő beszédük is szokatlan egy pestinek!)

A következő élmény, hogy odafigyelve jól érthetőek a mondatok, bár mi nem így mondanánk ma!

Ha e jelsornak csak egy értelmes magyar olvasata lenne, már az is bizonyítaná készítője (készítői) nyelvének korabeli magyar voltát!

Ennek azonban nem egy, hanem több (sok), tartalmaikban egymásra mutató értelmes magyar olvasata van!

A nyelv(ük) tehát nem lehetett más, csak a ma magyarnak nevezett nyelv korabeli változata!

Függelék:Fontosabb rovásszabályok.

* Az „e” magánhangzókat mindig a mássalhangzókhoz kell érteni, ezért nem kell róni (de lehet)!

Pl: felkeltelek ---róva--- FLKLTLK

* A szavakon belüli hangrendi illeszkedés miatt az első mély magánhangzót jelezni kell, a többi nem, mert kikövetkeztethetők (a magyar nyelv szavai ismeretében)!

Pl: Magyarország ---róva--- MAGYRRSZG (jobb esetben MAGYRORSZG)

* A magas hangrendű szavakban az „e”-től különböző első magánhangzót *ajánlatos, de nem kell* róni!

Pl: öntödében ---róva--- ÖNTDBN, illetve NTDBN

* Az eddigiekből adódik, hogy a vegyes hangrendű szavakban a hangrendváltás helyén levő első magánhangzót jelezni kell! (Ha több váltás van, akkor minden válásnál!) Ám a többi nem.

Pl: öntőformájáért ---róva--- ÖNTFORMJÉRT

* A régi szövegekben a hangsorok általában hallhatóság szerint kerültek lejegyzésre!

Pl: Mé vered Lacit? ---róva--- MÉVRDLACIT, vagy MVRDLACIT

* Nem különböznek a rövid és hosszú hangzók! Röviden rovódnak! Ezért visszaolvasásnál minden hangzó rövid és hosszú lehetőségét ki kell próbálni!

Pl: messzeséggel ---róva--- MSZSGL (!visszaolvasva: meszes ég el, eme eszes egel, stb.)

* Előzőből következően, ahol kettőzött jel kerül rovásra, ott külön szótagot jeleztek vele.

Pl: ld. fenn: MAGYRRSZG

* Az emlékekben a szavak (többnyire) nincsenek egymástól elkülönítve. Ha a jelsor (felismerhető módon) szakaszolva van, az általában mondat- vagy gondolathatárt mutat.

Pl: ---róva--- KATILACIHÁZSTRSK HARMINCVLNKGYT

Olvasva: Kati Laci házastársak. Harminc éve élnek együtt.

* Nincsenek írásjelek, és nincs külön „kisbetű”! Ezért a mondatok szerkezetét, és fajtait (kérdő, felkiáltó, stb.), valamint a neveket az olvasónak kell kitalálnia!

Pl: ---róva--- KATILACIHÁZSTRSK HARMINCVLNKGYT

Lehet: Kati, Laci házasa térre essék! (?) Három Ince vélnek egyet (vélné kegyet)! (?)

És még szó sem esett róla, hogy: Három Inci évé(=eszi), Lenke e'gyött! (?)

Nagyon érzékelhetően a rovás nem a mi rohanó világunk írásmódja, mert olvasása sok időt, erős figyelmet, türelmet, és nyelvünk határtalan szeretetéből fakadó mély ismeretét kívánja, feltételezi.

Példamondатаimmal bemutatom a rovás jelsorok lejegyzési szabályaiból elkerülhetetlenül adódó visszaolvasási változatosságot, természetes többértelműséget!

Ennek ismeretében nem az a meglepő, hogy egy rováslelkebből több jelentés olvasható ki, hanem ha csak egy.

Budapest, 2009. 09. 13.

A transliteráció forrásai:

Ray Brown honlapján: <http://www.carolandray.plus.com/Eteocretan/Lemnian.html>

In modern Roman script

A. The front of the stele

1. holaiez:naφoθ:ziazi
2. maraz:maw
3. sialχweiz:awiz
4. ewisθo:zeronaiθ
5. ziwai
6. aker:tawarzio
7. wanalasial:zeronai:morinail

B. The side of the stele

1. holaiezi:φokiasiale:zeronaiθ:ewisθo:towerona
2. rom:haralio:ziwai:eptezio:arai:tiz:φoke
3. ziwai:awiz:sialχwiz:marazm:awiz:aomai

M. Lahanas honlapján: <http://www.mlahanas.de/Greeks/LX/LemnianLanguage.html>

front:

- A.1. hulaieš:naφuθ:šiaši
- A.2. maraš:mav
- A.3. sialχveiš:aviš
- A.4. evisθu:šerunaiθ
- A.5. šivai
- A.6. aker:tavaršiu
- A.7. vanalasial:šerunai:murinaic

side:

- B.1. hulaieši:φukiasiale:šerunaiθ:evisθu:tuveruna
- B.2. rum:haraliu:šivai:eptešiu:arai:tiš:φuke
- B.3. šivai:aviš:sialχviš:maras̄m:aviš:aumai

~ ~ ~ ~ ~ ~

Friedrich Klára és Szakács Gábor :

Az ősi magyar rovásírásról

A rovásírás a magyarok legrégebb és legértékesebb kincse. Emlékei bizonyítják, hogy igen régen jelen vagyunk a Kárpát-medencében. Ilyen emlék a bajóti Jankovich barlang csont pálcavége, a tatárlakai sírlelet írásos korongja, vagy Torma Zsófia erdélyi régész (1840-1899) írásjeles korong gyűjteménye az újkőkorból.

A rovásírás bizonyíték szkíta-hun-avar-magyar folytonosságunkra, mert ezeknek a népeknek tárgyi, régészeti emlékein megtalálható. Pl. 2700 éves szkíta ezüstcsészén, oroszországi hun sziklafeliraton, avar tűtartón, Árpád-kori botnaptáron.

Ugyancsak bizonyíték a rovásírás arra, hogy elődeink közül mindenki írástudó volt, a juhászgyerekektől a fejedelmekig, olyan korokban, amikor még a frank császár, Nagy Károly sem tudott írni, saját életrajzírója, Einhard tanúsága szerint. Ebből a korból találtak Szarvason köznépi avar női sírban egy csont tűtartót, amelybe 60 rovásjeltől álló szöveget karcolt a tulajdonosa.

A rovásírás a magyar nyelvvel együtt fejlődött, mert nyelvünk minden hangjára van benne jel. Egyúttal bolygónk legelső olyan írásrendszere, ahol egy hangot egy betű jelöl, tehát betűírás, ez a legfejlettebb írásmód. Mivel igen régi írás, nem vettük át senkitől, ellenben sokaknak továbbadtuk. Ebből származik többek között a föníciai, az etruszk, az ógörög, a türk írás és a germán runák.

Sajnos ezt a magyar nyelvhez tökéletesen alkalmazkodó jelrendszert a X. században fel kellett cserélni a latin betűs írással, át kellett térnünk a latin ábécére, amelyben 13 hangunkra (TY, GY, NY, LY, SZ, ZS, CS, K, J, Á, É, Ö, Ü) nem volt jel, így alkalmatlan volt szép magyar nyelvünk lejegyzésére és írásbeliségünket erősen visszavetette.

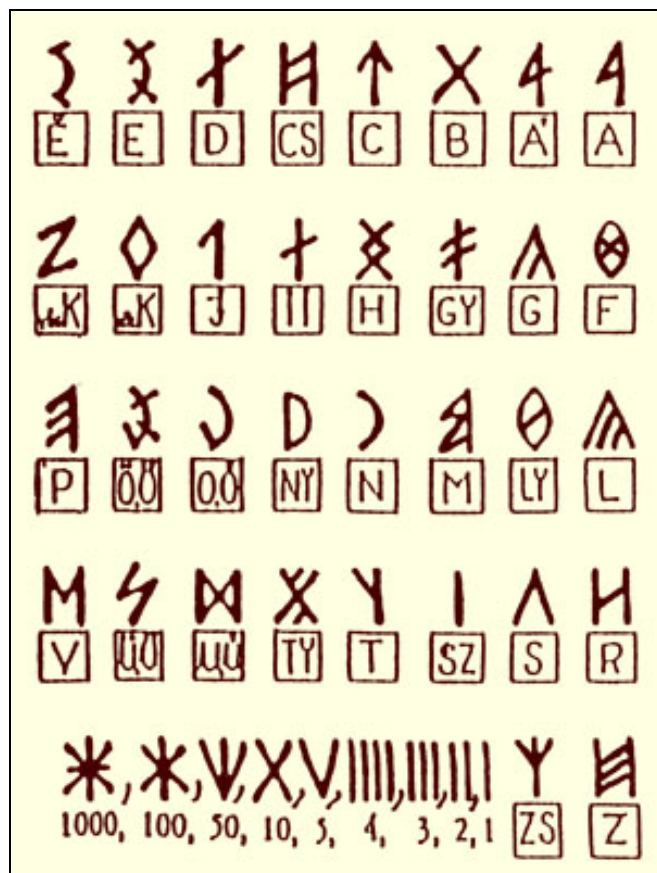
Őseink írását már a Krisztus előtti III. században említi a görög Agathon, Krisztus utáni II. században Lukiánosz szír-görög utazó, az V. században Priszkosz, a tudós görög, aki Attila hun királynál járt követségben. Menander Protector bizánci írótól tudjuk, hogy Mátyás vezér szkíta betűs levelet küldött Justinianus császárnak 569-ben. Krónikásaink, történettudósaink – Kézai Simon, Káldi Márk, Thúróczy János, Verancsics Antal, Szamosközy István, Bél Mátyás szkíta, hun írásként említik. Egyikük sem nevezi finnugor írásnak.

Néhány szóval ismertetnünk kell Forrai Sándor munkásságát, aki a XX. században legtöbbet tett a rovásírásért. 1913-ban született Munkácson. Gyors és gépiró tanárként kezdte oktatni, terjeszteti ősi írásunkat, a legnagyobb összefoglaló, rendszerező munkát készítette róla *'Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig'* címmel. De készített tankönyvet, 120 képből álló vándorkiállítás és tanulmányt az Árpád-kori botnaptárról. Több évtizedes, nemzettudat építő munkájáért soha, a polgári kormányzatok alatt sem kapott elismerést.

Miután a rovásírás emlékeit pogánynak minősítették és igyekeztek elpusztítani, ezért csak kevés maradt fenn belőlük. Ezek közül a legjelentősebbek: a tatárlakai korong (8000 éves), a campagnai bronz baltatok (3000 éves), a szkíta ezüstcsésze (2700 éves), a Nagyszentmiklósi Kincs feliratai (1300 éves), a szarvasi csont tűtartó (1300 éves), a vargyasi keresztelődmedence (700 éves), a Nikolsburgi ábécé (500 éves), a csíkszentmártoni templomfelirat (500 éves), a konstantinápolyi felirat (500 éves), Telegdi János tankönyve (400 éves), az énlakai unitárius templom felirata (350 éves). Az évszámok megközelítőleg értendők.

Tíz évig szervezünk versenyeket, amelyeket sikerült az egész Kárpát-medencére kiterjeszteni. A trianoni döntéssel elszakított magyar területekről szép számmal jönnek kitűnő rovásíró általános és középiskolások.

A rovásírás könnyen, gyorsan megtanulható. Általános iskolásoknak csak harmadik osztálytól ajánljuk. Felső korhatár nincs, mivel több kedves ismerősünk nagyszülő korában tanulta meg, pl. úszó világbajnoknőnk, Egerszegi Krisztina édesanyja, aki átírta az egész *János vitéz* rovásírásra.

Magyar Adorján ábécéje.

1 = A	1' = Í	H = R
1 = Á	1 = J	Λ = S
X = B	◊ = K	= SZ
↑ = C	Λ = L	Y = T
H = CS	⊗ = LY	X = TY
† = D	‡ = M	⊗ = U
‡ = E	∩ = N	⊗ = Ú
∩ = É	D = NY	4 = Ü
⊗ = F	∩ = O	Q = Ű
Λ = G	∩ = Ó	M = V
‡ = GY	K = Ö	⊗ = Z
X = H	‡ = Ő	Y = ZS
† = I	‡ = P	1 = AK(?)

Forrai Sándor ábécéje.

A két ábécé között a különbség az, hogy magyar Adorjáné a régibb, ebben az Á és É kivételével nincsenek hosszú magánhangzók. Forrai Sándor betűsora már tartalmazza az összes hosszú magánhangzót.

A rovásírás legfontosabb szabályai:

1. A rovásírást jobbról balra írjuk, mert legtöbb írásemlékünkben így szerepel. Lehet balról jobbra is írni, ám ez nem hagyománykövető. Ebben az esetben meg kell fordítani a betűket.
2. A szavakat szóközökkel választjuk el egymástól. Kis és nagybetűt külön nem jelölünk. Az írásjelek ugyanazok, mint a latin betűs írásnál.
3. A rovásírásban két fajta K betű használatos. Magyar Adorján szerint az egyik a szó végeire, a másik a szó belsejébe kerül. Forrai Sándor véleménye ezzel szemben az, hogy a két fajta K használatát a mellettük lévő magánhangzók hangrendje dönti el. Friedrich Klára kutatásai szerint rovásémlékeink ezeket a szabályokat nem igazolják. Egyszerűbb, ha csak a ◊ jelet használjuk K-ként. Ugyanis régen nem csak az (e)f, (e)l, (e)m, (e)n, (e)ny, (e)r, (e)s, (e)sz hangoknál ejtették elől az e-t, hanem mindegyik mássalhangzónknál. Tehát (e)b, (e)c, (e)cs... (e)k, ennek a jele pedig a ◊.

4. Fontos szabály, hogy rovásírásunkban csak azokat a betűváltozatokat használhatjuk, amelyek valamely régi rovásleírásban megtalálhatók.
5. A rovásbetűk között nincs Q, W, X, Y. Rovásírással így jelöljük őket:

Q=KV pl.	Aquincum	-	ᠰᠠᠴᠢᠨᠤᠯᠠᠭ
	quartz	-	ᠬᠠᠷᠲᠠ
W=V pl.	Wesselényi	-	ᠦ᠋ᠱᠡᠯᠡᠨᠢ
X=KSZ pl.	taxi	-	ᠲᠠᠬᠢ
Y=I pl.	Vörösmarty	-	ᠪᠣᠷᠣᠰᠤᠮᠠᠷᠲᠢ

Végül egy idézet Debreczenyi Miklóstól, 1914-ből:

„Voli-e a magyarok őseinek, mielőtt keresztényekké lettek, nyelviünk sajátosságaihoz alkalmazkodott valamely írásmestersége? — olyan kérdés, melyre minden habozás nélkül azt merem válaszolni hogy: volt. Még pedig nem csupán abból az indokból, mely Jerney Jánost a jeligéül is választott nyilatkozatra bírta, hanem főképen azért, mert a székeleyknél, ha számra nézve csekély, annyi emléke mégis maradt fenn, aminek alapján elég helyes képet alkothatunk magunknak róla.

Ezt az írást ugyan legújabbban „Székely rovás-írás”-nak nevezik s ezzel a székely különlegességek közé sorozták be. Pedig helytelenül: mert az nem kizárólagos székely tulajdon és így székely különlegesség sem lehet.

Sokkal több az: az összes magyarság ősi közös kincse. S a székelyeknek csak az az érdeme, hogy a feledésbe menettől megmentették. S nem csekély érdem ez se.

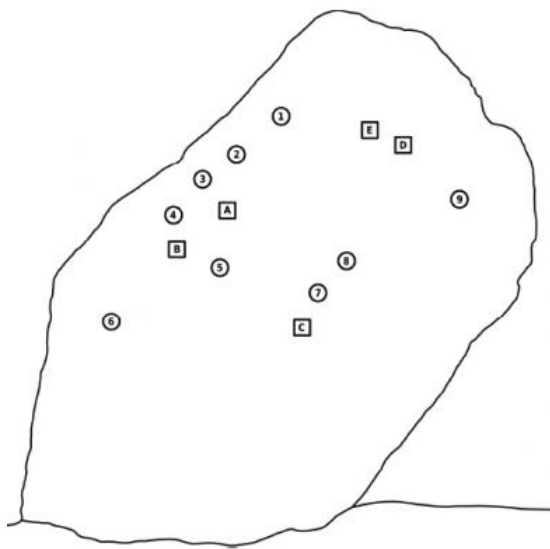
Az összes magyarság közös kincsévé avatja ezt az írást az a kiváló tulajdonsága, hogy a Révai Miklós korszakos föllépése óta teljesen kialakult mai ábécénk előtt egyesegyedül ennek az írásnak a betűsora (alphabetuma) volt az, melyben a magyar szóhangok helyes és szabatos kifejezésére alkalmas, de egyszersmind nélkülözhetetlen ú.n. magyar betűk egytől-egyig feltalálhatók. Oly tulajdonság, melyet se letagadni, se elvitatni nem lehet s így egymagában elegendő, mert megdönthetetlen bizonyíték arra, hogy ez az írás egyenest azzal a rendeltetéssel keletkezett, hogy a magyar nyelvet szolgálja, — aminthogy a székegyeknél is ezt szolgálta s annak szolgálatában állott, mint alább látni fogjuk, a hunoknál és a kunoknál is.”

 $\sim \sim \sim \sim \sim \sim$

Mellár Mihály :

A szertő-tetői kép- és rovásfelirat olvasata

A szertő-tetői felirat jelkészletében székely, de a képi és hangírás keverékével, a szerves minoszi írásmódokat követi: a képek és a kép- illetve hangjelek/betűk hangértékei mellett a helyzeti értékük, vagyis egymáshoz való viszonyuk, a jelek alkotta összképet leíró szavak/ragok is részei lehetnek az olvasatnak.

A szikla és rajta levő feliratok áttekintő képe Berta Árpád-Károly László cikkéből; a számok a tisztább, a betűk az elmosódottabb jel-csoportok helyét jelzik.

A feliratot Fülöp Sándor fedezte fel és Szász Tibor felsőősfalvi református lelkész tárta a tudós világ elé, melynek helyszínelő képviselője, Berta Árpád így mutatja be a lelőhelyet és a kutatás előzményeit: „A helyszín, ahol a szertő-tetői kő található, festői szépségű környezetben húzódik meg. A területet mintegy 900 méter magasságban hullámzó platók övezik a Bekecs és a Firtos magaslatai mellett, melyek közel 1100 méterig emelkednek ki. Itt folyik lefelé a Kis-Küküllő, a Korond és a Szováta. Jól ismerhetik a területet azok, akik figyelemmel kísérik az Erdélyben talált rovásírásos emlékeket: 1978 nyarán a Székelyudvarhelyi Múzeum munkatársai vizsgálták át a Firtos-tetőt, és az itteni egykori várban lévő templomrom falán két rovásjegyet¹ is találtak. Nemzetségi jegek is kerültek itt elő, melyeket Ferenczi Géza „A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei” című tanulmányában a X. századhoz köt (Ferenczi 1992: 51–67). Itt találtak egy földből kiálló kődarabot is, két másik rovásjeggyel. Ez utóbbi két jegy fordul elő a nem messze lévő gvergyóditró-tászoktetői rovásírásos feliraton is.”²

Akit érdekel a cikk minősítése vagy a felirat jelcsoportonkénti ismertetése annak ajánlom Varga Géza honlapját³, nehéző lenne fokozni Varga teljesen jogos elítélő szavait.

Azért mégsem lehet teljesen szó nélkül hagyni Berta és társai, valamint a rájuk bízott nemzeti intézmények viselkedését. Berta kiszáll a helyszínre, ahol mint maga is mondja rendre kerülnek elő a székely rovásírás emlékei, leírja, lerajzolja, lefényképezi a betűket és kimutatja azok (vélt) párhuzamait a párezer kilométerre levő orthoni jelekkel, a közép és kelet-európai jelkészlettel, és kelleetlenül ugyan, de elismeri a székely rovással való hasonlóságukat. *A szöveget megsemm próbálja elolvasni!*

Minden épeszű, írástudó embert fűtene a kíváncsiság, hogy elolvassa a sziklába vésett üzenetet, a tudósokat különösen, hiszen a kutatás az elemük, az alaptevékenységük. Csakhogy ... a „magyar” tudományos intézetek munkatársai, holdudvara, az értelmiség túlnyomó többsége nem akar magyarkodónak, ne adj’Isten, nemzeti érzelműnek látszani, ezért kerül és tagad

¹ http://tudos.virtus.hu/?id=detailed_article&aid=45048

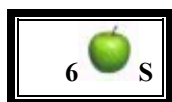
² A teljes cikk itt érhető el: <http://www.c3.hu/~magyarnyelv/07-3/BA-KL.pdf>

³ http://tudos.virtus.hu/index.php?id=detailed_article&aid=45031

mindent, még a tényeket is, ha azok ellentmondának a kényelmesen langyos-lucskos „Európa utolsó barbárai” jelzőnek. Berta és társai tudják, hogy a magyarföldön talált írást először is magyarul kellene megpróbálni elolvasni, csak hogy ők éppen ezt nem akarják, tehát mellébeszélnek, elmélkednek a betűkön, — az veszélytelen.

Ismerni egy kódolt szöveg nyelvét többet ér akárhány Rosetta kőnél, feltörése a legkeményebb kódoknak is csak idő kérdése. Az amerikaiak azért kódolták titkos üzeneteiket nawaho nyelvre fordítva, mert az szinte feltörhetetlen, lévén, hogy nagyon kevesen beszélik a nawahot a törzs tagjain kívül. Hasonlítgatni a székelyföldön székely rovással írt jeleket az orhonihoz olyan mintha az olvasót arról győzködném, hogy mivel ennek a szövegnek, amit éppen olvas, minden betűje azonos vagy hasonlít a cherokee (tsalagi) szótagírás jeleihez, ezért tessék a továbbiakban tsalagiul olvasni! Értik ugye? Ha székely betűkről beszélne Berta, akkor előbb-utóbb akadna egy kíváncsi és csavaros eszű székely aki elolvasná a szöveget, de túrkul kevés góbé beszél.

Nemrég egy „magyarkodó” közírónk, egy írásos emlékünkhöz olvasatára azt mondta, nem tudja követni az olvasás menetét, mert nem ismeri a módszertant, mármint magyar szövegek olvasásának a módszertanát. Ha ezt a mondatot kódolom, átirom betűkről számokra (transznumeráció) vagy rovásjelekre, attól a módszertana — bármi is az, ha egyáltalán van ilyen — nem változik meg, magyar marad és csak magyarul lesz olvasható. Szóval, mindenki saját szájíze szerint válogatja meg kifogását, hogy miért nem akarja lerázni magáról a ráadott (vagy talán önként felvett?) „barbár” feliratú kényszerzubbonyt. A magyar szövegek olvasásának módszertanát közírónk nem ér rá elsajátítani mert „*legfontosabb feladata a magyar nyelv és kultúra egységének feltárása*” — a magyar nyelvemlékek és igaz történelmünk ismerete nélkül... Hát ez van, de ebből ennyi elég is!

Azért tisztázzunk egy kis apróságot a hasonló kifogások elkerülése végett. Az itt látható tábla feliratának leolvasása nem okozhat gondot senkinek. A felirat ugyanolyan értelmes mintha csupán betűkkel írtuk volna ki: **HATALMAS**. Ezért elég szán s kifogás lenne azzal védekezni, hogy nem ismerjük az ilyen kevert írás módszertanát. Vajon mennyi időt igényelne megérteni az ehhez hasonló szó- és képírás módszertanát? Ha ezzel a „*módszertannal*” megismerhetnénk a „*magyar nyelv és kultúra egységének*” eddig ismeretlen mélységeit, akkor talán nem kellene sajnálni a tanulásra fordított egy-két percet.

A szerves írásban az író a képeket, szójeleket, betűket és (néha) egymáshoz való viszonyukat is használja mondandója minél tömörebb leírására. Olvasáskor kimondjuk sorban a képek/jelek neveit/hangértékeit és ha kell, a mássalhangzó vázat újra hangzósítjuk. Semmi ördögösség, de meg kell szokni, hogy az író/rovó 20nál alk s képe2, 5lete2, melyekkel 6-6osan rövidít7i a 20ad s és un s szövege2.

Kell-e bizonyítani, hogy a tábla ‘*felirata*’ magyar? Igen, a bizonyíték az, hogy értjük.

Most amolyan kötekedő kedvemben vagyok! A táblának lehet angol olvasata is: SiX aPPLeS > SeX-aPPeaLeS. A többszám kissé erőltetett, de elfogadom, van angol olvasata is a táblának. Csak hogy *magyar szövegkörnyezetben* nem azt kutatjuk, hogy van-e az egyes jeleknek párhuzamuk párezer kilométerrel odébb. A magyarban ma használatos latin ábécé legtöbb betűjének van párhuzama az angolban, de pontos kiejtésüket, ki nem ejtésüket, egybeejtésüket, stb. csakis a magyar írás-olvasás szabályainak megismeréséből sajátíthatjuk el. Ez minden jelkészlettel így van, a párhuzamok segíthetnek a kutakodásban, de a végső szót az értelmes olvasat mondja ki.

Térjünk hát a lényegre, nézzük meg mi az üzenete a szertő-tetői feliratnak:

A két szélső írásjel a székely-magyar rovás (a továbbiakban csak rovás) eSZ betűje.

Jobbról a második a rovás eR betűje.

A harmadik jel (a rovás eM betűje) a Krétai Képírás 034 TA, illetve a Lineáris A írás *59 TA betűje, hangértéke T. Nincs semmi ellentmondás! A hangadó akrofónikus elv hibátlanul működik: A rovás M hangja a Mell, eMlő szavakból veszi hangértéket, míg a minoszi írásokban Tejgöy (tögy), Tit (csecs), titthe (görög), titte (ném.), didi; teat (Ang.) szavak kezdőhangja a hangadó. Az írásemlék az olvasat szerint régebbi hangértékeket használ, mint amit a fennmaradt ábécék rögzítenek.

Mielőtt továbblépnénk, ismerkedjünk meg a *szórejtvő (rébusz) alap*vel is (Borbola János *ősmagyar hangváltás*nak hívja). Lényege: a képen látható tárgy vagy viszony nevének mássalhangzó-vázát egy új szóra hangzósítani. A csillag, régi nevén HúGY vázát könnyű újra hangzósítanunk, hiszen tudjuk, hogy HeGYtetőn levő felirattal van dolgunk.

Még valami: *szerves írással* van dolgunk, nem csak a jelek, de néha azok egymáshoz való viszonya, *helyi értéke* is számít. Olvasás előtt próbáljuk meg leírni/kimondani amit látunk. Itt a betűk a HúGY **‘tető’-n** vannak! A kép még többet is mond a ‘tető’ valójában fensík, melyet mint a csillag csúcsa a rajzon, a tetőn túlnyúló csúcsok öveznek. Olvasatunk tehát:

1. SZiRTeS-HeGY TeTőN vagy SZeRTőS(?) -hegy tetőn

A hely neve ma Szertő-tető, a szót nehéz értelmezni, (talán a SZeR(tartás) kiinduló pontja, Tő-je, töve), mellékneves változatát méginkább, ezért döntöttem a ‘szirtes’ mellett, de ... a Sóvidékről lévén szó, legvalószínűbb a

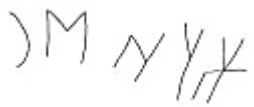
SZeRTő Só-HeGY TeTőN

olvasat, melyből a Sóhegy elhagyásával alakulhatott ki a mai név.

A párhuzamos vonalakat összekötő, pontozással kirajzolt ív nem része a szövegnek, valószínűleg csak a szikla erezete. Négy betűnk van tehát: két eNY, egy eSZ és egy ‘kis eR’. Az olvasat előtt írjuk le amit látunk: az első eNY elkülönül, önálló szó. Az eSZ, eR, eNY, jelcsoport **‘lejt’**: eSZeReNY-**LeJT** > SZ_R_NY_L__JT. Olvasatunk:

2. aNNYi SZöRNYüLő (rémitő) éJT

Az első jel egy összevonás: aK, eZS (az eZS szára és jobboldali ágának a meghosszabbítása, valamint e vízszintes vonal végéből leereszkedő vonal alkotják az aK jelet, lásd hasonlóságát a harmadik jelhez). eT, aK, eV és eN a folytatásban. Az olvasat:

3. oKoZó áToK VaN

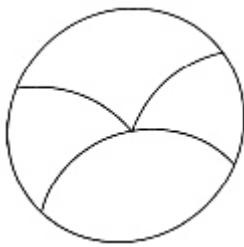
Az első két jellel nincs gond: eR és eB. A második eB szára nem véletlenül sikerült hosszabbra, ez egy *beszélő összevonás*. Írjuk csak le: az eSZ lejön az eB szarán, “eSZ **‘legyön’** eB-n”!

4. RáBeSZéLő (átkot rámondó) GYaNúBaN

Sorban a 6. számú felirat jön, két eCS rovásjellel. Ha netán kételkednénk az eCS olvasatban, akkor vegyük az első jelet egy **‘csúcs’** rajzának. A harmadik jel az 1. felirtban megadott minoszi hangértékével szerepel ismét: T. Olvasatunk:

6. CSúCSáT

Egyszerűen csak le kell írunk az előttünk lévő képet a lehető legegyszerűbben és a leírás vázát újra kell hangzósítani! A körben egy nagyobb **'íven'** két kisebb ív vagyis **eN-ek**, a nagyobb ív és a jobb oldali kisebb az **eT** betűre emlékeztet és ez mind pontosan bele-**'illik'** a **'körbe'**. Írjuk le ezt röviden, tömören:

íVeN eT, eNeK iLLiK KÖRBe - _V_N_T_ _N_K_L_K_K_RB_

Hangzósítva:

5. éVeNTe éNeKLiK KÖRBe

A kör (K_R) és az ív (_V) ehhez hasonló alkalmazására jó néhány példát találhat az érdeklődő olvasó krétai képirásos emlékeink⁴ között.

Innen kezdve visszafelé haladunk, balról jobbra, a szavakat is így olvassuk.

A két eK nem kérdéses.

A harmadik betű hossza azt jelzi, hogy összevonásról van szó, a Marsigli rovásemlek I betűje és az eD összevonásáról:

7. KiK IDe

A kép egy gyorsan folyó vízben álló kő, a mögötte fodrozódó vízfelülettel, röviden: **'folyó'-n 'kő'** > FoLYÓn Kő, és egy csúsztatás: LY → LJ. Bocsássuk meg ezt a rovónak és hangzósítsuk a F_L_J_N_K vázat:

8. FeLJöNNeK

Az első jel sok fejtörést okozott és csak egy adrenalin-növelő baráti eszmecsere után kattant be, hogy ennek a tárgynak a neve szerepel az egyik Lineáris A szövegen (**HT 31**⁵ (HM 19) (GORILA I: 58-59). A rajz egy boros pohárra emlékeztet, mégpedig egy nagyon veszélyesre: ezt nem lehet letenni, nincs talpa! Nem is kell

neki, mivel ez egy merőedényke, 'merőke' és rajta egy I betű (zár be egy US-t, esetleg): (US) I 'merőke'-n. A folytatásban eR, eG, "kis R". A mássalhangzó-váz, azonnal betördelve, így néz ki: (US) IM_R_K_N_R_G_R_, az olvasata pedig:

9. (ŐS) IMáRa, KöN(Y)öRGőRe

A merőedényke neve székelyföldön *merénke*, ha a *'merénké-re'* tesszük az I-t kissé megváltozik a mássalhangzó-váz: (US) IM_R_N_K_R_R_G_R_ és az olvasat is, de *a lényeg nem változik*:

(ŐS) IMáRa, éNeKRe, ReGéRe

⁴ <http://osmagyar.kisbiro.hu/>

⁵ http://www.people.ku.edu/~jyounger/LinearA/HT_31_Sm.jpg

A kilenc kép egybeolvasva:

Szertő só-hegy tetőn annyi szörnyűlő éjt okozó átok van. Rábeszélő gyanúban. Csúcsát évente éneklik körbe, kik ide feljönnek (ős) imára, énekre, regére.

A betűkkel jelzett jelcsoportok/szavak halványabbak, csak karcolással írt jelek, későbbi hozzáírás, amint az a szövegből is világosan következik.

Az első két hozzáírás sorrendje B, A és ezzel a sorrenddel összhangban, balról jobbra kell olvasni a jeleket.

Az első jel **'kör'-ön eSZ** jele: KoRoNáS. Az I (Marsigli) jelet egy összerovás követi: eZS+US, a kettő együtt: IéZUS (Jézus). A negyedik három betű összerovása:

I+eD+eZS. (A függőleges szárat egy pontban metszi két vonal, egyik az I (Marsigli), a másik az eD vízszintes vonalkája.) A ligatúra olvasata: IDéZő. Az utolsó előtti jel egy **'le'**-felé mutató eNY és egy eG jel összerovása. Ennek az olvasata, hozzáolvasva

az utolsó eZS jelet: LeNYüGöZő.

Az utólag bejegyzett szöveg első része tehát:

B. KoRoNáS JéZUS-IDéZő LeNYüGöZő

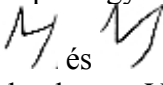
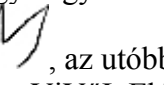
Az első két jel egy nagyon ötletes *beszélő összerovás*: az aK jele mint egy ház *eresze* emelkedik a "kis R" fölé, vagy inkább fordítva: **aK-eReSZTű' HuLL aLá eR**. Újra hangzósítva a két betű hangértékét és viszonyát kapjuk a KeReSZT-HaLáLRa kifejezést. A következő jel az eB és eLY összerovása, melyeket az eT és I követ: BuLYTóI (a baki megbocsájtható, mivel Czuczor-Fogarasi szerint a "BUJTÓ, (buj-t-ó, boly-t-ó)" származhat egyaránt a buj vagy boly gyökökből.):

A. KeReSZT-HaLáLRa BuJTóI

Az első jel egy egyenlőszárú **'kereszt'**.

A második jelcsoport egy nagyon összetett ligatúra. Egymást

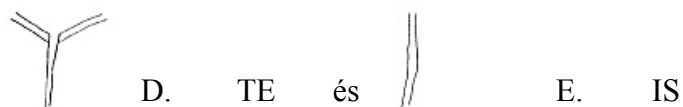
követi két eV: és , az utóbbi szára egy Marsigli I: , ez a három jel egybeolvasva ViVőI. Ebből folytatólagosan kiszakadva, mintegy kihangsúlyozva a következő szavak jelentését, képletesen két összevont jel-**ből**: és , (eNY

és eLY)-**ből**: (NYáLYá)-**BóL** három másik jel: , , és

(eSZ, aK és eT) **'áll ki'**, (SZaKaTT)**áL Ki**, tördelés után: NYáLYáBóL SZaKaTTáL Ki. A helyesírási "hiba" (nyály!) nem főbenjáró bűn, lehet, hogy nem is hiba, hiszen az eLY mindkét előfordulásában a J hangérték ad értelmes olvasatot. A *szakadt* hangzás szerinti írása nem tekinthető hibának. Az olvasat egyértelmű, félreérthetetlen:

C. KeReSZT-ViVőI NYáJáBóL SZaKadTáL Ki

A két utolsó jel duplán vonalazott, ezek kihangsúlyozott betűk illetve szavak, olvasataik:

Az utólag beírt szöveg, ezek szerint, így hangzik:

Koronás Jézus-idéző lenyűgöző.

Kereszt-halálra bujtói, kereszt-vivői nyájából szakadtál ki TE IS!

A két különálló szöveg nagyon jól kiegészíti egymást és azt hiszem értelmezésükhöz külön magyarázatra nincs szükség. Egy dolgot azonban meg kell említeni: van a jelsoportok térbeli eloszlásában, szétszórtságában valami ami még magyarázatra vár. A teljes kép még várat magára.

A processzió, körmenet, amiről szó van, ha ma már esetleg nem is divatos, biztosan hagyott maga mögött valamilyen nyomot, a helybeliek talán tudnak is róla.

A szöveggörnyezet szerepét és fontosságát ismeretlen szövegek fejtegetésénél nem lehet túlértékelni, ezért ajánlom figyelmesen végig olvasni a csiksomlyói Salvator kápolna feliratát:

„Ezen a helyen láttat az égből lebocsátatni lajtorja és itten csodálatos procesio járások és énekszók éjszaka hallattak azért hívatot ezen hely Salvator helyének. 1734 DI 30 AUG. MA”

Ha nem hiszünk az éjszakai procesio járások és énekszók mennyei eredetében, akkor egy távolabbi *csúcsot körbe éneklő, szörnyűlő éjt okozó, ősi imára, énekre, regére* összesereglett emberek fátylós menetére kell gondolnunk, mely az éj sötétjében az égből leereszkedő lajtorjának tűnhet.

A jelek hangértékei alig térnek el az ismert székely-magyar rovás ábécék hangértékeitől. Az eZS olvasata minden alkalommal Z, ebben a szövegben eZ a szabály! Az eLY mindkét előfordulásában J hangértékű, a mai eM jel hangértéke mindkétszer T. Az eSZ-t pedig néhány helyen átírtam S-nek, noha éppenséggel hagyhattam volna a szejpítő csángó tájszólásban.

Az időbeni és térbeli, de főleg a íráshordozóbani lényeges eltérések miatt nem várható, hogy a szertő-tetői rovásjelek sok hasonlóságot mutassanak a minoszi írásjelekkel, ennek ellenére, a már tárgyalt eM (= T)-n kívül, van néhány említésre méltó:

- eD és eT : LinA 1, DA (Duggancs, palánta ültetésre használt ágas fa), D hangértékkel.

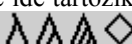
Az eR (Rovás, Rovat) és az eCS (CSő) párhuzamos vonalai a rovátka szélét, illetve a cső falát jelképezik, a közéjük húzott vonalak, x-ek a híjat jelölik:

- eR : LinA 76, RA₂ hangértéke R; Phaisztoszi korong 45 , hangértéke R.

- eCS : LinA 56, PA₃ hangértéke P; Krétai Képjel 039 , hangértéke P [Pipa(szar), az angol Pipe örzi eredeti értelmét], a cső és pipaszár szavak értelme ugyanaz!

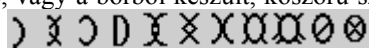
Az aK a hangvilla rajzolatú, 057 Kulcs (Key, Clef, ang.) képjel egyszerűbb változata:

- aK : Krétai Képjel 057 ; LinA 67, KI , mindkettő K hangértékekkel.

- eG : LinA 304 , mindenkor éG, _G hangértékkel. Alakra nézve ide tartozik az eS (Sátor), az eG (mint Góc), az eL (Lak) és az eK(Kuckó=sut!), mind fedett, zárt helyiségek vonalas rajzai: . A 036 S hieroglíf egy vásári Sátor rajza, a 156 Lé a (szöllő)Lugas vonalas rajza, elége meggyőző hasonlóságot mutatnak.

- eF és eB : LinA 47, FA , hangértéke F, DA-val összeróva Fő'D = Föld.

- eV és U : LinA 54, WA Vászón, hangértéke V; LinA 61, O , Olajmécse.

- eLY : LinA 57, JA Járom/Lóiga, J/L hangértékkel. Az eLY a lyuk/lik rajza, de lehetne az 57 JA jel legyszerűsítve, lekerekítve, vagy a bőrből készült, koszorú-szerű lóiga vonalas rajza is. A legvalószínűbb, hogy az egész eN, E, O, eNY, eH, ... sorozat: a 092 L (segg)Luk változatai a szalonképesebb Ö mint öl (azon félöbölforma hajlás, melyet az ülő embernek combjai és hasa képeznek) variálása: Ö az Öl, összeérő két comb, eH a Has (lyukkal!), eNY a NYövekvő, dagadó has, stb.

Az írásmód mássalhangzós (abdzsad) írás, a szövegben az I magánhangzó az egyetlen kivétel, érdekessége, hogy szókezdő és szóvégző hangként is szerepel.

A jelek helyi értékét lehetetlen előre megadni, hallgatni kell a szövegbe iktatott képi kifejezéseket leíró szavakra/ragokra, azok részei a mondandónak. Az itt szereplő viszonyító szavak és ragok sűrűn szerepelnek a minoszi írásokban, különösen a krétai képirásban⁶.

A szertő-tetői kőtábla felirata olyan mennyiségben tartalmaz képirásos elemeket, hogy tanulmányozása kitűnő bevezető lehetne Krétai Képirásos emlékeink olvasásának csínjába-bínjába. A székely-magyar rovásnak ez az emléke csak a magyar írásbeliség szerves, évezredekre visszanyúló, belső fejlődésének folyamatában ismerhető meg. A szerves írás-olvasás módszere sokkal lassabban változott, mint a jelek, melyek elsősorban az írás anyagi hordozójától és az íróeszköztől függ, míg a módszer inkább nyelvfüggő.

Ideje lenne a kutatást a leszármazott írások/rovások (székely-magyar, (orhoni) türk, rún, stb.) összehasonlítása és egymásból való erőltetett származtatása helyett az ős-forrás, a minoszi írások felé fordítani. Nem azt állítom, hogy minoszi írások közvetlen leszármazottja a székely-magyar rovás, hanem azt, hogy a minoszi műveltséget is magába foglaló Bronz-kori magyar írásbeliség nem vészett ki nyomtalanul a Kárpát-medencéből sem, talán csak alaposabban kellene kutatni utána. Krétán a szenthelyek (sanctuary) legtöbbje hegytetőkön található, talán hasznos lenne a Sziertő-tetőn is jobban szétnézni.

Valószínűleg Berta és társai is rájöttek, hogy itt többről van szó, mint székely paraszt gyerekek falfirkájáról, ezért a kódosítás, a mellébeszélés, a mű-érdektelenség, mely valójában nagyon is érdekelt kultúrjavaink lekicsinylésében, elbagatellizálásában. Csak egy mindenáron, mindenek felett és mindenütt a vélt idegen elvárásoknak és érdekeknek megfelelni akaró elmének — és ilyenből széphazánkban, sajna, sok van — jut eszébe, hogy a Sziertő-tetőn, magyar (szöveg)környezetben orhoni törököt akarjon fogni.

ANCIENT WRITING SYSTEM RESEARCH

- Pál Fabó: *The Stele of Lemnos*. In this paper the author provides a decipherment of this stele dating back to the 6th B.C.
- Klára Friedrich and Gábor Szakács: *The Ancient Hungarian Runic Script*. In this article the authors provide a concise description of the ancient Hungarian runic script.
- Mihály Mellár: *The Rovás (Runic) Inscription of Sziertő-tető (Sziertő Crest)*, Transylvania is an organic writing in which the signs, additionally to their logographic or phonetic values, can have positional values as well. The method is the same as in the Minoan writing systems and the signs and/or sign-groups are the same or they as an acrophonic group are derived from the same hieroglyph. The text is about rite or ritual (*szert*, in Hungarian, it is in the name of the place) held on the Sziertő-tető, which could turn into procession with Christianity, which again could turn, by a sighting of it from afar, into an annual pilgrimage (Csíksomlyói búcsú).

~ ~ ~ ~ ~

⁶ <http://osmagyar.kisbiro.hu/>

NÉPZENE KUTATÁS

Bencze Mihály : Barcaság ősi hangszerei

Az 1848-as szabadságharcunk idején nemcsak a táncmulatságok, de a katonatoborzások zenéjét koboz, citera, hegedű, duda, síp, furulya, dob biztosította, és fúvósok is. Orbán Balázs a Székelyföld leírásában ősi hétfalusi csángó hangszerként említi a kobozt: „a kobza egy guitareszerű hangszer, melynek öt bordája, rövid nyaka és nyolc húrja van, ezt tollal pengetik, s a zenekarban a nehezen hordozható czimbalmot helyettesíti, s talán nem tévedek, ha ezt a régi költők által használt kobozzal, miként a neve is jelöli, ugyanazonosnak tartom.”

Ősi kultúránk a sumér, majd az egyiptomi is említ hasonló hangszereket. A szkíta leletek is tartalmazzák. Most egy érdekes összefüggést szeretnék leírni. A húros hangszerek őse a kifeszített idegű íj volt, az őseinket - magyar népként is - a legjobb íjászként említik a krónikások. A kifeszített idegű íjra, hogy hangzatosabb legyen üres tökhéjat is erősítettek. A legalkalmasabb a lopótök – a kabak-tök közeli rokona – amelynek kemény héja jól hangosított. A mandolin, a tambura fehér színű, akár az ősi lopótök. Fehér volt a kunok egyik ősi színe – ne feledjük el a fehérbetemetkezést se mint ősi szokást, amely Bácsfaluban még 1964 körül is ismeretes volt -, a tök szavunk kun szócsoporthoz és a teke, azaz gömb szavunk rokona. A lopótök, kerek, fehér, azaz teke-alakú hasa van. A hegedű ősi kabar neve a koboz, ami a kobak-tökre vonatkozott. Csikban következetesen hedegűnek ejtik, ami azért helyesebb, mert az ideg szavunknak heheztes hedeg kiejtése is volt. A hegedű csavarodó fejrésze kecske szarv alakú, kissé tojásdad hangnyílása van és kétkampójú kabar görbéjű. A neve is koboz, kobuz, kobor, kobúr szóalak kellett legyen. Németül az íj Bogen, hajlítani pedig biegen, ami a Bock kecskékre hasonlít. A mi hajol, hajlít és kajla szavaink azonosak a kigyó kun kijó, haijó nevével.

Rövid nyakú, gömbölyű hasú, nyolc-tíz húros, lantféle pengetős hangszer, az énekmondók kedvelt hangszere. A moldvai csángó testvéreinknél kobozként maradt fenn a régies játékmóddal együtt. A kazakok kobiznak, a kirgizek komuznak, az oszmán törökök kopuznak, kobuznak hívják. Rövid nyakú változata a kínai bípa. A kobozt Anonymus is említi a Gesta Hungarorum 46. fejezetében. Az arabok között máig kedvelt hangszer, hozzájuk perzsa közvetítéssel került. Az ujugrok most is használják. Náluk, akárcsak nálunk a hangolása : G,D,g,c vagy D,a,d,g.

Zolnay László szerint a koboz első említése – persze az István király által elpusztított rovás emlékek után – 1237-1325 között mint Choboz személynév Veszprém vármegyében, 1327. Johannes dictus Kobzos de Zabadi, 1364. Nicolaus dictus Kobzos, 1470. Michael Kobzos. A Codex Cumanicus szójegyzékében a sonator- zenész kun megfelelője a cobuxci-kobozjátékos. Közép-Ázsia népeinél megtalálható különböző változatokban. A lopótök helyett fából vágják ki a hangszert. Nyugat-Európában is megtalálható a XIV. században, melyet egy német forrás említ mint „die Kobus mit der Luten”, valamint a wartburgi várban található egy koboz szerű példány. Lengyel források is említik. A doni kozákok a XVII-XVIII. században kobzával kísérik hősi énekeiket. A kobza török ut, illetve arab ud változata az udvari zenében volt használatos.

Az 1560-ban szerzett széphistóriában Szilágyi Mihály a tömlöc ablakában ül, „Kobza kezében, keserves nótát szépen veri vala”. Zrínyi Miklós is játszott kobozon. Minden idők kiemelkedő kobozosa Tinódi Lantos Sebestyén (1505-1556) saját kezűleg rajzolt címerében egy kaukázusi, hosszabb nyakú koboz látható. A koboz húrjait kvintekre és kvartokra hangolják, amelyekkel a pentaton ének jól kísérhető. A székely kobzosok, akik a barcasági szász falvakban is muzsikálnak (1550), a virginás katonák, akik időnként felbukkannak a felvidéki várakban, a nyírségi bordósíposok, akiket Mélius is említ (1565), és az erdélyi korcsma-hegedősök, akikről Liszti püspök beszél (1568) hangszereiket vagy maguk készítették, vagy a népi mesterektől vásárolták. A citera, a XVI-XVII. század nyugati koldushangszere a forgólant –népiesen tekerő -, az ősi síp és duda mellett, a régi magyar népdal birodalmát gazdagítja lírai és epikai műdal-elemekkel, a nemesi és polgári irodalom kezdeményezéseivel. A barcasági falvakban is divatosak voltak a fenti hangszerek, máig is fennmaradtak a Sípok, a Dudás, a Dobos családnevek, de a múlt században még ismeretes volt a Kobzás és Citerás családnev. Amikor a bécsi udvarnak nem tetszett a magyar ének, elvették a kobzát, azaz elkobozták. Innen ered az elkobozni igénk is. Ázsia számos országában a Koboz név családnévként, cégnévként, újság névként, stb. is szerepel

A citera ősi magyar hangszer, időben Kr.e. 19500-ban az ataiszi kultúráig visszanyúlhatnak a gyökerei. A kifeszített íj, mint hangszer, a lőszőrt is felhasználta a hangok varázsolására, majd egy lapos fára feszítve a húrokat, rátalálunk az ősi citerára. Ordosban, a táltosközpontban már kifejlett változatai ismertek, a 24 Hunszövetség vallási, szórakozási kelléke. Az okmányok szerint Ordosban a citerát még Kr.e. 2785-ben is a nyílhegykovácsok készítették, majd Bihar táltos által került Indiába. A hun, szkíta, avar, magyar folytonosság ezen a hangszeren is végigkövethető. Például az avar központokban, a bécsi medencében, Pozsony körül, Bács-Bodrog egykori vármegyében, Baranyában, Biharban, és minálunk Bácsfalu és Zajzon vidékén. A honvisszafoglaló magyarok is magukkal hozták, amit Anonymus a Gesta Hungarorumban citharédi néven említ. Az Ázsiában maradt magyar népek még most is dalaikat a citeraszerű dombrávéval kísérik. Belső-Mongóliában a mai napig fennmaradt a

hunok hujja (hugzseia) hangszere, amiből egy néhány magyar hangszer ered, és ezen az ujjurok a mai napig játszanak. Az 1100-as évektől már családnévként is említenek Cziterás nevűt, és oklevelekben megjelennek a cituár, zedoária, zwitter, zitwer, chituár kifejezések is. A hunoktól terjedt a kinaikhoz is, guzeng név alatt ma is létezik. A IV. századból fennmaradt kínai festményeken jól kivehető a citera. A japánok is hun közvetítéssel értékesítik, kotó néven. Koreában kaja-gum, Kínában még ku-csin változata is előfordul, Madagaszkáron valiha. Az indiaiak vina névvel illették, és szkíta közvetítéssel kapták. Az Ó-Testamentum kinnor és negina néven ismeri a citerát. Egyiptom kánun névvel illette, ami Észak-Afrikában is így ismert. Azonos a finnek kantele és az ukránok bandura hangszere a mi citeránkkal. Pitágorász hangtávolságmérőnek is használta, és szintén citerának nevezték a pelazgok. Ezt Varga Csaba is bizonyította. A görögök még használták a monochordját. Tőlünk Nyugat is átveszi, Praetorius 1619-ben már népszerű hangszerként írja le a scheitholzt. Ez az alapja a francia epinettnek, a norvég langleiknak, a dán humlenek, a svéd hummelnek, a német Scheitholtnak.

1862-ben Max Amberger megépíti a modern koncert citerát. Hermann Ottó a múlt század végén tanulmányozza a citerát is. A Kárpát-medence magyarságának kedvelt hangszere, kivéve a moldvai csángóságot. Nem tudni mi okból, de náluk nem maradt fenn. Öreg csiki székelyek szerint az I. világháború alatt az alföldi katonák újra népszerűvé tették Székelyföldön. A Kárpát-medencében ismertebbek a vályú citera, galambdúcos citera, lőfejes citera, hasas citera, kétfiókos citera, belsőfejes citera, hárfa citera, négyfiókos citera, diatonikus citera. Az Alföldön tamburának is nevezik. Mindenik értékét emeli az is, hogy gyönyörűen faragottak. A kétsoros citerák hangolását ma egyértelműen magyar rendszernek nevezi a történelem. A dallam húrok, a basszus húrok és a könyökhúrok elrendezése nagyjából a citera készítő tudásától is függ. Valamikor Hétfalu minden falujában is akadt ügyes citerakészítő. Kisiskolás korunkban a gyufásdoboz tetejére kétoldalt alátámasztott különböző megfeszítésű gumikat húztunk, melyeket megpendítve a citerát utánoztuk.

A hangszer téglalap alakú, hossza fél méter. Az egyik hosszanti egyenes vonalú oldalán helyezkedik el a fogólap, a menzúra. A fogólapon különböző távolságra helyezkednek el a két sor érintők. A külső soron a hét törzshang van, két és fél oktáv szélességben, a belsőn a kromatikus hangok találhatók. Ez megegyezik a zongorán található fekete és fehér billentyűk szerepével. A fogólap mellett jobboldalon van az oldalrész, itt pengetik. A magyar citera zömében mixolid hangsorú, kvintelő hangszer. Transzponálás nélkül harmonikusan szól rajta a C-dúr, d-dór, e-frig, g-mixolid típusú dallam. A Vajdaságban Kálmány Lajos (1852-1919) néprajzkutató és Kiss Lajos népdalkutató foglalkozott a citerával is.

A barcasági csángóság magyar tánca, csúrdöngölője, kalákásnak nevezett verbunkosa, lassú magyarnak nevezett csárdása a múlt században általánossá vált. A zenészek közt ott voltak a citerások is. Karácsony előtt a legénység a fonó- vagy táncolóházban megválasztotta a tisztségviselőit, elvégezték a legény- és leányavatást, táncolóházat béreltek, megfogadták a zenészeket, s a hajnalozó énekek tanulásával készültek az ünnepi köszöntések és táncmultságok sorozatára. A karácsonytól újévig tartó összeállás idején a legénység a közös szálláson gyülekezett és étkezett. A legénytársaság vezetője a legénybíró, helyettese a kisbíró, az írásbeli teendőket a jegyző intézte. A házról házra járó köszöntések, jókívánságok szónokai a szószólók voltak, az éneket a kántorok vezették. Az étel-ital és pénzadományok gyűjtése, a kulcsárok feladata volt. A Bíró, Kántor és Kulcsár családnévként is fennmaradt. A lányok táncba hívogatása és kísérése a leányosztók munkaköre volt, s ha a lányok késtek, akkor a lovak hordták be őket szekéren vagy taligán a multságba. A díjbeszedő a janitor volt, a vízfordó a padlólocsolásról is gondoskodott, a táncosztást a táncmester, a szűrvonó végezte. A kihágásokért az ítélbíró szabott ki botozást, s ezt a botos, csapó vagy csapómester hajtotta végre. Karácsony előtt megtörtént a legényavatás, amikor a 16-18 évesek teljes jogú legényekké váltak. Jegyzékbe vétel, ünnepélyes vizsgálat és kihirdetés után éljen kiáltással háromszor megemelték őket. Ezt néha csoportos seprútánc eljárása, másutt avatóból is követte. Karácsony első nap hajnalán mindenki ünnepélyesen beforgatta párját a táncházba, majd templomozás után estig táncoltak, ezután következett az István-napi hajnalozás, majd a másodnapos tánc. Az új házasságokat regöléssel köszöntötték. Harmadnap hasonlóan köszöntötték a Jánosokat. Aprószentek napján a lányokat a jókívánságok mellett megvesszőzték, ekkor tartották a kicsik táncát is. Valamikor az összes barcasági faluban ekkor táncolták a Boricát, ami az osztrák, majd a román hatalmi tiltások miatt csak Háromfaluban maradt fenn. Az óévnapi táncot maszkajárással is egybekötött újévi hajnalozás követte. Az újévnap utolsó tánc végén a lányokat kiforgatták a táncteremből, s az ünnepi maradékot elkölthetve a hivataláról lemondó legénybíró elbúcsúztatták.

A fűzfásip gyerekkorunk közönséges furulyája volt. Tavasszal a fűzfa fiatal ágából készítik, mikor héja még könnyen leduvasztható. Héját ütögetéssel megpuhítják, lehúzzák, s közben verses mondókat ismételtetnek: „Jöjj meg, jöjj meg tilinó, Keselylábú kiscsikó, Télben, nyárban, Minden esztendőben...” A fűzfa végén kis nyílást vágnak, majd elé egy kis ékszerű részt illesztnek. Másik végébe a belső fának egy részét visszatolják, így sípoló hangot ad. A Dirba patak partján bőven volt fűzfa, meg játszadozó gyerek is. A középkori hangszereinek egy része a keresztes háborúk által került Nyugat-Európába.

A Barcaságon ismert volt a tárogató, ami keleti örökségünk. Ataisz után a sumér Ur városában található a legrégebbi példány. Belső-Ázsia magyar népei közül az ujjuroké teljesen megegyezik a magyar tárogatóval. Éles, rendkívüli hangereje miatt a hadseregben is használták. A Rákóczi-szabadságharc jelképe lett, annak leverése után az osztrákok betiltották. A Barcaságról ekkor szorult ki. A 19. századra Schunda József felújította, korszerűsítette. A tilinkó keleti örökségünk, nyugaton ismeretlen, de a moldvai csángók népszerű hangszere maradt. A cserépsíp 4-6 lyukú cserépből készített kerekded síp, szintén ősi magyar hangszer, a 9-10. századi magyarországi leletei ismertek. A suméroknál is fennmaradt. Vízet töltve bele bugyogó,

csicsergő hangja van. Torma Zsófia és Badinyi Joós Ferenc szerint a Kárpát-medencéből 12000 éve kirajzott magyarság már használta. Üzletesített változata a vásárainkon még megtalálható. Gyerekkoromban a csernátfalusi Vásár utcában zajlottak a heti vásárok, lassan ezt is beszüntették. Ekkor vásároltam utoljára a szülőfalumban cserépsípot. Még Székelyföldön megtalálhatók, Korond bővelkedik a változataiban.

A furulya a pásztorok ősi hangszere, a magyar furulyák keleti mását ma is használják a Góbi sivatag peremén. Az Ordosz melletti Bálvány-hegyi (az erdélyi Bálványos és a közelebbi Bolnok mágus központok ikertestvére) egyik táltosközpontjában képezték ki a furulyásokat. A barcasági Tatrang vizének a legendája azt mondja, hogy a gyönyörű Bacsó Anna nem tudott igazán örülni a szépségének, mert átok ült az életén. Apja akarata ellenére ment az urához, egy juhászhoz, aki a Csukás füves oldalain legeltette a juhait. Engedetlenségéért a tündér elátkozta, hogy csak akkor láthatja szerelmes férjeurát, amikor az néhanapján lejön a havasról. Neki nem szabad a Csukásra fölmennie, ételt, szeretetet vinni urának. Anna megszegte az átkot, elment urához, de a Csukáson szörnyű vihar támadt, és a villám úgy csapott le, hogy Anna sziklává változott. Furulyázva közeledett az új sziklához Anna férje, megbámulta az új sziklát, és elámult azon, hogy a kőnek éppen olyan alakja van, mint az ő feleségének. Elfogta szívét a vágyakozás, a sziklához érve kesergő nótát furulyázott. Ahogy véget ért a nóta, a szikla-asszony szíve megszakadt, megeredt a könnye olyan erősen, hogy egy akkora patak lett belőle, mint a Tatrang vize. A Bacsó családnév ősi magyar örökség, az avar települések ismert neve, vezért, főembert jelent.

A fuvalát csak mi hoztuk Európába, a kettős furulya, már az Ur városából ismert a sumér kultúrában, hasonlóan Egyiptomban is. A Kárpát-medence avar sírjaiban találtak madárcsontból készült kettős sípot, melyet Csajághy György megszólaltatott, és a régi stílusú, ötfokú magyar népdalok tökéletesen lejátszhatók. A csángóknál maradt fent. Szintén a Kárpát-medencében leltek 36.000 éves medvecsont sípot, melyen Horsch Sándor tökéletesen játssza a magyar népdalokat. Ő is igazolta Varga Csaba a magyar nyelv és zenére vonatkozó állítását, miszerint ez az ősnelv és zene, ebből vezethető le a világ többi nyelve és zenéje. A duda hadi hangszer volt, pásztorok elmaradhatatlan zeneszerszáma, de templomokban, keresztelőkön, lakodalmakon is szólt a duda. Ataisz, illetve Ordosz emlékei közt is megvan, Európának mi adtuk át. A köcsögduda csak a mi ősi hangszerünk, a cserépfazék száját disznóhólyagból vagy vékony bőrből készült membránnal kötik be. A membrán közepéhez 1-2 arasznyi hosszúságú nádcsovet rögzítenek, a nádat nedves vagy gyantázott ujjakkal dörzsölik. A membrán átveszi és felerősíti a rezgést, morgó hangot ad. Regösök hangszere. A kolomp állatsordák jelölése mellet a táltosok szertartásaihoz tartozott. A kolomphoz csengők, csengettyűk is tartoztak, amiket az ordoszi hunszövetség is említ, ezek szakrális használatát rögzítette a barcasági Borica. A láncosbot, nem más, mint a botra erősített lánc, földhöz veregetve dübög, csörög. Regölésnél, betlehemezésnél használják az énekek ritmuskíséretéhez. A bűgattyú, egy madzagra kötött falap, amely forgatva-pörgetve bűg-zűg. A kerepelő őse a zűgőfa, vagy üvöltő bika, ami az ősök hangját utánozta a táltos révüléseknél.

A húros hangszerek, ataiszi, ordoszi, azaz magyar eredetűek. A lőszőr alkalmazása nyilvánvaló volt a lovas népeknél. Az első vonósok feje lőfejet formázott, lőszőr vonóval, más néven nyirettyűvel szólaltatták meg őket. Az arabok a perzsáktól vették át. A hegedű a hejgetés szóból származik, hejgető, hejgedű alakban. A gyimesi hegedűkön egy ötödik zengőhúrt is használnak. Az első világháború után messze földön ismert volt a hétfalusi Vak- Ferenc hegedűvirtuóz. A kürt ősi magyar hangszer, különleges figyelmet biztosít neki a Kürt-gyarmat törzsnév, Lehel kürtje, a vérszerződés ivőkürtje, és a régi ábrázolásokon a kürt rangjelző szerepe. Szakrális szerepe mellett, a hadsereg és a pásztorok ősi hangszere. Felületének díszítése a népi képzőművészet remekei. A cimbalom szintén ősi magyar hangszer, a két világháború között még használták a hétfalusi zenekarok. Ma is a magyarok a világ legjobb cimbalmosai. A dob az ordoszi táltosiskola elengedhetetlen hangszere. Őseink a ló két oldalára erősítették az üstdobokat, így játszottak rajtunk. Táltosaink transzcendentális kelléke. Már Szent István kezdte tiltani, végül az osztrákok 1767-ben a hadseregbeli alkalmazását beszüntették. Azóta a szimfonikus zenekarok használják, a népzeneből kihalt. A szitadob az ősi magyar táltosok és mágusok szertartásainak kelléke, a csángó testvéreink még használják. A moldvai csángóinknál még használják a bikát, a dorombot, de a barcasági csángóknál már rég elfelejtették. A cintányér, hun, avar, magyar hangszer, a hadseregben használták leginkább. Barabási László történész kutatásai szerint, a Kárpát-medencén kívül Ázsiában, Afrikában, Észak- és Dél-Amerikában élő csángó népek történelmi hangszerei is megegyeznek, akár csak a népviseletük.

Az orgona előfutárai az ataiszi pánsípok és a tömlővel ellátott dudák voltak. A 24 Hun Szövetség a szájorgonát már ismerte, ez Kínában és a Távol-Keleten ma is létező fúvós hangszer. Lényegük, hogy a sípoknak közös légkamrájuk van, melybe a játékos a levegőt fújja, és a sípokon lévő nyílás befogásakor megszólal az adott síp, akár több is egyidőben, polifon játékot is lehetővé téve. Legrégibb, valóban orgonának nevezhető hangszer az ókori víziorgona, a hidraulosz. A 4. századtól a víziorgona hidraulikus nyomáskiegyenlítő szerkezete helyett egyre inkább a tisztán pneumatikus rendszer került előtérbe. A 9. században kezdték az orgonát az egyházi zene céljaira használni, a 10. században készültek az első nagyobb, szekrény alakú orgonák. A pedálsort a 14. században alkalmazták először. A szellőda, a fűjtató és a traktúra tökéletesítésével vált az orgona a szó valódi értelmében hangszerré, és első fénykorát a barokkban élte. Ebben nagy szerepe volt a páratlan orgonista, Johann Sebastian Bach és a kiváló orgonaépítő, Gottfried Silbermann (1683-1753) együttműködésének. A pneumatikus traktúra a 19. század elején, az elektromos a század végén terjedt el. Ezek lehetővé tették hatalmas méretű orgonák építését, melyeket a zene

romantikus korszaka igényelt. Az orgona volt az egyetlen hangszer, amelyet az egyház nem tiltott be a középkorban, és a későbbiekben is jellemzően templomi hangszer maradt.

Apácán az orgonát 1886-ban a szegedi Saukenik János építette, Krizbán 1853-ban Mäywald Hendrich építette, aki a Fekete-templom orgonaépítőjének volt a tanítványa, Barcaújfaluban 1752-ben építették az orgonát, de az 1916-os oláh betöréskor szétszedték és csak 1923-ban szerelték újra össze. A brassói magyar evangélikus templom orgonáját id. Schneider Péter építette 1636-ban, ami egyidős a Fekete-templom berlini Buchholz orgonájával. Szomorú, hogy ezt a tényt elhallgatják a hivatalosak, és csak a Fekete-templomnak a reklámjával foglalkoznak. Bácsfalú egyik 1848-as híressége Simon István volt, aki a Bach korszak elől menekülve Bukarestben vált híressé a vendégfogadójával, és a kereskedelmi szellemével. Idős korára hazatért Bácsfaluba, ahol 1898-ban a környéken elsőként bevezette a facsőves vízvezetékét. A bácsfalusi kultúrház alatt, a templom melletti régi temető helyezkedett el. Simon István a temetőt új területtel bővítette, ahol a sorbatemetkezést próbálta meghonosítani. Munkásságát magyar állami kitüntetéssel honorálták. Erdemeiért a mostani Új utca az ő nevét viselte, amit illene újra visszaigényelni. Bácsfalú 1814-ben épült orgonáját 1893-ban lecserélték és átadták Hosszúfalu-Fürészmező frissen épült templomának, és átvették a csernátfalusi orgonát, aminek az összeállítását Simon István, az előző Simon István unokatestvére finanszírozta. Az orgonista Simon Gyula volt. Oltárát a szentpéteri szász egyház adta ajándékba, majd 1910-ben Borcsa Mihály új oltárképet adományozott. Türkösben az orgona 1910-ben épült. Csernátfaluban a régi orgonát 1891-ben cserélték le és átadták Bácsfalúnak. Az új orgonát Dangel Antal építette. Alszegeben az új orgona 1891-ben épült. Felszeg, pedig 1899-ben megkapja a bácsfalusi orgonát. Tatrangon az orgonát 1856-ban Nagy József építette, Zajzonban a régi oldalorgona helyett 1838-ban építették az újat. Pürkerec 1883-ban Fejér Gyula lelkész közbenjárására megkapja a brassói kolostorutcai római katolikus templom orgonáját. A Barcaság híres kántortanítókkal és kántorokkal rendelkezett. Fontosabbak a következők voltak. Apácán: Varga Olga, Simon Viola, Bölöni Margit, Krájosovits Izabella, Szilágyi Márton, Kovács Károly, Koródi Sámuel, Mátyás István, Rosondai János, Balog Mihály, Köpe János, Sári Mihály- ő 1799-ben kezdte -, Krizbán: Mitea Adél, Nagy Adél Erika, Illyés Enikő, Sala Ida, Máté Karola, Domokos Gyula, Osgyáni István. Barcaújfaluban: András Csilla, Jakab Piroka, Csibi István, Jámbor Mária, Nagy Sándor, Dani Mária, Koppándi Péter, Line Márton. Brassóban: Kovács Klára Ildikó, Raduch Magda Irén, Bálint Mihály kántortanító és iskolaigazgató. Bácsfaluban: Gyerkó András, Papp Margit, Gillich Rita, Bacsó Anna, Simon András, Szotyori József, Kocsis János. Türkösben: Fogarasi Vilma, Gödri János. Csernátfaluban: Mátyás Ernő, Kiss Emese Mária, Kanabé Gyárfás. Alszegeben: Papp Magda, Kerekes Sára, Sipos Dóra. Felszegeben: Kajcsa Tünde, Kovács Klára, Bíró Emília, Molnár József. Tatrangon: Tamás Ildikó, Bálint Jutka, Mezei-Vitos Margit, Dinka Csuka István. Zajzonban: Mikes Márta, Taizs István, Rab Csilla, Bálint János- kántortanító, aki Petrozsényből tért haza-, Mátyás Etelka, Pajor László, Pajor Árpád. Pürkerecen: ifj. Mátyás Etelka, Mátyás Etelka, Barkó András, Deák János.

A brassói szászok jobbagyaként, a barcasági csángók sorra elveszítették a régi ősi hangszereiket, táncaikat, zenetudásukat. Az evangélikus vallás, a német nyelv és kultúra erőltetése meghozta az eredményt, lassan megszülettek a hétfalusi fúvószenekarok. Az 1848-as szabadságharcunk kedvet adott a katonazenekarok létesítésének, leverése után pedig falusi rezesbandaként a barcasági falvakban meghonosodtak. Mindenik falunak megvolt a saját rezesbandája. Ahogy a néphagyomány teret veszített, úgy a majálisokon a zenélést átvették a rezesbandák, és hasonlóan a temetéseken is. Brassó szélén lévő Honterus kirándulóhely a szászok és lassan a magyarok egyik kedvenc szórakozó központja lett. Az első világháború alatt a magyar zenekarok újra fellendültek, trianon után pedig a fúvószenekarok köré csoportosult a fiatalság is. A bácsfalusi zenekar hivatalos pecsétje 1915-ből való, és Geham szász karnagy oktatta őket. Fontosabb karnagyai Mártis András, Mezei Árpád - aki Mihály román király katonazenekarának volt megbecsült tagja és 1947-től átvette a bácsfalusi zenekart -, Bálint Árpád és ifj. Bálint Árpád. A zenekar több fesztiválon vett részt, a Megénekelünk Románia Fesztiválon harmadik díjat nyert. A bácsfalusi kultúrház és udvarán rendezett ünnepek, majálisok a zenekar szép emlékei közé tartoznak. A türkősi zenekart Csere Rudi alapította, szépen induló tevékenységét egy néhány év múlva feladta, és a bácsfalusi zenekarhoz társult. Csernátfaluban 1932-ben Önkéntes Tűzoltózenekar néven újraalakult a fúvószenekar, Köpe István malmos támogatásával. Csernátfalú kulturális életét Dr. Kiss Béla evangélikus lelkész előrelátása és karizmatikus tevékenysége felvirágoztatta. A második világháború alatt és után több nemzet fia bujkált, vagy idemenekült a Barcaságra. Ilyen volt Klitschka zenetanár, a cseh katonai zenekar karnagya, aki lelkészünk zenei tevékenységét a csernátfalusi és a tatrangi templomokban tartott orgonakonzertjeivel is támogatta. Egy ideig ő vette át a rezesbanda irányítását. A csernátfalusi Gyulai Nagy András (1911.június 14.-1983.május 5.) elemi iskolás korában már kiváló zenetehetség volt, akire Kanabé Gyárfás igazgató mellett lelkészünk is felfigyelt. Gyerekkori álmát 1947-ben valósította meg, amikor átszervezte a csernátfalusi fúvószenekarát, ami egy néhány év alatt a leghíresebb lett a vármegyénkben. Parea Mihály besszarábiából menekült ide, egykor az orosz katonazenekar fligerese, majd Mihály király zenekarának tagja volt. Ő is a csernátfalusi zenekar erőssége lett, valamint a brassóban vendég szereplő cirkuszok meghívott zenésze. 1958-ban a rajonok közti megmérettetésen a megtisztelő második helyet nyerte, csak a legjobb szász rezesbanda előzhette meg. Rajta kívül alapítótágok voltak: Gyurka István, Kapitány Sándor, Buda András, Vajda Péter, Pap István, Girás János, Kiss Istók István, Bálint Bandi, Peltán István, Gyulai János, Tóth István, Péter János. A hangszerek és a zenélés titkát Klitschkától tanulta. Szabóként zenekarának egyenruhát vart. Zenészeit megtanította a kottaolvasásra és írásra, egy komoly népnevelés folyamatát indította el. Barcaság fúvósai az ő tanítványai. Hétfalu fiatalságát

összeszedte, megtanította értelmesen szórakozni. A hatóságok egy provokációval 1951-ben a Duna-csatornához deportálják. Közben kiderült ártatlansága, így egy év múlva hazaengedték. Ugyanott folytatta, ahol abbahagyta, annyi különbséggel, hogy kellett zenélni a kommunista ünnepeken, és nemcsak magyarul. 1958-1960 között dzsessz zenekart is működtetett. A Szabó-terem, a Papp-féle sörkert, a majálisok, a tűzoltóbálok fénypontja mindig a fűvós zenekar volt. Hétfalu apraja-nagyja együtt énekelte velük az egykori tűzoltóindulót, amit Gyulai Nagy András komponált Köpe István szövegére. A hangszereket saját pénzükön vásárolták, kölcsönrel még Köpe István fűrészgéáros támogatta. A hangszerjavítást Kubath Wilhelm végezte a brassói műhelyében. A majálisok örök viccmestere Veres Jenő (1910-1988) a világ egyetlen „hivatalos csempésze” sokszor konferálta őket. Az általa rakott csempékályhák mellett melegedik még a fél Barcaság. Számára a csemperakás egy kis népiünnepély volt, történelmet mesélt, könyvet adott kölcsön az illető családnak. Örökösének tekintette a csángó népet, akitől a következő Berzsényi Dániel idézettel búcsúzott: „Bizton tekintem mély sírom éjjelét, Zordon, de ő nem lehet az gonosz. Mert a te munkád: ott is elszórt, Csontjaimat kezeid takarják.” Gyulai Nagy András zenei utódait a hatalom már egy fűvós zenekör tartására kényszerítette, az alszegi pionírházban. Nem tartott sokáig a zenekör, de a pionírház igazgatója a hangszerek nagy részét 1992-ben átadta a Saguna középiskolának. Így ért véget a leghíresebb rezesbandánk története. Végül Tamás András vezette sok éven át a megmaradt csernátfalusi rezesbandát. Hosszúfaluban Fabich Károly 1945-ben újrászervezi az egykori tűzoltó fűvószenekart. Fontosabb karnagyai Laczkó Márton és Pari János. 1920-ban megalakul Tatrongon az Evangélikus Fűvószenekar Szórádi Lajos evangélikus lelkész és Zsigmond István kántortanító, valamint Pajor Árpád karnagy segédletével. Brassó városában egykoron a 89-es Tüzérezred tartózkodott. 1873-ban a tatrangi rezesbanda ettől az ezredtől vásárolta a hangszereket. Ezen archaikus hangszerek nagy része ma is megtalálható. Érdekessége, hogy a többi barcasági hangszerek B hangolásúak, és csak a tatrangi hangszerek H, vagy bécsi hangolásúak. 1946-ban egy párhuzamos tűzoltó zenekar is alakul a Csere, Váncsa, Bálint, Csabai, Pajor, Koszta, Veres családok segítségével, akik a hangszereket Szászhermányból vásárolták. Majd a két zenekar generációs váltása a kettőt egybemosta. A tatrangi rezesbanda fontosabb karnagyai: Pajor Árpád, Bálint György, Koszta István, Csere István, Szász János és Csórik István. Egyházi ünnepek mellett térzene koncerteket is tartottak. 1982-ben a Megénekelünk Románia Fesztivál Brassó megyei szakaszán második díjasok lettek. Zajzon és Pürkerec 1925-ben megalakítja a közös Baptista Fűvószenekart. Alapító tagok: Máthé Géza, Rab Sámuel, Szász Sámuel, Sipos András, Koródi Sándor, Rab Márton, Fejér István, ifj. Simon Mihály. A hangszereket a Hosszúfalusi Tűzoltó Zenekartól vásárolták. A baptista gyülekezet lélekszámának fogyása felszámolta e zenekart, így a tőlük vásárolt hangszerekkel 1979-ben megalakul az Evangélikus Fűvószenekar, tagjai Deák István, Bálint István, Sipos Tibor, Bódi Gábor, Vajda István, Fejér István. Bodola, Keresztvár, Oltszakadát gyülekezete is meg szokta őket hívni. 1985-ben a Precizia Üzem szintén egy fűvószenekart alapít Gyurka Árpád karnaggal. Az utolsó húsz év odavezetett, hogy mind a négy falu rezesbandái felmorzsolódtak. 1993-ban Gyurka Árpád megalapítja a Hétfalusi Csángók Egyesült Fűvószenekarát, ami 2002-től már hivatalos jogi személy. Ő tanítja a fiatalokat, menti, ami még menthető. Hétfalu méreteihez képest Réty egy kis falu, és ott Kelemen Antal egy 50-60 létszámú rezesbandát működtet, valamint egy fűvószenekislát. Ott szervezik meg a Rétyi Fesztivált, ahol a fűvószenekarok összemérhetik tudásukat. Egykori diákjai világhírességek. Apácán az első világháborúba vonuló zenészek a hangszereket átadták a feleségeknek megőrzés céljából. A két világháború között is működött a rezesbanda. A kottákat mindig az idősebbektől örökölték a fiatalok. A második világháború után Szász Ernő, az apácai iskola tanára egyházi segítséggel újrászervezi a zenekart. A száz éves hangszerek helyett Magyarországról új hangszereket vásárol. A rezesbanda fontosabb karnagyai: Orbán János, Jakab János, Jakab László vezetésével a szüreti bálokon, a farsangi multságokon, a kakaslövés hagyományos szertartásai mellett a temetéseken is szolgáltatja a zenét. Apácán a második világháború után Csere György egy úri zenekart is alakított, amely az 1960-as évekig működött. 1974-ben Slatnikar Albert (1911-1996) Krizbán megalakítja a fűvószenekart, rá egy évre pedig szintén ő alakítja meg Barcaújfaluban is. Mindkét zenekart többszörösen díjazták Székelyföldön, a Rétyi Fesztiválon, valamint Konstancán az Aranytrombita Fesztiválon. 1991-ben a két zenekart összevonta, és vezetését Páll Gyula vette át. Ez a zenekar biztosítja a brassói Német Fórum fűvószenekarának nagyobbik részét is, ők már több CD felvétellel is rendelkeznek. 1994-ben testvérzenekarrá fogadják az Orosházi Fűvószenekart, felváltva évekként itt-ott találkoznak, zenélnek.

A Barcaság is bővelkedett zenei tehetségekkel, de a viszontagságos történelem miatt ezek névtelenek maradtak, vagy elvándoroltak. Hatházy Mihály és Dodé Árpád a kolozsvári Konzervatórium után 1967-ben a Szebeni Filharmónia hegedűsei lettek. Dodé Árpád – apja a bácsfalusi fűvószenekar egyik alapító tagja volt - a mai napig is ott tevékenykedik, Hatházy Mihály 1970-től a brassói Zeneiskola hegedű szakos tanára. Fontosabb tanítványai: Sári Éva a bácsfalusi iskola zenetanárnője, Gyurka Gellért aki Németországban hegedűs, Koszta Árpád hegedűs, aki a Sepsiszentgyörgyi Népi Együttes művészeti igazgatója, Koszta István hegedűs, most Krizbán evangélikus lelkész, Vajda István a zajzoni lakodalmas zenekar hegedűse és zongoristája, Pajor Olga orgonista, aki tatrongon kántor, Bartalis Hajnal, a brassói Filharmónia hegedűse, Bartalis Emese, aki Bukarestben csellós, Bartalis Csaba, a brassói Filharmónia oboistája, Bartalis Tünde, aki fuvolista Déván. A türkösi Soós Sándor Marosvásárhely, Kolozsvár és Bukarest után 1970-től a németországi Filharmóniák fuvolistája. Gyerkó András a kolozsvári Konzervatórium után Négyfalu tevékeny zenetanára, aki több száz diáknak tanította meg a hangszereken játszás szépségét. Kiemelkedő diákjai: Simon-Peteu Zsuzsa, aki Frankfurt am Main-ban énekes, Simon-Peteu Johanna, aki Bukarestben csellista. Simon Katalin szintén a kolozsvári Konzervatórium végzettje, majd a kolozsvári Opera ünnepelt

énekesnője, aki 1990-ben Debrecenbe települt ki. A csernátfalusi Bálint Ibolya a kolozsvári Konzervatórium után Négyfaluban zenetanárnő. Az alszegi Hammas Katalin szintén a kolozsvári Konzervatórium végzettje, majd 1975-től a kolozsvári Opera csellistája, ő is kivándorolt Magyarországra. A bácsfalusi Musát Gyula a kolozsvári Konzervatórium után 1980-tól a sepsiszentgyörgyi Zeneiskola fuvolistája. Hatházy Gábor a kolozsvári Konzervatórium klasszikus gitár és zongora szakát végezte, majd tanárként dolgozott, még Négyfaluban is. Az alszegi Páll Mihály, énekes és lakodalmi hegedős. Simon András a bácsfalusi iskola igazgatója, sok éven át a hegedülést is tanította. Ifj. Katona Gyula pedig a németországi Filharmóniák hegedűse. Bálint István festőművész kiállítással egybekötött mandolin koncerteket is tartott, Vigovszky Gyula pedig gitárkoncerteket. Kovács Attila a kolozsvári Protestáns Teológia egyetemi tanára és világhírű orgonaművész, 2006-ban tartotta a csernátfalusi templomban a Kő Kantáta Szimfóniájának az ősbemutatóját. A népi együttesek lassan meghonosították a tangóharmonikát, a klarinétot, szaxofont és hadd ne soroljam az újabb hangszereket. Egykor minden falunak, egyháznak volt népi táncegyüttese, mára csak a Kéknefelejes maradt. A hétfalusi iskoláink még rendelkeznek furulya együttesel. Valamikor minden falunak megvolt a saját kórusa, mára csak a Gyerkó András Polifon kórusa maradt, aki rendezvényeink állandó meghívottja. Az első világháború után Vak Feri hegedűvirtuóz zenekara a mulatságok, a lakodalmak, és a Papp-féle sörkert állandó meghívottja volt, a bécsi döntés után Magyarországra távozott. Hegedűjét Szabó Pista örökölte. Háromszékről jöttek a Karácsonyi és a Demeter családok zenekarai, akik huzamosabb ideig a lakodalmakon zenéltek. A második világháború után Vak Feri zenekarát lassan a tangóharmonikás Katona Gyula zenekara váltotta fel. Kónya Sándor 1980-ban modern zenét játszó együttest alapít, ami 1999-ig működött. Az egykori, egymással versengő zenekarok közül mára csak a Tóthpál István által 1998-ban alapított Hangulat zenekar működik Csórik István, Pari János, Nagy Gábor és Fejér István tagokkal. Mindezek mellett a Barcaság zenei fénypontja a Háromfaluban megőrzött Borica, aminek szakrális tartalma és zenei ősiessége visszanyúl az ataiszi időkbe. Ideje volna, hogy a Boricát, ami a Világörökségünk egyik gyöngyszeme, Hungarikumként levédje az ENSZ.

ETHNOMUSICOLOGY

This is the Hungarian version of the paper published in English in the Journal of Eurasian Studies, Volume II, Issue 1, January-March 2010, pp. 114-123. (<http://www.federatio.org/joes.html>)

GEOSTRATÉGIAI ÉS VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ

Z. Tóth Csaba : Európa elrablása

— egy „forgatókönyv” a 19. századból —

„Európa föderációja az egyetlen reményünk.”

Lord Robert Cecil of Chelwood, 1897.¹

A II. világháborút követően elindított európai egyesítési folyamat forrásvidékeit kutatva, egy korai és példa nélküli könyvre bukkantam a 2003-as év végén, amely New York-ban jelent meg a 20. század küszöbén, 1899-ben, s amelynek ismeretében egyértelműen felül kell vizsgálnunk többek között az Európai Unió közvetlen előzményeire vonatkozó népszerűsítő nézeteket. A mű szerzője ma már jórészt ismeretlen a műveltebb nagyközönség számára is: ő *William Thomas Stead* (1849-1912), korának híres újságírója, lapszerkesztője, de mindenekelőtt a Rhodes-Milner csoport² egyik alapítója. Ezért kijelentéseinek, vagy akár kérdőfeltevéseinek ma is prófétikus súlya van.

Több más társához hasonlóan, akik Oxfordban és Cambridge-ben *John Ruskin* odaadó tanítványai voltak, Stead is a Brit Birodalom és kiterjesztésének lelkes, fáradhatatlan híve volt. Újságírói tehetségére jellemző, hogy huszonkét évesen, 1871-ben kezdett el dolgozni egy vidéki lapnál, a darlingtoni Northern Echo-nál, és egy év múlva már kinevezték a lap főszerkesztőjének. Hamarosan nemzetközi hírnévre tett szert cikkeivel, amikor 1880-ban az Astor-család által finanszírozott londoni Pall Mall Gazette főszerkesztő-helyettese, majd főszerkesztője lett (ugyanaz a család dotálta később a Rhodes-Milner csoport által uralt Times napilapot, és e család clivedeni-i kastélyában találkoztak rendszeresen a csoport tagjai; innen egyik elnevezésük: „the Cliveden Set”). Steadet és lapját szorgalmasan támogatta a konzervatív, majd liberális *W. E. Gladstone*, aki a whigek (liberálisok) élén 1868 és 1894 között négyszer volt Anglia miniszterelnöke. A Pall Mall Gazette-nél dolgozott 1881-től *Alfred Milner*, Cecil Rhodes későbbi titkos társaságának másik oszlopos tagja is. W.T. Stead, immár a Rhodes Trust segítségével, 1890-ben megalapította nemzetközi havilapját, a Review of Reviews-t (Szemlék szemléje), amelynek amerikai kiadása 1891-től, ausztrál-ázsiai kiadása pedig 1892-től jelent meg, és a csoport szócsöveként a brit birodalmi törekvések továbbvitelének, a világ amerikanizációjának bevallott ügyét szolgálta.

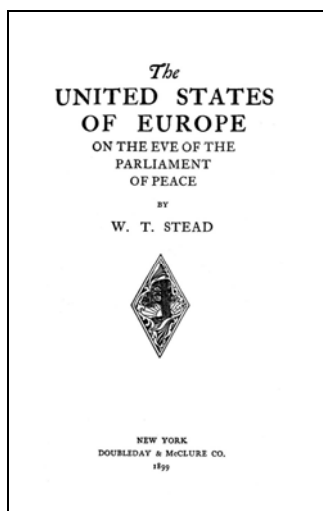
1. kép: William T. Stead, 1890 körül

Eredetileg megjelent az *Országépítő*, 2004/1. számának „Huszedik századi dokumentumok” c. rovatában.

¹ David Cecil, *The Cecils of Hatfield House: An English Ruling Family* (Boston, MA 1973); idézi: James Bruggeman, *The Political and Occult Connections* www.historicist.com/history/19thcent.htm

² *The W. T. Stead Resource Site*, www.attackingthedevil.co.uk/index.html és Carroll Quigley két alapműve a neten: John Hancock Institute for International Finance <http://www.libertyparkusafd.org/lp/Hancock/CD-ROMS/GlobalFederation/WorldTradeFederation-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000> and: [http://www.libertyparkusafd.org/lp/Hancock/CD-ROMS/GlobalFederation/WorldTradeFederation](http://www.libertyparkusafd.org/lp/Hancock/CD-ROMS/GlobalFederation/WorldTradeFederation-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000)

Stead, aki politikai nézeteiben liberális, hitében pedig nonkomformista volt — apja kongregacionalista lelkészként működött, s maga is a felekezet iskoláiba járt —, az újságírást szószerűnek tekintette, ahonnan hatást gyakorolhatott a társadalom felfogására. Számos területen lépett fel hatékony véleményformálónak, az angol-orosz antant szorgalmazásától az angol büntetőjog reformjáig, a nemzetközi béke megőrzésétől a brit haditengerészet fejlesztéséig. A meglehetősen nyughatatlan vérmérsékletű Stead — akinek különös tulajdonsága volt ifjúkoráig, hogy az utcán futva közlekedett egyik helyről a másikig — mindenhol megfordult személyesen is: például többször fogadta az orosz cár, akivel ő készített először interjút, többször járt a Vatikánban, és tanulmányozta az oberammergaui híres passiójátékokat, melyekről három könyvet írt. Ugyanakkor 1880 tájától rendszeresen részt vett spiritualista szeánszokon, és felfedezte, hogy képes az ún. „automatikus írásra”, egy önkontroll nélküli írásra, amely révén médiumi módon üzeneteket közvetített a másvilágról (Letters from Julia). Ennek jegyében *Borderland* (Határvidék) címmel 1893-tól négy évig kiadott egy spiritualista folyóiratot. *Helena Petrovna Blavatsky*, a Teozófiai Társaság vezetője Steadet, akit személyesen is ismert, „jó okkultistának” tartotta. Az 1899 októberében kirobbant angol-búr háborút ellenezte William Stead, ami lehetséges, hogy egy előre kigondolt opposíció volt a közvélemény számára: hogyan is vehető ez komolyan, amikor legszorosabb barátja a titkos társaságban a búr háborút kirobbantó Cecil Rhodes, Dél-Afrika miniszterelnöke és Alfred Milner, dél-afrikai gyarmatügyi főbiztos volt, azok az emberek, akik ebben a háborúban a terjeszkedésük útjában lévő holland telepesek tízezreit, nőket, gyerekeket is, koncentrációs táborokba zárták, ahol nagyrészüket el is pusztult. 1904-ben Stead-nek a békéltetés volt a feladata Dél-Afrikában, e kör érdekei szerint, s ily módon itt is találkozunk egy példával a csoport tudatosan használt ellentmondásaira, melyekkel minden lehetséges szituációt le akart fedni. Stead-et Béke Nobel-díjra jelölték 1903-ban, a nemzetközi békéért — valójában egy *pax britannica*-ért — tett fáradozásaiért. 1912-ben harmadik amerikai útjára indult, hogy egy meghívásnak eleget téve felszólaljon az „Emberek és Vallások az Egyetemes Békéért” című nemzetközi konferencián a Carnegie Hall-ban, de nem érkezett meg: április 15-én a Titanic luxushajó utasaként az Atlanti-óceánban lelte halálát.

2. kép: Stead könyvének belső címlapja

1899 elején megjelent műve, *The United States of Europe on the Eve of the Parliament of Peace* (Az Európai Egyesült Államok a béke parlamentjének előestéjén, Doubleday and McClure Co., New York, Astor Place), mely mostani ismertetésünk tárgya — s amelyet nem vizsgált sem Quigley, sem Sutton —, az 1898-as év két, általa döntőnek tartott eseménye hatására született meg: 1. Amerika először kezdett gyarmatosító háborúba ez év április 25-én, melynek során Spanyolországtól elfoglalta a Fülöp-szigeteket, a közeli Guam-szigeteket, majd Kubát és Puerto Ricot — megjegyezzük, hogy a dolog a Maine cirkáló gyanús fölrobbanásával kezdődött, melynek hatására az USA ultimátumot intézett a spanyolokhoz, akik ezt hajlandóak voltak teljesíteni, mégis lerohanták birtokaikat, az őslakosok „fölszabadítása” ürügyén —, illetve 2. a fegyverzetcsökkentés és a konfliktusok békés rendezése érdekében az orosz cár, II. Miklós békekonferenciára hívta össze a nemzetek képviselőit augusztus 24-i átiratában.³ Stead, a csoport szálgúldó riportere, 1898 szeptemberétől európai körutat tett, hogy személyes benyomást nyerjen a vezető személyiségek nézeteiről e két világpolitikai eseménnyel kapcsolatban. Tapasztalatainak élményszerű krónikája az a könyv, átfogva szinte az egész világ akkori fontosabb eseményeit, köztük néhány más angol gyarmati kérdést is (Fashoda, Kína). Stead egyszersmind jól láthatóan arra törekedett, hogy eszméivel, ötleteivel befolyásolja a dolgok alakulását, s az orosz cár kezdeményezését konkrét javaslatokkal az anglo-amerikai elképzelések irányába terelje,

³ Eredeti dokumentumok: The Avalon Project of Yale Law School, www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague99/haguemen.htm.

nehogy ellenükre szövetkezzenek az oroszok egy európai együttműködés megteremtésében. Ennek jele volt már a német, orosz, osztrák császárok szövetsége 1881-1887 között, miként akkortájt egy német lapban, a *Berliner Tageblatt*-ban az orosz külügyminiszter, Muravjev gróf álnéven írt cikkében kifejezte: „*Anglia mottója mindig is az 'oszd meg és hódíts' volt. A római birodalom legvadabb terjeszkedése idején is csak szopós csecsemő volt John Bullhoz képest... semmi sem védheti meg a karmaitól a civilizációt, csak egy európai koalíció, amely kihúzza a fogait és kitépi a körmeit ennek a földrészevő szörnyetegnek.*” (p. 239). Stead egyebek között az angolok tengeri szupremáciáján alapuló *status quo* szentesítését is remélte a leendő békekonferenciától, melyre 1899. május 18. és június 29. között került sor Hágában, 26 ország képviselőinek a részvételével, és amelyen William Stead végig jelen volt. A konferencia egyik maradandó eredménye a manapság már épp relativizálni akart Hágai Nemzetközi Bíróság volt, melynek megalakítására Stead többször is javaslatot tett a könyvében. Megemlíti még, hogy e konferencián a hat fős amerikai delegáció három meghatározó alakja: az elnök *Andrew Dickson White*, a Cornell, majd a Johns Hopkins egyetemek első elnöke, az Amerikai Történelmi Társaság alapítója, később berlini nagykövet, azután *Stanford Newel*, amerikai nagykövet Belgiumban, és *dr. Seth Low*, a Columbia egyetem elnöke, akinek apja, Abiel Abbott Low, a Russell-féle ópium-szindikátus partnereként szerezte jelentős vagyonát, mellyel részben a Columbia New York-i campusának megépítését támogatta.⁴

Stead „elhintett” eszméinek a középpontjában azonban, mint könyvének címe is mutatja, már ekkor az európai államok egyetlen föderációban való egyesítésének hosszú távú, nagyvonalú gondolata áll, melynek mintája szerinte az Amerikai Egyesült Államok lehetne. Ahhoz képest, hogy ennek az európai egyesítésnek a gyakorlata akkoriban még csírájában sem létezett, ez az elképzelés Steadnál meglepően konkrét formákat öltött. Sokszor úgy tűnik, mintha egy régi, titkos tervet nyilatkoztatna ki ezzel, különösen, ami a „birodalomépítésről” szóló mellékelt „receptet” illeti (ld. ismertetésünk végén). Az államok közti szövetség, birodalmi egység gondolata természetesen nem új, mint könyvében maga is megemlíti, ez megjelent a görögök ún. amphyktionikus tanácsában, az imperium romanumban, majd a 16. század végén *VIII. Henrik* javaslatában, mellyel az angol király egy európai keresztény nemzetközösség igényét fogalmazta meg, vagy az ugyancsak angol *William Penn*-nél, aki egy közös, európai diétáról, parlamentről érkezett 1693-ban, s folytatja *Kantnak* Az örök béke felé című írásával (1795), a három *Napóleonnal*, az idealista *Victor Hugo*-val és a „látnok” *Mazzinivel*. De a mai Európai Unió konkrét, gyakorlati előzményeit illetően feltűnően nyíltak, árulkodóak Stead kijelentései. Leírja ugyanis, hogy ő már az 1880-as angliai választások idején, amikor Gladston újraválasztása mellett sikeresen kampányolt, az általa írt választási kiskatéban kérdés-felelet formájában megfogalmazta ennek az európai egységnek a szükségességét: „*Kérdés: Mi Anglia missziója külföldön? Válasz: Fenntartani az európai összhangot — ami az Európai Egyesült Államok csírája —, az elkülönült cselekvéssel szemben; megalapozni egy római békét (pax romana) a sötétbőrű fajok között Ázsiában, Polinéziában és Afrikában; egyesíteni az angolul beszélő fajok minden ágát egy angolszász bund-ba [szövetségbe; eredetiben németül], és elterjeszteni a Szabadságot, Civilizációt és Kereszténységet szerte a világon.*” (i.m. p. 60.) E látszólag nemes célok szinte szó szerint egybeesnek a Cecil Rhodes hitvallásában foglaltakkal (Országépítő, 2002/2), leszámítva, hogy Rhodes még nem nevesítette ebben az „Európai Egyesült Államokat”, „csak” a világ nagyobb részének egyesítéséről beszélt, a „mi uralmunk alatt.”⁵ Carroll Quigley, neves amerikai történész szerint, aki évekig kutatta a Rhodes-Milner csoport tevékenységét, iratait, Rhodes sokkal korábban felhasználta Stead ötleteit, mielőtt találkoztak volna (ami 1889 ápr. 4-én történt először), és ezt követően közösen hozták létre akkor még titkosabb társaságukat az anglo-amerikai unió és az angolszász világhegemonia megteremtése érdekében, 1891. február 5-én. Megjegyzem, úgy tűnik, hogy Stead a kereszténységet is hasonló szempontból értékelte, mint Rhodes, vagyis csupán egy hatékony szervezetet és ideológiát látott benne, mellyel kordában lehet tartani a nagy tömegeket. Mivel Stead e könyvében csak akkor említi a kereszténységet, amikor modern formáját „civilizált pogányságnak” nevezi, dicsérve az antik Róma eredeti szellemi nagyságát, ennek következtében nem egészen érthető, mit is értett Stead kereszténység alatt, de az angolok által terjesztett szabadság és civilizáció iránt is nagyban lehetnek kétségeink, feltéve, ha nem hagyjuk, hogy egyfajta korlátolt, internacionalista sznobéria vezessen bennünket. Nem véletlen az európai hagyomány keresztény tartalmára való hivatkozás problematikussága ma, az EU-alkotmány szövegezői számára, de valószínű, hogy így is, úgy is távol fog állni a dolog a kereszténység szellemétől, melynek ellentmond mindenféle „birodalmárság” és hatalmi manipuláció. Majd így folytatja Stead: „*Az elképzelés azokban a napokban (1880) csak kevesekre korlátozódott, de manapság a Lord Rosebery és Lord Salisbury [Milner-csoport, Cecil-blokk tagjai] által vezetett pártok versenyeznek egymással az iránti készségükben, hogy az európai összhangot az Európai Egyesült Államok csírájaként ismerjék fel, és a hat nagyhatalom összehangolt cselekvését a keleti kérdéssel kapcsolatban valamennyi európai állam föderális Uniójává fejlesszék. Talán érdemes kialakítani az eszméjét ennek az új organikus entitásnak, amelynek megteremtése külpolitikánk elsődleges célja [!]. Vajon megismételjük-e Frankenstein bűnét, vagy mint Pygmalion, megformálunk egy gyönyörű teremtményt, amelybe egy*

⁴ *Andrew Dickson White*, *Stanford Newel*, és *dr. Seth Low* egyúttal a Skull and Bones Rend tagjai voltak, amely a Rhodes-Milner csoport amerikai hálózatának fontos része volt; ld. szerzőtől „Halálfejesek” a világpolitikában – a *Skull and Bones* rend, Országépítő, 2003/4.; Antony Sutton, *America's Secret Establishment*, Trine Day, Updated Reprint, 2002. (a rend összes tagjának 1949 óta nyilvános névsorával), és Webster G. Tarpley-Anton Chaitkin, *The Unauthorized Biography of George Bush*, 1992. www.tarpley.net

⁵ Z. Tóth Csaba, *Cecil Rhodes élete és titkos társasága*, Országépítő, 2002/2,3.

meghatározott pillanatban az istenek lehellik az élet lehelletét? ... Volt egy szép Európa a régiek mitológiájában, akit Jupiter megszeretett, és akinek története korábban azt az eszmét sugallta Tennielnek, hogy John Bull sikeresen törekedhet eljátszani az istenek és emberek atyjának szerepét.” (p. 61)

John Tenniel csupán egy neves angol illusztrátor volt (1820-1914), azonban a fenti felfogás John Bull és ugyanúgy Uncle Sam törekvéseiről a liberális-unionista Steadnek is sajátja. Erről tanúskodik többek között egyik meglehetősen elfogult megjegyzése: „Ahogy II. Miklós minden oroszok cárja, úgy Viktória királynő minden szárazföld és minden tenger császárnője.” (p. 63.) Ez a konokul, ám nem minden rátermettség nélkül gyarmatosító brit mentalitás fokozatosan átalakult konzervatívól liberálissá a 19. század folyamán, ahogyan Richard Cobden, a szabadkereskedelem apostola, megértve az idők szavát — más jelleggel, tartalommal, de kissé a mi Széchenyinkhez hasonlóan —, már 1835-ben jelezte ennek az átalakulásnak a szükségességét Anglia számára: „Lángoló hittel hisszük, hogy nemzetünk virágzásának egyetlen esélye a rendszerünk mielőbbi újramodellálásában rejlik, amennyire csak lehet megközelítve az amerikaiak tökélyre vitt módszereit.” (idézi W.T. Stead: *The Americanisation of the World or the Trend of the Twentieth Century*, Review of Reviews, London, 1902.). Ez a cobdeni megközelítés azonban évtizedekkel később, Stead számára, miként Rhodes-nak is, már az angol-amerikai unió és világbirodalom létrehozásának szükségességét jelentette. Ennek kapcsán Stead — meglehetősen álszent módon — szót ejt a „világuralom” ominózus kérdéséről, és önkéntelenül is belevilágít a brit küldetéstudat elavult, sőt patológiusan torz alapjaiba, ezért nagyon fontosnak tartom hosszabban idézni: „A dagályos kifejezés, 'világuralom', olyasmí, amire gyanakodva néznünk hosszú tapasztalat tanít bennünket. Nem szabadna ennek ambíciónká válnia, kivéve az eszmék befolyását és példaadásunk erejét. Az a kísértés, hogy azt higgyük, mi vagyunk a Mindenható kormányzója, kezünkben villámokkal, hogy megbüntessük a gonosztevőket, ez a legrafináltabb kísértések egyike, amellyel a Gonosz csábítja a jóakarátú embereket, hogy politikai ügyekbe kezdjenek, ami így nemsokára elválaszthatatlan lesz a kalózkodástól. Azonban figyelembe véve, hogy az angolul beszélő ember ki van téve annak a veszélynek, amit a hatalom majdnem ellenállhatatlan kísértése jelent, azok az előnyök, amik a Faj Újraegyesítésével megszerezhetők, olyan nagyok, hogy igazolják ennek a kockázatnak a vállalását [!]. Ez az újraegyesítés, túlzás nélkül szólva, nem pusztán a legrövidebb, hanem az egyetlen utat jelenti a világ számára, amelyen elérhetjük annak az ideálnak a megvalósítását, melyet oly nemesen írt le Sir John Harrington az 'Oceana'-ban: 'Mi lenne, ha a világ ismét látná a megfiatalodott és szárnyaló Római Sast? Ha ehhez hozzáadják a polgári szabadság propagálását, a lelkiismereti szabadság propagálását, akkor ez a birodalom, a világnak ez a patrónusa, Krisztus királysága lenne. E közösség [Commonwealth] Isten követe lenne a földön...és karjai szent menedékként terjesztenék ki Isten áldását a szorongatott világra, szárnyainak árnyékában Sabbath-ot adva a földnek, megpihenést a munkától.'” (i.m. p. 163)⁶ Azt hiszem, hogy ami hazugság, káosz és kataklizma még előttünk áll, az végső soron az anglo-amerikai néplelekben rejlő fenti önellentmondásból fog előtörni a világban, amely ellentmondás abban áll, hogy képtelenek lemondani egy elavult, földies-birodalmi impulzusról, ugyanakkor azt hiszik, sokszor naívnak tűnő meggyőződéssel, hogy ezzel egy „krisztusi” világot teremtenek. Mint ahogy eddig láthattuk a 20. századi világtörténelemben — de 2001 szeptember 11. óta is —, ez rendszerint épp a Krisztus-impulzus, a hirdetett szép elvek legdurvább megrontását eredményezte. Mert bár olyan keresztény elvekről beszélnek, mint az emberi jogok, a szabadság, az igazságosság, a demilitarizálás, végül mindig kiderül, hogy a saját uralmukat értik alatta, amely lényegében minden más kezdeményezést, eszmét, gyakorlatot kizár. Mondhatnánk, hogy ez gyakran sajátja a világmegváltásra „szakosodott”, intézményesült eszméknek, ám itt — nagyon hasonlóan a régebben kialakult egyházi impulzushoz — ennek a hatalmi univerzalizmusnak mintha a prototípusával találkozánk.

Úgy tűnik, az anglo-amerikai „machinátorok” részéről nem csupán jószándék, hanem egy tudatos világelterelés működik ebben az irányban, ami úgy hat, hogy egy ténylegesen küszöbönálló új világ hajnalát, mely az eredeti krisztusi eszmék egyetemessége jegyében lassanként megvilágíthatná az ember valódi rendeltetését a földön, elhomályosítja az „újvilág” túlon túl evilági hajnala. Mint amikor egy gyereket kicserélnék egy fizikailag hasonlóra, aki azonban egészen más... Bár Anglia 1945 után, mint mondják, megszűnt gyarmatbirodalom lenni, korántsem adta fel régi álmait: már a 19. század második felétől, oldalán az USA-val, felvértezve tőkével, fegyverekkel, és érdekeinek megfelelően eszközként használva a szélsőbal- és szélsőjobb oldali ideológiákat, csoportokat és rendszereket, egy gép monomániájával halad célja felé. E hosszú menetelésében pedig fontos, sőt legfontosabb állomás az „Európai Egyesült Államok” megteremtése, mint fentebb hallhattuk magától William T. Stead-től. De említhetnénk még a szándék változatlan fennmaradásának példáját Winston S. Churchill egy érthetően keveset idézett beszédéből is: „Mi természetesen nem kívánjuk, hogy az Egyesült Európa gondoskodjon a nemzetközi viszonyok valamennyi problémájának végső és teljes megoldásáról. Egy tekintélyes, mindenható világrend megteremtése a végső cél, amely felé törekednünk kell. Bizonyos hatékony világkormány felállása és gyors cselekvésbe lendülése nélkül a béke és az emberi fejlődés kilátásai sötétek és kétségesek. De ne értsük félre a fő kérdést. Az Egyesült Európa nélkül nincs biztosítva a

⁶ *Americanization of the World, or the Trend of Twentieth Century*, Review of Reviews, London 1902, p. 163., Chapt. III. Steps Towards Reunion.

világkormány jöjjön. Ez egy sürgős és elengedhetetlen lépés ezen ideál megvalósítása felé.” (1947. május 14.)⁷ Hasonló értelemben nyilatkozott a Kerekasztal csoport egyik amerikai tanítványa, a kevésbé ismert, de Brzezinskire, Kissingerre vagy Huntingtonra nagy hatást gyakorló Robert Strausz-Hupé 1955-ben: „Vajon a jövő világrend az amerikai egyetemes birodalom lesz-e? Annak kell lennie... Az amerikai nép küldetése, hogy eltemesse a nemzetállamokat, és az ezektől megfosztott népeket nagyobb uniókba vezesse...”⁸

3. kép: Az anglo-amerikai unió megszemélyesítése: avagy mivé válhatna John Bull (Review of Reviews, 1902, átvéve a Punch c. satírikus lapból)

Noha tulajdonképpen nem nehéz az embernek ilyen „hitvallásokat” találnia, ha valaki keresi ezeket, sajnos mégis csak kevesen óhajtának tudomást venni a bennük foglalt tényekről, tendenciákról, és így alapvetően téves, sematikus ítéletekhez jutnak mind az európai, mind a magyar történelem és politika újkori alakulását, vagy az egészséges emberi fejlődés irányát illetően, ami megakadályozza, hogy a főként a Kerekasztal csoporttal fémjelezhető anglo-amerikanizmust az újabb kor alapproblémájaként, az átfogó, modern történelmi megértés vezérfonalaként ismerjék fel. A tények pedig azt mutatják — teljesen függetlenül az általában problémás, eleve manipulatív szándékokkal terjesztett és csupán bűnbakokat kereső összeesküvés-elméletektől —, hogy valóban van bizonyos kísérteties receptszerűség abban, ahogy, a fábiánus H.G. Wells⁹ szavával szólva, az *open conspiracy* „zseniális” háttérpolitikusi — vállalva a francia *secret conspiracy*-nal, és a lelkek jezsuita konkvisztádoraival, valamint egyéb, érdekeltté tett nemzetközi tényezőkkel — különböző uniók létrehozására törekedtek a 20. században, előbb az „oszd meg és uralkodj”, majd az „egyesítsd és uralkodj” elve alapján. Szembenálló országokat, birodalmakat teremtenek, pénzelnék, majd egymás ellen fordítják őket, s egyszersmind részt vesznek a háborúkban és a háborús üzletben, mindkét fél oldalán, végül pedig — egyetlen igazi győztesként — az újjáépítésben is, kiterjesztve hatalmukat a föld távolabbi régiói felé. Szovjetunió, Harmadik Birodalom... — Európai Unió, Afrikai Unió (dél-afrikai központtal megalakították 2002-ben), Arab Unió, Kelet-Ázsiai Unió, Világunió? A sor folytatható, hiszen például az európai egyesítéssel kapcsolatban maga Averell Harriman, a Skull and Bones Rend és a pénzhatalom egyik kulcsembere egy 1971-es hivatalos interjújában, melyben a Marshall-tervről és az európai egyesítésről volt szó, íme, ilyen fennsőbbiségesen beszélt a manapság az Európai Unió „atyjaként” magasztalt Jean Monnet-ről: „On the sidelines we had Jean Monnet” — az oldalvonalakon ott volt nekünk J. Monnet... És vázolta a menetrendet: „A mi egész felfogásunk az európai egyesítésről az volt, hogy először a gazdasági egyesítésben kellene közreműködni. Azután reméltük, hogy biztosítjuk a gazdasági-katonai, és végül a politikai egységet.”¹⁰ A reményeik valóra váltak, sikereik hátborzongatóak.

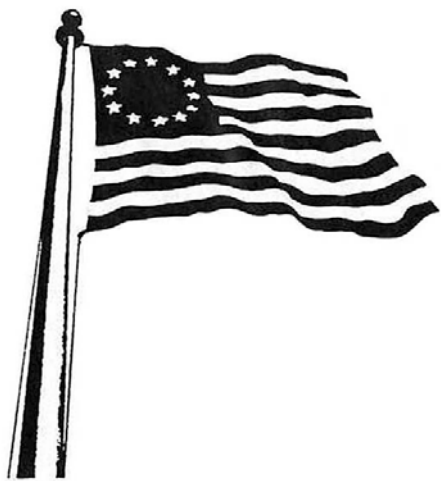
⁷ United Europe Meeting, 14 May 1947, Royal Albert Hall, London, in: *His Complete Speeches, 1897-1963*, Vol. 7. 1943-1949., edited Robert Rhodes James, Chelsea House Publishers, 1974.

⁸ Robert Strausz-Hupé, *Balance of Tomorrow*, New York, 1957., idézi: dr. Robert D. Crane, *The Neo-Conservative Alliance: A Constellation of Competing Paradigms*, 2003. máj. 1., és az Executive Intelligence Review (Lyndon H. Larouche), 25. Jan. 2002. 'Open Conspirators' Behind Sept 11 Coup Plot; ld. a Robert Strausz-Hupé és munkatársai által alapított első amerikai 'think tank', a Foreign Policy Research honlapját: www.fpri.org

⁹ H. G. Wells: *The Open Conspiracy*, 1928., ld. 7. jegyzet, EIR, és <http://users.cyberone.com.au/myers/opencon.html>.

¹⁰ Az interjú W. A. Harriman-nel 1971-ben, ld.: www.trumanlibrary.org; William A. Harriman és a Skull and Bones ld. 3. jegyzet.

Mindebből világosan láthatjuk, kik voltak az igazi kezdeményezők, és a folyamatok kézbentartói, akikről ma szemérmesen hallgat a tömegpropaganda. Miért is? Azért, mert nyilván bevallhatatlan, hogy Európa népei előbb-utóbb egy anglo-amerikai uniónak lesznek az alárendelt részei. Azok, akik ma azt mondják, hogy az EU bármiben is kedvez a nemzetállamoknak, vagy a helyi érdekeknek, netán az egyes embernek, sajnos tévednek, s így óhatatlanul megtévesztenek másokat. Ha vannak is ma még kedvező jelek etekintetben, ezek később, ha már mindenki benne lesz az EU-ban a csatlakozandók közül, átadják a helyüket egy teljesen centralizált politikának, és minden az anglo-amerikanizmus irányába fog eltolódni. A dolgok úgy állnak, hogy a 19. századi szociáldarwinizmussal és imperializmussal jövőhetetlenül megfertőzött brit-amerikai titkos társaság egyáltalán nem a feltétlen jóakat jegyében gondolkodik gyermekéről, az Európai Unióról. Ha a „machinátorok” rejtett dialektikájával gondolkozunk, mellyel a valóság működését kívülálló harmadikként akarják uralni — nem kontár módon, hanem úgy istenigazából, belekalkulálva az ellentétes folyamatokat is —, akkor meg kell keresnünk az EU ellentétpárját is: ez ma nyilvánvalóan az iszlám világ, a későbbiekben nyilvánvalóan Kína lesz. Vajon bekövetkezik, hogy pajzsként és csalinak fogják felhasználni térségünket, „a nyugat előőrseit”, egy eszkalálódó Kelet-Nyugat háborúban, amire már régen is tettek többértelmű utalásokat, s ami úgy tűnik 2001. szeptember 11-én kezdődött el?

4. kép: Zászló-terv a Nyugat számára (Economist, 1990. szept. 1.)

De térjünk vissza a kezdetek kezdetéhez, és nézzük William T. Stead néhány tervszerűen „láttnoki” sugallatát 1899-ből, melyek ma – csodák csodája? - az EU gerincét alkotják:

„Mik az újvilág [USA] feltételei? Ezek: — minden állam egy Föderális Unióban egyesül, határok és állandó hadsereg nélkül.” (p.7)

„... előbb vagy utóbb Európának közös valutája lesz.” (p. 20)

„Közel vagyunk egy igazi, föderatív Európa megalapításához, melyet nem fog megbénítani a 'liberum veto' [szabad vétőjog] elve.” (p. 41)

„Az európai 'areopagus'-on a döntéseket egy abszolút összhang nélkül hozzák majd, és ebben, mint egyéb dolgokban, a kisebbség alá lesz rendelve a többségnek.” (p. 41)

„Mikor lesz az, amikor az egyesített Európának saját parlamentje lesz?” (p.56)

„Az Európai Föderáció a jelen pillanatban olyan, mint egy embrio a magzati élet utolsó fázisaiban. Még nem kész a megszületésre. De megmozdult a tudati élete, és a kontinens már érzi a vajúdást. Ez egy lassú folyamat. Az Idő nagy születéseire nagy előkészületekre van szükség.” (p. 80)

„A nagy politikai események előkészítésében a Természet [?!] ugyanazzal a majdnem hihetetlen türelemmel és fáradhatatlan bőséggel működik, mint amiről a földkéreg alakulása vagy a magasan organizált fajok evolúciója tanúskodik. Mert, mint Ibsen mondotta, a Természet nem közgazdász. És Európa megalapításának előkészítésében a Természet oly sok mindent a mélybe hajított az előző korok munkájának eredményéből, hogy ez csak a barbárok munkájához hasonlítható, akik a Praxitelész tanítványai által kifaragott szobrok súrolóköveit készítették, s akik az istenek templomainak páratlan szobrai az óljaik építéséhez használták fel.” (p. 82.)

„Ha Európa hozzászokott, hogy egységként cselekedjen, ez idővel létrehozza az Európai Egyesült Államokat, amelyet nem fognak kevésbé üdvözölni azért, mert inkább lesz a kölcsönös félelem és bizalmatlanság szülőtte, mint a testvéri szeretet és a jószomszédi bizalom.” (p. 44.; Stead itt az Ottomán Birodalommal kapcsolatos félelmekre utal, a törökökre, akiket, bár alkalmatlannak ítélt erre, korábban az európai egységes cselekvés összekovácsolása érdekében látta felhasználhatónak; ld. a fordítást külön)

Nem érdektelen kitérni arra, hogyan említi Stead a britek útjában álló riválisokat, az akkori világ leghatalmasabb hadseregével, népességével és vonzó természeti kincsekkel rendelkező Oroszországot, a Német Császárságot és az Osztrák-Magyar Monarchiát, mely országok és népeik — minden konzervativizmusuk ellenére — előbb-utóbb a valódi kereszténység társadalmi megvalósítására hivatottak. Annak ellenére, hogy Stead kollégái, William Seton-Watson és Henry Wickham Stead mindent megtettek különösen a Magyar Királyság nemzetközi hitelének rontásáért, maga Stead feltűnően dicsőítő szavakat zeng mindhárom birodalomról és dinasztikus uralkodóikról, de Oroszországról feltesz egy furcsa, szánakozásba csomagolt vészjósló kérdést: „*ki tagadná, hogy... Oroszország eltűnése az európai galaxisból valóban szegénnyé tenné bennünket?*” (p. 66) — Oroszország ugyanis ekkor, bár voltak pénzügyi nehézségei, ereje teljében volt, és csak a bolsevik kísérlettel lehetett belőle „Russian desert”-tet csinálni (ld. The Truth, 1890 dec. 26, karácsonyi melléklet, The Kaiser's Dream c. illusztráció térképe), tartósan eltüntetni az „európai galaxisból”... Vagy: „*A modern háború rendkívüli tisztítása azt eredményezheti, hogy még a győzelem is csak a forradalmi anarchizmus győzelmének nyitánya lenne.*” (p. 444). Hogy mégis hogyan sikerült francia kölcsönökkel és angol diplomáciával elterelni Oroszországot a németekkel és a Monarchiával való szövetségtől, vagyis az európai koalíciótól az I. világháború előtt, erre a jövőben még visszatérünk.

A feltörekvő Németországgal kapcsolatban, talán csak hogy bizalmat keltsen a németekben, Stead úgy véli, „*az Európai Uniót két nemzet, Anglia és Németország fogja megalakítani, melyeket, jelenleg elválaszt bizonyos fűlsértő disszonancia...*” (p. 78), utalva a két ország közötti korabeli gazdasági, fegyverkezési versenyre és némelykor gyarmati érdekeik összeütközésére, jóllehet Németország nem fenyegette — ahogy Oroszország és a Monarchia sem — Anglia vagy Amerika területi vagy gazdasági épségét, csupán egy hatalmi egyensúly kialakítására törekedett az egyeduralkodó angolszászokkal kapcsolatban. Pusztá szólam volt, hogy Anglia az „önvédelem” miatt harcolt a német „militarizmussal” szemben. Néhány évtizeddel később épp a német militarizmus fölfejlésése érdekében gyakorolták ugyanazok a brit körök a „megbékéltetés” politikáját Hitlerrel. Ami pedig a Monarchiát illeti, érdemes ismét idézni a befolyásos véleményformáló szavait: „*Határain belül Ausztria felbecsülhetetlen szolgálatot tett a béke ügyéért és a félvad fajok civilizálásáért, akiket megszelídített és féken tartott. Iskolamesterként cselekedett, nem despotikusan, hanem alkotmányos elvek alapján, a ruténokkal és szlovákokkal, lengyelekkel és csehekkel;*” (p. 73), Stead ekkor nem írta oda, hogy „a magyarokkal”, hiszen mi alkottuk a dicséretes duális birodalom egyik felét, de gondolatban nyilvánvalóan folytatta velünk, hiszen lapja, a Pall Mall Gazette, melynek irányvonala nem változott főszerkesztőjének elhunytával sem, 1917. október 26-i számában már nyíltan beszél: „*A hunok éppoly gyalázatosak, mint a poroszok.*” Stead az európai egységet propagálva lelkendezik a „*csodálatos vitalitású és romolhatatlanul fiatal*”, sok nyelvű, sok nemzetiségű Monarchia, mint a „*19. század politikai csodája*” iránt, amikor a Monarchia 19. századi kétségtelen jogfejlődésére utalt: „*Ma nehezen találni olyan közép-európai államot, amely a decentralizáció oly sok problémáját alkotmányos alapon dolgozta ki, mint a Habsburgok Birodalma.*” Azonban álságos ez a lelkendezés, mert noha Stead jól tájékozott volt, elmulasztotta megemlíteni a birodalmat kiegyezésre, a magyar törvények betartására kényszerítő *Deák Ferencet*. A „félvad” hunokról persze ilyesmit nem is lehet feltételezni, holott már az egész Árpádkor egy hasonló uralkodói eszme jegyében állt, tündökölt középkorunk egén, és a szabadságjogokat garantáló Aranybulla csak hét évvel később jött létre, mint az angol Magna Charta. El is kellett tüntetni országunk és népünk tekintélyes részét Trianon süllyesztőjében, és végül teljes egészében Jalta után, egy későbbi, irányíthatóbb „európai föderáció” létrehozása érdekében.

Visszatérve Stead-hez, végül a szerző, bár láthatóan nem az önvád marcangolásai közepette, mindazonáltal nyíltan összegezi 1898-as európai körútjának tapasztalatait, az óvilág frappáns véleményét az újvilág újsütetű akciójáról, Amerika gyarmati háborújáról, s ezzel nem kevés történelmi és aktuálpolitikai áthallással szolgál számunkra, világosan láttatva az azóta töretlen tendenciát:

„*Az amerikaiak humánus lelkesedése a filippinók felszabadításáért csak álszent maszk, hogy megkönnyítsék hódításukat... Az amerikai deklarációk rosszabbak, mint az angol képmutatás.*” (p. 436)

„*Az angolszász mindig úgy kezdi, hogy az eget hívja önzetlensége tanújául, mellyel szomszédait akarja megsegíteni, de a vége mindig az, hogy elloppja a szomszédok kanálait.*” (p. 437)

„*Európa érzékeli, hogy az Egyesült Államok egy felszabadító háborút kezdett, amely, mint az lenni szokott, átalakult hódító háborúvá...*” (p. 5)

„'Ez mind nagyon helyes' mondják, 'hogy te megjárj a szereteted, de miért küldesz másokat a padlóra? Rendben van, hogy kinyilvánítod az önzetlenséged, de miért foglалod el a Fülöp-szigeteket?'” (p. 437)

„'Ez pusztán egy nacionalista gazemberség, egy gyűlöletes, nyilvánvaló farizeizmus' — ezek a kifejezések, amelyek nagyjából jellemzik az óvilág ítéletét az új jelenlegi fejlődéséről...” (p. 438) — írja W.T. Stead, minden különösebb magyarázkodás, idealista, netán keresztényi mea culpa nélkül. Holott, tegyük hozzá azt is, hogy 1898-ban Amerika éppen a Rhodes-Milner csoport és a Skull and Bones rend közvetlen és közvetett irányításával, a McKinley elnök vezette kormány alatt kezdte meg hódításait a világban. McKinley külügyminisztere, William R. Day, aki előkészítette Spanyolország megtámadását, többgenerációs „Csont-családból” jött, s a hadügyminiszter Elihu Root, aki később Theodore Roosevelttel kormányában is felbukkan hadügy-, majd külügyminiszterként, korábban a S&B rendtag, majd tengerészeti államtitkár William Collins Whitney ügyvédje, legszorosabb munkatársa volt (egy korábbi fordításunkban tévesen Carnegie-ügyvédként szerepelt). McKinley és Roosevelt egész oldalas arcképe nem véletlenül szerepel Stead amerikanizációról szóló szemléjében, 1902-ben.

Stead egy ismeretlen eredetű archaikus szöveggel végül így jellemzi a hódító USA és kritikusainak általa tapasztalt viszonyát: „A pokol fölkelt a mélyből, hogy találkozzon veled eljöveteledkor; fölrázta a halottakat, a föld minden fejedelmét, fölkeltette trónjaikról minden nemzet királyait, és mind azt mondják neked: 'Te is olyan gyarló lettél, mint mi? Te is olyan lettél, mint mi? Hogyan buktál le a mennyből, ó Lucifer, hajnal fia?'” (p. 438). Úgy tűnik, Stead és köre, minden szépelgő máz és propaganda ellenére, nem átalította ezt, vagy más bukott hatalmakat szolgálni hazája világuralmi céljainak elérése érdekében, a „cél szentesíti az eszközt” régi, jezsuita elve szerint: „Az anglo-amerikai entente egy adukártya, amely ezentúl [!] vezető szerepet fog játszani az angolul beszélő népek minden kapcsolatában a féltékeny és gyanakvó szomszédaikkal...Ha a dolgok úgy mennek, ahogyan most, minden angolul beszélő ember azt fogja érezni, amit én a háború folyamán — azt, hogy Európa fővárosaiban nem egy, hanem két nagykövete van, és bárhová megy, védelmezi a hatalom, nem egy birodalomé, hanem kettőé, melynek árnyéka az egész világot megtaníthatja békében maradni.” (p. 442)

Hogy ez az árnyék hogyan is tanította „békére” a 20. századot, vadakat és ezer éve civilizáltakat, és hogyan akarja a 21. századot is, erre vonatkozóan akár a Rhodes-Milner csoport önvallomásával is felér az alábbi hosszabb részlet William T. Stead művéből, s bepillantathatunk az Unió-építés rejtelseibe. A sors keserű ironiája, hogy az elmúlt 110 évben idehaza senki nem hívta fel a figyelmet Stead könyvére.¹¹ Pedig ennek olvastán azt hiszem, sok hihetetlen dolog ismét hihetőbbé válik, így – nem győzzük elégszer hangsúlyozni – a bolsevizmus és a nácizmus több áttételen keresztül, több lépcsőben realizálódó anglo-amerikai támogatása és felhasználása az Európai Unió, az európai föderáció létrehozása érdekében. Boldogabbak nem leszünk attól, ha mindezt tudjuk, de talán, egyszer majd szabadabbak, ha igazán akarjuk a szerves társadalmi struktúrák felelős kialakítását, valódi demokratikus elvek szerint. Ami az önálló Európa múlthatatlan feladata, a jelenlegi absztrakt szuperállam kiépítése helyett.

William T. Stead:

Az Európai Egyesült Államok

(részlet a IV. fejezetből, p. 45-46.)

Mindenütt, ahol azt a kérdést tárgyaltam, mely azokra az erőkre vonatkozik, amelyek az Európai Egyesült Államok legkézzelfoghatóbb létrehozására irányulnak, kimutattam, hogy két elem szükséges ahhoz, hogy Európa föderációját ugyanazon az úton érjük el, mint amelyen más föderációkat egy hasonló léptékben létrehoztak: —

Az első és legszükségesebb bizonyos rendkívüli erő létezése, amely eléggé erőteljes ahhoz, hogy szükségessé tegye azok egyesülését, akiknek a létét ez az erő fenyegeti. Más szavakkal: egy mennyei királyság megalapításához szükségszerű, hogy legyen egy hatékonyan működő ördögöd. John Bull a 18. században a gonosz megtestesülése volt, amely ellen tiltakozva létrejött az Amerikai Unió.

A mi századunkban a francia agresszió fenyegetése volt az, ami elégséges erővel rendelkezett ahhoz, hogy legyőzze a német népek centrifugális tendenciáit. Hol találunk egy megfelelő ördögöt, hogy legyőzzük a tehetetlenség erőit, ugyanúgy, mint a nemzeti rivalizálás és faji antipátiák legaktívabb elemeit, s így előidézzük Európa föderációját?

A másik elem, ami hiányzik, egy központi hatalom, ami eléggé erős ahhoz, hogy szövetségbe kényszerítse az ellenszegülő államokat. Természetesen van egy nemesebb ideál, amely a szabad és egyenlő államokat önként, saját jóakarataukból egyesíthetné, a teljes függetlenség alapján. De az emberi természet nem így készült. Általában van egy ellenszegülő kisebbség,

¹¹ Gróf Andrássy Gyula: A világháború problémái, Bp., 1916. csupán utalt ezekre az összefüggésekre.

melyet kényszeríteni kell az önkéntességre. Majdnem minden európai állam, Anglia sem kivétel, egy folyamat eredményét reprezentálja, melyben egy erős központi hatalom fokozatosan felmorzsolta valamennyi riválisát, és megalapozta a tekintélyét, melyet most elismernek, akár a megegyezés révén, akár azok lefejezésének vagy lemeszárlásának végső folyamata által, akiknek privát és helyi érdekeik arra vezették őket, hogy megtagadják az együttműködést egy nagyobb egységben.

A leghasznosabb analógiák az Amerikai Egyesült Államok és a Svájci Köztársaság. Itt a föderációt a szuverén államok, tartományok együttműködése hozta létre, bármilyen meghatározó központi hatalom beavatkozása iránti igény nélkül. Azonban mind Svájcban, mind az USA-ban a föderáció, amely jóakarattal kezdődött, a továbbiakban fegyveres erővel lett kikényszerítve, és nem kell meglepődnünk, ha az Európai Egyesült Államok jelentős vérontást követően nyeri el fizikai létét. Ez mindazonáltal részletkérdés, és ezerszer jobb, hogy az embereket azért ölik meg, hogy testük kikövezzék a jog birodalma felé vezető utat, mintsem hogy pusztán a létező anarchia állandósítása végett gyilkolnák le őket...”

(Fordította: Z. Tóth Csaba)

THE EUROPEAN CONCERT

45

which have been his chief resource in government since the time he entered Europe. For if Europe can be accustomed to act practically as a unity, it will in time bring about the United States of Europe, which will be none the less welcome because it will be born of mutual fear and distrust rather than of brotherly love and neighborly confidence.

In the old myth, when Jupiter bore Europa across the sea, he landed her in the Island of Crete, where she bore three sons—Minos, Sarpedon, and Rhadamanthus. It was a curious coincidence that a European army commissioned by the six great Powers, and acting under the collective orders of Europe, should for the first time have made its appearance on the Island of Crete. But the coincidence was of happy omen, that the new Europa may bring forth, if not Minos the lawgiver, and Rhadamanthus the inexorable judge, at least a system of international law which will be interpreted by an international tribunal.

In discussing elsewhere the question as to the forces which would tend to bring the United States of Europe into the most visible and tangible existence, I pointed out that there were two elements that were needed if the Federation of Europe was to be attained by the same road as that by which other federations had been brought about on a similar scale:—

The first and the most necessary is the existence of some extraordinary force sufficiently powerful to necessitate the union of those whose existence it threatens. In other words, in order to found a Kingdom of Heaven it is necessary that you must have an effective working Devil. John

46

THE UNITED STATES OF EUROPE

Bull in the eighteenth century was the incarnation of evil, in protest against which the American Union came into existence.

In our own century it was the menace of French aggression which alone possessed sufficient force to overcome the centrifugal tendencies of the German peoples. Where are we to find an adequate Devil to overcome the force of inertia as well as the more active elements of national rivalry and race antipathies, so as to bring about the federation of Europe? The other element which is lacking is a central power sufficiently strong to compel the recalcitrant States to come into the alliance. Of course it is a nobler ideal that free and equal States should voluntarily, of their own goodwill, unite on a basis of absolute independence. But human nature is not made that way. There is usually a recalcitrant minority which needs to be compelled to volunteer. Nearly every European State, England not excepted, represents the result of a process in which a strong central power has gradually crushed all rivals and established authority which is now recognized by consent, by the summary process of beheading or slaughtering those whose devotion to their private and local interests led them to refuse to coöperate in the larger unity. The most helpful analogies are to be found in the United States of America and the Republic of Switzerland. There the federation was established by the coöperation of the sovereign States without the need for the intervention of any predominant central power; but alike in Switzerland and the United States, the federation which began in goodwill had to be enforced by the armed hand, and we need not be surprised if the United States of Europe only gets itself into material existence after considerable bloodshed. That, however, is a detail, and it is a thousand times better that men should be killed in order that their corpses should pave the way to the reign of law, than that they should be slaughtered merely to perpetuate the existing anarchy. In looking round for the necessary Devil whose evil influence is strong enough to compel the European States to federate, we fail to find any excepting our old friend the Assassin at Constantinople.

5-6. kép: Stead könyvének 45-46. oldala

GEOSTRATEGIC AND WORLD ECONOMIC OUTLOOK

This is the Hungarian version of the paper entitled 'Abduction of Europe', which was published in the Journal of Eurasian Studies, January-March, 2010, pp. 135-145. <http://www.federatio.org/joes.html>

KRÓNIKA

Bögre Miklósné Regényi Irén :

Gyerekvonatok Hollandiába¹

Tisztelt Hollandiai Magyar Szövetség!

A „gyerekvonatok” cikket² olvasva szeretném kibővíteni, csatlakozni a hollandi magyar gyermeküdtetéssel kapcsolatban elmondott emlékek felidézéséhez, annak leírásához.

Édesanyám DZIGGIEL JULIÁNNA (Regényi Károlyné született Érd 1910. április 18.) leírta „életem fordulása” címmel a Hollandiában eltöltött boldog 2 és fél évet is.

A kezdetekről így ír: Szüleimmel és mi négyen testvérek az Annavölgyben éltünk Szentendre mellett. Apám uradalmi kertész, lengyel ember volt, hibásan beszélt magyarul. Sátoraljaújhelyen ismerkedtek meg édesanyámmal. Az I. világháború miatt apáknak be kellett vonulnia. A válás nagyon szomorú volt, elköltöztünk az uradalomból Izbégre a faluba. Anyánk az uradalmi szőlőbe járt dolgozni, sokat éhezünk. Elkerültünk Kiszepstre, édesanyánk a Hoffer-gyárban dolgozott, vasárnaponként eljárt mosni. Mi gyerekek kijártunk a piacra kocsit húzni pár fillérért. Megtudtuk, hogy szegény sorsú hadiárva gyerekeket visznek külföldre, beiratkoztunk a Wesselényi utcában. Kaptam az értesítést és indultam 1922. elején DORDRECHT-be. Nagy izgalomban voltam, anyám varrt egy kis hátizsákot, kellett bele kétrendbeli ruhanemű. Az utazás nekem nagy élmény volt, szorosan voltunk emeletes ágyban, ketten aludtunk. Megérkeztünk valahára Hollandiába. Reszkettem az örömtől-félelemtől, sirattam magamban édesanyámat, testvéreimet. Jöttek a gyerekekért /Komité/ s értem egy fiatalember biciklivel. Átmentünk egy nagy hídon s a NORDENDIJK 66. sz. házból kijött egy kedves néni. A Hollandi mama beszélt hozzám, lefürdetett, enni adott, látta a szomorúságomat, leült zongorázni, hogy felvidítson. Hazajöttek a Hollandi testvérek, két leány, a GO és TO húsz éven felüliek és a fivér OM meg a papa. Másnap áthozták a korábbi vonattal érkező Berta barátnőmet, ő fordított nekik és nekem. Hamarosan én is megtanultam a nyelvet, 1 évig jártam magyar iskolába, majd a kedvesnővérekhez. Nagyon jó tisztviselő családdhoz kerültem, mindenki dolgozott. Engem nagyon szerettek, mindent megvettek nekem, annyi babám, játékom, ruhám volt. Énekeltem magyar dalokat és Őket is tanítottam; hibásan énekeltek velem. Napközben a mamának segített mosogatni, később bevásárolni. Gyönyörű parkba jártunk sétálni. Megismertem a jóságot, a jobb életet, de édesanyámról soha nem felejtkeztem el. Nekik is fordulóponthoz volt az életükben, sűrűn kaptak csomagot, nagy segítség volt nekik. Berta barátnőm újságolta: megy haza, mert már nem megy több vonat. Engem is elfogott a honvágy, le akartak beszélni az otthoni nyomor miatt, de csak sírtam, hálátlanság volt tőlem, mert nagyon jók voltak. A búcsúzás szomorú volt, két leány testvérem elkísért UTRECHT-ig és ott felszálltam a gyerekvonatra. Az utazás zsúfolt volt, édesanyám és testvéreim alig akartak megismerni úgy megnyúltam. Nehéz volt visszazokni, hogy 13 évesen dolgozni kellett menni a Szövögyárba, orsó hordónak. Férjhez mentem 20 éves koromban, majd elkerültünk Püspökladányba. A Hollandi Szülők 2 év múlva meghaltak, a testvérekkel leveleztem, jött a II. világháború és megszakadt a kapcsolat.

Édesanyám 1958-ban a Nők lapja c. lapban arról olvasott, hogy megköszönték a segítségét Olga Elbergnek a hollandiai testvérek megtalálásáért. Ő is írt /Rotterdam/ a címre, mely sikerrel járt, mind a három hollandi testvér élt. A levelezés megindult, Olga néni fordított. Sajnos az egyik leány 1963-ban 71 évesen, a férfi 1961-ben 62 évesen meghalt, leszármazottakról nem tudunk.

Édesanyánk mélyen megőrizte a kint töltött időszak emlékét, sokat énekel, verset mondott hollandul, még idős korában is. Én 74 éves vagyok, a legidősebb, két húgom 69 és 62 évesek, ketten Debrecenben élünk a harmadik Belgiumban. Mi gyerekek boldogan gondolunk vissza a gyermekkorunkban emlegetett szép időszakra, sőt a jelen életünkben sem felejtettük el. Az alábbiakban pár elsőként fényképek szolgálnak bizonyítékul.

Üdvözzel: Bögre Miklósné Regényi Irén

¹ Az első 'Holland gyerekvonatot' a Keleti pályudvarról 1920. február 8-án indították el. Az idén emlékezünk ennek az eseménynek a kilencvenedik évfordulójára. — Szerk.

² Megjelent a Hollandiai Magyar Szövetség 'Hollandiai Magyar Hírek 2009.' című kiadványában. — Szerk.

**Hollandi famillia: Johannes Jacobus PENNOCK
Nordendijk 66. DORDRECHT, HOLLANDIA**

**Juliánna
1923**

**Bertával a parkban
1923**

**Pennock familia
1922**

**Hollandi mama a két tanti és Juliánna
1924**

**Berta, Juliánna, két tanti
1923**

**Hollandi mama a két tanti és Juliánna
1924**

1955-ben GO, TO és OM (John)

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

Az erdélyi írófejedelemeire emlékeztek Verőcén

Wass Albert tiszta emberségre, haza- és népszerűsége tanít

A kettős állampolgárságról tartott népszavazás – a kommunista kormány ellenpropagandája mellett - kudarcot vallott 2004. december 5-én. Verőcén egy év múlva, 2005. december 5-én Wass Albert szobrának avatása alkalmából többbezer tömeg demonstrált, emlékezve e szegényteljes napra. Az írófejedeleme szobránál azóta hagyományosan minden évben megemlékeznek az író születésének évfordulójáról. Idén 2010. január 9-én tartottak ünnepséget Bethlen Farkas polgármester és a Verőcei Polgári Kör hívogató szavára. A zuhogó eső ellenére megtelt a Wass Albert szobra előtti tér. még a délvidéki Zentáról is érkeztek vendégek.

Harrach Péter, az országgyűlés alelnöke, a terület országgyűlési képviselője a jeles író közéleti szerepléséről, valamint az emberről szóló beszédében. Hangsúlyozta: – Noha szeretett szülőföldjéről távozásra kényszerítették, mindig erdélyinek vallotta magát, és szeretettel szólt az otthon maradottakról. Meleg kapcsolatot ápolt gyermekeivel, unokáival, s az a spirituális erő, melyet a Jóistentől kapott, elidegeníthetetlené tette elszakított hazájától. Írásaival az egész magyar társadalomnak üzent, melyből tiszta emberség, a szülőföld- és a nép szeretete árad.

Az Országgyűlés alelnöke utalt egy 2003-as országos felmérésre, mely szerint a nyilatkozók 76 százaléka vélekedett úgy, hogy magyar az, aki magyar állampolgár és az országhatáron belül él. Harrach Péter szerint ez az eredmény köszönhető a kádári kommunista önkirekesztő politikának, mely gondolkodásmód ma már elfogadhatatlan. Wass Albert írásaival épp azt üzeni a fiataloknak, hogy a határainkon túl is élnek magyarok, a legfontosabb érték pedig a tiszta emberség, és a szülőföld szeretete. A terület országgyűlési képviselője rámutatott, olyan szemléletre van szükség, melyben megjelenik a nemzeti érdek. A kommunistákat viszont nem érdekli más, csak a harácsoltságon – mondta. Isten éltesse Magyarországot – zárta gondolatait Harrach Péter, az ünnepi esemény szónoka.

A helyi iskolások szavalataival, valamint csodálatos tárogató muzsikaszóval ért véget az ünnepség.

Wass Albert előtt tisztelegve immár harmadik alkalommal rendeztek emléktúrát Verőcén a helyi fiatalok szintén január 9-én. Idén több mint ötszázan jelentkeztek a 44, a 28, a 18, valamint 20 kilométeres távra. A benevezési díj összegét a Kárpát-Haza templom felépítése javára ajánlották fel a természetjáró fiatalok.

Wass Albert 1908. január 8-án a Kolozsvár megyei Válaszúton született költő, író, szerkesztő, erdőmérnök, egyetemi professzor, irodalmi szervező, kétszer Baumgarten-díjjal ismerték el korai műveit, majd az 1948-ban magyarul, ezután németül, spanyolul és angolul is megjelent, *Adjátok vissza a hegyeimet!* című regénye után 50 évig tiltott író volt Magyarországon. Az egymás után megjelenő művei révén méltó helyre emelték őt olvasói a közép-európai és magyar irodalmi életben. A verőcei Wass Albert-szobor Tóth Dávid szobrászművész alkotása. A megkoszorúzott írófejedeleme esővel áztatott szobra előtt mi más juthat eszünkbe, mint egyik legszebb vallomása: „Amikor kimondom ezt a szót, „Erdély”, ebben benne van minden: a szívem, a lelkem, az agysejtjeim molekulái, mindaz, ami voltam, vagyok és leszek, tulipános bölcsőmtől a kopjafáig.”

(A szerző felvételeivel)

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

A magyar szabadságért mindhalálig

Eltemették Pongrátz Ödön 1956-os szabadságharcost

Pongrátz Ödön 1956-os szabadságharcost, a Corvin közti fegyveres ellenállás egyik szervezőjét, az '56-os Történelmi Alapítvány elnökét 2010. január 16-án – végakarátának megfelelően – a kiskunmajsai 56-os Kápolnában helyezték örök nyugalomra. Gyászmisét és a temetési szertartást Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek végezte, barátai, tisztelői nevében Lezsák Sándor, a Magyar Országgyűlés alelnöke búcsúzott. Pongrátz Ödön a fiatalok körében élő történelem volt, rendíthetetlen hite, hazaszeretete példa marad minden magyar hazafi számára.

– *Neked két hazát adott a végzeted* – idézte fel Tompa Mihály versét emlékező beszédében Bábel Balázs, aki hangsúlyozta, noha Pongrátz Ödön Amerikában talált otthonra, lélekben mindig itthon maradt, s keresztény hitét haláláig megőrizte.

Lezsák Sándor búcsúbeszédében rámutatott, a most elhunyt szabadságharcost sokan várják az égi úton, többek között Csaba királyfi, Corvin Mátyás serege, Esze Tamás talpasai, a háború hősei, a trianoni igazságtalanság ellen szerveződő Rongyos Gárda tagjai, az '56-os hősök. Kijelentette: Pongrátz Ödön mindvégig megtartotta örmény katolikus hitét, haláláig fegyelmező erőt jelentett a családi fészek.

Vajon mit gondolhatott Pongrátz Ödön magában, amikor a választások alkalmával visszatértek azok utódai, akik ellen fegyvert fogtak? Vajon miként élhették meg azt a szégyent a *Pesti srácok*, amikor Horn Gyula emberei megbilincseltek Pongrátz Gergelyt? A Pongrátz fiúk sajnos nem láthatták e kanyargós út végét, pedig Lezsák Sándor szerint e példátlan népnyomorító korszak hamarosan befejeződik és tavasszal új korszak kezdődik, ahol a magyar, keresztény emberek számára kedvezőbb időszak következik. *Nándorfehérvár* híressé tette Magyarországot, hisz naponta harangoznak a török elleni győzelmünk emlékére. De vajon harangoznak-e '56-ért?

Az Országgyűlés alelnöke beszédében hangsúlyozta: – A Pongrátz testvérek által épített templomot és iskolát – a nemzet javára – élettel töltik meg, és megtartják. Segítsd győzelemre néped! – zárta búcsúbeszédét Lezsák Sándor.

A Pongrátz-család nevében Pongrátz Ernő szólt a gyászoló tömeghez. Rámutatott, hogy Ödön a legidősebb testvérként – édesapjuk korai halála után – az apa szerepét is betöltötte a családban. Jelenleg 131 unoka, déd- és ükunoka gyászol a világban, s 50 éven át, noha két helyen, de mindig összegyűlt a család a nagyobb ünnepeken.

A fiatalság nevében egy mai „pesti srác” köszöntö meg Ödön bácsi történelem óráit, s ígéretet tett '56 szellemének továbbvitelére, ápolására.

Pongrátz Ödön 1922. november 6-án született Szamosújváron, örmény-magyar katolikus családban. Miután Erdélyt Romániához csatolták, 1946-ban a 11 tagú Pongrátz család elhagyta szülővárosát, és átköltöztek Magyarországra, Soroksárra.

1956-ban hat Pongrátz fiú vett részt a forradalomban. Pongrátz Ödön egyike volt a „Corvin köz” megszervezőinek, öccsét Gergelyt főparancsnoknak választották a corvinista szabadságharcosok. 1956. november 1-jén a *Forradalmi Karhatalmi Bizottság* Operatív Bizottsága tagjának választották. Küldötként tárgyalta a Nagy Imre vezette kormánnyal a Parlamentben. A szabadságharc vérbefojtása után kényszerből elhagyta Magyarországot, s az Amerikai Egyesült Államokban, Bostonban telepedett le.

1961-től a *Sulyok Dezső* szellemi támogatásával működő *Október 23. Mozgalom* alapítója és elnöke. A rendszerváltás kezdetén térhetett csak haza, miután az utolsók egyikeként megszüntették vele szemben a beutazási tilalmat.

2004-ben valamennyi Pongrátz-testvért *vitézzé* avatták Budapesten. Öccse, Pongrátz Gergely halála után, 2005-ben hazatelepült.

Az '56-os Történelmi Alapítvány elnökeként irányította a kiskunmajsai '56-os Múzeum, valamint az '56-os *Iffjúsági Tábort* munkáját.

Mint ismeretes: 1999 márciusában avatták fel Kiskunmajsa ország első és mindmáig egyetlen ötvenhatos múzeumát. Az alapító: *Pongrátz Gergely*, a Corvin-köz legendás főparancsnoka saját erőből állított emléket 1956 hőseinek. A múzeum – a várostól mintegy 4 kilométerre –, a Szegedre vezető főút mellett, az egykori népiskola épületében kapott helyett. A kiállított

relikviák, dokumentumok, képzőművészeti alkotások jórészt az egykori bajtársak ajánlották fel. A *Hadtörténeti Múzeum* révén korabeli arzenál is megtekinthető a Molotov-koktéltól a T-55-ös harckocsiig. Szégyenszemre sem az *Antall*-, *Boross* kormány, sem a később hatalomba visszatérő kommunista kormány nem támogatta az '56-os Múzeum létrejöttét és fennmaradását.

Az '56-os múzeummal átellenben épült fel a kápolna 1956 áldozatainak emlékére, akiknek neveit márványtablákon őrzik. A *Csete György* Kossuth-díjas építész által tervezett kegyhely az első, melyet az 1956-os forradalom és szabadságharc tiszteletére építettek. E kápolnában helyezték örök nyugalomra Pongrátz Gergely öccse mellé Pongrátz Ödön szabadságharcost. Békéjük legyen áldott!

(A szerző felvételeivel)

~ ~ ~ ~ ~

Frigyessy Ágnes :

A kommunizmus százmilliónyi áldozatára emlékeztek Csömörön

Leleplezték Bauer Sándor emléktábláját

„A kommunistánál kártékonyabb és veszélyesebb embertípust még nem produkált a történelem. Cinizmusuk, szemtelenségük, hataloméhségük, gátlástalanságuk, rombolási hajlamuk, kultúra- és szellemellenességük elképzelhetetlen minden más normális, azaz nem kommunista ember számára. A kommunista nem ismeri a szegényt, az emberi méltóságot, és fogalma sincs arról, amit a keresztény etika így nevez: lelkiismeret.

A kommunista eltorzult lélek. Egészséges szellemű európai ember nem lehet kommunista! Nincs olyan vastag bőrt igénylő hazugság, amit egy kommunista szemrebbenés nélkül ki ne mondana, ha azt a mozgalom érdeke vagy az elvtársak személyes boldogulása kívánja.”

Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin (1918-2008)

A négy kontinensen pusztító kommunizmus százmilliónyi áldozatára emlékeztek 2010. február 27-én a csömöri Gloria Victis Emlékműnél. A világban egyedülálló szobor-kompozíció mellett a temetőt védő falon elhelyezték Bauer Sándor, ifjú mártír emléktábláját, aki 1969-ben a jogtípró rendszer elleni tiltakozásul felgyújtotta magát, s tűzhalált halt Budapesten, a Nemzeti Múzeum lépcsőjén.

– A „különös anyagból gyúrt” magyarországi kommunisták kétszer rugaszkodtak neki, hogy hazánkban a „múltat végképp eltöröljék”. Az 1919-es kommün nyomán csonkolt ország, útszéli fákon akasztott emberek ezrei maradtak Szamuely és a többiek, a Lenin-fiúk után. Kun Béla pedig Bécsig futott az államkincstár aranyával. Hej, ha már akkor léteztek volna off-shore cégek! – kezdte emlékező beszédét Vécsey László, Szada polgármestere, a Fidesz képviselőjelöltje a 4-es sz. választókerületben. Majd így folytatta: – A második kísérlet a szovjet megszállás után, 1947-ben vette kezdetét. Február 25-én a szovjet hatóságok Szibériába hurcolták Kovács Bélát, a Független Kisgazdapárt főtitkárát, országgyűlési képviselőt, mit sem törődve mentelmi jogával. S ezzel megkezdődött a kommunista ideológiával túlnyomó többségében szembenálló magyar nép megfélemlítése, a magyar történelmi hagyományoktól idegen, antidemokratikus és törvénytelen diktatúra négy évtizede. Ugyanez évben tiltották be a Szent Jobb körmenetet.

Vécsey László hangsúlyozta: – 1988-90-ben sokan szerettük volna azt hinni, hogy az a korszak végérvényesen lezárult. Hogy Magyarország felszabadult az elnyomásból, s megkezdhetjük hazánk újjáépítését. Ma már azonban tudjuk, a váteszi szavak igazságának teljes mélységét értjük, mert megéltük: „a kommunizmusban nem az a legborzasztóbb, ami alatta történik, hanem ami utána következik”. Ezer évünk történelmét, fényes és sötét lapjait, jót és rosszat nem sikerült eltörölniük. Emlékezünk. De az egykor Európát bejárta félelmetes kísértet rozoga árnya azóta is itt kísért. Közöttünk és a világban is. Már nincs elég ereje, hogy gyilkoljon, a zsákmányt azonban igyekszik bőszen menteni. S ennek leplezéséhez még van ereje, hogy az elmébe, lelkebe furakodva zavart keltsen, és bűneit szépítendő, szelektálja történelmi emlékezetünket.

Ismernünk kell a legyilkoltak, a megkínzottak, a megzsaroltak, a szétszakított családok történetét

Az ünnepi szónok rámutatott: – Értelmiségnek álcázott kontraszelektált kultúr- és médiaszoldosok kisiklatták az elmúlt két évtizedünket. Ezért minden évben legalább február 25-én emlékeznünk kell, hogy gyermekeinknek és unokáinknak átadhasuk az emlékezés erős pajzsát. Utódainknak tudniuk kell, mi volt a *kékcédulás választás*. Mit jelentett a padláslesöprés, házfoglalás. Mit jelent az osztályharc, proletárdiktatúra, proletár öntudat, kulák, osztályidegen, káderpolitika, megbízhatatlan elem. Mit jelent az ÁVO, ÁVH, a malenkij robot, a kitelepítés, a Gulag, a koncentrációs tábor, a pincebörtön. Mit jelent: klerikális reakció, a papok, szerzetesek és apácák vértanúsága, Mindszenty és Prohászka, s mit jelent a békepap kifejezés. Mit jelent a kollektív bűnösség elve, s a sztálinista mondat: magyarkérdés – vagonkérdés. Ismernünk kell a legyilkoltak, a megkínzottak, a megzsaroltak, a szétszakított családok történetét. A százezer Csehszlovákiából kényszerrel áttelepített magyarét, a hétszázezer malenkij robotra Szibériába hurcolt magyar férfit, a kétszázezer kitelepített hazai svábét. A magyar ember az elmúlt évtizedek után csak különös hangsúllyal ejtheti ki száján a következő szavakat: *Hortobágy, Ebes, Recsk, Kistarcsa, Tiszalök, Kazincbarcika, Sztálin út 60!*

Vécsey László kijelentette: – Az elmúlt két évtizedben, mondjuk csak ki nyíltan, a továbbélő posztkommunista hálózatok markában vergődünk. Tudatosan rombolják az oktatási rendszerünket, hogy a következő generációt megfosszák helyes és valós történelmi öntudatától és önismeretétől. Szelektív emlékezetet igyekeznek ránk kényszeríteni, miközben neoliberais hitű, pénzelve kapitalistaként off-shorokba menekítik a „*talán-nem-erkölcsösen-de-törvényesen*” összerabolt vagyonukat.

A szónok rámutatott a jelenlegi kommunisták közelmúltjára. 1996-ban Kuncze Belügyminisztériuma egy külföldi bíróság számára pecsétes igazolást adott ki arról, hogy az ötvenes években az ÁVH börtöneiben nem folyt kínvallatás! *Horn Gyula* unokahúga, *Havas Szófia* nagy nyilvánosság előtt az ötvenhatos hősöket köztörvényes antiszemita bűnözőknek nevezte. Vagy emlékezzünk 2004. december 5-re, 2006. október 23-ra, amikor az önmagát magyarországi baloldalnak hazudó maffiózók ismét rárontottak a magyar nemzetre! S emlékezzünk február 22-re! Csak néhány napja volt, hogy beterjesztették a *holokauszttagadás* büntethetőségéről szóló törvényt, a Fidesz törvénymódosító javaslatát pedig leszavazták. Mai posztkommunistáink szerint tehát a fasiszta, náci és internáci/kommunista bűnök egész nyugodtan kétségbe vonhatók és letagadhatók!

Nem kezelhetjük demokratikus vetélytársként azokat a bűnözőket, akik húsz évvel ezelőtt még a diktatórikus párt főállású apparatcsikjaiként legitimálták 100 milliónyi embertársunk lemészárlását

Amennyiben Isten segedelmével a következő hónapokban lehetőségeinkkel jól sáfárkodunk és honépítő ambícióink kellő határozottsággal párosul, akár az elmúlt húsz évben ellopott rendszerváltást is megvalósíthatjuk – mondta *Mátyás Sándor*, a *Gloria Victis Alapítvány Csömör Kuratóriumának* elnöke. Mint mondta, az antikommunista felvilágosító munkát zászlajára tűző *Gloria Victis Alapítvány* néhány konstruktív gondolattal kívánja elősegíteni a hön óhajtott gyökeres változást. Kijelentette: – A gyilkosságokért és jogfosztásokért az MSZMP és elődpártjai felelősek Magyarországon. A *Gloria Victis Alapítvány* a következő parlamenti ciklusban kívánatosnak tartja az 1991-ben egyszer már megszavazott „*Zétényi-féle törvény*” ismételt megvitatását. Normáink nem engedik, hogy demokratikus vetélytársként kezeljük azokat a bűnözőket, akik húsz évvel ezelőtt még a diktatórikus párt főállású apparatcsikjaiként legitimálták 100 milliónyi embertársunk lemészárlását. Szorgalmazzuk törvényileg is szabályozott kizárásukat a közéletből – mondta *Mátyás Sándor*.

A leghatározottabban tiltakozunk a demokratikus kibontakozásunkat húsz év elteltével is gúzsba kötő, továbbra is virulens *kettős mérce* ellen, s megdöbbenve figyeljük pusztításait. Véralázító számunkra, hogy a kádári akasztgatások újságja, az évtizedek óta változatlan tipográfiai élménnyel szolgáló *Népszabadság* a lengyel *Trybuna Luduval* és a cseh *Rudé Právoval* ellentétben még mindig kapható. Cinikus képtelenségnek tartjuk egy olyan névnek a használatát a mai magyar sajtóban, amely 1956 után a diktatórikus pártközpont napilapjaként az ország megszállt státusát üdvözlölte, a vérgőzös megtorlásokat helyeselte, a leverett forradalom és szabadságharc ellenforradalommal minősítésében meghatározó szerepet játszott, 1958. február 1-én pedig átvéve elődjének, a *Szabad Népnek* évfolyamszámozását jogfolytonosságot vállalt a sztálini terror, a kommunista vészorszak szócésővével. *Követeljük a lap névváltoztatását!*

A nemzeti oldal pártjait ezúton ünnepélyesen felhatalmazzuk, hogy osztva felháborodásunkat tegyék szűziesen tiszta bázisdemokráciánk eme javaslatát a következő hetek kampánystratégiájának szerves részévé, megrögzött akadémikuskodók esetében pedig kérdezzenek rá, hogy mikor láttak azok utoljára nürnbergi újságosstandokon *Völkischer Beobachtert*.

Követeljük, hogy a székesfőváros *Szabadság terén* éktelenkedő, polgárok százezreiben évtizedek elteltével is viszolygást keltő szovjet obeliszka a tallini bronz emlékműhöz hasonlóan kerüljön át más helyre – mindenesetre a sértőn hazug felirat és a Btk. által szigorúan tiltott önkényuralmi szimbólumok nélkül! Fent vázolt elvárásaink megvalósulását a valódi rendszerváltás fokmérőjének tekintjük.

Mátyás Sándor azt javasolta hallgatóságának, hogy az egymás minősítgetése helyett tartsák szem előtt az elmúlt 65 év kommunista kegyetlenkedéseit és aljasságait, s az áprilisi választásokon tegyenek róla, hogy az elvtársak részéről ez legyen a végső harc! Éljen a keresztény értékrendű, páholyok instrukcióitól független, liberálbolsevik-mentes szabad Haza – zárt beszédét a *Gloria Victis Alapítvány Kuratóriumának* elnöke.

„Élni szeretnék, de most a hazának nagyobb szüksége van elhamvadt testemre”

Dobai Miklós, a *Horthy Miklós Társaság* volt elnöke felidézte *Bauer Sándor* fiatal mártír alakját, aki maga is – bár önkézevel – a kommunizmus áldozata lett. Annak ellenére, hogy önként vállalt tűzhalála 41 évvel ezelőtt, pontosabban 1969. január 20-án történt, ma is kevesen, s keveset tudnak *Bauer Sándorról*, a 17 éves ipari tanulóőről, aki hátrahagyott búcsúlevelében azt írta: „*élni szeretnék, de most a hazának nagyobb szüksége van elhamvadt testemre*”.

Ki is volt Bauer Sándor? – tette fel a kérdést a szónok. Bauer Sándor 1952. február 28-án született a külső Üllői út egyik bérházában. Szerény, jól nevelt, irodalmat, történelmet kedvelő diákként társai barátságát, tanárai elismerését vívta ki. Családi tanácsra autószerelő ipari tanuló lett. Nyílt szemű, éles eszű diákként hamar felismerte a kádári rendszer visszasságait, embertelenségét. Amolyan diákosan lázadó klubot szervezett barátai számára, ahol szabadságról, szebb életéről beszélt. Azt követően, hogy 1968. augusztusában a *Varsói Szerződés* hadseregei – így a Magyar Néphadsereg is – baráti segítségként leverték a prágai forradalmat, Bauer Sándor is úgy gondolta, eljött a cselekvés órája. Nem tudjuk: értesült-e Bauer Sándor a cseh diák *Jan Palach* 1969. január 16-i önfeláldozásáról, de az tény – s erre jöttünk most össze emlékezni – , hogy négy nappal később ő is vállalta az *önkéntes tűzhalált*. Benzint vásárolt, és nemzeti zászlót véve magához bevillamosozott a *Nemzeti Múzeum*hoz. Ott, déli egy óra körül, felment a lépcsőkre, magára terítette a zászlót, majd benzint öntve magára lángra lobbant. Bár hamar eloltották, olyan súlyos égési sérüléseket szenvedett, hogy pár nappal később meghalt.

Ez a pár nap, amely bátor tette, s halála között eltelt igen jellemző a kommunista diktatúrára és a ma sokak számára nosztalgikus Kádár-korszakra – mondta Dobai Miklós. Tette másnapján a Népszabadság pár soros hírben számolt be arról, hogy „*egy elmeháborodott diák öngyilkosságát követett el, állapot a válságos*”. Bauer Sándor állapota valóban válságos volt, de a kórházi környezet nem életéért harcolt, hanem csak addig igyekezett életben tartani, amíg a belügyi kihallgatások sikert nem hoznak, amíg – mint remélték – egy *összeesküvés* nyomára bukkanhatnak. A haldokló fiú nem vallott, a kihallgatások nem hoztak eredményt, így Bauer Sándort hagyták meghalni.

Temetésén csak a szűk család vehetett részt, gyászbeszéd, méltatás nem hangzott el. A temetést rendőrök és civil nyomozók figyelték. Ezt követően évtizedek hallgatása következett, Bauer Sándort és cselekedetét mondhatni a feledés koszorútlan alakja fedte be. Míg nem 1998 tavaszán akadt valaki, aki merítve a prágai példából, minden fórumon és minden követ megmozgatva kezdte hirdetni Bauer Sándor emlékét. A fáradozásait siker koronázta, s 2001. október 17-én a *Fidesz* Parlamenti Frakciójának akkori elnöke, *Szájer József* a Fidesz nevében felavatta a Nemzeti Múzeum lépcsőin Bauer Sándor emléktábláját. A táblánál minden év januárjának 20-a táján a *Horthy Miklós Társaság* tartott megemlékezéseket, melyekre meghívta a társadalmi szervezetek és politikai pártok képviselőit. S nem csak Bauer Sándorról szóltak a megemlékezések, hanem feltehető példaképéről *Jan Palach* cseh diákról, a prágai Károly Egyetem 20 éves joghallgatójáról, akinek temetésén Prágában 800 ezer ember vett részt. És szóltak a megemlékezések *Moyzes Márton* székely-magyar fiúról, aki embertelen kínzások után, egy évvel Bauer Sándor halála után 1970. február 13-án vállalta a tűzhalált *Brassó* főterén, az ottani kommunista párház előtt.

Dobai Miklós szerint a most avatott emléktábla remélhetőleg új lendületet ad a Bauer Sándor emlékének ápolni hivatott gondolatnak. Erre a lendületre igen nagy szükség van, hiszen Bauer Sándor mellszobra, melyet nagybátyja, a most itt jelenlévő *Váczy Gyula* úr készíttetett el, évek óta felállításra vár. S várat magára az az *állami elismerés*, melyben Jan Palach és társa *Jan Zajic* részesült Prágában. Ahol a főterén, a *Vencel* téren soha ki nem alvó láng és soha el nem hervadó virágok jelölik haláluk helyét, s a Vltava partján elterülő szép teret, mely korábban a *Vörös Hadsereg tere* nevet viselte, ma *Jan Palach térnek* hívják.

A Horthy Miklós Társaság volt elnöke hangsúlyozta, hiszi és vallja, ha most áprilisban nem csak a szívünkre, de az eszünkre hallgatva szavazunk, s egy nagy pártot juttatunk hatalomra, hamarosan lesz helye a Bauer szobornak és lesz *Bauer Sándor tér* Budapesten.

A Bauer Sándor emléktáblát *Nagy Gyula* református lelkész és *Görbe József* katolikus plébános leplezte le, majd áldotta meg.

Tömegesen erőszakolták meg a női lakosságot, a magzatelhajtást tiltó törvényt pedig felfüggesztették

Bognár Zalán, a *Károli Gáspár Református Egyetem* docente rámutatott, mintegy háromszázezer magyar polgári lakos vittek el kényszermunkára a Gulágba, s amiről kevesebbet szólnunk, tömegesen erőszakolták meg a női lakosságot, a magzatelhajtást tiltó törvényt pedig felfüggesztették, hisz. mint mondták a kommunisták, joguk van egy kis szórakozáshoz. Sokan megőrültek, tudat-hasadási állapotba kerültek. Konkrét példát is felidézett az egyetemi docens. Egy családban, miután megerőszakolták az asszonyt, a férj vasvillával, fejszével esett neki a támadóknak. Ezt követően az asszonyt és a férjet lelőtték, a család többi tagját pedig a Gulágra hurcolták.

Bognár Zalán hangsúlyozta, mintegy 33 millió embert hurcoltak el a Gulágra, Szolzsenyicin szerint ez mintegy 50 millióra rúg. Az előadó felidézte *Sulyok Dezső* alakját, akit először kizárattak a kisgazda pártból, majd száműzték az Amerikai Egyesült Államokba. Nemcsak a testet, de a lelket is megölték, a félelem az emberek zsigereibe ivódott – hangsúlyozta az egyetemi docens.

Kenessey Csaba újságíró Svájcából érkezett az emlékező eseményre. Felidézte a *gyömrői* tömeggyilkosság tragédiáját. Az új kommunista rendőrség kegyetlenkedéseinek áldozata lett édesapja nagybátyja is. Épp ésszel fel sem fogható, mire voltak képesek a kommunisták. Egy sötét pincében félholtra verték az áldozatokat, majd bezavarták őket a jeges vízbe úszni. Ezt követően célba löttek rájuk. Az ecseri esperes tragédiája is megdöbbentő, miután levetkőztették a pribékek, levágták a nemi

szervét, majd a szájába tették, és a pöcegödörbe lőtték. Akik e vérengzés áldozatai lettek, mintegy száz fő, mind ártatlan emberek voltak – hangsúlyozta Kenessey Csaba.

A Gloria Victis Emlékművet, mely egyedülállóan a világban hirdeti a százmillió kommunista áldozat és az '56-os mártírok emlékét, 2006-ban állították, s azóta minden évben tartanak emlékező rendezvényeket, hisz a százmillió áldozat nem felejtendő el...

(A szerző felvételeivel)

CHRONICLE

In this column one finds four writings. These are:

- Miklósné Bögre (née Irén Regényi): *Children Trains to Holland*. Her mother was one of those numerous Hungarian children who could spend a few years in the Netherlands after WW I. The first left Budapest in 1920, hence this year is the 90th anniversary of that event. To commemorate it, she sent a brief memoir of her mother's stay in Dordrecht, Holland, accompanied with a few photos.
- Ágnes Frigyesy: *In the Memory of Albert Wass*. On January 9, 2010 the annual commemoration was held at the statue in Verőce of the great Transylvanian writer, Albert Wass.
- Ágnes Frigyesy: *For the Hungarian Freedom, until Death*. On January 16, 2010 Ödön Pongrácz, one of the greatest heroes of the Hungarian Revolution and Independence War of 1956 was put to rest in the 1956 Chapel in Kiskunmajsa.
- Ágnes Frigyesy: *In the Memory of the 100 Million Victims of Communism*. On February 27, 2010 a solemn commemoration festivity was held at the Gloria Victis Monument in Csömör in the memory of the 100 Million victims of Communism. In the same time Sándor Bauer, a student who committed suicide by burning himself in 1969 as a protest against the brutal Communist invasion of Czechoslovakia, was also remembered.

~ ~ ~ ~ ~

KÖNYV- ÉS LAPAJÁNLÓ — BEMUTATÓ

Magyarságtudományi Füzetek

A Magyarok Világszövetségének székházában 2010. február 10-én, délelőtt 11 órakor került sor a *Magyarságtudományi füzetek* első megjelent darabjának bemutatójára. A nagy sikerű **Magyarságtudományi tanulmányok** c. kötet után most *Magyarságtudományi Füzetek* (MTF) címmel sorozatot jelentet meg 48 hónapon keresztül a **Hun-idea Hagyományörző Műhely** a **Magyarok Világszövetsége** égisze alatt.

A 48 részesre tervezett, havonta megjelenő füzet első számát – **Dr. Bakay Kornél**: *Hogyan lettünk finnugorok?* – sajtótájékoztató keretében mutatták be.

Az MTF szerkesztőbizottságának tagjai **dr. Aradi Éva**, **Bakk István**, **Dr. Gyárfás Ágnes**, **Patrubby Miklós**, **Pápai Szabó György**.

A sajtótájékoztatót **Patrubby Miklós**, az MVSZ elnöke nyitotta meg, s vezette, s bevezetésében ismertette a füzet sorozat létrejöttének körülményeit. Felszólalt **dr. Gyárfás Ágnes**, a miskolci Bölcsész Egyesület elnöke, **Pápai Szabó György** szerkesztő, **Kárpáti Gábor Csaba**, a Hun-idea tulajdonosa, **dr. Bakay Kornél** régészprofesszor, szerző, **Rácz Sándor**, az MVSZ tiszteletbeli elnöke

Az MTF füzetek ára 400 Ft, formátuma A4, terjedelme 80-100 oldal.

A kiadó középiskolai, főiskolai és egyetemi hallgatók jelentkezését várja a füzetek terjesztésére, az mtf.szervez@gmail.com címen.

* * *

Egyetlen magyarországi média – sem írott, sem elektronikus – sem jelent meg azon a sajtótájékoztatón, amelyen a 48 részesre tervezett, havonta megjelenő *Magyarságtudományi Füzetek* (MTF) első számát mutatták be. A füzetek A4-es méretűek, 80-100 oldalas terjedelemben. Áruk 400 Ft. 8 füzetért 25% kedvezmény jár, a teljes ár 2.400 Ft. Bankszámla: 10300002-20102159-70833285. Vásárlók, terjesztők jelentkezését az mtf.szervez@gmail.com címre várják.

Hogyan lettünk finnugorok? az első füzet címe. Szerzője, **dr. Bakay Kornél** jeles régész professzor, aki maga mutatta be a két tanulmányát és egy vitairatát tartalmazó füzetet.

Dr. Gyárfás Ágnes, a Miskolci Bölcsész Egyesület elnöke, az MTF szerkesztő bizottságának tagja szellemi nagyhatalomnak nevezte a Magyarok Világszövetségét, amelynek égisze alatt a füzet sorozat megjelenik. **Pápai Szabó György**, a HONLEVÉL újság felelős szerkesztője, az MTF szerkesztője hangsúlyozta, hogy a füzet sorozat válasz arra a gyalázatra, ahogyan a Nemzeti Múzeum a szkíta kincsek kiállítását kezelte, valamint arra a történelmi könyvsorozatra, amelynek kiadása még zajlik, és amelyben – mellőzve a nemzetközi tudomány minden cáfolatát – a magyar népet továbbra is finn-ugor származásúként mutatják be. **Kárpáti Gábor Csaba**, füzet sorozatot kiadó Hun-idea Hagyományörző Műhely vezetőjének véleménye szerint egy ilyen paradigmaváltó kiadvány sikeres terjesztéséhez szükséges a kormányzat paradigmaváltó szándéka is.

A sajtótájékoztatót vezető **Patrubby Miklós**, az MTF főszerkesztője elmondta, hogy a füzet sorozat kezdeményezője, az Egyesült Államokban élő **Botos László**, a Magyarságtudományi Intézet vezetője, a *Magyarságtudományi tanulmányok* című kötet főszerkesztője. Leszögezte: a **400 Ft-os** árat nem bevezetőnek, hanem tartós árnak szánják. Ahhoz, hogy ezt a rendkívül alacsony árat tarthassák, legkevesebb 10.000 példányban kívánják a füzeteket havonta értékesíteni. A Magyarok Világszövetségének elnöke a középiskolásokat, a főiskolásokat és az egyetemi hallgatókat nevezte a füzet sorozat első számú célzottainak. Tudatta, hogy a füzetek az MVSZ honlapján is olvashatóak lesznek.¹

¹ http://www.mvsz.hu/mtf/mtf_00.html

Az MTF szerkesztő bizottságának két tagja, **dr. Aradi Éva** Kelet-kutató, egyetemi docens és **dr. Gyárfás Ágnes** bölcész, egyetemi tanár levelet írt a magyarországi középiskolák igazgatóinak, arra kérve őket, hogy rendeljék meg a kiadványt az iskolák könyvtára részére, és tegyék lehetővé, hogy a tanárok és a diákok is megrendelhessék a füzeteket.

Bósz Rudolf az MTF vezető terjesztési koordinátora ismertette: egy házhoz küldött füzet ára **500 Ft**, amely tartalmazza a postaköltséget is. Ha valaki **8 füzetet** rendel, akkor jelentős kedvezményt élvez: példányonként **300 Ft**-ot kell fizetnie, azaz **2.400 Ft**-ot az egész csomagért, amely összeg úgyszintén tartalmazza a postaköltségeket. Nagy mennyiségek esetében egyedi árat állapítanak meg. Terjesztők jelentkezését az mtf.szervez@gmail.com címre várják.

A küldemények díját lehetőleg banki átutalással kérik, az **MKB Rt.** banknál vezetett **10300002-20102159-70833285** bankszámlára.

Kéri a megrendelő nevének és pontos postai címének feltüntetését, amelyre másnap postázzák a megrendelt és kifizetett füzeteket.

Rácz Sándor, az 1956-os Nagy-budapesti Központi Munkástanács elnöke, a Magyarok Világszövetségének tiszteletbeli elnöke felhívással fordult Magyarország polgáraihoz, hogy ajánljanak fel olyan régi tárgyakat, amelyekről szívesen lemondanának e füzet sorozat támogatásáért. E tárgyakat elárverezik, és a bevételt a magyar ifjúságnak szánt füzet sorozat támogatására fordítják.

MVSZ Sajtószolgálat

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FÜZETEK

„Ha ti, hunjaim, tudtok élni tehetségetekkel, bölcsesség dolgában Európa egyetlen népénél sem lesztek hátrább...”

Jan Amos Comenius, Beköszöntő,
Sárospatak, 1650. november 24.

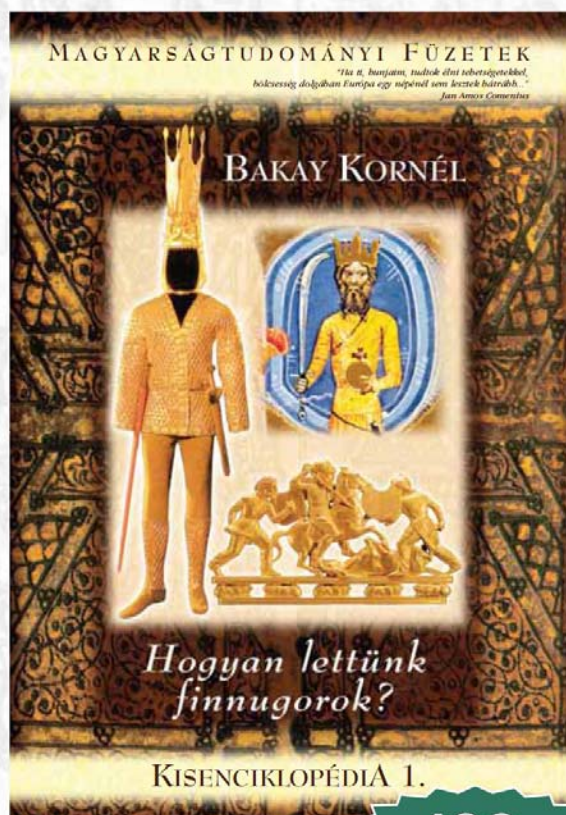
A neves régészprofesszor megfellebbezhetetlen tudománytörténeti érvekkel bizonyítja, hogy a magyarság eredetének tudatos meghamisítása nagyobb részt politikai indíttatásból történt, tetten érhető magyarellenességből fakadt, s célja a magyar nemzettudat meghamisítása, lealacsonyítása, a magyarság ősiségének, Kárpát-medencei létjogosultságának megkérdőjelezése volt. Mindennek a végrehajtásához a magyarság létére törő politikai akarat megtalálta tudománypolitikai eszközzeit, s a felhasználható érdekbereket.

Ma már érthetetlen és felfoghatatlan a hivatalos történész körök szinte rögeszmés ragaszkodása az újabb kutatások és a tudományos érvek (régészet, történettudomány, nyelvészet, antropológia, genetika, művelődés- és vallástörténet) súlya alatt végleg összeroskadt és tarthatatlanná vált ósdi finnugor elmélethez, ami eddig is csak elméleti hipotézisre, erőltetett nyelvi akrobatamutatványokra hivatkozhatott. A finnugor koncepció és elmélet már a modern külföldi szakirodalomban is idejétmúltnak számít.

Kétségtelen tény, hogy a politikai érdekszférára kihasználta és céljai érdekében felhasználta a magyarellenességből, netán félreértésből, tudatlanságból, vagy éppen csak naivitásból eredő, a magyarság őstörténetét, eredettudatát tévútra vivő nézeteket is. A terv bevált, hisz ez a történelemhamisítás rengeteg kárt okozott a magyarságnak a 18. század vége óta, s kihat jelenlegi erkölcsi helyzetünkre, nemzettudatunkra.

Vissza kell térnünk a nemzeti ösemlékezet, legrégebbi írott forrásaink, gesztáink, krónikáink, ősi nyelvünk, néphagyományaink, mondáink, népmeséink, díszítőművészetünk által kijelölt útra, nemzettudatunk, származásunk megkérdőjelezhetetlen bizonyítékaihoz, szkíta-hun gyökereihez.

Pápai Szabó György

400.-

2010. JANUÁRJÁTÓL

**MINDEN
HÓNAPBAN**

~ ~ ~ ~ ~

Szilaj Csikó

A Magyarok Szövetsége (<http://www.magyarokszovetsege.hu/>) hetilapot indított el, *Szilaj Csikó* címmel. Az első hat számnak itt mutatjuk be a címlapját:

Itt olvasható:

- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/1>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/2>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/3>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/4>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/5>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/6>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/7>
- <http://www.magyarokszovetsege.hu/szcsiko/8>

Itt rendelhető meg: msz.szilaj@gmail.com

(Nyomtatott változat: 1000 Ft/hó; világhálós változat: 750 Ft/hó)

Varga Domokos György

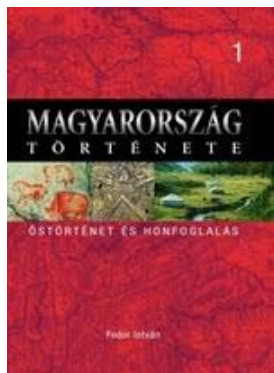
főszerkesztő

- 06 20 481 44 89, 200 56 83
- dombi1952@t-online.hu
- <http://web.t-online.hu/dombi52/>

~ ~ ~ ~ ~

Erdélyi István :

Fodor István: Östörténet és Honfoglalás

Szerkesztő: Romsics Ignác

Cím: Magyarország Története 1.

Kiadó: Kossuth Kiadó, Budapest

Kiadás éve: 2009

Oldalszám: 104

A Kőrösi Csoma Társaság egyik fontos feladata, az alapító Ligeti Lajos akadémikus óhaja szerint, a magyar őstörténeti kutatások elősegítése, a történelmi problémák megvitatása. Az elmúlt években erre azonban kevésbé adódott alkalom. Most viszont, Fodor István könyvének kritikai bemutatása révén erre is sort keríthetünk. Az igen szép kiállítású kötet, meg természetesen az egész nagy sorozat, tudománypopularizáló céllal került kiadásra, ami fokozott felelősséget rótt az íróra és szerkesztőre egyaránt. A köteteket, sorjában, a Magyar Televízió is bemutatta Németh György műsorvezető közreműködésével. Az első kötet esetében természetesen maga a szerző is szerepelt.

Az igen szép kiállítású kötet három fejezetre tagozódik: Az előtörténet, Európa keleti peremén, Új haza – új távlatok címmel. Lássuk most ezeket sorjában. A főszerkesztői előszónak megfelelően az egyes köteteknek közérthetőnek, ám egyben szakszerűeknek kell lenniük. Ennek megvalósulását is vizsgálnunk kellett tehát.

Az első fejezetben a szerző egyértelműen a finnugrisztikának (és nem csak annak) azt az álláspontját jelzi és fogadja el, nyelvi, pontosabban nyelvészeti oldalról közelítve, hogy a feltételezett őshaza ott volt, ahol a feltételezett ősnép élt. A többé-kevésbé egységes ősnép pedig egységes ősnyelvet beszélt. Ezek után a *ma még élő*, a finnugor, illetve az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népeket igyekszik röviden bemutatni. *Mai* lakhelyeiket a 15. oldalon lévő térképen szemlélteti. Nos, első kritikai megjegyzésünk ehhez a térképhez a következő: a szerző a térképén ma már nyelvi-népi szórványként élő népeket is szemléltet, például a balti liveket, akikből alig van vagy tucatnyi, anyanyelvét beszélő lélek, de ugyanekkor lemaradtak a térképről a magyarság szerves részét képező csángók, a Kárpátoktól keletre. Nem is beszélve arról, hogy „szórványként” laknak magyarok a Dráva-Száva közén is, meg a Marostól délre bővében! Az aztán végképp nem világos, hogy kiket takar a Moszkvától északnyugatra berajzolt rácsozat? A térképre vonatkozó megjegyzésünk nagyon fontos, hiszen sok olvasó fog kizárólag a térképekről tájékozódni. A térképekkel való szerzői bánásmód nagyon felelős munka (egy alkalommal magam is eltévesztettem egy térképi adatot, ezt a szerző azonnal jelezte). Maga a kitűnő térképszerkesztő, Nagy Béla, azonban „hozott anyagból dolgozott”, a felelősség a szerzőé.

Ezek után tér rá Fodor István az őshazaelméletek bemutatására, a finn A. Castréntől egészen László Gyuláig, illetve V. Csernyecovig, miközben részletesebb áttekintést az egyes régészeti kultúrákról és fontosabb lelőhelyekről maga ad a szakirodalom alapján. Lássunk néhány évszámot: Hajdú Péter nyelvész növénytörténeti bázison, úgy gondolta, hogy az őshaza, az i. e. 6.- 4. évezredben létezett, az Urál hegység és az Ob folyó között. V. Csernyecov viszont tisztán régészeti források alapján, délebbre tette az uráliak i. e. 4. évezredben történt kialakulásának a helyét, méghozzá a Középső- és a Déli-Urál keleti oldalára. Ugyanekkor figyelmeztetett egy nagyon fontos dologra: arra, hogy megintcsak régészeti források alapján, az uráliak a Horezm területén formálódtak ki. Fodor István meg van győződve arról, hogy az őshaza újkőkori (i. e. 6–4 évezred) történelmi jelenség. Ugyanakkor maga is úgy véli, hogy i. e. 12 000 és 6 000 között (az átmeneti kőkorból) délről jelentek meg népcsoportok a Déli-Urálban, méghozzá több hullámban. I. e. 4000 táján, vagy valamivel előbb, felbomlott az uráli nyelvi egység. A jelzett időszakban, vagyis i. e. 6000 és 4000 között, jelentős népmozgások mentek végbe keletről – nyugatra, azaz a népesség jelentős része a mai Finnország területére költözött át. Ezeket Fodor a lappok őseihez köti, akik a finnek odaköltözése után nyelvet váltottak.

A szakemberek feltételezése szerint – írja Fodor István – a finnugorokra a Volga alsó folyása mellett lakott indo-európai (nyelvű) népesség, a samarai régészeti kultúra népe, i. e. 5500 – 3500 között, nyelvi hatásokat okozott. A finnugor egység i. e.

3500 és 3000 között felbomlott. A különvált ugarság i. e. 3000-tól, 1000ig, vagy egészen 500-ig önálló életet élt, méghozzá Nyugat-Szibériában, ahol legdélebben a magyarság ősei lakhattak. Ugor őseink nagyrészt már áttértek a termelőgazdálkodásra i. e. 2000 körül. Mindehhez nem ártott volna időrendi táblázatot mellékelni, a térképek jelfeloldásánál szereplő régészeti évszámokkal együtt. A régészeti kultúrák bronzkori elterjedési helyét kisméretű térkép szemlélteti a 25. oldalon. Ezt a kora vaskori kultúrák elterjedését mutató térkép követi a 27.-en (ezen van némi hiba, az *uszty-poluji* neve így írandó helyesen, a térkép jelei feloldásánál az elnevezése téves), abban a fejezetben, ahol az ősmagyarság születését követi nyomon a szerző. Vessük egybe a két, azonosan nagyléptékű térképet. Egyikükön sem szerepelnek a növényzeti zónák határai.

A magyar őshaza helyét térképileg is lokalizálva, azaz régészeti kultúrához kötve őseinket, a kora vaskori szárgátkai kultúrát mutatja be igen röviden, amely az Irtis-Isim és a Tobol folyók vidékén, az i.e. 7. századtól (1995-ben még csak az i.e. 5. századtól indította a szerző) az i. u. 6. századig létezett szerinte. Jó *összesítő* térképet erről az emlékcsoportról 2005-ben közzétűnt (Eleink IV. 2. 13. old.) V. A. Mogilnyikov nyomán. Ami a szárgátkai kultúra keletkezését illeti, az említett, jelentős moszkvai régész, aki egyébként igen korán hunyt el, és Szibéria régmúltjának egyik legkiválóbb ismerője volt, nem viszi tovább az i. u. 4. század végénél (1992), és nem indítja el a kezdetét az i.e. 5. század előtt! Az 5. századi emlékeket csak N. P. Matvejeva tételezte később (1993) fel, a kultúra nyugati részében, az i. u. 5. századig. Ilyen nagy horderejű kérdés esetén, mint „az önálló magyar nép” őshazájának lokalizálása és kultúrájának meghatározása, helyes lett volna, valamiféle bizonyítékra utalni az esetleges későbbi szakirodalomból. Ismételten felhívjuk a figyelmet arra, hogy a szárgátkai kultúra vége és a vele hipotetikus kapcsolatba hozott Urálon-inneni régészeti kultúrák (pl. a kusnarenkovói) között legalább másfélszázados időbeli differencia van! Amit viszont A.V. Mogilnyikov leírt, az arra vonatkozik, hogy – tudományos hipotézis szintjén – az ugor szárgátkai kultúrát a hun vándorlás zúzta szét és népe fennmaradt része a „hunok soknemzetiségű együttesében” nyugatra vonult, és Mogilnyikov feltevése szerint a magyar etnogenezisben is szerepe lehetett. A baskíriai kusnarenkovói temető embertani anyaga különben déli, nem nyugat-szibériai etnikumra utal.

Az előző térképre vonatkozó lokalizációs és egyben kronológiai kérdésünk kapcsán azt is megkérdezhetjük, hogy a szárgátkai kultúra bronzkori gyökerei hol és mikor léteztek. Erről nem kapunk semmiféle tájékoztatást. A szárgátkai kultúra elterjedésétől főleg északabbra, a Nyugat-Szibéria bronzkori kultúrái elterjedési helyét jelzi Fodor István. Ebből az következhetne, hogy ott voltak azok a korábbi népek, akikből kisarjadtak a szárgátkaiak (is), vagy máshonnan mentek oda hordozóik? Talán nem helyes ilyesmi firtatni: egy tudománynépszerűsítő munka kritikája kapcsán?

Maradva térképek problematikájánál, vegyük szemügyre a 39. oldalon közölt térképet. Az urálon túli, feltételezett magyar őshazából őseink átkelnek az Urál hegységen, a szerző szerint 550 körül. Ezt az évszámot vajon mivel lehetne megindokolni? Újabb lakóhelyük ezután a Magna Hungaria, a Bjelaja és a Volga között. Innen mennek tovább őseink 750 körül – megint egy évszám, amelynek az indokolását nem találjuk a szövegben - és elérkeznek Levédiába, ahonnan 850-860 között továbbmennek Etelközbe. Ezt az idő-intervallumot sem támasztja alá semmiféle adat. A magunk részéről az etelközi tartózkodást tucatnyi évnél nem tartjuk hosszabbnak. Onnan, megmaradva régi álláspontja mellett, a szerző két, egymással egyesített útvonalon is végül a Vereckei szorosra, meg két erdélyi szorosra gondolva rajzoltatta meg. Nos, a Vereckei hágó nemcsak nagyon keskeny nagyobb néptömeg átvonultatásához, hanem – amit arról már az 1930-as években írt Prinz Gyula, jeles magyar geográfus írt – annak eléréséhez több mint kétszáz kilométeres erdős területen kellett volna áthaladni a magyar seregeknek 895-ben. A szoroson, vagy hágón át csak kisebb seregest vonulhatott át, csakúgy, mint például a tatárjáráskor, amikor a tatár főszereg Lengyelország felől ereszkedett alá Magyarországra!

Térjünk vissza a Magna Hungaria nevű ország kérdéséhez. Amint Fodor István itt tette, nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk Julianus barát vatikáni jelentésének, a magyar őstörténet egyik legfontosabb forrásának. Terjedelme rövid, nyomtatásban alig négy nagyobb oldalnyi, meg lehet akár tanulni is kívülről, de ami még fontosabb, pontosan kell idézni! Fodor szerint a jelentés bevezetőjében megemlített Ottó barát a Kaukázusban talált magyarokra utal (40. oldal). Erről azonban a jelentésben nincs egyetlen szó sem. Szintén nem írja a jelentés azt, hogy Gerhardus, Julianus és „egyetlen életben maradt társa” (az *egyik* szerzetes haláláról még a pusztaságon való hosszas átkelésükről szóló részből értesülünk) „egy kereskedő karavánjához csatlakozott” (41. oldal). Egyik sincs benne a jelentésben. Viszont ott áll a következő: „az említett Gerardus nevű beteg barát, egy szaracén házában... az Urban elszenderült.” Karavánról, amelyhez ők csatlakoztak volna, nincs szó. Erre lehetne következtetni Julianust illetően, de jobb a szöveg hűségese közlése. Különösen tudománynépszerűsítő munkában. Milyen jó lett volna, ha a kötet szerkesztője, vagy legalább egy lektor megnézi a szövegkiadást.

Fodor szerint az általa említett írásos források azt igazolják, hogy őseink a 10. században már ott voltak Magna Hungariában. Ennek egyik régészeti igazolása – írja - a dél-baskíriai, Sztjerlitamak, „a régi baskír főváros” területén nagyrészt építkezésekkel elpusztított temető (a nevezett város egyébként, nem volt „a régi baskír főváros”, ez a jelző megtévesztheti a Baskíriát nem ismerő olvasót, hanem 1922-23-ban, *ideiglenesen* ez volt Baskíria adminisztratív központja, ha úgy tetszik, „fővárosa”). Ez elképzelhető. A temető felső időhatárát szerinte 920-ra tehetjük. Tehát, ha ezt a temetőt magyar emlékek véljük, akkor ott is maradtak vissza őseinkből, ahol Julianus nem járt? A másik, jóval északabbi temetőt a szerző a tatáröldi Bolsije Tyigani falu mellett fellelt és teljesen kiásott temetőben látja. Ez után tér vissza annak bizonygatására, hogy őseink temetői már az 550 körüli évekből származóan is ismeretesek. A régészeti kultúrát, amelyhez ezek tartoznak, vagy tartoznának,

a kusnarenkovói kultúra néven ismerjük. A probléma viszont az, hogy a legkorábbi ilyen temető *kezdeti* használatát, beleértve a kultúra névadó lelőhelyét, legjobb esetben csak a 6. század legvégére, vagy inkább a következő évszázad legelejére lehet keltezni.

A baskíriai-tatárföldi magyarság sorsáról az alábbiakat olvashatjuk: nagyon valószínű, hogy a délebbre lakó néprészek 750 körül kénytelenek voltak elhagyni szállásaikat és Szamara vidékén átkeltek a Volgán. Ez viszont ellentétben áll a fentebb említett *dél-baskíriai*, sztyerlitamaki temető későbbre keltezésével, amit a magunk részéről túlzónak tartunk. (a temető leletanyagát 1957-ben sikerült a helyi múzeumban tanulmányoznunk, majd az elmúlt esztendőben javarészt közölnünk. Közleményünket a szerző valószínűleg nem ismerte) Egyébként a temető etnikai hovatartozása erősen vitatott.

A kötet következő fejezete már Levédiáról szól, arányosan, a 48.-tól az 57. oldalig terjedően. Ez volt a magyarság szállásterülete 750 után. Egyetlen, őseinkhez köthető leletet sem tudott itt a szerző bemutatni, hiszen a gyanúba fogható sírleletek csak mostanában kezdenek előbukkanni, ilyen lehet például a mai Poltava város vidéki három gyermeksír is, a Pszjol folyó mellől, a Komszomolszk nevű város közeli Dmitrovka falunál. Róluk rövid hírt közöltünk 2008 elején, az Eleink-magyar őstörténet c. folyóiratban, a 2007. évi, ukrán nyelvű közlemény nyomán. Már ebben a fejezetben előkerül viszont a szerzőnek az a gondolata, amelyet több régebbi munkájában is hangsúlyozott, hogy őseink kezdenek áttérni a letelepültebb, a földműveléssel is foglalkozó életmódra (Más kérdés, hogy a magunk részéről a honfoglaló magyarságot nem ilyen jellegű népek véljük.). A fejezet címének része, „a kazárok árnyékában” kifejezés értelmében hangsúlyozásra kerül viszont és ezzel kapcsolatban fényképet is közöl a szerző a Majackoje gorogyiscse nevű lelőhely egykori kazár erődítménye *egyik* kövén talált rovásfeliratról (amelyet még nem fejtettek meg), de csak sajnálhatjuk, hogy meg sem említette azt, hogy ez a fontos emlék a szovjet-bolgár-magyar nemzetközi expedíció feltárásának eredménye. (apró megjegyzés: nem is egyszer hangsúlyoztuk már, hogy a helynév nem Majaki, mert az a falu Ukrajnában van, a Majackoje vár pedig Oroszországban, a Don közvetlen közelében). Ugyanezen az oldalon van egy gyenge fénykép (a kötet többi illusztrációi szinte mind kiválóak, javarészüik már 1996-ban is megjelent) arról a honfoglaláskori rovásfeliratról, amely Homokmégy- Halom nevű temető-lelőhelyről származik, ami egyike az igen ritka honfoglaláskori rovásfeliratoknak. A szerző azt írja róla, hogy ugyanaz vonatkozik rá, mint a kazáriai rovásírási emlékekre. Nos, ezzel szemben az a helyzet, hogy azok közül többeket elolvastak már, és elolvasta a Homokmégy-halom is Társaságunk tiszteleti tagja, az orosz D. D. Vasziljev. A feliratan a *kaganim* (kagánomnak) *őstörök* kifejezés szerepel szerinte. (Véletlen lehet csak az, hogy ez a Halom nevű település egészen 1061-ig fejedelmi szálláshely volt?).

A fejezet utolsó mondatai között találjuk azt a megjegyzést, ami már 1898-ban megkapta a maga kritikáját Mátyás Flórián akadémikus tollából, hogy őseink seregei már 862-ben nyugati hadjáratot vezettek. Utána, évtizedeket illetően, egyetlen feljegyzett adat sincsen

Ezek után kerül sor az utolsó keleti magyar szállásterület Etelköz bemutatására. Ez is arányosan, három oldalt kapott a kötetben. A Dnyeszter, a Prut és az Al-Duna által határolt területről van szó, helyesebben annak steppei, ligetes steppei részéről. Itt fogadja el az általunk (is) ellenezett hipotézist, mely szerint a kijevi *Olmin dvor* Álmos udvara, azaz 882 előtti nyári szállása emlékét őrizte meg. Ennek az alaptalan állításnak azok az olvasók fognak örülni, akik egyet értenek azzal, hogy a Kijevi Rusz fővárosát Álmos alapította.... Ami Álmos apja, Ügyek kijevi szálláshelyét illeti, ez a megoldás már inkább a sci-fi körébe tartozik. Ilyenre sehol sincs példa a nomádok és a városlakók történetéből, kapcsolatából. Az 59. oldalon közölt rajz viszont nem a Kijevben talált Hvojnovszkij, hanem a *Hojnovszkij* szablya pengéjének részletét ábrázolja.

Fodor István nem terheli az olvasó figyelmét a „kaukázusi magyarság” problémájának szakirodalmi (sajnos nem csak szakirodalmi) vitájával. Mindössze azt említi meg a fejezet végén, hogy a Bíborbanszületett Konsztantin bizánci császár által említett *szavarti ászfalü*-k (bátor szavárdok), azaz kaukázusi magyarok a 10. század derekán még tartották a kapcsolatot a Kárpát-medencébe átvándorolt rokonaikkal. Megjegyzí még azt, hogy a volgai bolgárok közül a magyarokhoz csatlakozott néprész lehetett a székelék őse. Véleményünk szerint ez ma már igencsak túlhaladott tudományos álláspont, amire azért illett volna utalni. A kabarok (ejtsd: kavarak) vonatkozásában azt jelzi csupán, hogy a három, a magyarokhoz csatlakozott törzsrész nem alkotott egy etnikumot.

A kötet harmadik harmada öt részből áll. A fejezet főcíme: Új haza – új távlatok. Egészében 39 oldalnyi terjedelmű. Első része az Ismerkedés Európával alcímet viseli. Itt is van térkép a honfoglalás előtti Kárpát-medencéről, a 65. oldalon. Ebben az a hiba, hogy a kétségtelenül itt talált szláv nyelvű népeket summásan szlávként tünteti fel, kiemelve a morvákat, miközben voltak itt bent bolgár-szlávok, fehér-horvátok, ősz-szlóvénok, egyszóval már különböző nyelvű és nem pedig valamiféle egységes régészeti kultúrát mutató népcsoportok. Ugyanakkor a fejezetben még visszatekint, az a véleménye, hogy a Halicsi Fejedelemség székvárosában, Kryloszban, a magyarok a honfoglalás után valamiféle őrhelyet létesítettek. Ez a hipotézis már a téves, mondhatni fantasztikus és a történelmi helyzettel ellentétes gondolkodást tükröz. Az ott feltárt két sír egy még mindig feltáratlan nagy kurgántemető csekély hányadát jelenti és inkább a halicsi fejedelem kíséretében szerepet játszott magyar harcosok emléke lehet a 10. századból. Itt tér ki ismét a szerző a már általunk fentebb jelzett térkép-kritikában megemlített álláspontjára, miszerint a honfoglalásban az „igen alkalmas” Vereckei – kapu lehetett különösen exponált. Erről nehéz lenne

őt lebeszélni, de a régészeti, földrajzi és írásos történelmi tények mást igazolnak (Nem politikai dologról van szó, ettől még lehetne emlékmű a hágón, hiszen ott is jöhettek be magyar egységek, amint már említettük.)

A következő alfejezet nemkevésbé izgalmas kérdést feszeget már a címében is: A honfoglalás: hódítás vagy menekülés? Mindössze hat oldal jut a megválaszolásra. A besenyők szerepét ebben, nem ismervé, vagy nem fogadva el Darkó Jenő, illetve utána Harmatta János véleményét, még mindig a besenyők negatív szerepére „hegyezi ki”, követve Bíborbanszületett Konsztantin bizánci császár leírását. Jóllehet maga is megemlíti az embertani bizonyítékot, miszerint a honfoglalókat nem tizedelték meg a besenyők.

Az utolsó előtti alfejezet „A magyarok nyilaitól ments meg Uram minket” címet viseli. Az, hogy ez milyen komoly fenyegetettséget jelentett, márcsak az is igazolhatja, hogy eredetileg ez az imaformula az Európát dúló normannokra vonatkozott (akikkel kalandozóink sohasem találkoztak).

Az utolsó alfejezet a szerző ama munkásságát tükrözi elsősorban, amivel különösen mélyen foglalkozott szakmai munkája évtizedeiben. Címe: Életmód, társadalom, műveltség. Vele szemben, mi még annak „a régi, avított nézetnek” vagyunk, maradunk a képviselői, amely a honfoglaló magyarok lovasnomád életmódját tartja alapvetőnek. A honfoglalók lélekszámának kérdése is alapvető fontosságú. Az általam ismert sírok mennyisége (közölve az Őstörténeti Füzetek első számaként 2000-ben) és az igen csekély írásos adatok inkább a honfoglalók viszonylagos kis lélekszámát látszanak igazolni, szemben az általuk helyben talált lakosság lélekszámával. A Kárpát-medence akkor még csodálatosan termékeny, vizekkel bőven öntözött földje (erről Fodor I. közli az 1938-ban publikált rekonstrukciós térképet is) nagylélekszámú, komplex mezőgazdaságot folytató lakosság létét tette lehetővé. Magam még most nem vállalkozom arra, hogy megbecsüljem a honfoglalók lélekszámát, de ama kutatók véleménye felé hajlok, akik kevesebbre teszik azt, mint Fodor István ebben a könyvében. A magyarság jelentős hadereje, a társadalomszerkezetük szilárdsága és a helyi, egyáltalán nem egységes képet mutató politikai helyzet garantálta a *megtervezett* honfoglalás sikerét. Fodor, Györffy György nyomán 250 és 500 ezer (valószínűsítészámításhoz alkalmatlan kiindulási intervallum!) közé teszi, habár óvatosan megemlíti azt is, hogy van olyan kutató, aki csak százezerre gondolt, amit ő maga nem fogad el reálisnak. A magunk részéről, és ez nem megalapozott hipotézis, még kevesebbre gondolnánk. Ezzel nem is állunk egyedül. Természetesen és törvényszerűen, egyetlen nyelv sem terjedhet el anélkül, hogy *tömegek* ne beszéljék azt. A honfoglaló magyarok lélekszámával való számvetés ezt a kérdést is felveti.

A szerző könyvének utolsó része „A fordulat: Géza fejedelemsége” alcímet viseli. Amennyiben Géza az egész akkori magyarság nevében gondolkodott és intézkedett, akkor helyesebb lett volna „nagyfejedelemséget” írni.

Néhány szót az igen rövidre fogott *Ajánlott irodalom* jegyzékéről, amiben több furcsaságot tapasztalunk. Zimonyi István könyve ajánlását csak akkor lett volna szabad megtenni, amennyiben figyelemzett az olvasót a róla Ormos István tollából a Hadtörténelmi Közleményekben megjelent szigorú kritikára, de inkább jobb lett volna kihagyni. Róna—Tas Andrásnak a 2007-ben megjelent népszerűsítő könyve helyett, a magunk részéről Langó Péternek az ugyanabban az esztendőben megjelent kötetét ajánlanánk: Ami elrejt a föld...L'Harmattan Kiadó, Bp. Ami pedig a Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba c. egyetemi segédkönyv sorozatot illeti, az már az elmúlt több mint negyedszázad alatt bizony alaposan elavult.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy Fodor István ebben a könyvében negyvenesztendős szakmai tapasztalataira támaszkodott és kétségtelenül nagy ívű munkát írt a téma iránt érdeklődő, ahogy mondani szokták, olvasott nagyközönség számára. Ilyen munkára kétségtelenül szükség volt. Az előző hasonló munkái, a Verecke híres útján, valamint az Őseink nyomában, - ahol Fodor István társszerző,- nemcsak megfelelő előtanulmányokat jelentenek, hanem sok minden ott van már bennük, ami most ebben a kötetben is megjelent.

Több odafigyeléssel a főszerkesztő és a szerző részéről, ki lehetett volna még kéziratban gyomlálni a fent elsorolt hiányosságokat, hibákat. Más kérdés, hogy arról a *nyelvtudomány által* legalább két és félezer évesnek meghatározott életkorú magyar nyelv története nem egészen azonos a 9. század előtti magyarok történetével. A 9. század előttivel, mert akkori történetünkéről lényegében (a kangar-magyar konfliktust kivéve) *konkrétan semmit sem tudunk*. Nyelvi és életföldrajzi támpontok alapján kíséreljük meg ahhoz kötni az egyes régészeti kultúrákat, melyek etnikai meghatározása még erősen vitatott. A kötet kétharmada erről szól, azaz a Magyarországon *kívüli* ősmagyarokkal kapcsolatos kérdésekről, súlyos problémákról. Nem lett volna célszerűbb erről a kétharmadról külön kötetet íratni és akkor a harmadik harmadban sokkal többet lehetett volna írni az úgynevezett kalandozásokról (róluk magyar nyelvű kötet nem is létezik!), a Kárpát-medence meghódításának fontos mozzanatairól, honfoglaló őseink meglepedéséről, a korra vonatkozó helynevekről, a keresztény térítés részleteiről? Az valójában a „Magyarország története” sorozat címében is abba beleillő könyv lett volna.

Frigyessy Ágnes :

Hantó Zsuzsa — Kitiltott családok (3. rész)

*A civil társadalom felszámolásának folyamata
A törvénysértések csoportosítása 1945-1953
3. rész*

– A második világháború végén *embermilliók kényszerültek hazájuk elhagyására*. A kisebbségben élő *németek és magyarok* Közép-Kelet-Európában, mint a *világháború kirobbantói* szerepeltek. A kitelepítés vagy „lakosságcsere” elvi alapját a *kollektív felelősség* kimondása teremtette meg. Aki magát német vagy magyar nemzetiségűnek nevezte, azt, mint a háború előidézéséért együttesen felelőst, *nemkívánatos személynek* nyilvánították. Az országok közötti lakosságcsere befejezése után kezdődött Közép-Kelet-Európában a belső lakosságcsere, amelynek indoka egyes csoportok kollektív felelősségének kimondása szociális és vallási alapon – írja Hantó Zsuzsa történész *Kitiltott családok* című tényfeltáró munkájában. Majd így folytatja: – Kollektív felelősséggel terhelt személyek három csoportját különböztethetjük meg. Magyarországon. 1. A háború miatt kollektíven felelősségre vont népeiséget, a magyarországi németiséget a felvidéki magyarokat, a Szovjetunióból hazakerült hadifoglyokat. 2. A kommunista vezetők egymás közötti háborúja („Tito, láncos kutya”) során felelősségre vont népeiségcsoportokat, a magyarországi horvátokat, szerbeket, bosnyákokat. 3. A belső reakció elleni harcban „reakciónak”, „osztályidegennek” bélyegzett embercsoportokat.

A németek és a magyarok elleni európai szintű kollektív büntetési eljárás lényegében eldőlt a *potsdami* konferencián. Churchill és Sztálin 1944. októberi megállapodása döntő befolyást biztosított a Szovjetunió számára a magyar ügyekben is.

A kollektív bűnösség fogalmát a kommunisták kiterjesztették a korábbi magyar uralkodó- és középosztályra is. A „bűnösség bélyegzés”, a kollektív felelősségre vonás együtt járt a *vagyonkorlátozással*, illetve *vagyonelkobzással*. De lássuk konkrétan, hogyan történt a németek kollektív felelősségre vonása?

A németek kollektív felelősségre vonása

Hantó Zsuzsa a következőket írja kötetében: – A magyarországi németek kollektív büntetésként élték meg, hogy a németek megszállóként 1944 márciusát követően szabad kezét kaptak az SS alakulatokba történő besorozásukra. Azok útja, akik az „önkéntes belépést” megtagadták, a koncentrációs táborokba vezettek.

A szovjet hadsereg 1944. december 22-én kelt 0060. számú katonai parancsa alapján a debreceni magyar *Ideiglenes Kormány* beleegyezett abba, hogy mindazok, akiknek ereiben csak egy csepp német vér folyik, azok a *Szovjetunióba kerüljenek* helyreállítási munkákra. Ez volt a magyarországi németek háború idején elszenvedett második megpróbáltatása. A szovjet államvédelmi alakulatok pontos tervszámokkal érkeztek egy-egy településre, és ahol csupán német származású magyar állampolgárokkal nem sikerült a terv teljesítése, összeszedték a többi munkaképeseket is. E ténynek az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezményben egyetlen mondatot sem szenteltek. Az elhurcolásban érintett megyék főjegyzői *Erdei Ferenc*hez, az *Ideiglenes Kormány* belügyminiszteréhez fordultak, hiába. „Január 5-én a gyulai kommunista pártszervezet nevében a megyei főjegyző, dr. Hráskó Gyula fordult *Erdei Ferenc*hez. Tudatta, hogy a szovjet parancsnokság semmibe veszi a helyi vezetést és önállóan jár el a németekkel szemben... Elismételte a gyulai németek magyar érzelmeiről már ismert adatokat.”

Erdei Ferenc arról sem tájékoztatta az érintett megyék vezetőit, miként lehetséges, hogy a rövid időre szóló munkákat, a *malenkij robot*-ot a *Szovjetunióban* kell végezniük.

Magyarországról 60-65 ezer német származású személyt vittek munkaszolgálatra, 17-48 év közötti férfiakat és 18-30 év közötti nőket. A munkaszolgálatra vitt személyek első csoportja 1949. október 17-én érkezett vissza hazájába, a fogadó állomás Debrecen volt. A Szovjetunióból hazaszállított polgári személyek első csoportjával 1126 személy hazaszállítása történt meg, akik közül 725 férfi, 392 nő és 9 csecsemő.

A budapesti nemzeti bizottság 1945. április 11-i ülésén foglalkozott a német kérdéssel, ahol a Magyar Kommunista Párt minden német megbüntetését javasolta.

Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. június 21-i bizalmas, közzé nem tett rendelete lehetővé tette a bírósági ítélet nélküli internálást. A németek kollektív büntetésének harmadik állomása tömeges internálásuk volt arra az időre, amíg végleges sorsukról nem döntöttek, vagyis arról, hogy áttelepítik őket Németországba, vagy Magyarországon vonják felelősségre őket.

A magyarországi németeket sújtó kollektív büntetés negyedik állomása a földosztás kapcsán valósult meg. A törvény a földbirtok kisajátításának két formáját rögzítette: az *elkobzást* és a *megváltást*. „Teljes egészében és nagyságra való tekintet

nélkül" elkobozták a "hazaárulók, a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbundtagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait." Az államra szállt az említett cselekmények elkövetőinek földbirtoka, a föld megművelésére szolgáló eszközei, élő és holt gazdasági felszerelése, a rajtuk lévő épületek.

Hazaáruló, háborús- és népellenes bűnösnek minősítette a törvény azt a magyar állampolgárt, aki „a német fasiszta politika, gazdasági és katonai érdekeit a magyar nép rovására támogatta, aki önkéntes jelentkezéssel német fasiszta katonai vagy rendfenntartó alakulatba belépett, aki valamilyen német katonai, vagy rendfenntartó alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött, aki ismét felvette német hangzású családi nevét.”

A törvény értelmében aki *Waffen-SS* katonaként, *Hunyadi* vagy *Szent László* páncélosként részt vett a háborúban, *hazaáruló* lett. Belépésük 1944 márciusa után nem volt önkéntes. A Németország területén kívül élő németek mozgósítása a német hadsereg kötelékébe már 1940-ben felmerült. A magyar és a német kormány 1944. április 14-én megállapodást kötött vegyes sorozó bizottság felállításáról. Szálasi hatalomra jutását követően a magyar haderő újjászervezését tervezték 4 hungarista és 4 SS hadosztály felállításával. A 8 tervezett hadosztályból kettőt sikerült felállítani a Magyar „Hunyadi” SS és a Magyar „Szent László” SS hadosztályt.

A német megszállás idején az önkéntes belépés elvéről megfeledeztek és kötelezték a németeket az SS keretein belüli katonai szolgálatra. A szolgálatot megtagadók és a „Hűséggel a Hazához” mozgalom tagjai a Gestapo pincéiben és koncentrációs táborokban kötöttek ki.

A Volksbund tagok jelentős része nem ismerte a tagsággal járó kötelezettségeket. Amikor ez tudomásukra jutott, sokan kísérelték meg a szervezetből történő kilépést, de ez csak keveseknek sikerült.

Hantó Zsuzsa történész asszony nem talált arra vonatkozó információt, hogyan állapították meg, hogy valaki besúgó volt-e vagy sem, és hány ember birtokait kobozták el ezzel a váddal. Ugyancsak nincs információja arra vonatkozóan, hány német család birtokait sajátították ki amiatt, hogy ismét felvették német hangzású nevüket. A statisztika csak a hazaáruló, háborús- és népellenes bűnösök teljes számát jelöli, akiknek birtokait ezen a címen kobozták el.

Az ötödik állomás a közel 200 ezer német származású magyar állampolgár 1946-47-ben lebonyolított Németországba történő áttelepítése – írja Hantó. Majd rámutat: – A Népgondozó Hivatal adatai szerint 133655 németet telepítettek Németország amerikai zónájába 1946 január és december között. 1947 tavaszától több mint 50 ezer németet telepítettek Németország szovjet megszállású övezetébe.

Az áttelepítés kritériumai lényegében megegyeztek azokkal az indokokkal, amelyek értelmében a földosztáskor a németek egy részének birtokait elkobozták, ezek voltak a Volksbund tagság, az SS-be történő önkéntes belépés, valamint a német hangzású nevek ismételt felvétele. Az áttelepítéshez egyetlen új szempont társult, annak, aki az 1941-es *népszámlálás* alkalmával *német nemzetiségűnek* vallotta magát, el kellett hagynia befogadó hazáját. A fennálló törvények értelmében ennek bizonyítására nem volt mód. A statisztikai törvény szerint a népszámlálás személyi adatai titkosak, egyéni adatok csak az adatszolgáltatónak adhatók ki. A Statisztikai Hivatal munkatársai így *összeütközésbe kerültek a politikai rendőrséggel*, akik elvitték a névjegyzéket. Eljárás indult az együttműködést megtagadó statisztikai hivatali munkatársak ellen, *Thirring Lajost* a népszámlálás irányítóját eltávolították hivatalából. A KSH történetében ez volt az első törvénytörés.

Az áttelepítésre kötelezettek ingó és ingatlan vagyonát zár alá helyezték, melyet leltározni kellett. Külön belügyminiszteri rendelettel szabályozták, hogy az áttelepítésre kötelezett milyen ingóságait vihetette magával.

A németiséget ért hatodik kollektív büntetés az 1949 után hazatért egykori német hadifoglyok internálása a tiszalöki és kazincbarcikai táborokba.

Felvidéki magyarok kitelepítése

Sorozatosan perbe fogták a háború előtti magyar közélet jeles alakjait

Hantó Zsuzsa külön fejezetben foglalkozik a *felvidéki magyarok* kitelepítésével. Az ő sorsuk is tragikus: – A felvidéki magyarok kitelepítésének indokaként is azt a „vád”-at fogalmazták meg, hogy a magyar anyanyelvűeket „kollektív felelősség” terheli a „*fasiszta Németország és Magyarország*” szövetségében viselt háború következményeiért. A „*fasiszta magyaroknak*” a „*fasiszta Magyarországon*” van a helyük. A *kassai kormányprogram* meghirdetését követően 1945 végéig a népbíróságok mintegy 75000 szlovákiai magyart – elsősorban értelmiségieket – ítélték el háborús bűnösnek és utasítottak ki *Csehszlovákiából*. *Sorozatosan perbe fogták a háború előtti magyar közélet jeles alakjait*, akiket a köztársaság szétverésével vádoltak meg. A perek közül méreteiben a kassai magyar per volt legnagyobb, amelyben közel 600 magyart nyilvánítottak háborús bűnössé.

Szintén perek sorát rendezték a magyarok jogvédelmét felvállaló és ellenállását megszervező csoportok tagjai ellen. *Gróf Esterházy Jánost*, a két háború közti csehszlovákiai magyar politika vezéralakját, aki képviselőként nem szavazta meg a parlamentben a zsidó törvényeket, a háború alatt zsidókat, üldözötteket mentett, és mindvégig ellenállt a náciknak, 1945-ben kiadták a Szovjetunióknak, és 1949-ig ott volt kényszermunkán. Hazatérve a rá Pozsonyban kirótt halálbüntetést életfogytiglani fegyházra módosították. 1957-ben halt meg egy morvaországi börtönben.

A szudétanémetek teljes kitelepítését követően, 1946 tavaszán megkezdődött Szlovákia magyar járásaiból a magyar nemzetiségűek tömeges deportálása. 44 ezer személyt (férfiakat, nőket, gyerekeket és öregeket) szállítottak *fűtetlen marhavagonokban* Csehországba. A vasútállomásokon valóságos *emberpiacot* tartottak, ahol a cseh gazdák kiválaszthatták az igényelt munkaerőt. A deportáltak vagyonát az állam ún. bizalmiak – volt partizánok és kolonisták – számára utalta ki, akik kezdetben a vagyon kezelői, idővel pedig tulajdonosai lettek.

A csereegyezmény keretében áttelepített magyar nemzetiségűek száma: 89660 fő volt. A korábbi lakóhelyük elhagyására kötelezettek ingó vagyonukat az egyezmény értelmében magukkal vihatták. A szállításhoz szükséges eszközöket a csehszlovák illetve a magyar kormánynak kellett biztosítania.

Szlovákia megszabadult közel kilencvenezer magyartól

A lakosságcsere-egyezmény végeredménye az volt, hogy Szlovákia megszabadult közel 90 000 magyartól, akiknek a földtulajdona s egyéb ingatlan vagyona a visszatért szlovákok Magyarországon hagyott tulajdonának a többszörösét tette ki. A szegény, leginkább mezőgazdasági cselédmunkához szokott új gazdáknak biztosítani kellett a beilleszkedés és a boldogulás feltételeit, annak érdekében, hogy ők játsszák majd a főszerepet a déli határvidék vissza-szlovákosításában. Az áttelepült szlovákok száma: 73 273 fő volt.

A magyar kormány igyekezett a legkisebb költséggel megoldani a felvidéki magyarok áttelepítését hazánkba. A magyar-csehszlovák lakosságcsere egyezmény végrehajtása a német lakosság ingatlanainak igénybevételével történt. Ezért olyan gazdaságokat írtak össze, amelyek nagysága megegyezett az áttelepítendő gazdálkodók egykori birtokaival. Baranya megyében található a legtöbb gazdálkodásra megfelelő ingatlan. A Baranya megyei alispán 1948 végén községszintű összefoglaló jelentést készített, mely szerint a községekben lakó németek száma 34 413 fő volt. A megye területéről a nagygazdákat kitelepítették, hiszen szükség volt a Felvidékről áttelepített magyarok részére a házakra és a gazdasági épületekre.

Hantó Zsuzsa élő szemtanút is megszólaltat kötetében, melyből kiderül, milyen embertelen körülmények között telepítették ki az egyes családokat, mint egy rongydarabot, s adták egy másik családnak a mások által felépített otthonot. Az igazságszolgáltatás nem működött. Lássuk egy felvidéki hölgy esetét: – Tóth Erzsébetet (Schmidt Jenőné) 18 éves korában telepítették át a Baranya megyei Mágocs községbe. Sok rokon maradt a felvidéki községben, ahol apja bíró volt. Az egész család a gazdaságban dolgozott, 22-23 kh földet műveltek. Ő a Hanza szövetkezeti központban dolgozott könyvelőként. *"A magyar érzelmű nagygazdákat telepítették ki, mi nemesi származásúak voltunk, Nemes Tóth volt a nevünk. Mindent el tudtunk hozni, mi tizenkilenc vagonnal jöttünk át a határon, a házból, sőt az udvarból is minden mozgathatót elhoztunk. Állatok voltak tehének, fiatal állatok, lovak. Fájdó szívvel jöttünk és nem tudtuk, hová jövünk. Dombóváron álltunk két vagy három napig, mire eldőlt, hogy hova jövünk. Először Mohácsra irányítottak, majd Mágocsra kerültünk 1947 májusában. Inhóff Antal házat kaptunk, igen szép és jó állapotban volt a ház is és a gazdaság. Anyagilag kárpótoltak, ha erről lehet így beszélni, de nagyon nehéz volt beilleszkedni, a mi földünk sík vidéken volt, nagyon jó minőségű föld. A mi falunk Nemeskajal tiszta magyar község volt. Itt nagyon sajnáltuk az embereket, akiket kivettek a házukból. A kapuban álltak, de nekünk el kellett foglalni a helyet. Amikor minket beköltöztettek abba a házba, amit kaptunk, a kapuban állt a mama, papa, mindenki sírt. Ezt nagyon nehéz elviselni, el kellett jönni az otthonunkból és be kellett költözni mások otthonába. Nekik mindent itt kellett hagyni, csak a ruhájukat vihatták el. A házban a bútor is itt maradt. Miközben mi üres házat hagytunk ott a Felvidéken az ingóságainkat tizenkilenc vagonnal magunkkal hozhattuk, megfelelő házat és gazdaságot kaptunk az otthagyt helyett. Nekik mindent itt kellett hagyni. A bútort később elszállították, de nem tudjuk, ki kapta. Nem az a család, amelyik itt lakott. A családnak borzasztó volt, de nekünk is, mert nem a miénk volt. A régi németek közül is sokan itt voltak és találkozni velük, nagyon szomorú volt mindannyiunknak."*

Gróf Zichy Aladár családjának az anyai nagyszülőkkel együtt el kellett hagyni 1944 végén a szlovákiai Für településen lévő *Walkó* kastélyt, mert azt mondták, hogy nem akarnak szlovákokká válni. 25 kilogramm csomaggal áthajtották a családot az esztergomi pontonhídon. Ifjabb Zichy Aladár akkor 5 éves volt, húga három.

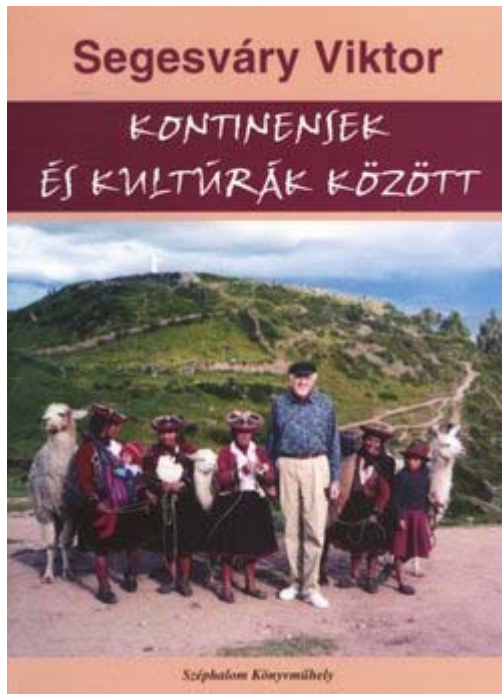
A magyarországi német nemzetiségűeket és a felvidéki magyarságot az ország határain kívüli áttelepítés mellett – mint láttuk – több atrocitás is érte. Az 1945 és 1948 között lebonyolított, az egyik országból a másikba történt áttelepítések a „kollektív bűnösség” kimondásán alapultak, miközben a nemzetközi jog a „kollektív bűnösség elvét” nem fogadta és ma sem fogadja el – állapítja meg a kötet szerzője.

Folyt. következik

Segesváry Viktor :

Kontinensek és kultúrák között¹

Szerző: Segesváry Viktor

Cím: KONTINENSEK ÉS KULTÚRÁK KÖZÖTT

a modern kor alkonyának idején

Önéletrajz

Kiadó: Írók Alapítványa Széphalom Könyvműhely

Kiadás éve: 2009

Oldalszám: 387

ISBN-13: 9789639903159

ISBN-10: 9639903159

III. FEJEZET

MENEKÜLÉSEM ÉS GENFI ÉVEIM (1957–1971)

a.) Menekülésem hazámból (1956. november 19–24.)

Egyre több barátom hagyta már el Magyarországot vagy készült az újra ellenség által elfoglalt hazánkból való menekülésre, így én is elkezdtem gondolkodni azon, hogy mit tegyek, különösen számot vetve mindazzal, amit átéltem 1949 óta.

Dr. Tóth Ferenc, aki középiskolai tanárom volt matematikából és fizikából, de az ötvenes évek közepén mint mérnök dolgozott a Magyarország déli részén fekvő olajmezőkön, egy nap meglátogatott szüleimnél, és felajánlotta, hogy mehetek velük, ha el akarok menekülni az országból. Ő és a felesége már eldöntötték, hogy mennek, s már beszerezte a szükséges papírokat – mert november közepén a szovjet katonák és a kádárista alakulatok már szigorúan ellenőrizték az országúti forgalmat –, s megígérte, hogy számomra is, mint az olajtermelésben alkalmazott segéd munkásnak, meg tudja szerezni a megfelelő igazolványokat, ha velük akarok menni. Öreg szüleimmel való teljes egyetértésben elhatároztam, hogy velük megyek, s elmenekülök mélyen szeretett hazámból. Őszintén be kell vallanom, hogy Pap László, akivel mindig megbeszéltem életem problémáit, le akart beszélni arról, hogy elmeneküljek. Meggyőződése szerint a magyar haza a mi egyetlen helyünk ezen a földtekén, s ott kell maradnunk, még ha ez komoly következményekkel jár is. Szavai, melyeket az akadémia menzáján mondott egy közös ebéd alatti beszélgetés alkalmával, nagyon megráztak. Ennek ellenére megmaradtam döntésem mellett az elmúlt szomorú eseményekre és a titkosrendőrség által való zaklatásomra emlékezve, valamint szüleim kimondott kérésére, akik mindenáron amellettt voltak, hogy mennem kell.

¹ Jelen számunkban a szerző nemrég megjelent önéletrajzi kötetéből közlünk egy részletet. — Szerk.

Hosszú utazás után jutottunk el egy faluba a Zala és Rába folyók között, s megszálltunk egy parasztszalánánál. Másnap felvettük a kapcsolatot egy embercsempész-csoporttal – nem lehet másképp nevezni ezeket az embereket, akik pénzt csináltak honfitársaik szerencsétlenségéből –, s megegyeztünk velük az árban három személynek a határon való átjuttatására. Tóth Feri fizetett, mert én is neki adtam át minden pénzem, mivel ő tárgyal mindhármunk nevében. Másnap alkonyatkor adtak nekünk találkozót a falun kívül, biztosítva bennünket arról, hogy nincs semmilyen rizikó, mert ők lefizetik a határőröket. De a dolgok másképp történtek: délután öt órakor már majdnem éjszakai sötétség uralkodott, amikor mezei utak kereszteződésénél megjelent a kis teherautó. Feri és a felesége felmáshat a kocsi, de engem az embercsempészek durván visszalöktek mondván, hogy a pénz, amit fizettünk, csak két személy átjuttatására elég.

A kis teherautó eltűnt, s én ott maradtam a sötét éjszakában egyedül, a falun kívüli, teljesen behavazott mezőn. Az éjszaka áthatolhatatlan sötétségében teljes csend uralkodott, s a hó selymes pelyhei, melyek fehérségét nem láthattam, csak éreztem a sötétben, fedték be az egész világot, elmélyítve az est csöndjét. Teljesen egyedül voltam a sötétségnek ebben a birodalmában, ebben az irreális, zaj nélküli világban, melyben semmi nem adott magáról életjelt, s úgy éreztem, mintha örökre be lennék zárva ebbe a nem létező világegyetembe. Egyedül voltam, mert azokat, akikkel együtt hagytam el Budapestet, az embercsempészek elvitték teherkocsijukkal, de engem otthagytak, teljesen, teljesen egyedül, ebben a valóság nélküli világban. Egész múltam felvillant emlékezetemben, az a múlt, amelynek Budapestet elhagyva búcsút mondtam, s amelyet újra eltemettem ott, az éjszaka homályában. A jövőre gondoltam, mely oly sok reményt hordozott magában, de ezek a remények lassan eltűntek a hideg éjszakában, mely átjárta minden csontomat. Úgy éreztem, mintha mind testemben, mind lelkemben megsemmisültem volna.

Lassan-lassan felébredtem ebből a rettenetes álomból, s visszatértem a faluba, ahol az előző éjszakát töltöttük már elment barátaimmal, s megtaláltam a parasztszalád házát, ahol megszálltunk. Ez a család nagyon kedves volt velem. Az öreg házaspár beengedett, s ott alhattam, anélkül, hogy bármit is fizetnem volna, mindaddig, amíg nem találtam lehetőséget a határon való átmenetelre. Meghívtak étkezéseikre is, látván, hogy már nincs semmi pénzem.

Az elkövetkező napokban új csoportok érkeztek, akik szintén át akartak jutni Ausztriába. Volt közöttük néhány, az én korombeli fiatal, akikkel összebarátkoztunk, s mindnyájan reméltük, hogy együtt és egymást segítve könnyebb lesz a sors nehézségeit elviselni. Tárgyaltunk embercsempészekkel, persze nem azokkal, akik az út szélén hagytak egy pár nappal azelőtt. Még megmaradt az a karórám, amelyet szüleimtől kaptam tízéves születésnapomra, s egy kis összeg forintban.

Egy 40-50 személyes csoport alakult ki – férfiak, asszonyok, gyermekek és mi, fiatalok –, akik megegyeztünk egy csempésszel, hogy elvezet bennünket az osztrák határig. Én a karórámot adtam neki az ár fejében, több asszony értékes szörmekabátját adta meneküléséért cserébe. Így csoportunktól egy komoly összegnek megfelelő árut szedett össze a csempész ígérete ellenében. A pénzből, ami egyeseknek megmaradt, mint nekem is, néhány üveg erős italt vettünk – szilvapálinkát –, gondolva, hogy fel fog melegíteni, ha szükséges, a hideg éjszakában. Így indultunk el, alkonyatkor, úgy hat óra felé, a faluba való visszatérésem utáni második estén.

Csendben meneteltünk, kis csoportokban, s csak a hó ropogott a lépteink alatt, én a három másik fiattal együtt bandukoltam. Senki nem szólt egy szót sem, mert vigyázni kellett arra, hová tesszük lábunkat az éjszaka áthatolhatatlan sötétségében. Azokon a hegyeken kellett túljutnunk, amelyeknek vonala napközben kirajzolódott a sápadt téli fényben fürdő horizonton; ezeken túl, a mögöttük levő völgyben kezdődött Ausztria, álmaink országa.

Hirtelen tudatosodott bennünk, hogy valahol, ahol a hegyekre felvezető ösvények ágaznak el, katonák – magyarok vagy oroszok – vannak, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy megakadályozzák a menekülőket a Nyugatra jutásban, s emellett hangokat is hallottunk a messzeségből, és főleg több lövést. Számot adva magának a helyzet veszélyességéről, az embercsempész megmutatta, hogy milyen irányban kell mennünk, és tiltakozásunk ellenére otthagyt bennünket. Így tehát vezető nélkül kellett tovább folytatnunk utunkat a nagy mennyiségű friss hóban, mely előrehaladásunkat nehezítette. Mivel a gyermekes családok nem tudtak olyan gyorsan haladni, mint a többiek, mi, az erejükben lévő fiatalok, felvettünk egy-egy gyermeket karjainkba vagy a vállunkra, hogy gyorsabban tudjunk előre jutni a hegyek felé.

Fél órányi erőltetett menet után észrevettünk egy fényt, egy tűz lángját, mely körül orosz katonák melengették magukat, akik egy kis, a folyón átívelő hidat őriztek. A csempész jelezte ezt nekünk, nyilván tudta, hogy a hidat őrzik. Mit csináljunk? Nem volt más lehetőség, mint a katonákkal beszélni és egyezkedni. A forradalom alatt tapasztaltuk, hogy ezek az egyszerű katonák nem rosszindulatúak. A kötelességüket teljesítették. Az orosz hadsereg speciális egységei vagy a magyar titkosrendőrség sokkal rosszabb volt. Összegyűjtöttük a nálunk levő italokat, melyeket az indulás előtt vettünk, s azok, köztük én is, akik egy kicsit beszéltünk oroszul, megközelítettük a katonák csoportját, felajánlva a 15 üveg italt cserébe azért, hogy átengedjenek bennünket a hídon. Sikerünk volt. Átvették az üvegeket, és jelezték, hogy átmehetünk a folyó másik oldalára. A gyermekekkel karjainkban, a csoport gyors léptekkel át is ment a hídon, de nem futva, nehogy felébresszük reflexeiket, és ránk löjjenek.

De amikor a teljes sötétségben sok nehézséggel haladtunk előre – elsősorban a hó miatt, mely a térdünkig ért –, újra hallottunk lövéseket az előttünk lévő hegyek felől. Az orosz katonák a tűz mellett üldögélve és iszogatva a pálinkát, melyet mi adtunk nekik, valószínűleg felébredtek a tűz melege és az alkohol által okozott fásult álmodozásukból a lövések hallatára, és elkezdtek össze-vissza ránc lódózni. Nyilván meg akarták nyugtatni rossz lelkiismeretüket, hogy átengedtek bennünket a hídon. Így négykézláb vagy hason csúszva kellett a hóban előrehaladnunk, mint a gyalogsági hadgyakorlatok idején a fiatal katonáknak. Hála Istennek, senkit nem talált el golyó. A nagy veszélyt azonban az jelentette, hogy az oroszok felhívják ránc azoknak a határőröknek a figyelmét, akiknek a hegyekben való jelenlétét a lövések alapján feltételeztük. Mennyi ideig tartott a havas mezőn való átjutásunk, azt nem tudnám megmondani, mert ezeket a percekét úgy éltük át, hogy az időről teljesen elfelejtkeztünk.

A mezőn túl észrevettük, amit a csempész előre jelzett, hogy egy út választ el bennünket a havas erdők által borított hegységtől, amely az annyira óhajtott biztonságot adhatta volna nekünk. Ezen az úton minden 200-300 méteren volt egy-egy őrhely két vagy három katonával. Meghatározott időközökben minden két őrhely között az örök végimentek a az adott útszakaszon megbizonyosodni akarván arról, hogy a két pont között semmi rendellenes dolog nincs. Az egyik katona ott maradt az elért őrhelyen, míg a másik visszatért eredeti helyére egy onnan való másik katona kíséretében, aki az első őrhelyről jött társát cserélte le. Pontosan láttuk a két katonából álló őrzőket, s azt is, amikor a kiindulási és célpontok közötti távolság közepén senki nem mozgott. Nekünk tehát ezen a ponton kellett – kettesével vagy hármassával – átjutni, mert a teljes sötétségben és a vastag hóréteg miatt semmi zaj nem hallatszott, így lehetne látszott az útnak ezen az elhagyott részén átfutni. Még a gyermekek is megértették, hogy semmi zajt nem szabad kelteni, mert egy köhögés is felhívhatta volna ránc az örök figyelmét, kitéve bennünket golyózáporoknak. Ez az úton való „átkelés” persze sok időt vett igénybe, de a Mindenható segített bennünket, s mindnyájunknak sikerült ez a veszélyes kísérlet.

Mindezen nehézségek miatt csak későn, valószínűleg éjjel körül kezdhettünk neki az erdős hegy megmászásának, a természet segítségével tájékozódva. A fák északi oldala mindig mohos, s ennek alapján meg tudtuk határozni, hogy merre van nyugat. De ekkor vita tört ki csoportunkban arra vonatkozólag, hogy melyik irányban menjünk. A csoport kettévált: az egyik rész jobbra fordulva igyekezett elérni Ausztriát, míg a másik rész, amelyet én is követtem barátaimmal, balra fordult. Valójában senki sem tudta, hogy melyik irányba kell indulnunk hön óhajtott célunk, Ausztria elérésére. Döntésünket a sors láthatatlan keze irányította. Másnap Ausztriában megtudtuk egy tőlünk függetlenül indult csoporttól, hogy azokat, akik jobbra fordultak, egy szovjet őrző elfogta.

A hegy megmászása sok nehézséggel járt. Hirtelen egy ház körvonalai rajzolódtak ki előttünk, amely régebben a vadászok háza lehetett, de abban az időben biztosan szovjet katonák vagy a magyar határőrség foglalta el. Az éjszakai sötétség áthatolhatatlan volt, s az erdőben mély csend uralkodott. A házban és körülötte semmi életjelet nem láttunk. Persze ennek ellenére messze elkerültük, és a házat esetleg elfoglalók részéről semmi reakció nem volt. Ez november 24-ének éjszakáján történt, s máig is azt gondolom, hogy csak azért sikerült a ház mellett elhaladnunk, mert a bent lévő katonák nem akarták magukat a sötétből jövő lövéseknek kitenni, tudván, hogy sok csoport felfegyverezve igyekszik eljutni a határhoz. A mi csoportunkban senkinek nem volt fegyvere, mert jól tudtuk, hogy ha felfegyverkezve fognak el, akkor a legnagyobb valószínűséggel ott helyben azonnal kivégeznek.

A hegy megmászása végtelennek tűnt számunkra, de a félelem és az a remény, hogy végre egy szabad országba juthatunk el, erőt adtak a nagy erőfeszítéshez, ahhoz, hogy egymást támogatva és összeszedve minden erőnket felálljunk s folytassuk utunkat, ha elcsúsztunk a nedves leveleken. Legtöbbünk városi cipői már kezdtek szétszakadni, s ruháink teljesen átmedvedtek. Nem tudtunk már hosszabb ideig ellenállni a hidegnek és a kimerültségnek, s küszködve haladtunk lépésről lépésre utolsó, megmaradt erőnkkel. S egyszerre távoli fények tűntek fel a völgyben, mely előttünk feküdt. Láthatóan igyekeztek felhívni magukra az olyan árnyékszerűségeknek a figyelmét, mint mi is voltunk. Az osztrák határőrséget jelezték-e ezek a fények vagy a magyar, esetleg orosz katonaságot, melyeket egész éjjel igyekeztünk elkerülni? Nem tudtuk. Erőnk fogytán lévén, és tudva, hogy nemsokára hajnalodik s a hajnallal együtt annak veszélye is megnövekszik, hogy felfedezzenek, kétségbeesve, de mégis elindultunk a fények felé. Közeledve forrásukhoz lassan-lassan meg tudtuk különböztetni az előttünk mozgó árnyékokat és egyenruhákat, s ebben a pillanatban villant belénk a felismerés, mintha egy isteni fény világította volna meg a körülöttünk uralkodó sötétséget – ezek nem lehetnek mások, mint az osztrák határőrök. Minden éjszaka várták a menekülteket, akik a száműzetés felé menve érkeztek hozzájuk, menekülteket, akik magukban hordozták egy dicsőséges forradalom és annak ellenséges csapatok és tankok által való leverésének szomorú és felejthetetlen emlékeit.

Ebből az időből, ebből a forradalomból, melyben részt vettem, két soha el nem múló érzést vittem magammal a száműzetésbe: a szabadsághoz való mély ragaszkodást és a totalitarianizmus minden formájának gyűlöletét.

I. Az ausztriai menekülttáborban

Ausztriában – társaimmal együtt – az ország közepén fekvő judenburgi menekülttáborban kötöttünk ki. Jól fűtött fabarakkokban voltunk elszállásolva, s az osztrákok nagyon szívesek voltak hozzánk. Ennek az ausztriai tapasztalatnak volt egy fontos következménye: az osztrákoknak az 1956-os menekültekkel szemben való szolgálatra kész és odaadó magatartása eltörölte emlékeinkből, történelmi tudatunkból azokat a megaláztatásokat, melyeket a Habsburg-uralom alatt szenvedett nemzetünk.

Egy különleges esetre emlékszem csak abból a 12 napból, melyet a judenburgi táborban töltöttem, mely emlék egyébként jól jellemzi a korabeli légkört még magyar menekültek között is (lásd a keretes szöveget).

Úgy döntöttem, hogy Svájcot választom befogadó országnak, mert voltak barátaim Genfben, akikkel 1956 augusztusában találkoztam az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának budapesti és mátraházi ülése alkalmával.

Az első pillanattól fogva nyilvánvaló volt, hogy a svájci menekültekkel foglalkozó szervezetek nagyon jól felkészültek fogadásunkra. Egy listát állítottak össze, melyben kantononként jelezve volt, hogy milyen foglalkozásúaknak vagy különleges képzettséggel rendelkezőknek tudnak munkát biztosítani a különféle vállalatok és intézmények, és hogy mely kantonok rendelkeznek lakásokkal a nagycsaládok számára. E két lehetőség volt a legfontosabb abból a szempontból, hogy megfelelően el tudják osztani a kantonok között a menekülteket. Több bizottság látogatta meg táborunkat, hogy meg tudják határozni, hová küldjék egyik vagy másik személyt vagy családot, biztosítva nekik a legjobb körülményeket egy új élet elkezdéséhez. A menekülteket csoportokba osztották vidékek szerint, ahová érkezniük kellett, s a csoportokat a rendeltetésük helyének megfelelő menekülttáborba szállító vonatokba rakták.

Nem volt semmi nehézségem, amikor azt kértem, hogy Genfben szeretnék menni. Már akkor szó volt róla, hogy a svájci protestáns egyháznak szüksége van rám a Svájc francia nyelvű részébe tartó református menekültek lelkipásztorságával kapcsolatban. De előzőleg mindnyájunknak egy menekülttáborban kellett pár hetet töltenünk, elsősorban azért, hogy semmilyen járványos betegséget ne hozzunk magunkkal. Amellett, hogy a hatóságok bizonyosak legyenek afelől, hogy nincsenek ilyen betegek közöttünk, szükségük volt pár hétre, hogy az egyes kantonok elő tudják készíteni a menekültek fogadását.

Kihallgatásom a menekülttáborban

Egy este, alkonyatkor, elintézve valamit a táborparancsnokságon, visszatértem barakkunkba. Egyszerre több ember lépett ki a sötétségből felém, parancsolva, hogy kövessem őket barakkjukba, karjaimat lefogva, hogy ne tudjak tőlük elmenekülni. Barakkjukban alapos vallatásnak vetett alá két személy, akikkel sohasem találkoztam előzőleg, és akik, úgy láttam, a főnökei voltak azoknak, akik odavezettek. El kellett mondanom élettörténetemet, beszélni szüleimről és barátaimról, s a magyar református egyházzal való kapcsolataimról. Ellenőrzésképpen többször megkérdezték ennek vagy annak az egyházi személyiségnek a nevét, így például Muraközy Gyuláét, a budapesti esperesét. Végül, majdnem kétórás kihallgatás után, elengedtek, fenyegetve azzal, hogy még nem végezték be dolgukat velem kapcsolatban. A mai napig sem tudom, kik lehettek ezek a magyarok. Biztosra veszem, hogy a kommunista rendszer titkosrendőrségéhez tartoztak, hiszen tudatában voltunk annak, hogy több ÁVO-ügynök van közöttünk; kérdéseik azonban ellentmondani látszottak ennek a feltevésnek. Mégis ilyen ügynököknek tartom őket, mert végeredményben kérdéseik nem voltak fontosak, s kihallgatásom nem szolgált más célt, mint hogy megfélemlítsenek, s még a száműzetés kezdetén is kezükben tartsanak, mint nyilván sok más menekülttel is tették, akik a táborban voltak.

Nem volt semmi nehézségem, amikor azt kértem, hogy Genfben szeretnék menni. Már akkor szó volt róla, hogy a svájci protestáns egyháznak szüksége van rám a Svájc francia nyelvű részébe tartó református menekültek lelkipásztorságával kapcsolatban. De előzőleg mindnyájunknak egy menekülttáborban kellett pár hetet töltenünk, elsősorban azért, hogy semmilyen járványos betegséget ne hozzunk magunkkal. Amellett, hogy a hatóságok bizonyosak legyenek afelől, hogy nincsenek ilyen betegek közöttünk, szükségük volt pár hétre, hogy az egyes kantonok elő tudják készíteni a menekültek fogadását.

II. A svájci menekülttáborban

Az osztrák–svájci határt 1956. december 6-ának éjjelén léptem át azon a vonaton, amely a Vaud kantonbeli bière-i kaszárnyákhoz vitt bennünket, ahol egy menekülttáborot létesítettek azoknak a menekülteknek, akiket Genf, Vaud és Neuchâtel kantonok fogadnak be. Óriási meglepetés volt számomra, amikor a svájci határ átlépésekor megláttam Arnold Mobbs lelkész Célignyből, aki megkeresett a vonaton. Meglátta nevemet azon a listán, amely a vonaton utazó menekültek neveit tartalmazta, s elém jött, hogy üdvözljön abban a pillanatban, amikor belépek a szabadságnak e földjére. Arnold Mobbsot az Egyházak Világtanácsa magyarországi ülésének alkalmával ismertem meg, melyen részt vett, mint a svájci Protestáns Egyházak nemzetközi kapcsolatainak felelőse s az igazgatóbizottság tagja. Ez a gesztus nagyon meghatott, s ezért van azok között a személyek között, akiknek önéletrajzom keretében szeretném hálámat kifejezni.

A vonat, melybe Ausztriában szálltunk be, a Genfi-tó partján fekvő Morgesig vitt bennünket, s onnan egy kis, helyi vonat vitt fel a Genf és Lausanne közötti dombok alján lévő bière-i kaszárnyákig. Mielőtt folytatnám történetemet, itt szeretném jelezni az egyik első csodálatos élményemet Bière-ben, egy emléket, melyet soha sem felejték el. Az első napok egyikén, hajnalkor felkelve láttam meg az Alpoknak a tó túlsó partján fekvő hegycsúcsait, melyek kiszabadulva az éjsötétségéből a felkelő nap bearanyozó fényében fürödtek. Elbűvölően szép látvány volt, mely lelkemet teljesen magával ragadta.

A tábor mindennapi életéből az első két hét alatt, amikor nem volt szabad elhagynunk a kaszárnyák területét, csak egy-két részletet fogok feleleveníteni, melyek jellemzőek a menekültek lelkivilágára, a menekültekének, akik egy népünket tönkretévő ideológiát ránk kényszerítő idegen hatalom elleni szabadságharcot éltek át, melyet e hatalom fegyveres erőivel vérbe fojtott, rettenetes szenvedéseket okozva.

A tábor parancsnoka francianyelv-ismeretem miatt – bár ez nem a legjobb volt – azonnal kinevezett a tábor magyar parancsnokának. Így minden honfitársaimat illető kérdés rendezésében részt kellett vennem. Legtöbben családostok voltak, akiket a kaszárnya nagy termeiben helyeztek el, s a családoknak szánt helyet hatalmas sátorponyvakkal választották el, hogy ne zavarják egymást. A magános fiatal nők és férfiak, valamint a család nélkül elmenekült gyermekek és serdülőkorban lévők külön-külön hálótermekben laktak. Az események, melyeket el fogok mesélni, magyar parancsnoki tisztségemhez kapcsolódnak, hiszen én voltam az egyetlen összekötő a táborban élő néhány száz honfitársam és a svájci hadsereg tisztjei és katonái között.

Két hét elmúltá után napközben kijárhattunk a faluba, és sokan kerestek s találtak munkát a parasztnál, vagy a helység kereskedéseiben és vendéglőiben. Azok, akik dolgoztak, kerestek egy kis pénzt. A megszokott módon, mely a kommunizmus butító éveitől csak még kihangsúlyozottabb lett, pénzüket a bière-i kocsmákban költötték el. Ezzel kapcsolatban nem szabad elfelejteni, hogy még ott is az átélt eseményeknek a hatása alatt voltunk, hiszen sokan azért menekültek, mert részt vettek a forradalomban, s otthagytuk hazánkban szeretett családjainkat. A legtöbbben még bensőjükben hordozták a végtelen szomorúságot, a mély lelki sebeket, a kétségbeesést, amitől nehezen lehetett csak megszabadulni. Éppen ezért kialakítottam egy kis, három emberből álló csoportot – mind jól megtermett fiúk, volt bányászok –, hogy meg tudjuk előzni azokat a problémákat, amelyek zavarhatták volna a helyi lakossággal való viszonyunkat, ha egyesek túl sokat ittak volna. Amint értesültünk arról, hogy egyesek zavarognak s a közrendet fenyegetik, mert veszekedéseket és verekedéseket kezdeményeznek, izmos barátaimmal gyorsan megjelentünk a kocsmában, s igyekeztünk megmagyarázni az illetőknek, hogy viselkedésükkel nemzeti becsületünket járatták le, és nem engedhetjük meg, hogy botrányosan járjanak el azokkal szemben, akik befogadtak bennünket országukba. Kértük őket, hogy jöjjenek vissza velünk a táborba, így elkerülve számunkra szerencsétlen helyzetek kialakulását. El kell ismernem, hogy néhanapján, amikor nem akarták megérteni testvéri intelmünket, fiatal bányászaim erőszakkal vitték vissza őket a táborba. Mikor jól kialudták magukat és kiheverték az előző este izgalmaikat, másnap reggel ott álltunk ágyuk körül, megmagyarázva, hogy fenn kell tartanunk közösségünk jó hírét és meg kell őriznünk a rendet táborunkban. Minden ellenkezés nélkül elfogadták magatartásunk magyarázatát, s a katonai vezetés szintén hálás volt, hogy nekik nem kellett hasonló esetekben közbelépniük.

Egy másik eset, amely számomra tragikusan végződhetett volna, szintén a megkeresett pénzen való alkoholvásárlásra vonatkozik (lásd a keretes történetet).

Egy majdnem végzetes gesztus

Egy nap átmentem a kaszárnya egyik udvarán, amikor valaki a nevemet kiáltotta, s mellettem egy üres pálinkásüveg csapódott le, mely, ha eltalál, megölt volna ott helyben. Az egyik 14 év körüli cserkészem, aki már dolgozni járt, vett egy üveg pálinkát, s a teremben meghívta pár barátját, hogy osszák meg vele. Persze berúgtak. Mikor megláttak az udvaron, az, aki a pálinkát vette, felüvöltött: „Viktor!”, az üveggel a kezében gesztikulálva, s állapota miatt nem lévén tudatában annak, hogy mit tesz, felém hajította az üres üveget. Szerencsére irányt tévesztett.

A táborban volt vagy tizenöt fiú, serdülőkorúak vagy még gyermekek, akik különböző okok miatt egyedül indultak el a hazából való menekülés útján. A fiatalok között többen szörnyű emlékeket hordoztak magukban, melyektől nem tudtak megszabadulni. Egyesek saját szemükkel látták, ahogy anyjukat, nővérüket vagy a család más nőtagjait megerőszakolták az orosz katonák. Mások tanúi voltak annak, ahogy a szovjet hadsereg tagjai vagy a helyi kommunisták egész családjukat kivégezték. Megint mások olyan rettenetes, kegyetlen eseményeken voltak jelen, amelyek nemcsak egy fiatal léleknek, hanem egy felnőttnek is szinte elviselhetetlen volt. Mindezek a magános fiúk olyanok voltak, mint a vadállatok, mindenre eltökélve, ugyanakkor tele megértésre és szeretetre való szomjúsággal. Avval a céllal, hogy egy kicsit kézbe vehessem őket, cserkészcsapatot alakítottam belőlük, melyet még a svájci cserkészszövetség is elismert. A csapatot az egyik kaszárnya legfelső emeletén helyeztük el, s mindaddig, amíg el nem hagytam a tábort, velük laktam. Nem tudom elmondani, hogy miután kicsit összeszoktunk, mennyire ragaszkodtak hozzám, aki úgy foglalkozott velük, mint egy nagyobb testvér. Karácsonykor mindent összeszedtek, amit csak tudtak, hogy ajándékként nekem adják, s evvel is jelezzék irányomban érzett szeretetüket.

Egy másik emlékem arra utal, hogy milyen nehéz megérteni a menekültek lelkiállapotát azoknak, akik soha nem éltek át ilyen megrázkódtatásokat (lásd a következő keretes szöveget).

A táborban sok feladatot a svájci hadsereg Női Kiegészítő Szolgálatának tagjai végeztek el, mint például ruhák kiosztását, asszonyok és gyermekes családok problémáinak megoldását stb. Azért említem ezt meg, mert közeli barátságba kerültem a szolgálat egyik tagjával, Loulette Grandjeannel és férjével, Pierre-rel. Ez a mély barátság egész genfi életem alatt nagyon sokat jelentett számomra, s hozzájárult, hogy be tudjak illeszkedni új világomba. Ki akarom itt fejezni irányukban őszinte ragaszkodásomat és hálámat. Talán nem tettem meg ezt oly mértékben, mint szerettem volna, amíg életben voltak.

Bière-ben találkoztam a genfi magyar közösség első képviselőjével is, Kupa László lelkipásztorral, aki meglátogatott bennünket ott tartózkodásunk harmadik napján. Már ebben az időben is éltek magyarok Kálvin városában. Vagy a két háború közötti emigránsok, vagy azok, akik az ország szovjet csapatok által való megszállása, vagy pedig a kommunista párt 1948-as hatalomátvétele után menekültek el. Voltak közöttük olyanok is, akik valami oknál fogva külföldön voltak a háború végén, és megérezve, hogy mi fog következni, nem tértek haza. László, aki egy genfi protestáns gyülekezet lelkésze volt, mint egy idősebb testvér vigasztalt és bátorított bennünket, tanúságot téve az igaz együttlétéről és rokonszenvről. Ő mondta nekünk azt is, hogy ha valaki egy svájci lányt vesz feleségül, az 12 év helyett 6 év alatt megkaphatja az állampolgárságot. Persze ez nagy derűtséget váltott ki belőlünk, és biztosan hasznos volt azoknak, akik a legrövidebb idő alatt svájciak akartak lenni. Meg akarom azt is említeni, hogy a táborban volt egy katolikus pap is honfitársaink között, Sebők Zoltán. Nagyszerűen megértettük egymást. Akkor még ritkaságnak számító ökumenizmusról téve tanúságot, segítettük egymást a vasárnapi szolgálataink megfelelő előkészítésében. Így együtt rendeztem el vele a kaszárnyának azt a nagy menzáját a mise tartására, ahol én egy órával azelőtt istentiszteletet tartottam.

Egy különösen megható emlékem maradt ebből az időből: az Egyházak Világtanácsánál dolgozó barátaim látogatása, akiket 1956 nyarán ismertem meg Budapesten. Egyik nap egy katona keresett meg, mondván, hogy jöjjenek a kaszárnya főbejáratához, mert vendégeim vannak (mivel akkor még egészségi ellenőrzés alatt voltak, kívülről jöveők nem léphettek a tábor területére). Kérdeztem magamtól: kik lehetnek ezek az emberek, akik meglátogattak, s honnan tudták, hogy hol találhatnak meg? A főkapunál aztán megértettem: ott állt Moya Burton és Frank Northam, ez utóbbi a feleségével; cigarettát, csokoládét s más olyan dolgokat hoztak magukkal, melyek egy katonai táborban élőknek örömet okozhatnak. Ez a látogatás nagyban segített abban, hogy le tudjam győzni a kétségbeesést és elbátortalanodást, melyek néha erőt vettek rajtam, és soha nem felejtettem el ezt az igazi baráti gesztust Moya és a Northam házaspár részéről.

A menekülttábort 1957. január elején kiűrtették, s nem tudtuk visszatartani könnyeinket a búcsúzáskor. Az alatt a pár hét alatt, amit együtt töltöttünk a táborban, valódi közösséggé váltunk, bár a legkülönbözőbb múlttal és elvárásokkal érkeztünk oda. Tudatában voltunk annak, hogy a legtöbben soha nem fogjuk egymást viszontlátni az életben. Én az elsők között hagytam el a tábort, s honfitársaim búcsúztatása lelkem mélyéig meghatott. Kis csoportom tagjai, akik segítettek feladataim ellátásában, vállukra vettek s így vittek ki az autóbushoz, amely Genfbe indult, míg a többiek a Himnuszt énekelték. Ez felejthetetlen perce

marad életemnek, mely perc pontot tett e földtekén való pályafutásom egyik rövid, de, oh, mennyire emlékezetes szakaszának a végére.

Az éjszaka örömei

Egy éjszaka svájci katonák ébresztettek fel álmomból, kérve, hogy azonnal menjek a táborparancsnok irodájába. Gyorsan felöltöztem és lefutottam a parancsnok irodájába, aki őrnagyi rangot viselt, de civilben a genfi Szabad Keresztény Egyház elnöke volt. Fel volt háborodva egy „erkölcsi botrány” miatt. Mi történt? Kérte, hogy kövessem, és saját szememmel lássam felháborodásának okát. Az egyik épületben az egyedülálló nők, egy másikban a férfiak voltak külön termekben elszállásolva. Megálltunk egy terem előtt, melyben a nők laktak. Egy kinyitott ajtóreszen azt lehetett látni, hogy a legtöbb ágyból nem egy, hanem két pár láb bújik ki a takaró alól. A parancsnok kifejezte óhaját, hogy azonnal meg kell szüntetni ezt a botrányos viselkedést. Így feleltem neki: „Mit óhajt, mit tegyek? Azt akarja, hogy bemenjek a terembe, s minden ágyból kihúzzam azt a pár lábat, melyek nem oda tartoznak?” Nem engedtem óhajának, s igyekeztem megmagyarázni neki, hogy tudatában voltunk annak, hogy az egyedülálló nők között vannak prostituáltak is Budapestről, akik együtt laktak ebben a teremben, s folytatni akarták „a világ legősibb mesterségét”. Emellett sok teljes erejében lévő fiatalember volt közöttünk, akiknek természetes fizikai igényeik voltak. Ismert tény, hogy feszült ideghelyzetben ezek az igények sokkal erősebben jelentkeznek, mint egyébként. A fiatal emberek azt a pénzt használták fel fizikai igényeik kielégítésére, amit kerestek. Őszintén megmondtam, hogy semmi rosszat nem látok mint lelkész és teológus abban, ami történik.

b.) Első éveim egy új életben – Genf, 1957–1961

1957 januárjában érkeztem Genfbe, tele reménységgel sorsommal, jövőmmel kapcsolatban, de ugyanakkor mély nosztalgiával is hazámra, szüleimre, barátaimra, egész előző életemre gondolva, akiknek emléke egyre jobban a múlt homályába látszott elmerülni.

A svájci életstílushoz való alkalmazkodásom azonnal elkezdődött. Egy hölgnél utaltak ki nekem egy szobát, aki a genfi öregvárosban lakott, abban a házban, amelyben Jean-Jacques Rousseau született két évszázaddal azelőtt. Ez a hölgy igen korrekt volt velem szemben, de sok nehézségem volt vele, mert nem tartottam tiszteletben a svájciak (akkor még) szokásos pontosságát. Ő dolgozott, s azt óhajtotta, hogy minden reggel együtt reggelizzek vele a megadott időben. Én viszont még hozzá voltam szokva magyarországi életem menetéhez, ahol, mint a Földközi-tenger vidékén, még egy nagyobb késést sem tartott senki bűnnek ilyen alkalmakkor. Miután szükségem volt a barátaimmal való találkozásra és emlékeink felelevenítésére, mindennap késő éjszaka tértem haza, s így rendszeresen elmulasztottam a reggeli találkozót.

Megértettem, hogy a szállásadó hölgygel való viszonyom csak egyre rosszabbá válhat, ezért elkezdtem lakást keresni. 27 éves voltam, s jogosnak éreztem, hogy függetlenítsem magam. Óriási szerencsém volt. Az 1956-os forradalom után Svájcban a menekültekkel szemben a legkedvezőbb hangulat uralkodott, talán még kedvezőbb, mint más országokban. Mindenki igyekezett segítségünkre lenni. Így találtam egy olyan ingatlanügynökséget, amely a város központjában egy egyszobás, összkomfortos lakást tartott fenn magyar menekültek rendelkezésére. Azonnal aláírtam a bérleti szerződést havi 80 frank lakbérért. Ez valóban hallatlan szerencse volt olyanvalaki számára, aki csak szerény jövedelemmel rendelkezett, de egyedül lakhatott, s úgy élhetett, ahogy akart. Kétségtelen, hogy sok honfitársam, s még genfiak is irigyeltek, hogy sikerült egy ilyen lakást találnom.

Így tehát a magam életét élhettem az elkövetkező évek alatt. Mindezzel azonban a svájci szokásokhoz való alkalmazkodásom még nem ért véget. Az alattam lévő emeleten egy középkorú svájci asszony lakott, aki sok nehézséget okozott arra hivatkozva, hogy nagy zajt csinállok, s egy hosszú seprő nyelével döngette plafonját, hogy jelt adjon elégedetlenségének, néha még a lakásom bejáratának ajtaját is döngetve. Vádjai nem voltak igazak, hiszen semmiképpen nem akartam kivételes helyzetemet veszélyeztetni azzal, hogy szomszédaim panaszkodjanak rám a házkezelő ügynökségnek. Egy alkalommal egy genfi barátommal beszélgettünk kis pohárka bor mellett, amikor az asszony újra elkezdte döngetni a plafonját. Majd ablakán keresztül kiabált fel, hogy azonnal hagyjam abba a zajcsinálást. Amikor barátom jó genfi hangsúllyal válaszolt neki, rögtön abbahagyta a döngetést, s többet nem zavart engem.

A régi magyar szokás szerint, amikor meg voltam hívva vacsorára vagy egy táncos estélyre, mindig vásároltam egy kis virágot a házammal szemben lévő virágkereskedésben a meghívó házaspár asszonya vagy a meghívó lány számára. Az egyik este az üzlet már zárva volt, de a tulajdonos intett, hogy menjek be az udvaron keresztüli bejáraton. Elmondta, hogy egy idős asszony, aki a házam földszintjén lakott, minden este ablakánál ült, és nézte, hogy valaki belép-e az üzletbe a hivatalos zárásidő után. Ha látott egy vásárlót, azonnal telefonált a rendőrségre, feljelentve a virágkereskedőt a városi szabályozás be nem tartása miatt. Ezentúl ha a bezárási idő után akartam virágot vásárolni, mindig az udvaron keresztül mentem az üzletbe.

Ami a pontosságot illeti, tanulási időszakom még sokáig tartott. Egy régi genfi patrícius család feje, Ernest Vernet és felesége, Marguerite Vernet egy kicsit úgy kezeltek, mintha fiuk lettem volna (Ernest Vernet egyébként hasonlított Édesapámra). Nem találok a szavakat, amelyekkel ki tudnám fejezni irányukban érzett hálámat, mert valóban a legnagyobb jóssággal viselkedtek velem szemben. Minden héten egyszer hozzájuk mentem ebédre. Az egyik első alkalommal öt perccel késtem, s Marguerite Vernet avval fogadott: „Viktor, maga megkésett. Mi már az ebédnél ülünk.” Annyira szégyelltem magam, hogy ez után az eset után mindig pár perccel hamarabb ott voltam palotájuk ajtaja előtt, s a megadott időben csengettem be.

Még egy másik példáját kell idéznem velem szemben mutatott nagylelkűségüknek. A múlt század hatvanas éveinek elején a református teológiai doktorátusi vizsgámra készültem, melynek része volt, hogy főtárgyam professzorának székében előadást kellett tartanom egy 48 órával előzőleg megadott témából. Az előadást a régi szokás szerint sajtóban is bejelentették. Főtárgyam a doktori vizsgára és a professzorom székében tartott előadásra a keresztyén etika volt. Az egyetemi szabályzat szerint a kandidátusnak mintegy „vakon” kellett tárgyát kiválasztania. A dogmatika és etika professzora, Auguste Lemaître elém nyújtott vagy 8-10 kis, kétrét hajtott papírocskát, melyekre felírt egy-egy tárgyat, s ezekből kellett választanom. A megadott témák mindig nehezek voltak, de véletlenül egy olyat húztam ki, amely különösképpen érdekelt: „Milyen befolyása van a modern fejlődésnek a teológiai gondolkodásra?”

A Vernet házaspár nagyra értékelte, hogy a politikai tudományokból való doktorátusom mellett, melyet a Nemzetközi Tudományok Intézetében készítettem elő, a teológiai doktorátust megszerzésébe is belevágtam a fejszémet, és segíteni akartak e nehéz előadás előkészítésében. Felajánlották, hogy hagyjam el Genfét, s a Jussy nevű, Genf melletti községben lévő kúriájukban készüljek elő erre a nagy eseményre. Nyár eleje volt akkor, és Jussy ideális, nyugodt helyet jelentett e nagy munka elvégzésére. Még ma is szemeim előtt lebeg az a csodaszép kép, amit reggelenként láthattam kinyitva ablakomat: egy óriási, fákkal szegélyezett, aranyló búzamező, mely a szél simogatása alatt úgy hullámozott, mint az óceán felülete. A messzeségben a genfi hegynek, a Salève-nek kontúrjai körvonalazódtak. Vendéglátóim kimondhatatlan gondosságról tettek tanúságot, mert mindent előre elrendeztek. Mindennap egy takarítónő jött szobámat rendbe hozni, s a község legjobb vendéglőjében, ahol ebédeltem és vacsoráztam, a vendéglős közölte, hogy Ernest Vernet fog fizetni mindent. Tehát elkényeztetett vendégük voltam. Az 1990-es évek folyamán meglátogattuk Mónikával Jussyt, s nagy szomorúsággal láttam, hogy a kúria teljesen elhagyottan áll – az unokák nem törődtek vele –, és önkényes lakásfoglalók költöztek be a magános épületbe.

Előadásom napján a Vernet házaspár természetesen az első sorban ült az egyetemi előadóteremben Pierre és Loulette Grandjeannel együtt, hogy meghallgassák vendencüket. Amint ez ilyen alkalmakkor szokásos volt, a Teológiai Kar professzorai is mind jelen voltak, valamint diákok nagyszámmal és még sok más genfi barátom. Előadásom, mely 45 percig tartott, nagyon jól sikerült, s a Vernet és Grandjean házaspárok és többi barátaim nem csalódtak bennem.

Genfi székhellyel, mint a magyar protestáns menekültek lelkesze dolgoztam Francia-Svájcban az 1957-es év őszéig. Minden vasárnap prédikáltam Genfben vagy Luasanne-ban, Neuchâtelben és Locle-ban (mely a Jura-hegységben fekszik és az óragyártás központja), de emellett sokszor össze kellett adnom egy-egy fiatal házaspárt vagy megkeresztelnem egy-egy újszülöttet. Az is előfordult, hogy egyes vasárnapokon több városban kellett istentiszteletet tartanom. Nem egyszer megtörtént, hogy honfitársaim, akik részt vettek a lausanne-i istentiszteleten, vonatra szálltak velem együtt, s jöttek Neuchâtelbe és Locle-ba, ahol újra meghallgatták prédikációm. Így nem mondhattam el ugyanazt a prédikációt ugyanazon a vasárnapon tartott különböző istentiszteleteimen, s a vonatban beszélgetés közben fejemben újraírtam azt, amit előzőleg elmondtam, bár néha nem változtattam meg a témát. Persze az is lehetséges, hogy azok, akik velem jöttek, nem emlékeztek pontosan, miről beszéltem az előző istentiszteleten, hiszen a magyar vidék régi szokása szerint az istentisztelet után a jelenlévők bementek egy kis vendéglőbe velem együtt, ahol megittak egy-két pohár sört vagy bort.

A vasárnapi istentiszteletek és egyéb egyházi szolgálatok mellett időm legnagyobb részét menekült honfitársaim – legyenek protestánsak vagy katolikusok – mindennapi problémáinak megoldására szenteltem a genfi menekültügyi iroda felkérésére. Beszéltem franciául, s mivel magam is menekült voltam, jobban megértettem nehézségeiket, elsősorban azokat, melyek menekült voltukkal voltak kapcsolatosak. A megoldandó problémák között szerepeltek a hatóságok által kijelölt lakások szétosztása és a családok berendezkedése új otthonukban, a munkahelyek esetleges megváltoztatása előre nem ismert körülmények miatt, a Magyarországon maradt családokkal vagy családtagokkal való kapcsolatok, a betegekkel való foglalkozás és a betegek és haldoklók vigasztalása az evangéliumi üzenet hirdetésével. Emellett sokszor kellett tolmácsolnom is hivatalos ügyekben (lásd a következő keretes szöveget).

A tolmácsolásról szóló írásban említett eset jól illusztrálja, hogy mint tolmácsnak milyen pszichológiai problémák megértését kellett elősegítenem a svájci hatóságoknál. Az előző évek folyamán, melyek a kommunista diktatúra legsötétebb évei voltak, mind hosszászoktunk, hogy az ivásban keressük a jelenből való menekülést. Ezt a szokást még csak megerősítette a hazátlanság és szomorúság lelkiállapota, valamint az egész személyiséget megrázó néhai dühkitörések azért, mert

tehetetlenek voltunk azokkal szemben, akik országunkat elpusztították és megszokott életünket a múlt emlékévé tették. Sokunkban éltek még a világ egyik legnagyobb hadserege ellen folytatott forradalmi harc emlékei, rettenetes és keserű emlékek, melyek továbbéltek bennünk, s újra és újra felelevenedtek álmainkban. Magam is éveken át álmodtam a vérről, mely a forradalom első átélt napjaiban, a Kálvin téren csúszóssá tette a folyosót és a járdát lépéseink alatt, vagy azokról a hullákról, melyeket az utcák járdáin lehetett látni (a forradalmárokat), vagy amelyek a körutakon lógtak a fákról (az ávosokét, akiket a tömeg akasztott fel).

Tolmácsolás a rendőrségen

Máig is jól emlékszem egy alkalomra, amikor a genfi rendőrség egy éjszaka behívott a Bourg-de-Four téri főkapitányságra, ahol több magyar volt letartóztatásban erőszakosság és verekedés miatt. A rendőrökkel és a három magyar fiattal beszélve ki tudtam deríteni az igazságot. Mindhárman Genf környékén dolgoztak, s munka után beültek egy vidéki kocsmába, ahol elkezdtek inni. Az alkohol hatása alatt minden kocsmában lévőnek fizetni akartak egy pohár italt, ahogy ez otthon sok helyen szokásos volt. A svájciak nem értették meg, hogy ez egy baráti gesztus a magyarok részéről, és visszautasították az ajánlatot. Erre a három magyar hallatlan dühbe gurult, mert otthoni szokásaik szerint egy barátilag felajánlott pohár elutasítása durva sértést jelent. A három erős, fiatal magyar erre teljesen kiürítette a kocsmát, az izogatókat, üvegeket, poharakat és bútorokat is beleértve, mielőtt még a rendőrség a helyszínre érkezett volna. A rendőrök nagy nehezen lecsillapították, s bevitték őket a főkapitányságra. Bár a dolgokat tisztázni tudtuk, a fiatal magyarok természetesen nem kerülhették el a börtönt, annak ellenére, hogy a bíró és az ügyész nagy megértéssel tettek tanúságot velük szemben, s a legenyhébb bírságot szabták ki nekik.

A büntelen szerelmesek

Egy nap meglátogattam egy fiatal magyar, akit már jól ismertem. A mi 1956-os közösségünkhöz tartozott, s szüleivel és fivérével élt együtt. Arra kért, hogy eskessem össze azzal a fiatal lánnyal, akivel együtt hagyták el Magyarországot. A lány terhességének ötödik hónapjában volt. Ismertem mindezeket a körülményeket, tudtam, hogy őszintén szeretik egymást, s a szülők is szeretnék, ha már összeesküdnének. Ezenkívül, gondoltam magamban, nem jobb-e a megszületendő gyermeknek, ha egy házasságban élő párt alkotnak a szülei, ahelyett, hogy egy törvénytelen kapcsolat keretében szülessen? Így tehát összeesköttem őket. Ez volt az első házasság az 1956-os menekültek között egy új, kis magyart ígérve népünknek. Prédikációmban hálát adtam Istennek népünk szaporodásáért keserves diaszporánkban, és hangsúlyoztam magyarságunkhoz, hazánkhoz való elmúlhatatlan ragaszkodásunkat. Egy katolikus barátunk, aki jelen volt az esketésen, annyira meghatódott, hogy megölelt és megcsókolt a szertartás után, mondván: „Maga a pápa sem beszélhetett volna jobban.” Raynald Martin viszont hosszú ideig szememre hányta, hogy Isten nevében megáldottam eme erkölcsileg nem feddhetetlen személyek házasságát, s így túlságos liberalizmusról tettem tanúságot. Húsz év múltán újra igazolva éreztem magam, amikor Afganisztánból Genfben látogatva vakációnk alatt, meghívtak egy magyar ünnepélyre, s ott a szülők bemutatják fiukat, egy hatalmas, mosolygó fiatal magyart, aki első gyermekük volt.

Még egyszer visszatérek tanulmányaimra, melyekről már szoltam genfi barátaimmal kapcsolatban. Tekintettel arra, hogy a Francia-Svájcban élő magyar menekültek lelkeseként dolgoztam, egy magyar lelkészt kellett találnom a lelkesi szolgálat továbbvitelére, hogy folytathassam tanulmányaimat. Hála Istennek, Krüszélyi József lelkész, aki már régebben Svájcban élt – ahol egy betegséggel kezelték –, meggyógyult, és hajlandó volt lelkészi munkámat átvenni. Így be tudtam iratkozni a Nemzetközi Tudományok Intézetébe (Institut des Hautes Etudes Internationales) és párhuzamosan a protestáns teológiai karra. Őszintén meg kell vallanom, hogy az ebbe az intézetbe való beiratkozásomat a genfi nemzeti egyház sok lelkésze igen rossz néven vette, többek között Arnold Mobbs, akiről már írtam. Soha nem értették meg, hogyan tudtam, mint hívó ember, elhagyni az Isten szolgálatát; nem értették meg, hogy mint keresztyén ember így is szolgálhattam a Mindenhatót, eltökélten belevetve magam korunk szellemi és intellektuális vitáiba, pontosan a keresztyén tanítás elveinek és világnézetének adva hangot.

Mint diák, az amerikai Szabad Európa Alapítvány ösztöndíjából éltem. Ezt az intézményt sokan avval gyanúsították, hogy a CIA-val vannak kapcsolatai, én ennek azonban soha semmi jelét nem láttam az alapítvány és a sok száz kelet- és közép-európai diák viszonyában, akiknek az alapítvány biztosította a tanulás lehetőségét. A Szabad Európa Kollégium központja a Strassbourg melletti Robertsauban volt. Minden ösztöndíjas diákot, de sok más Kelet- és Közép-Európából származó fiatalot is meghívtak oda nyaranta, térségünk helyzetével és jövőjével foglalkozó egyhónapos továbbképzésre. A balti országok fiataljaitól a Balkán népeinek fiataljaiig, a lengyeleken, cseheken, magyarokon, románokon, bulgárokon és ukránokon keresztül

minden kommunista ország képviselve volt ezeken a nagy nyári találkozókön, mintha ez a kommunista országokból menekült fiatalok parlamentje lett volna. Az előadásokat nagyhirű professzorok, szakértők és specialisták tartották, és a viták igen élénkek voltak.

Megtisztelőnek éreztem, amikor doktorátusi tanulmányaim végén engem is meghívtak előadónak. Kitűnően voltunk elszállásolva, s mindenki kedvenc sportját űzhette a nagy parkban. Sok baráti és szerelmes viszony született e feledhetetlen nyarak alatt. Estéknként, sokszor a kollégium vezetőivel együtt, kijártunk Robertsau kiskocsmáiba, ahol ittunk és énekeltünk a késői éjszakai órákig.

Ezekhez a strassbourgi nyarakhoz kapcsolódik annak a látogatásnak az emléke, melyet genfi magyar barátaimmal tettünk az 1958-as brüsszeli világkiállításon. Nagy merészséget követtem el ebben az időben: vettem egy öreg, angol márkájú autót 300 svájci frankért, bár még nem volt vezetőiigazolványom. Genfből Strassbourgba mentünk, onnan pedig Brüsszelbe. A barátok között volt Kukorelly Pali, aki a kocsit vezette, November András és Allender Félix. A világkiállítás nagy benyomást tett rám. Minden pavilont megnéztem, s ameddig volt egy kis pénzem, estéknként cigánymuzsikát hallgattam a magyar pavilon vendéglőjében. Hazamenetünkör vidám társaságunk egy nap alatt tette meg az utat Genfbe, s ott Ibi, Pali barátnője – s később felesége – fogadott egy jó magyaros vacsorával, melyet az én kis lakásom nagy konyhájában főzött. Ezek a strassbourgi nyarak úgy maradtak meg emlékezetemben, mint diákéletemnek ritka, gondtalan és örömmel teljes pillanatai.

A Szabad Európától kapott ösztöndíjam – 1957 és 1961 között – 320 svájci frankot tett ki. Ha a lakbér nem lett volna oly alacsony, nem tudtam volna megtartani kis lakásomat és függetlenségemet. Megélhetésem biztosítására ösztöndíjamat mégis ki kellett kerekíteni itt-ott végzett kis munkákból származó jövedelemmel; például egy egyetemi intézet könyvelését vállaltam el heti egy délutánon.

Így normálisan meg tudtam élni, annál is inkább, mert az egyetemi menza, ahol ebédeltem, nem volt drága, s mindig lehetett „pommes frites”-ből pótlást kapni (a genfi egyetemi évek óta persze nagyon ritkán eszem ilyen zsírban sült burgonyát). Ezenkívül magyar barátaim, akik dolgoztak, rendszeresen meghívtak vacsorára, s tudtam azt, hogy bármikor szívesen látnak, ha szükségem lenne rá. E barátokkal kapcsolatban meg kell említenem egy irányomban érzett teljes bizalmukból eredő, kimondhatatlanul nemes gesztusukat, amikor úgy látszott, hogy a Szabad Európa Alapítvány anyagi nehézségekkel küzd, s az volt a kérdés, hogy tudom-e folytatni tanulmányaimat. Genfi barátaim ekkor felajánlották, hogy saját zsebükből fogják fizetni a megélhetésemhez szükséges összeget, mert a magyarok közös érdeke, hogy tovább tudjak tanulni. Ez a gesztus, mely örökre bevésozott emlékezetembe, nagyban megerősítette volt hazám iránti erkölcsi elkötelezettségemet.

Persze e barátok véleményét és magatartását képviseltem, mert teljesen azonosultam velük. Mind az 1956-os forradalomban résztvevők közül kerültek ki, s a munkás vagy kispolgári rétegeket képviselték. Első genfi éveink alatt komoly ellentétek voltak egyrészt mi, az 56-os menekültek, másrészt az előző menekülthullámok képviselői között, akik nem értették meg a forradalom szellemét és természetét. Többen köztük királypártiak voltak. Néha minden befolyásomat latba kellett vetnem, nemzeti ünnepeink vagy más hazafias ünnepélyek alkalmával, hogy visszatartsam a mi emigrációnk fiataljait attól, hogy összecsapjanak (még fizikailag is) ezekkel az „öregekkel”, akik egy elmúlt kor ideáljait tükrözték beszédeikben.

Persze mindez nem akadályozott meg bennünket abban, hogy minden évben jelen legyünk az 1848/49-es szabadságharcra való megemlékezésnél az előtt a ház előtt, melyben a menekült Klapka tábornok lakott, miután a császári seregek és a cár kozákjai leverték szabadságharcunkat, s ahol az egyik régi menekült, volt diplomata mondott mindig beszédet, meghíva bennünket, fiatalokat egy pohár sörre az ünnepség után.

A Nemzetközi Tudományok Intézetében találkoztam azzal az emberrel, akihez a legjobban ragaszkodtam új hazámban a Vernet és Grandjean házaspárok mellett, Jacques Freymonddal, az intézet igazgatójával. Tárt karokkal fogadott intézetében bennünket, 56-os magyarokat. Mindaddig segítségünkre volt az életben, amíg valamennyien meg nem találtuk a nekünk megfelelő munkát és egzisztenciát. Freymond professzor volt az, aki elintézte, hogy magyarországi tanulmányi éveimet – beleértve a jogi fakultáson félbeszakadt és teológiai tanulmányaimat is – jóváírja számomra a genfi egyetem, s így lerövidíthettem tanulmányaim idejét az intézetben. Így csak ún. kiegészítő vizsgákat kellett tennem közgazdaságtanból és nemzetközi kapcsolatokból, mielőtt beiratkoztam volna a politikai tudományok doktorátusához vezető programba. Az csak természetes volt, hogy néha eltértek véleményeink, különösképpen akkor, amikor az intézet diákszervezetének elnöke voltam 1958–1959-ben. De a véleménykülönbségek hamar eloszlottak, s megmaradt baráti viszonyunk. Freymond professzor kineveztetett az általa létrehozott Genf-Afrika Intézet főtitkárának. Még több év múltán is, amikor szükségem volt támogatására egy állás megszerzésében, segítségemre sietett kapcsolatai révén. Így kaptam meg az amerikai vállalat, a Business International kutató/szerkesztői kinevezését, ahol óriási szakmai tapasztalatra tettem szert. Ő általa kaptam meg az Institut Henry-Dunant-ban is a kutatói és kiadványokat gondozó osztály vezetését, melynek akkor Pierre Boissier volt az igazgatója.

Mindig kapcsolatban maradtunk Freymond professzorral az évek folyamán, még akkor is, amikor Afrikában és Ázsiában dolgoztam. E távoli földrészekről való európai látogatásaim alkalmával telefonáltam neki, s vagy Genfben találkoztunk, vagy elmentem hozzá a Lausanne feletti hegyekben lévő villájába. New Yorkban láttam utoljára az 1990-es évek elején, ahol adakozókat keresett különféle tervei számára. Freymond professzor azok közé tartozik, akiknek a legtöbbet köszönhetek életemben, s mindig hálatelt szívvel emlékszem rá.

Két másik személlyel szintén szorosabb kapcsolatban voltam az intézetben: Wilhelm Röpke és Paul Guggenheim professzorokkal. Wilhelm Röpke, a közgazdaságtan professzora, a kapitalista és kommunista rendszerek közötti harmadik út prófétája a hitleri Németországból menekült el. A közös menekült sors, s gondolkodásunk hasonlósága kölcsönös megértést teremtett közöttünk. Paul Guggenheim professzorral, a nemzetközileg ismert és értékelt jogással teológiai ismereteim miatt kerültem közelebbi kapcsolatba. Szemináriumában azzal a feladattal bízott meg, hogy derítsem ki, mennyiben voltak teológiai alapjai Grotius és Pufendorf nemzetközi jogi munkásságának. E munka révén értettem meg, hogy milyen nagymértékben gyökerezett a nemzetközi jog a természetjogban, mint ahogy ezt már a nagy spanyol nemzetközi jogászok is felderítették. Különösképpen értékeltem Guggenheim professzor magatartását Bibó István, Nagy Imre forradalmi kormánya államminiszterének ügyében, aki egyedül várta 1956 novemberében, mint a törvényes magyar kormány képviselője, a szovjet csapatokat Parlamentünk csodálatosan szép épületében. A forradalom leverése után Bibót börtönbe záratta a Kádár-kormány. Guggenheim professzor jól ismerte Bibót, aki a második világháború első éveiben ösztöndíjjal a genfi intézetben tanult. Nagyra értékelte magyar tanítványának intellektuális képességeit, s mint hosszú karrierjének egyik legjobb diákjára emlékezett rá. Amikor megtudtam, hogy Bibót bebörtönözték, megkérdeztem, gondolja-e, hogy tudna valamit tenni régi tanítványáért. Néhány napi gondolkodás után eldöntötte, hogy ír Kádár Jánosnak egy levelet Bibó érdekében. Soha nem kapott választ soraira, s nem lehet tudni, hogy közbenjárása hozzájárult-e Bibó István kiszabadulásához. De Guggenheim professzor készsége, hogy haladéktalanul közbenjárjon régi tanítványa érdekében, a legmélyebb benyomást tette rám.

Baumont professzor kérdései a doktori vizsgák alkalmával

Egy diáknak, aki szintén Baumont-nál vizsgázott, a professzor az 1815-ös bécsi kongresszussal kapcsolatban tett fel kérdéseket, ahol megszületett a Szent Szövetség, mely az egész 19. században uralta Európát. Hirtelen a következő kérdést intézte hozzá: „Tudja-e, hogy milyen mély a Duna Bécsnél?” A kérdezett hallatlan lélekjelenlétről téve tanúságot, visszakérdezett: „Melyik híd alatt, professzor úr?” Baumont annyira értékelte a választ, hogy a legjobb jegyet adta a jelöltnek.

Nekem sajnos nem volt olyan szerencsém, hogy egy ilyen frappáns választ találjak Baumont professzor kérdésére. Az újkori politikai és gazdaságtörténetből való doktori vizsgámon a vizsgáztató bizottság Freymond, Röpke és Baumont professzorokból állt, akiknek kérdései „A németországi szocialista mozgalmak a 19. század második felében” témára vonatkoztak. Hirtelen Baumont a következő kérdést intézte hozzám: „Meg tudná-e mondani, hogyan halt meg Ferdinand Lassalle (a kor legismertebb szocialista politikusa)?” Szerencsére meg tudtam felelni: „Párbajban, professzor úr.” De ezután Baumont folytatta: „És hol volt ez a párbaj?” Erre nem tudtam felelni. S ő felelt, feltárva a titkót: „Itt, Genf mellett, a Salève hegyén.” Így sikerült neki engem zavarba hozni annak ellenére, hogy Freymond professzor, aki elnökölt, általában mindent megtett, hogy a jelöltek koncentrálásának megzavarását elkerülje. Így nem kaptam meg a legjobb jegyet, bár témámat alaposan ismertem.

Persze Baumont professzor nem volt egyedüli e szokásával, hogy megzavarja a vizsgázó diákok nyugalma. Jól emlékszem egy másik esetre, mely a budapesti egyetemen játszódott le, ahol egyetemi tanulmányaimat kezdtem, amelyben a professzor a magyar alkotmányjog ismert szakértője volt a 20. század első felében. A két világháború között a jognak ez az ága különösen komplikált volt. Bár a Habsburg-birodalom már rég eltűnt, országunk független volt, de a királyság alkotmányos „fikciója” még mindig megmaradt, s az államfő, Horthy ellentengernagy, a kormányzó címet viselte. Ebben a keretben helyezkedett el az alkotmányjogi professzor kérdése: „Hányszor lövök a könyvemben?” Azt kellett felelni, hogy négyszer, s elsorolni az ide vonatkozó alkalmakat, így például a király koronázásakor stb. stb.

Több vendégprofesszorunk volt, akik minden évben jöttek Párizsból előadni, így Maurice Baumont és Maurice Bourquin, mindketten nagyhírű történészek. Más vendégprofesszorok egy egész szemeszteren át Genfben maradtak előadni, mint például Robert Triffin, a Yale Egyetem professzora, a pénzügyi politika specialistája, vagy Gottfried Haberler a Columbia Egyetemenről, aki a nemzetközi kereskedelem kitűnő szakértője volt. Az egyes professzorokra vonatkozóan sok anekdotát meséltek, mint például Maurice Baumont különöségeiről az egyes kávézókbán, ahol a diákok rendszeresen találkoztak, így a mindenki által ismert Landoltban. Csak kettőt említek itt meg Baumont professzorral vonatkozóan (lásd a keretes írást).

A teológiai fakultáson különösen értékeltem annak a két professzornak az előadásait, akikkel doktorátusi vizsgámra másodrendű tárgyait készítettem elő; Étienne Leenhardt az Újszövetség magyarázatát, míg Jacques Courvoisier az egyháztörténetet adták elő. Az Újszövetség köréből választott témám „A szabadság fogalma az Újtestamentumban”, egyháztörténetből pedig „Néhány 18. századvégi nagy genfi teológus műveinek elemzése és magyarázata” volt. Leenhardt professzor, aki akkoriban a fakultás dékánja volt, még egy kis szobát is rendelkezésemre bocsátott az egyetem épületében, ahol nyugodtan dolgozhattam és olvashattam a könyvtárból kikölcsönzött könyveket. Persze amikor szép, napos idő volt, inkább kimentem az egyetem és a reformátorok emlékműve között lévő parkba, ahol egy padon ülve olvastam, szemben a reformátorok és koruk világi nagyjainak hatalmas szobraival, akik között ott van Bocskai István, Erdély fejedelme is.

Tanulmányaimra és professzoraimra vonatkozó elbeszélésem bezárásaképpen még szeretnék szólni doktormunkáim témáiról, mert ezek már azokban a korai években jelezték intellektuális fejlődésem irányát és életem utolsó szakasza írói munkásságának fontosabb témáit. Az intézetben, ahol Freymond professzor volt doktormunkám vezetője, egy olyan tárgyat választottam, melyen keresztül két érdeklődésemet össze tudtam kapcsolni. Egyrészt a szovjet külpolitikával foglalkoztam, mely természetesen érdekelt, s ugyanakkor a Közel-Kelet legtöbb problémájával is alaposan meg tudtam ismerni. Doktori munkám címe a következő: A huszsovi realizmus – A szovjet külpolitika az arab nacionalizmussal szemben, 1953–1960 (Le réalisme khrouchtchévien – La politique soviétique à l'égard du nationalisme arabe, 1953-1960). A könyvet a neuchâtel nagynevű kiadó, a La Baconnière adta ki, melynek igazgatója beavatott a hasonló könyvek kiadásával kapcsolatos problémák megoldásának titkaiba. Büszke vagyok arra, hogy két orosz történész legújabbán, New Yorkban kiadott s a huszsovi korszakkal foglalkozó tanulmánya igazolja mindazokat a következtetéseket, amelyeket ötven évvel ezelőtt a huszsovi külpolitikából levontam.

Teológiai doktori disszertációm: A reformáció és az iszlám – A zürichi reformátorok magatartása az iszlámmal szemben, 1510–1550 (La Réforme et l'Islam – L'attitude des réformateurs zurichois envers l'Islam, 1510-1550) a Korán latin szövegének 1543. évi, bázeli, első kiadásának körülményeit írja le egy széles történelmi és intellektuális körkép keretében. Ezt a munkát Norman Daniel skót történész kimagasló munkája folytatásának szántam, aki a középkori kereszténység és az iszlám világának kapcsolatait írja le. Könyvem konklúziói az európai kultúra más kultúrák és vallásokkal szembeni „nyitását” húzza alá; egy toleráns magatartás megszületését ezekkel szemben, melyet, teológiai szempontból, az általános kegyelem tanára alapoztak. A lausanne-i kiadó, a L'Age d'Homme fogadta el kiadásra ezt az írásomat. Hogy akkori munkám az ún. avantgárdhoz tartozott, jelzi az, hogy kétszer újra kiadták az Egyesült Államokban, 1998-ban (International Scholars' Publications) és 2002-ben (University Press of America), az eredeti francia szöveggel, amelyhez egy angol nyelvű bevezetőt és egy 25 oldalas, szintén angol nyelvű összefoglalót írtam, kiegészítve bibliográfiámat az azóta megjelent, a tárggyal kapcsolatos könyvek jegyzékével.

Az első genfi évek alatt részt vettem egyrészt svájci magyar honfitársaim egyesületeinek tevékenységében, másrészt dolgoztam a politikai tudományokkal foglalkozó diákok helyi és nemzetközi szervezeteiben. Néhány barátommal megalapítottuk a Genfi Magyar Egyesületet, melynek elnöke voltam néhány évig. Ugyanakkor a Svájci Magyar Egyesületek Szövetségének főtisztviselői tisztét is betöltöttem egy esztendőig. Ebből az időből főleg az maradt meg emlékeimben, amikor Kéthly Annával, a Nagy Imre-kormány szociáldemokrata államminiszterével, Király Bélával, az 1956-os forradalmi erők parancsnokával és Padányi Gulyás Bélával, Genfben élő volt kisgazdapárti képviselővel együtt megszerveztünk egy a Kádár-kormány elleni sikeres akciót, mellyel elértük, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal különféle szervei nem fogadták el a forradalomban résztvevők véreskező hóhérai képviselőinek megbízólevelét.

Király Béla tábornokkal egy másik akcióban is együttműködtünk. A fiatal kommunisták világszervezete ugyanis 1957-ben szervezte meg először egy nyugat-európai országban, Ausztriában, hatalmas fesztiválját. Ez alkalommal a svájci fiatalok szövetségének szervezetei, a balközéptől a liberális jobbközépig, arra készültek, hogy megpróbálják minden lehető eszközzel megzavarni ennek a világfesztiválnak a menetét. Ebből a célból a svájci fiatalok egy fiktív, de valóságát hivatalos dokumentumokkal bizonyító nemzetközi információs ügynökséget állítottak fel, és felkérték néhányunkat Genfből, hogy vegyünk részt ebben az akcióban, mint a svájci újságíró-küldöttség tagjai. Többedmagammal utaztunk tehát Bécsbe, s Király Béla hozzájárult a magyar részvétel költségeihez (lásd a keretes szöveget bécsi tevékenységünkéről).

Ezután a számukra kimondottan rossz eredményekkel járó próbálkozás után a kommunista tábor nem kísérelte meg még egyszer egy ilyen fesztivál nyugat-európai megrendezését, kivéve Helsinkit, amely akkor még különleges kapcsolatban állt a Szovjetunióval.

Egy rövid ideig együttműködtem a brüsszeli Nagy Imre Intézettel is. Az intézet irányvonala szociáldemokrata volt; Kéthly Anna, a szociáldemokrata párt száműzetésben élő vezetője alapította Heltai Györggyel, aki Nagy Imre köréhez tartozott. 1961-ben részt vettem az intézet által a kelet-európai politikai helyzetről szervezett tanulmányi napokon, s előadást tartottam a 19.

századi közép-kelet-európai konföderációs tervekről. Az intézet több könyvismertetésemet is publikálta folyóiratában. Később megszakadtak kapcsolataink, mert hamarosan rájöttem, hogy Heltai és köre teljesen más politikai irányt képvisel, mint én.

A Nemzetközi Tudományok Intézete diákjai egyesületének elnökévé 1958-ban választottak meg. Az általam irányított vezetőség több olyan kollégából állt, akik később szép karriert futottak be: az Iránból való Manochar Gandji, a Teheráni Egyetem későbbi rektora és a Shah nevelésügyi minisztere; Marcel Boisard, az Egyesült Nemzetek Kutatási és Nevelésügyi Intézetének (UNITAR) igazgatója, aki később az ENSZ helyettes főtitkári rangját kapta meg, vagy Marco Schneider, a svájci rádió és televízió egyik jól ismert munkatársa. Sok összejevetelt és mulatságot tartottunk, kirándulásokat szerveztünk a havas Alpokba, táncestélyeket, az intézet évi nagy bálját Genf egyik legelőkelőbb hoteljében, a Richmondban stb., melyekre sokszor meghívtuk professzorainkat. Jacques Freymond és Gilbert Étienne, a fejlődő államok gazdasági problémáinak tanára többször jöttek kirándulásainkra és évi báljainkra. Egy alkalommal Rosemary Saudan, az egyesület titkára – ma Georges Abi-Saab, az intézet nyugalomba vonult nemzetközi jogi professzorának felesége – meghívott mindnyájunkat szüleinek alpesi villájába. Ez egy nagysikerű kirándulás volt a csodálatos szép, behavazott hegyekbe, s este meg voltunk híva hozzájuk egy zenés estélyre és egy tipikus svájci vacsorára, fondüvel. Ezekben az években lettünk jó barátok Kofi Annannal, az ENSZ későbbi főtitkárával. Sok estét töltöttünk együtt vele és egy ghánai diplomatával, Nana Wooddal, s Kofi többször meghívott bennünket az általa afrikai módra készített, igen fűszerezett különféle halételekre. New Yorkba érkezésünk után, 1980-tól kezdve többször találkoztunk, de baráti viszonyunk már nem volt olyan, mint régen, különösképpen amióta főtitkár lett. Útjaink elváltak; jobb is ez így, mert a véleményem szerint régi barátom elősegítette világunk „fejlődését” egy egyre veszélyesebb krízis irányába.

Az intézet diákegyesületének elnökeként részt vettem a genfi egyetem 400 éves fennállásának (1559–1959) ünnepségeit szervező bizottságban több professzorral és más diákszervezetek képviselőivel együtt, melynek Eric Martin rektor volt az elnöke. A centenáriumi napokon ünnepi beszédet mondtam a diákság nevében.

Mint a svájci diákok egyik képviselőjét a Politikai Tudományokkal Foglalkozó Diákok Nemzetközi Szövetségének (FIESP) megalakuló berlini kongresszusán, megválasztottak ez új nemzetközi szervezet első főtitkárának. A szervezet első két éve alatt legnagyobb problémánk a pénzhiány volt. Ezért megpróbáltam támogatást kapni a svájci központi hatóságtól – Hans-Peter Tschudi, a nevelésügyért felelős szövetségi miniszter is fogadott –, de nem volt sikerünk, mert a kormány nem akart precedenst teremteni, mellyel érvelve ki tudja hány szervezet kérhetett volna anyagi támogatást. Kötő kapcsolataim voltak a genfi kantonális nevelésügyi miniszterrel, Alfred Borellal, de ő sem tudott segíteni hasonló okok miatt. Mindezek ellenére a szövetségi és kantonális hatóságok 4000 frankkal támogatták a FIESP második kongresszusának szervezését 1961-ben, Genf kanton egy teljesen bebútorozott helyiséget biztosított számunkra, melyben a titkárság működött. Egy másik alapvető feladat volt, hogy egy működőképes, állandó központtal rendelkező szervezetet formáljunk ebből a nemzetközi diákszövetségből alapító, intézményes tagjaira támaszkodva, s új tagokat verbuválva. E nehézségeket a következőképpen foglaltam össze a berlini (1959. november 3–6.) és a genfi (1961. április 21–24.) kongresszusok közötti időszakot átfogó főtitkári jelentésemben:

„Világosan kell látnunk, hogy nekünk, a politikai tudományokkal foglalkozó diákoknak nagyon nehéz olyan szervezeteket és intézményeket találni, melyek érdeklődnek irántunk és problémáink, például képzésünk egyre tökéletesebbé tétele iránt, mert a mi tudományunk fiatal, kevésbé ismert és értékelt, s az emberek nem mindig látják ennek a tudománynak a hasznosságát. Az adakozók azonnali hasznót keresnek, egy olyan beruházást, amely rövid időn belül meghozza gyümölcsét, s nem látják a hasznát egy olyan nemzetközi elit kiképzésének, amely jóval később lesz hivatott a közélet problémáinak megoldására.” (Saját fordításom a francia eredetiből)

E nemzetközi szervezet vezetésével töltött éveim újabb értékes tapasztalatokat hoztak magukkal, s menekült voltomnak néha kellemetlen oldalait is megismertem. Mint a FIESP képviselője 1961-ben részt vettem a Gazdasági és Kereskedelmi Tudományokkal Foglalkozó Diákok Nemzetközi Szervezetének (AIESEC) barcelonai kongresszusán. Kihasználva ottlétem alkalmát, a kongresszus vége után meg akartam egy kicsit ismerkedni Spanyolországgal, s Madridba mentem, ahol több magyar barátom is lakott. Ekkor volt egy menekült voltomnak köszönhető kalandom (lásd a keretes szöveget).

Egy menekült balszerencséje

Amikor vissza akartam utazni vonaton Svájcba – a FIESP-nek persze nem volt elég pénze repülőgépre s retúr vonatjegyet vettem –, a madridi állomáson közölték velem, hogy a francia határ le van zárva minden kelet-európai menekült számára Nyikita Hruscsov franciaországi látogatása miatt. Később megtudtam azt is, hogy sok magyar menekültet, akik Párizsban vagy a nagyobb városokban éltek, kitelepítettek Korzikába a látogatás idejére. Végül is telefonáltam Padányi-Gulyás Bélának Genfben. Béla, a New York-i Magyar Nemzeti Bizottmány tagja, egy nálam jóval idősebb barátom, a Swissairnél dolgozott. Arra kértem, hogy küldjön nekem egy repülőjegyet a Swissair madridi irodájába, hogy haza tudjak menni. Béla ezt meg is

tette. De persze a repülőjegy igen drága volt, különösképpen egy ösztöndíjasnak, így hónapokba telt, amíg vissza tudtam fizetni Bélának a nekem kölcsön adott összeget.

Madridban találkoztam a magyar királyság (amely már több mint fél évszázada nem létezett) nagykövetével, aki a spanyol és portugál kormányok mellé volt akkreditálva, s akinek fizetését a spanyol kormány biztosította. Felajánlotta, hogy ad nekem egy magyar királyi útlevelet. Ezt annál inkább udvariasan utasítottam vissza, mert a nagykövet egy nagyon kedves öregúr volt.

Ebben a fejezetben kell azt is elmondanom, hogy az 1956-ban megszervezett Keresztyén Ifjúsági Szövetséget (KISZ), melynek társelnöke voltam, az Európai Fiatal Kereszténydemokraták Uniója, valamint az ennek részét képező kelet- és közép-európai fiatal kereszténydemokraták szervezete is elismerte. Ennek a döntésnek a következtében a KISZ Németországba menekült főtákarát, O'sváth Györgyöt és engem meghívtak az utóbbi szervezet igazgató bizottságának ülésére Londonba már 1958. februárjában. Ez volt az első alkalom életemben, amikor repülőgépre szálltam. Ezen és a következő üléseken, melyeken többször elnököltem, a bizottság több tagjával barátságot kötöttem, különösképpen az európai szervezetet képviselő olaszokkal. Azóta voltam barátságban például Angelo Bernassolával – később szenátor, utána az Alcide de Gasperi Alapítvány elnöke – 2003-ban bekövetkezett haláláig, vagy Franco Nobilival, aki később az IRI olasz mamutvállalat elnök-vezérigazgatója, majd a kereszténydemokrata alapítványok szövetségének alelnöke lett.

Elmondok még itt egy mulatságos részletet genfi életemből, mely szintén avval függött össze, hogy menekült voltam. Szert tettem bizonyos népszerűsége a Genfben lévő diplomaták között, akik valahogy megtudták, hogy Budapesten részt vettem a forradalomban. Ez a népszerűség persze kicsit meglepett, de elfogadtam az ebédre vagy vacsorára való meghívásokat, hiszen fiatal voltam és mindig éhes. Hamarosan megértettem, hogy minek köszönhetem a meghívásokat és a népszerűséget. Az asztal melletti, kezdeti udvarias és érdektelen beszélgetés után ezek a kedves urak mindig előszedtek egy kis jegyzetfüzetecskét a zsebükből, s elkezdtek kérdezni az átélt eseményekről, közben természetesen sietséggel írva térdükön, az abrosz alatt, feljegyzéseiket arról, amit mondtam. Ettől a pillanattól kezdve tudtam, hogy mindig a másod- vagy harmadrendű diplomaták azok követségeik személyzete közül, akik országuk titkosszolgálatának helyi emberei.

Genfi magyar barátaim közül nagyon jóban voltam Cseh Zsigmonddal, aki a gazdasági és kereskedelmi tudományok fakultásán tanult, s majdnem egész későbbi élete során az Egyesült Nemzeteknek ugyanannak a szervezeténél – a Világkereskedelmi Központnál – dolgozott, mint én. Zsigának volt egy autója, s ezek alatt a boldog diákévek alatt nagyon sokszor kirándultunk vagy mentünk barátokat meglátogatni Svájc más részein. Nem tudnám elmesélni itt mindezeket a kalandokat, csak azt említem meg, hogy többször mentünk együtt Bazel környékére, ahol Bárczay Gyula barátai rendeztek táncesteket és bálakat, és 1958-ban együtt látogattuk meg Zsindely Bandi barátomat, akit egy zürichi klinikán kezeltek, s akinek az ágya mellett találkoztunk Moya Burtonnel, aki az Egyházak Világtanácsánál dolgozott. Moya velünk jött vissza Genfbe Zsiga kocsiján. Az életben mindig meglepetésszerűen adódnak események, melyekre senki sem gondol; így történt, hogy ettől a naptól kezdve Zsiga és Moya egy párt alkottak. Moya, aki nagyon szép kort ért meg, 2007 januárjában adta vissza lelkét Teremtőjének, Zsiga barátommal való 49 éves együttélés után.

Genfi éveim alatt sok barátra tettem szert, magyarokra és svájciakra egyaránt. Egyesek már eltávoztak egy jobb világba, másokkal viszont a bennünket összekapcsoló kötődések elhalványultak, hiszen én magam is sokat változtam, tekintve, hogy munkám elvezetett a világ négy sarkába. Többekkel elvesztettük egymás nyomát a hosszú évek során. Egyes barátokkal, akikhez diákéveim óta kötöttek baráti szálak, megmaradt a jó viszony. Az élet folyamán mindnyájan változunk, s azok a befolyások, amelyeknek mindegyikünk ki van téve, átformálják egyéniségünket, világlátásunkat. Így rendkívül nehéz újratemeteni baráti viszonyokat, ha a közös múltban tapasztalt környezettől teljesen eltérő világokban élünk.

Menekültéveim elején többször voltam szerelmes, annak ellenére, hogy az érzelmi kapcsolatokban mindig kissé visszahúzódó voltam. Itt csak két ilyen esetről szólok, melyek szintén jelzik a menekülsors bizonytalanságát. Amikor a Nemzetközi Tudományok Intézetében voltam diák, egy fiatal amerikai lányhoz, aki a Smith College-ban tanult, kötöttek szerelmi szálak. Szokásos, sőt divatos dolognak számított e jóhírű amerikai intézmény diáklányai között, hogy egy évet Genfben töltsenek, s ne csak az egyetem egyes karainak óráit látogassák, hanem járjanak intézetem előadásaira is. A „Smith girl” való szerelmes kapcsolatunk egész genfi tartózkodása alatt tartott, de hazatérése az amerikai New England államba mindennek hirtelen véget vetett. Egy másik alkalommal egy magyar származású lányba lettem szerelmes, akinek szülei Venezuelában éltek. Amikor a szülők hallottak viszonyunkról, beavatkozásuk hihetetlen gyors volt, a leányzó pár héten belül vissza kellett térnie a szülői házba. Mindkét esetben a családokat iszonyattal töltötte el nemcsak az, hogy lányuk egy menekülthöz kötne sorsát – pénz és autó nélkül, bizonytalan jövővel –, hanem az is, hogy választottjuk egy protestáns teológus és lelkész (az, hogy a politikai tudományokból is készültem egy doktorátus megszerzésére, teljesen feledésbe merült). A „Smith girl” esetében a szülők nyugtalansága annyiban érthető volt, hogy ír katolikusok voltak. Az én protestáns voltam

nyilvánvalóan teljesen elfogadhatatlan volt számukra. De a magyar származású lány szülei részéről protestáns hitemre vonatkozó ellenvetések hamis érvek voltak. Megrémülésük igazi oka az volt, hogy mint menekült a már nyugati életnívón, jó polgári viszonyok között élő szülők szemében nem voltam más, mint egy semmirekellő földönfutó.

1961-ben elvettem feleségül a Svédországból származó Barbarát; Zsindely Bandi esketett bennünket össze a nagy genfi katedrálisban. Második feleségemtől, akivel nagyon különböző életfelfogásunk volt, öt év múlva elváltunk.

Reflexió: Menekültnek lenni – Élet két világ között

Mielőtt megmagyaráznám, hogy mit értek az „egy élet két világ között” kifejezés alatt, először a „világ” fogalmát, annak szerintem való értelmét kell kifejtennem. Minden ember egy olyan, a többiekétől teljesen különböző világban gyökerezik, mely nemcsak a saját teremtménye, hanem magában foglalja környezetét is. Ezt a környezetet egyrészt életének természetes körülményei alkotják, azok a személyek, akikhez ragaszkodik, tehát családja, barátai és más egyének, akik körülveszik, másrészt, az az emberi közösség, amelyhez nemcsak fizikailag tartozik, hanem amelyhez kultúrája és a hagyományok megszámlálhatatlan szála köt. Az én világom a magyar földben gyökerezik, s egy igen erős nemzeti hovatartozás érzése, valamint megingathatatlan kálvinista hitem a fő jellemzői. Azok számára, akik ismerik Magyarország történetét, az, hogy ez a két alapvető hovatartozásom – a nemzethez és a református hithez – kibogozhatatlanul összefüggenek, nem meglepő. A kálvinizmust mindig „magyar vallásnak” nevezték. Az én esetemben e két tényezőnek, a hitnek és a nemzeti érzésnek ez az összefonódása már családom történetében is megjelenik. Ez az oka annak, hogy soha nem tudnám elfogadni, hogy az egyén identitásának egyetlen forrásként saját énjét, saját személyiségét tekintsem. Ez nem más, mint a modernitás egyik illúziója, csalafintasága. Számomra egy személy világa az a világ, amelyben született és felnövekedett, de a személy ugyanakkor formálja, alakítja ezt a világot egy egymásra történő, állandó kölcsönhatásban. Ebben a perspektívában az egyén egyénisége nemcsak nem veszti el fontosságát, hanem világának teljes összetettségében, teljes gazdagságában nyilatkozik meg.

A menekültek nem az egyetlenek, akik megtapasztalják a két világban élés sok nehézségét. Egy másik példa erre azoknak az intellektüeleknek és értelmiségieknek az esete, akik egy olyan társadalomból származnak, amely nem a nyugati civilizációhoz tartozik. Ezeket az intellektüeleket és értelmiségieket mind nyugati típusú középiskolákban vagy akadémiai intézményekben nevelték, de ugyanakkor az előző nemzedékektől örökölték népük szimbólumait, rítusait, meggyőződéseit, hagyományait és életmódját, s ezért ők is két világ között élnek. Továbbra is országuk társadalmi és kulturális közegében élnek, melytől egyidejűleg elválasztja őket neveltetésük. Másfajta gondolkodásmódot, másfajta racionalitást, a mindennapi élet problémáihoz való másfajta megközelítést tettek magukévá, mint amelyeket honfitársaik, akik között élnek és dolgoznak, magukénak vallanak. Ez elválasztja őket népujtól, s ezért nem tudják ennek egy jobb jövőre vonatkozó elvárásait megérteni és kifejezni.

Az olvasó talán most már jobban megérti, hogy mit értek az alatt, amikor azt mondom, hogy egy menekült két világ között él. Egy menekült nem hagyja el országát saját akaratából, egy jobb és könnyebb élet keresésének céljából. Neki el kellett hagynia hazáját politikai, vallásos, etnikai vagy bármi más okból való üldöztetése miatt. Száműzetésbe menve a menekült elhagyja világát, s a befogadó országba való letelepülése eredményeként egy új világba lép be. Persze azt nem mondom, hogy a menekült élete végig két világ között él. Ez lehetetlen lenne.

Az emberi lény alkata formálható és alkalmazkodásra képes; ez egyébként az emberi faj egyik alapvető jellegzetessége. Az ember mindig alkalmazkodik, szinte belesimul környezetébe, ha nem is tökéletesen. Nem lenne igazságos azzal a néppel és kulturális közösséggel szemben, amely a menekültet nagylelkűen befogadja, hogy e lény mindig egy idegen test maradjon ezekben, de az kétségtelen, hogy egy emberi lény besimulása új világába egy nagyon hosszú folyamat eredménye. Új életének kezdetétől fogva abban az országban, mely befogadta, a menekült szenved a két világ közötti különbség miatt; szenved attól, hogy egy olyan világban kell élnie, amely nem az övé, amely teljesen más, mint amelyhez hozzászokott. Egyszerre élni e két világban komoly lelki gyötrelmekkel jár. Egy ilyen, majdnem azt mondhatnánk szkizofrénikus egzisztencia különösképpen veszélyes egy olyan személy számára, akinek gyökerei nem voltak elég erősek abban a világban, ahonnan jött, mert ebben az esetben új környezete teljesen kiiktathatja emlékezetéből ezt a világot, s eltüntetheti lelkéből e már távoli világ emlékének minden foszlányát. Egy ilyen emberi lény egy identitás nélküli személlyé válhat, mert semmi nem maradt meg bensőjében régi világába való begyökerezettségéből. *Úgy érzem, hogy emberi egzisztenciánk megmásíthatatlan törvénye: nem lehet megérteni mások kultúráját, hitüket, szokásaikat, hagyományait és életmódjukat, ha nem vagyunk mélyen begyökerezve saját kultúránkba.* Eppen ezért nem lehet egy más nép történelmi és kulturális identitását átvenni, ha nincs egy erős, saját identitásunk, amellyel az új identitás összeolvadhatna, s amelybe az új vonásokat és jellegzetességeket be lehetne integrálni.

A svájci magyar menekültek közösségének voltam tagja abban a pillanatban, amikor megkérhettük az állampolgárságot, s így közelebről láttam sokak habozását, beadják-e kérésüket, mert nem akarták magyar identitásukat, magyarságukat feladni.

Sokak szemében úgy látszott, hogy svájci állampolgárrá válni a szeretett magyar haza elárulása lenne. Nekem nem voltak hasonló nehézségeim. Meg vagyok győződve arról, hogy a svájciak maguk nem akartak olyan új polgárokat maguk közé fogadni, akik könnyen lemondanának identitásukról, mert hasonló emberek más alkalommal éppolyan könnyen feladnák svájci identitásukat, ha egy „hasznosabbra” tehetnek szert. Úgy érzem, igazam volt. Kettős identitásom voltát, vagyis egy új identitásnak a régi identitásba való integrálását minden svájci barátom és ismerősöm elfogadta és értékeli.

Évtizedek múltán ez a kettős identitás teljesen eggyé válhat, a régebbi és az új identitás ötvözetévé. Ez persze nagyban függ egyes körülményektől, mint az egyén kora, neveltetése, családi környezete és légköre, az egyén magatartása eredeti világával szemben, valamint a személyes, valószínűleg genetikailag megalapozott adottságoktól az alkalmazkodásra és integrálódásra. Nekünk magyar menekülteknek a svájciak közé való integrálódását kimondhatatlanul megkönnyítette, hogy mind mi magyarok, mind a svájciak: európaiak vagyunk. Mi magyarok, épp annyira, mint a svájciak, gyermekkorunktól kezdve tanulunk az európai történelem nagy eseményeiről, mert Magyarország éppúgy Európa része, mint Svájc. Ugyanazokért az eszmékért lelkesedünk, mint a svájciak, a franciák, a németek vagy az olaszok. A szellem és a művészetek ugyanazon forrásaiból merítjük lelki megújulásunkat, mint a többi európaiak, az angolok Shakespeare-jétől, az olaszok Dantéjáig, a reneszánsz korából és a felvilágosodásból; Raffaello és Michelangelo, Beethoven és Mozart, Verlaine és Baudelaire művei minket is éppúgy elbűvölnek, mint öreg kontinensünk sok más emberét, akik vonzódnak az irodalomhoz és a képzőművészetekhez. És, ami a legfontosabb, mi is abban a keresztyén hitben nevelkedtünk fel, mint a svájciak s mindazok, akik az európai civilizációhoz tartoznak.

Az, hogy a magyarok is az európai civilizációhoz tartoznak, a legnagyobb jelentőséggel bír. Az integráció csak akkor lehetséges, ha a menekültek vagy emigránsok egy és ugyanazon civilizációhoz tartoznak. Egy olyan identitás magunkévá tétele, mely más szellemi és intellektuális forrásokból táplálkozik, mint saját civilizációnk, csak nagy ritkán fordul elő, csak kivételes körülmények között és kivételes személyiségek esetében. Ha valaki a muzulmán világban nőtt fel, ha valaki a kínai vagy indiai kultúrák gyermeke, ha valaki az afrikai kontinens hallatlanul komplikált társadalmi világából származik, annak a nyugati egzisztenciális körülményekbe való integrálása szinte lehetetlen. A dél-amerikai kontinensről jövőeknek az esete persze ettől különbözik, hiszen az ottani hatalmas kultúrákat az európai hódítók szinte teljesen elpusztították a gyarmatosítás korában, s ezért a dél-amerikaiak tulajdonképpen identitás nélküliek.

Az utolsó családi kép 1956 novemberéből, hazámból való menekülésem előtt

Genfi kis lakásomban 1958-ban

Jacques Freymond professzorral,
a Nemzetközi Tanulmányok Intézetének igazgatójával

BOOK REVIEW

In this selection one encounters the following reviews:

- ✚ *Cahiers of Hungarology*: The World Federation of Hungarians launched in 2010 a monograph series on Hungarology, targeting in the first instance the students. The series, to be published monthly, will be accomplished in four years and will cover all relevant topics related to the history and identity of Hungarians.
- ✚ *Bolter*: The Alliance of Hungarians launched in 2010 a weekly periodical entitled '*Bolter*', both on paper and electronically.
- ✚ István Erdélyi: *István Fodor: Prehistory and Land Conquest*. Dr. Erdélyi provides an in-depth review and analysis of the first volume of a new Hungarian history series launched in 2009.
- ✚ Ágnes Frigyesy: *Banned Families — Part 3*. Ms. Frigyesy continues her in-depth review of the book *Banned Families* by Zsuzsa Hantó. An English summary was published in the October-December 2009 issue of our journal, pp. 154-155.
- ✚ Viktor Segesváry: *Between Continents and Cultures*. Dr. Segesváry, a key author of Mikes International, published last year a detailed autobiographical volume in Hungarian. In this volume we provide our readers a fragment of the book.

~ ~ ~ ~ ~

KLASSZIKUS ÍRÁSOK EURÁZSIÁRÓL

Botka Tivadar :

A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről¹

Ez előtt öt évvel a „*Budapesti Szemlében*” közzétettem volt „*Jogtörténeti tanulmányimat a magyar vármegyék szervezetéről.*” Akkor ezen hazai intézményünk első alakulásáról és epochális őskori változásairól csak igen röviden szóltam; mert főczélja. azon értekezésnek az volt, hogy a vármegyéknek a XVI. század és 48. közti autonom szervezetét tüzetesebben ismertesse.

Azóta az 1848. előtti autonom vármegyét törvényhozóink gondos belátása eltemeté, és alkotott új szervezetű megyét, szabadjon születése évén nevezni, az 1870-ki, habár az a létezők korszaka szerint, sorban még csak ötödik.

Ezen törvény országgyűlési tárgyalásakor kitűnt, hogy a tisztes régi intézmény epochális alakulásait hazánkfiak vagy éppen nem, vagy csak keveset tanulmányozták. Óhajtandó pedig, hogy az új rendszer életbeléptével azokat alaposan ismerjék, mert az előfogja segíteni, a mi minden jó honpolgárnak szent kötelessége, lelket adni az újnjon szervezésnek és annak czélszerű kifejeletére közremunkálni; más részben pedig ezen tanulmányok a múlt és jelen közti párhuzamokhoz alkalmas anyagot szolgáltatnak azoknak, a kik tudják, hogy hosszú élet úgy physical mint szellemi világban csak ép szervezetű alapon fejlődhetik ki.

A tárgy valóságának megfelelő beosztás egyik föltétele minden közhasználatra célzó tanulmánynak. Olyannak tartom máig azt, melyet az említett Budapesti Szemlében föállítottam, négy korszakra osztva a vármegyei szervezetek epochális alakulásait, tudniillik a hadi vagy honvédelmi, a democrati, az aristocrati és az autonom jellemek szerint. Ezzel egyúttal azon czáfolhatlan igazságnak adok kifejezést, hogy az állami intézmények, bármily czélszerűek a maguk idejében, nem örök tartamra alkotvák, és hogy hazánk gondos törvényhozói a 70-es évben a törvényhatóság rendezési törvény által sem Árpád, sem Szent István intézményeit nem forgatták föl, hanem már *ötödik sorban* állanak azon ősök mögött, kik a megyei szervezet epochális változásait végrehajtották.

Ezen értekezésem a két első epochális megyei alakulásnak van szánva, és új eszmék, történelmi új adatok s az öt év előttihez képest új összeállítás szüleménye.

I.

Első korszak.

Mielőtt az első korszakbeli vármegyei szervezet előadását megkezdéném, már itt meg kell említenem, hogy ezen intézmény alkotásakor és a magyar királyság első századaiban *megye* és *vármegye* nem volt egyjelentésű, hanem két fogalom, habár a vármegye, vagy inkább a *várispánság* — a német *Geschpanschaft* — benne volt a megyében. Ez Kálmán király uralkodásáig több mint valószínű, majdnem bizonyos. Később az elsőkori megye fogalmát a vármegye szó képviselte. Magam sem mellőzhetem ily értelemben a közhasználatúvá vált nevet, habár a két fogalmat és intézményt a maga helyén el fogom különböztetni. Szükséges volt ezt előre bocsátanom, hogy magammal ellenkezésbe lenni ne tartassam. Most már a kitűzött tárgyra.

A magyar vármegye legislegelső hadi szervezését egy más európai fogalmon kívül álló alakulás előzte meg. Maguk hozták azt ide beköltöző őseink. Sajátságos önkormányzat volt az, és a *szállási, megszállási, — Descensus — nemzetségi, — Generatio, Genus de Genere* — rendszeren alapult. Így nevezhető az, a történelmi kútfőkben elszórt nyomok után a honfoglaló hét hadba vagy népcsoportba beosztott száznolcz eredeti és hozzájuk szövetkezett nemzetség szerint, melyek a biztosított győzelem után e hont állandóan megszállották.

¹ Eredetileg megjelent a SZÁZADOK című folyóirat 1870. évi október havi számában. A SZÁZADOK a Magyar Történelmi Társulat közlönye. — Mikes International Szerk.

Hasonmásai lehetnek azok az eredeti *székely hadaknak* vagy nemzetségeknek és a *kúnszállásoknak*, melyekről hosszabb életüknél fogva útbaigazító, habár csak töredékes adatok származtak át korunkra, de annyiban érdekesek és méltók itt a megemlézésre, hogy a hasonlat mérvével a magyar szállásokról és nemzetségi intézményről is némi fogalmat képezhetünk magunknak. Mintegy a következőket jegyzette föl a történelem a székely és kun szállások és nemzetségek intézményeiről: hogy az általuk elfoglalt és benépesített földet nem fejedelmi vagy királyi adományozás által egyesek, hanem egész nemzetségi vagy törzsi csoportok vettek örökös birtokukba; hogy a nyert földet a nemzetségek és azok ágai jogos arányban maguk közt megosztották, következőleg, hogy a földtulajdon és annak öröklési joga az egész nemzetségé, illetőleg ágé maradt, és a nemzetség vagy ág soros tagjai csak a birtoklási élvezetben részesültek; hogy továbbá, — mert ez is bizonyos a történeti kútfők szerint, — a hadi fegyelmet és polgári közigazgatást a nemek és ágak bizonyos, maguk közt föllállított rendszerint saját soros bíráik és előljáróik által gyakorolták; hogy végre a honvédelmi köteleességet különbség és kivétel nélkül minden fegyverfogható a nemzetség és ág, illetménye arányában teljesítette. Ily önkormányzati intézménnyel bírtak a székelyek Verböczy idejéig, ennek hiteles tanúsága szerint; és hasonló önkormányzati intézmény hagyatott meg a XIII. században köztünk letelepedett kúnoknak is, míg azt a változott viszonyoknál fogva meg tudták és meg lehetett tartaniok.² Meg kell már e helyen jegyeznem azon fontos jelenetet, hogy a magyarországi várrendszer és vármegyei önkormányzat a székely és kun nemzetségek önkormányzatát nem tudta helyéből kimozdítani, a mi arra mutat, hogy az szívós életrevalósággal bírhatott. És mivel a magyar ősök által keletről hozott nemzetségi és szállási intézményben is, a hasonlat okánál fogva, és a honfoglalási eredmény után ítélve, szintén annyi fölös szívósságot és életrevalóságot kell föltennünk, mint a két társnemzet azonnemű intézményeiben: nem könnyű feladat lehetett a magyar ősöket attól elbúcsúztatni és más, új, előttük ismeretlen önkormányzati intézmény elfogadására bírni.

Mikor, ki, vagy kik által és mi módon történt az átmenet a nemzetségi és szállási intézményről a vármegyei szervezetre? e kérdésre, biztos kútfők hiányában, tisztán, határozottan felelni eddig nem sikerült. A kik Árpádot tartják a vármegyék és várintézmény első szervezőjének, nagy nehézségekre akadnak szemben a nemzet akkori tényleges viszonyaival, s ha amazokat megoldani nem tudják, véleményük gyöngye alapon fog állani. Azon hét had, vagyis nemzetségi csoport, melyek e hazát elfoglalták, a történeti kútfők tanúsága szerint, foederációba lépett egymással, és Árpád ezen heptarchiában csak *primus inter pares* volt. A miket a névtelen királyi jegyző Árpád ajándékairól és az ezen alapon alkotott várintézmény és vármegye szervezetről mond: mire már nagytudományú és hazafias lelkületű Horvát Istvánunk a gyökeres régi nemzetségekről írt munkájában, bátrán állítja, a hét fejedelem szövetségi kötésével, s a nemzetségi és szállási jog természetével össze nem fér.³ A nemzet emlékezetében, századok hosszú során át elő hagyomány is ellene nyilatkozott annak. II. András korában a nyírségi nemesség még jól tudta a honfoglalásból származott birtokjog eredetét, és arra mint jogtulajdona, törvényes kútforrására hivatkozott.⁴ Kézai és a Bécsi képes krónika is ezen néphagyománynak kölcsönöztek szavakat, midőn az elfoglalt ország földét

² A székely nemzetségek ősi intézményéről olvashatók: Kovachich G. M. *Scriptores Rer. Hung. Minores*. Tom. I. p. 359. Dani. *Cornides Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii* p. 351. Székely Mihály a Nemes Székely Nemzet Constitutiója és Privilegiumai, Pest, 1818. Kállay Ferencz *Hist. Értekezés a Nemes Székely Nemzetről*. Nagy-Enyed, 1829. Erdélyi Történelmi Adatok. III köt. 249. Verböczynél a Hármos Törvény III. R. 4. cz.

A kúnok nemzetségi és szállási intézményét ismertették: Horvát Péter *Commentatio de Initiis et Majoribus Jazygum et Cumanorum*. A. 1801. Ugyanaz magyarul is 1821. Az 1279-ki, a kúnok által úgynevezett, diploma baptismatis, található Praynál *Dissert. in Ann. Vet. Katonánál Hist. Crit.* Tom. VI. Kovachichnél *Suppl. ad Vest. Comit. Tom. I. Fejérenél Cod. Dipl. Tom. V. vol. 2. 507-512.* Lásd Gyárfás István legújabb munkáját is. — A magyar nemzetségek és szállásokról első e hazában Horvát István értekezett érdekes kis munkájában: *Magyarország Gyökeres Régi Nemzetségeiről*. Pest, 1820., mely azonban a nagy szorgalmú összehordás mellett, a kezdet bélyegét és fogyatkozásait magán viseli. Fő kútforrásai a Bécsi képes Krónika Schwandtnernél *Script. rer. Hung. Tom. I. és M. Simon. de Keza Gesta Hunn. et Hung. Edit. Herányi*. Hibátlanabb kiadása Endlichernél *Rer. Hun. Monumenta Árpádiana Sangalli* 1819.

³ Horvát István U.O. „A miket Béla király Névtelen Jegyzője Árpád Ajándékairól mond, azok a nemzetségi felosztással össze nem férhetnek..... Árpádnak a katonai főkörmányon kívül nem volt uralkodó hatalma.” 32. és 63. Valóban nem, sem a Bécsi képes krónika, sem Kézai szerint. Az elsőben ezt olvassuk: „Centum enim et octo generationes pura tenet Hungaria, alia autem, si quae ipsis sunt conjunctae advenae, sunt.....Isti quidem Capitanei loca descensumque, ut superius est dictum, sibi elegerunt, similiter et generationes aliae, ubi eis placuit, eligentes.” A Bécsi krón. aliae vero generationes quae sunt istis (a hét vezér nemzetségeit érti) pares et consimiles, acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum.”

⁴ A Váradi Regestumban 7. §. „Villani de Nyr inpetierunt quosdam liberos homines ejusdem villae scilicet ... et alios ejusdem generis dicentes eos extorres. Illi autem econtra dixerunt se habere terram communem cum castris a prima occupatione sui generis.” Endlichernél U. O. 641. Fenntartotta a szállási intézmény emlékezetét II-ik András korában az akkoron divatolt stylus curialis is, mely a *descensust* a Nagy Mártoni család 1228-ki adományában így említi: „in *descensionis* titulum juxta morem nobilium Ungarorum,” Fejér *Cod. Dipl. Tom. III. vol. 2. 140.*

a nemzetségi csoportok közt felosztottnak vallják⁵, sőt még a XV. század elején a Noszlopiág okmányában is világosan ki van fejezve, hogy Noszlop földjét a Somlyai hegygyel, azon ág a magyarok beköltözésekor Árpád alatt, az ország első elosztása által kapta, nem pedig adományozással.⁶

De ám lássák, kik hazafi-kegyeletből és Béla jegyzőjét követve, Árpád a honalkotó dicsőítésére a vármegyéket vele állíttatják föl, hogyan fogják megoldani az ellenők tornyosuló nehézségeket, és kibontakozni azon vád alól, hogy a dicsfényt melylyel a nagy magyart körülövedték, egy a szövetség szentsége ellen elkövetett államcsíny ráfogásával eltorzították; mert hiszen azon várintézmény és vármegye, melyet Béla király jegyzője a maga korában ismert, és a melyhez hasonlóvá akarja tenni a honfoglaláskori várrendszert és vármegyét, a pactum foederationis alapján keletkezett első állami formával és lényegével homlokegyenest ellenkező sarkakra volt építve. Anonymusunk kétségtelenül szándékosan változtatott az első földosztási történeten, melyet ő épen oly jól ismert, mint a nyírségi nemesség, mint Kézai és a Bécsi képes krónika, s mint a Noszlopy család a XV. században. De talán a királyi adományozások és kivált az egyházi túlgazdag alapítványok érvényességét féltette a visszavétel esélyétől, a milyen Kálmán király törvényében van föltételezve, s azért a földosztási kútforrásra a nemzet figyelmét fölhívni nem akarta, vagy talán a honalkotó dicsőítését kívánta azzal fokokzni. Egyébiránt nemis az én hivatásom Anonymusunk téves fölfogásának indokait találgatni, — tegyék azt, kik vele tartanak.⁷

Midőn a magyar nemzetnek egy százados ittléte alatt, benn és kifelé odáig fejlődtek a még zsenyéjében létező államembryo viszonyai, hogy a lenni és nemlenni közt, tehát vagy európai államforma, vagy az ősöknek tartott húnok és avarok sorsa közt választani kelle; megjött a lét ösztönénél fogva, mely a nemzet többségében ritkán hibázik, azon belátás nála is, hogy föl kell hagyni a biztosságot nem nyújtó foederativ intézményekkel és a szomszéd országok társaságába, azokhoz hasonló államformával kell beállni, vagyis Magyarországot monarchiává átalakítani. Ennek fogantatását csak erélyes kar és eszes fő vezetésétől és ahhoz mért hatalomtól lehetett várniok, a mi okvetlenül föltételezé, hogy a szövetséges hadcsoportok a maguk hatalmi részvétéről lemondjanak és azt egy providentialis kézbe központosítsák. Válságos időben az égi gondviselés adományának nevezhető, hogy ezen szükség előtt a különben hatalmukra féltékeny nagy néptömegek is meghajolnak,—habár ritkán múlik el az a nélkül, hogy a kisebbség sorából ne emelkedjék izgatóktól félrevezetett ellenzék, mely az összpontosított erővel dacolni és azt akadályozni tűzi ki feladatúl; — de az isteni hatalmak gondoskodnak a rossz szándék ártatlanná tételéről.

A magyarországi Heptarchia rövid tartama után, — mert egy század a népek életében rövid idő, — lejárta magát, s megjött az óra: teremteni új alakú államot, és a mi azzal jár, együtt és egyszerre rontani és építeni. Ez dióhéjba foglalt programja az első magyar király nehéz missiójának.

Állandó és fegyelmezett katona kellett a fölállított királyi trón körül, olyan, ki a múlttal szakítva, az új államnak a koronás úr szellemében biztos öre legyen, egyaránt benn és kifelé. Nem tagadható, hogy a szomszéd görög, germán és szláv népeknél találkozott, ha nem is rendszeres egészben, de legalább szétszórtan, elemei olyan hadi és municipális hatóságoknak, melyek a magyar állam új berendezésénél hasznavehető eszméket rejtettek magukban; de az új haza és a honfoglaló nemzet sajátos viszonyait irányúl véve, nagy hibát követett volna el a korlátolt vezérből korlátlan lett király, ha külföldieskedő vak utánzással fogott volna az új intézmények fölállításához. Ezen vád nem terheli Istvánt. A magyar várítézmény és megye, a mint ezek az első király kezéből kikerültek, eredeti fölfogás, eredeti alak: honvédelem, egyesítve a közigazgatással.

Az alkotás processusát nyomozva, azonnal szembeötlő, hogy a nemzetségi és szállási alkotmány romjain kell vala emelkedni az új intézményeknek. Ezzel szemközt mindenekelőtt *tabula rasat* eszközölni volt hivatva a király; mert a kettő, a régi és új, egymás mellett meg nem férhetett. Mily nehéz vállalkozás volt ez, azonnal látni fogjuk. A honfoglalás alapján a nemzetségi csoportok közt elosztott föld örök birtokjogát, a foederativ szövetség egyik legszentebb pontját, és egy épen ily értékű másikat, a nemzetségi honfoglaló társak személyes jogegyenlőségét kellett a nagy műbe fogott királynak halomra dönteni; az elsőt azért, hogy az ország és korona tulajdonává kijelentett székvarak mellé annyi földet, zsold helyett szolgálándót, adhasson, a mennyiből azoknak fegyveres és munkás népe bizton elláttassék; a másikat azért, hogy a

⁵ Kézai szerint Árpád nemzetsége Székesfehérvár táját szállta meg; Szabolcs Csákvár vidékét, Gyuáé Erdélyt, Örsé Sajó mellékét, Kúndé a Nyírséget, Lehel Galgócz táját, Vérbulcsé pedig Zalát és Balaton mentét, de hozzá teszi a történetíró, hogy a többi nemzetség is belátása szerint szállott meg, mit természetesen nem önkény, hanem józan közmegállapodás értelmében kell venni. Endlichernél U. O. 103.

⁶ A Noszlopy család 1425-ki perokmányában így áll: „exquo etiam praefati Elias et Gregorius de Dicta Noszlopy terram hanc cum monte Somlio ab ingressa Scytharum Duce Árpád, *primaque coloniarum regni hujus internobiles distributione* sui juris fortiter et valide etiam demonstrassent.” Horvát Istvánnál U. O. 33.

⁷ Béla király névtelen jegyzőjének kora és hitelessége iránt tekintélyes hazai és külföldi irodalommal bírunk. Az elsőt illetőleg, az eddigi tetszős érvelések teljes bizonyosságig nem jutottak. Hitelessége, eltekintve némely a történeti tények formájára téves előadásait, a józan kritika rostját kiállja. Miket a várak elfoglalásáról, vagy újak építéséről mond, azokat anyagi oldalról kétségbe nem vonom; hanem a várak berendezése és alaki viszonyáról, úgy nem különben az Árpádra fogott adományozásokról előadását, szemközt más biztosabb kútforrásokkal, téves fölfogásának kell felróni.

monarchicus berendezés szerint a fokozatos néposztályok és az új vallás fő lelki szolgálói léphessenek a szerepüket lejátszó egyenjogúak helyébe. Ki nem látja, mily válságos és óriási vállalat volt ez oly szabad nemzettel szemben, a milyennek Leo császár a magyarokat nevezi és a mely győzelmi babéraival csak imént szerzé és bírja vala új hazáját? Körülbelül hetvenkét újonnan berendezendő várhoz (föltéve, hogy ennyi volt azok száma, mint III. és IV. Béla királyok korában⁸), mennyi tömördek föld kívántatott, s mennyi roppant számú fegyverrel és munkával szolgáló ember? Talán nem sokat tévedek, ha azt mondom, hogy a hazai föld és a népesség egy ötöd vagy hatod részét kell vala az alkotó királynak az új várintézmény számára igénybe vennie, még pedig földet, mely a *meum et tuum* szentségénél fogva még tegnap a jogosultak örökbirtokában, és népességet, melynek nagy része még tegnap szabad és hatalmas volt. Hogy ez sem rábeszélés, sem önkéntes meghódolás által nem eszközöltetett, a dolog és az ember természete szerint belátható; de viszont a rideg erőszak alkalmazása által sem lehet azt megfajtattnak hinni. Megkísérlem tehát a történelem és a törvények morzsalék-maradványaiból az alkotás művezetét megfoghatóvá tenni.

Az első király, fején a koronával, a haza egyik szélétől a másikig, — mint én magamnak joggal képzelem, ezeket hangoztatta: inntól fogva ő az úr az országban, és rámutatott a kezébe letett királyi hatalomra. Cselekedetei összes szövege autocrat szellemű, erős, erélyes török-szakad uralkodónak tünteti fel őt. Nem is tartanak engem vissza ezen hitemben a király-atyának fiához intézett, szelidséget és gyöngédséget lehelő intései, melyek oly kevésbé kerülhették ki a compileroktól és módosításait, mint nem törvényei.

Megengedem a Névtelen királyi jegyzőnek, hogy a hon elfoglalásakor egyes várak az ország számára megtartattak és azok a Heptarchia korában szállási és nemzetségi alapon őriztettek; megengedem azt is, hogy a honfoglalást követő agrarius földosztáskor több vár a körülete lakó vagy oda telepített néppel együtt egyes nemzetségek és ágak birtokába került, milyenek voltak Anonymusnk szerint Komárom, Hymusduor, Ursuur, Patavár, Tasvár, mely később Sárvárnak nevezetett, Kurzánvár, Szekeső, Veszprém, Zaránd, Óvár és Pest; habár el nem fogadhatom azon állítását, hogy ezek a honfoglaláskor fejedelmi adományozás útján jutottak egyesek birtokába. De éppen azon tény, hogy a nevezettek közt Komáromot, Veszprémet, Pestet és Zarándot a megyés várak sorában és vármegyékké alakítva találjuk: sejteti, miszerint a honfoglalás korabeli várak állapota a későbbi királyság idejében nagy változáson ment keresztül. Egész Európa királyságaiban már a Karolingok idejétől, oda érve a csatornán túl alakuló államot is, a várak a *reservált Regalék* sorába számítottak. A magyar első király tehát a maga korabeli Augustusai nyomán indulva, mint a fiához intézett tanácsa tartja, bátrabban neki mehetett a váraknak, és törvényébe irathatta, (Lib. 2. cap. 6.), hogy minden vár a korona tulajdona. Föl kell tennem azonban igazságszeretetről, melyért őt Hartvik is dicsőíti, hogy az egykori szövetséges Heptarchia mediatizált várbirtokos utódit és a nemzetségi sarjakat, vagy egyenértékű más cserebirtokokkal, vagy pénzváltással kártalanította, — mikép, Kézainak tanúsága szerint, a rabok és hadifoglyok megváltásában is imigyen járt vala el.⁹ Hogy a várak reservatuma és regaléja már az alakító király idejében valóságos teljesedésbe ment, compilált törvényeiből kiolvashatjuk, valamint Szent László és Kálmán törvénycompilációjából is ugyan azt szabad lehozni, mert mind a háromban legkisebb nyoma sincs annak, hogy a koronán és királyon kívül magánosak bírtak volna ezen királyok korában várakat, csak házakban és udvarhelyeken — curia és curtis — lakatván őket. Nagy erőt és fontosságot kölcsönöz ezen jelenetnek azon körülmény, hogy az egyház legbuzgóbb két királya, Szent István és Szent László, a túlgazdagon alapított püspökségek és apátságok birtoka közé semmi várat nem elegyítettek.¹⁰

A várak elszedésével a szállási földosztásból származott örök birtoktnalajdon alapján megrendítve, szintén nullára leszállított. De e második lépés, habár válsága és merényszerűsége nem volt kisebb az elsőnél, védbástyát talált emebben, mely mögé vonult. És reá következett a grachusilag hangzó törvény, mely azt monda ki, hogy onnantól minden birtok a magyar korona tulajdonjoga és csak királyi adomány erejével és útján tartható vagy szerezhető meg. (Sz.-Istv. II. k. 5, 6, 35. Kálmán 20. f.) A hogy történt, úgy történt; elég az, hogy ez a honfoglalók jámbor utódinál oly szent emlékü és nem illethető

⁸ „Rex Ungarie ... habet de sua tercia parte (helyesebben két harmadából) de septuaginta duobus comitatibus suis de reditu anno XXV. millia marcarum.” Status Regni Hung. sub Bela III. Rege. Endlichernél U. O. 245. „Est omnibus non ignotum, quod septuaginta duos habet Hungaria comitatus,” M. Rogerii Carmen Miserabile Endlichernél U. O. 262.

⁹ Kézai írja Sz.-Istvánról: „propter quod omnes (captivos) redenit, quos potuit ab Hungaria inveniri .. ex quibus quidem ordinavit servire suis castris obsequio leviori.” ... „Inviti enim Hungari captivos suos regi redimere permiserunt, compulsi quidem sunt per sanctum regem Stephanum.” Endlichernél 129.

¹⁰ Hogy a várak Európaszerte reservatumok és regalék voltak, még a csatornán túl is, lásd Greitstnál Geschichte und heutige Gestalt der Aemter und der Verwaltung in England. Berlin 1866. I. B. 37, 141, 146. Az egyháznak első királyaink által adományozott jószágok közt várbirtok nem található; volt ugyan az egyháznak fegyveres népe a zárdák, templomkincsek, jószágok védelmére, de ilyet Sz.-István törvénye szerint minden nagybirtoku nemes is tarthatott. — Csak egy eset van említve Szt.-László 1093-ki okmányában, illetőleg annak kétszeri későbbi másolatában, mintha Dávid herceg, a király fivére adott volna, a tihanyi apátságnak három várat; lásd Codex Dipl. Árpádiánus Continuatus T. I. 70. De erről a legilletékesebb tanu hallgat, a derék Czinár Mór, ki a tihanyi apátság levéltárát hosszú éveken át őrizte és monasteriologiájában fölhasználta, és hol Dávidnak 1095-ki egészen más kisszerű alapítványán kívül, több nincsen. Ennélfogva álokmánynak kell az idézetet tartanunk.

néphagyományyá vált, miszerint a magyar nemzet, Verböczy tanúsága szerint, (I. 6, 7. cz.) azt a korona jogának fősarkául tekintette századokig, és egyenesen Szent-István intézkedésére vezette vissza. Ennyi előzmény után a regalizált várak elláttak földekkel. A kárpótlás azonban, úgy hiszem, az ezen nemű földről sem maradhatott el, ha a király igazságszeretét összehasonlítjuk Kun-Lászlóval, a ki a kunok számára igénybe vett földekért a tulajdonosokat kielégítette.¹¹

A várak és várbirtokok benépesítése, a fegyveres erő megszerzése, habár szinten sok gond és fáradságba került, de sem oly válságos, sem oly óriás vállalat nem volt, mint a földjog átalakítása. Részint a honfoglaláskor itt lakott belföldiek békés utódi, részint — Kézai bizonyága szerint — a király által megváltott hadifoglyok és municipiumok nagy contingentet szolgáltattak, és készségesen adták magukat a korona és király szárnyai alá; a mit annál inkább nemcsak föltenni, hanem állítani is jogosítva vagyok, miután a királynak a beköltözött külföldi jövevények, mint kedvesen fogadott és czimezett vendégek irányában tanúsított és fiának is utánzásul ajánlott pártfogása, — melyet törvény és történet bizonyít, — kétségen kívül a várbirtokra telepített népre is nem lehetett ki nem terjesztve.

Az állandó hadi váröröket, azoknak terhesebb feladatához arányítva, még több kedvezményben részesíté a nagy király; ennek beszélő emléke és bizonyítéka nemcsak az aranybullának 19-ik és az 1232: 27-ik czikke. — („*jobagiones castrorum tencantur secundum libertatem a S.-Stephano rege institutam*;”) nemcsak az egész új alakú várintézményt körülményesen leíró Szent-Istváni Telekkönyv-Legenda, Sancti Stephani, mely Székes-Fejérvárott őriztetett, — hanem örökítve lőn az azon kegyeletos címbeu is. melyet a várkatonaság magáénak fogadott és a Várad Regestrum bizonyítása szerint a törvény előtt büszkén kifejezett akkép: mi, úgymond, eredeti várkatonák vagyunk, kiket *szent király fiainak* vagy *szent király szabadjainak* neveznek.¹² Ez egygyel több bizonyág arra, hogy Szent-Istvánnak a várintézmény szervezésénél, a mennyiben ennek a várörök — várkatonák — lényegét tették, főalkotó része volt.

Óhajtanám, hogy már most az ezen első királyunk alkotta vántézménynek hű képét adhasam. A dicsértein Kollár erőnek erejével megkísértette azt, és bőven szolt róla, de ha abban követném, a chronologia ellen, mint ő, vétenék, s hibás egyoldalúságát is magamévá tenném, mert ő a várintézménybe tömte a megyét, csak hadi szervezetét vázolta, politikai, közigazgatási sajátságos alkotását pedig számon kívül hagyá. Chronologiai tévedése viszont az, hogy azon várintézményt, mely a Várad Regestrum adatai szerint II-ik András korában még létezett, az első király várintézményével egynek és azonosnak vette; holott ezen király uralkodása alatt, mikép az aranybulla előszava is bizonyítja, az első király alkotmányos intézményei már eredetiségükből ki voltak nagy részben forgatva, és azoknak visszaállítása kérve és ígérve ugyan, de teljesítve soha sem volt, sőt az eredeti alkotó elemek hiányában nem is lehetett, különösen nem az elsőkorai várintézményre nézve. Nem tagadom azonban, hogy ennek egy némely részletei az első alkotás korából oly erős gyökerekkel bírtak, miszerint az enyészetnek indult várintézmény számai közt is föltalálhatók; de azt kimutatni: mi tulajdonítható belülök az első királynak, mi nem? vajmi nehéz, — minden esetre sokkal nehezebb, mint egykor Kollár és követői állították. Sajnos, hogy a mindenre, a mi a hazai történelembe vágott, figyelmét kiterjesztő, nagy érdemű *Pray* is ezen tárggyal oly keveset, és szokása ellenére mondhatni, gyarlóan foglalkozott. E részben tőle mitsem tanulhatunk. Halljuk tehát inkább Kollár előadásából, ámbátor ez egyoldalú és kortanilag tévesztett, az ősi várintézmény szerkezetét rövid kivonatban, a milyennek azt nyolczvan év előtt a tisztelt tudós, arcádi felcziczomozással rajzolta; — a szíves olvasóra bízván annak megítélését: mi fogadható el abból elsőkorinak és valónak, és mi tulajdonítandó a későbbi korszaknak. Ily képét állítja tehát élénk az első várintézménynek és vele egyesített vármegyének Kollár. Lényeges két eleme volt: egyik az állandó hadi erő, állandó katonaság, melyet társulatunk nagy érdemű elnöke ezelőtt huszonnyolcz évvel az académiában tartott székfoglaló jeles beszédében alaposan ismertetett és királyi hadnak helyesen nevezett; másik, az elidegeníthetlen bérbirtok, zsold helyett adva a fegyverviselőknél és ellátásul a munkás várnépnek. Másod sorban a várintézmény a királyi kincstár számára gazdag jövedelmi és adózási kútforrásul is szolgált. Taglalván alkotó részeit: van minden megyének egy országos székvéra, mint központja a hadi erőnek. E hadtest több fokozatú fegyveres osztályból állott, melyek közül számra a várjobbágiai, várjobbágyok, ezek közt pedig az eredeti vagy szent-királyi várjobbágiai, másképp szent-királyi fiai tűntek ki. A várintézmény kormányja és tisztikara élén a várispán áll, a várban a várnagy, a mezőn a hadnagy vezényelt, ezek alatt voltak a századosok, tizedesek. A várkörüli munkákat, a szekerezést, szóval minden nem hadi szolgálatot a várnépnek több osztályai végezték, A várhoz tartozó bérbirtok elidegeníthetlen állami tulajdon volt. Abból a várkatonáknak annyi föld adatott, hogy semmi zsoldra nem szorultak; abból kapott a várnépe is annyi illetéket, hogy

¹¹ As 1279-ki keresztségi diplomának szavai ezek: „dedimus insuper et contulimus iisdem (cumanis) vacuas terras nobilium et jobagionum castrum ... ita tamen quod iisdem nobilibus et jobagionibus castrum nos pro talibus vacuis terris ipsorum justam pretium persolvemus aut concambium equivalens conferemus.” Fejér Cod. Dipl. Tom. V. vol. 2. 512.

¹² A Várad Reg. 147. §. „dixerunt se jobagionesse a generatione, qui scilicet liberi sancti regis dicuntur.” 304. §. „Quidam ex jobagionibus eiusdem castrum ... stetit in ordine jobagionum naturalium, qui scilicet jobagiones sancti regis nuncupari solent.” §. 360. „dixerunt se esse filios jobagionum sancti regis.” Endlicher U. O. Kollárnál és a turóczi várörök több okmányban filii jobagionum castrum nevezetnek. Ainocuit. Vol. 2. 81 és köv.

nemcsak élélhetett, hanem terheit és adózásait abból fődözhet. Összefoglalva rövid szavakban: a várintézmény katonai coloniákból állott és ezek szervezetével bírt. Így képzelte magának Kollár az első király alkotta várintézményt és vármegyét.¹³

Már fentebb okát adtam, miért nem írhatom alá ezen rajzot és miért nem terjed jóhiszeműségem odáig, hogy a XIII-ik századi várintézményt elsőkorinak tartsam mindenben. Ennek helyében tehát megkísérlem képét adni az első király alkotta várintézménynek, vagy várispánságnak és megyének, mely ugyan nem oly eleven és összefüggő, mint a Kollár képzelte vármegyéje, de mivel egykorú adatok alapján épült, amannál hívebb és a valóságnak megfelelőbb, — mert habár az én kútforrásaim nem mérkőzhetnek is bőségre a Várad Regestrummal; a honnét Kollár merített, megvan azonban azon előnyük, hogy nemcsak az érem előlapját, hanem a hátlapját is, más szóval, a két intézményt, tudniillik a megyét és a várispánságot együttesen előnkbe tüntetik. Magának az első királynak törvényeiben ugyanis és a hozzájuk egykét nemzedéki távolságban, s így elég közelálló Szent-László és Kálmán királyok decretumaiban találom az elsőkor kettős intézmény körvonalait. Ezek szerint minden provinciában, (melyekre föl volt osztva az egész ország, — Erdélyt ide nem értve, — hol a székelynép a nemzeti intézményhez ragaszkodott) volt egy vagy több várispánság, amabban mint a közigazgatás organumában is, mind a két egyesített intézményre kiterjedő megyei gyűlések tartottak, különösen, midőn az orvos, erőszakos ember és földfogalások, bitangmarha és adó-ügyekben hozott törvények végrehajtása volt napirenden. A gyűlés alakjáról pedig az idézett törvények így értesítenek: egyes esetekben a király követé, máskor a megye comesé, kitűzte a gyűlést a megyei székvarba. Ott gyűltek össze ezen fölhívásra a főurak — *Optimates* — különösen e sorban a püspökök, apátok, a nemzeti törzsek nagybirtokú utódai, — *Comesek*, — a közép nemesség zöme, a várhadak, kiket a törvény *Militesnek*, váröröknek — *Ewrii* — nevez, a királyi és úri különféle szolgálatban álló ndvarnokok — *Udvornici* — végre a földműveléssel és vármunkával foglalkozó várnépe, mely a tisztes *cives* vagy *civites* majd *castrenses* nevet viselte. Meg kellett ott jelenni a megye ispánjának — comesének, — a várkatonaságra felügyelő előjáróknak, tehát a várispán, a várnagy, a hadnagynak, a fő- és al-hírműköknek, a századosoknak és tizedeseknek a királyi és megyei bitangjóság gyűjtőknek. A törvénynek kihirdetése és megmagyarázása előre bocsátatván, a vádlottak elleni bünvádi eljáráshoz fogtak, még pedig, Sz.-László idejében, minden vár- és megyei helységen és nem nemesek osztályán végig menve. Ezen eljárás túlszigorú volt ugyan, a mai fogalmak szerint, de előnye is volt, mert a megye minden rendű lakosait, a fokozatok különbsége nélkül, kölcsönös érdeklődésbe és összetartásba hozta. Sajnos egyébiránt, hogy a bünpróbák sorában a tüzes vas, — ezen a külföldről a vallási eszmékkel az országba szivárgott visszaélés, — is fölvolt véve. Sajnos továbbá, hogy ezen bünvádi eljárás nem az egyenjogúságon sarkallott, hanem csak a nem szabadokra alkalmaztatott;

¹³ Adami F. Kollár *Historiae Juris Publici Regni Ung. Amoenitates*. Vol. II. Vindobonae 1783. A várintézménynek mint honvédelmi rendszernek képét az Árpádok alatt, nagyérdemű másod elnökünk jelen székfoglaló academiai beszédében, eleven színekkel festette. Kár, hogy szemközt a Kolláréval, nem adhatom terjedelmesebben. Szabad legyen még is egyes szép passusait idéznem: „Midőn az elfoglalt hon a nemzetségek között felosztott, Árpád s a törzsféjek a bentalt, vagy mi mindjárt az elfoglalás után emelt várakat, mint a haza védelmének fohelyeit, közjavak gyanánt tartották fen, a nemzetségekben azokban nem örökbirtoki, hanem csak kormányzói jogot adván. A magyar .. s hozzá csatlakozott ... nép két harmada a várak őrzetere rendeltetett s a várak vidékének nagyobb része közöttük hadi szolgálataik díjául *bérbirtokként* felosztott”. Igen hihető, hogy a hódoltatóknak ellent nem állott s mintegy társakká fogadott benszülöttek egy része is felvétel e nemzeti őrségbe, míg a többiek, kik csak fegyvernek hódoltak, részint a várak körüli nemtelenebb szolgálatra, részint a terjedelmes örök birtokot nyert nemzetségek s más előkelők között rabszolgául osztattak fel.... Ekként már a vezérek alatt két *alapjában különböző had* fejlék ki; egyik, melynek tagjai a köztársaság fogalmából eredő köteletségként általánosan, másik, mely ezen kívül a nyert bérbirtokért különösen köteleztetett a honvédelemre..... Sz.-István honrendező intézkedései.. által huzatott azok közt az elválasztó vonal... Egy a nemzeti hadtól lényegesen különböző *királyi sereget* állíta fel tehát, s azt a nemességnek adott vagy csak biztosított birtoksajátság által amattól még inkább elkülönöztette.....

István tehát, kinek honrendező intézkedéseiben egyik fő célja volt, a monarchiai elvet a nemzetségek hatalmának rovására kifejtetni... a várszerkezetet lényegesen megváltoztatta..... Emlékeink hiányában nem lehet ezen nemzeti életünk történetébe oly mélyen ható intézkedéseket egyes részletekig ábrázolni s kimutatni, mi tulajdonítható azokból első királyunknak.... István úgy látszik — a nemzetségeknek a várkerületekben addig gyakorlott örökös kormányzói jogát megszüntetvén, azokat kizárólag a maga és utódai hatalma alá vetette s kormányokra önválasztotta várispánokat (*Comites Castri* vagy *Comites Parochiani*) rendelt... A várnépben továbbá István egy tulajdonképeni *vitézlorendet* alkotott. — Kötelességül e vitézlorendnek a várak védelme s a királyi seregbeni táborozás tüzetett ki. — Hadi szolgálatok díjául a *várjobbágyság* különféle személy- és birtokjogokkal ajándékozott meg, — örökös bérbirtokot nyertek. — hadi szolgálat feltétele alatt...

A várispán mellé, kinek hatósága ekkor egyedül csak a várjobbágyság és szolgálókra terjedt ki, már István több várőrszolgát rendelt. —

A terjedelmes királyi jószágokból továbbá több bérbirtok is osztott ki, melyek *ispánságoknak* nevezettek s melyekért az adományosok a királyi seregben bizonyos számú vitézekkel táborozni köteleztettek. A nagyobbakban ezek közül szintűgy voltak várjobbágyság mint a vármegyékben, s a különbség ezek és amazok közt csak abban állott, hogy az ispánságok örökös bérbirtokok, a várispánságok pedig tisztségek voltak. Ily ispánságok későbbi oklevelekben gyakran fordulnak elő s némelyekről közülök bizonyos, hogy Sz. Istvántól származnak, másokról pedig, melyeknek eredetét meghatározni nem lehet, legalább nincs ok, miért tagadnók, hogy azokat mindjárt első királyunk állította fel. „A magyar Tudós Társaság Évkönyvei VI, köt. 298. A koszorús író ugyan szintén benne maradt azon egyoldalúságban mint mások, hogy sz. István csak a várintézményt egyedül, mint hadi és politikai hatóságot együtt alkotta, mitől mi eltérő nézetre jutottunk, de dús új eszméiből tanultunk és merítettünk mi is.

mert az urak és nemesség fölötti bíraskodás már akkor sem illette a provincia gyűlését, hanem a királyt és annak udvari főhivatalnokait, különösen a nádort és helyettesét. A bitangügyre vonatkozva a törvény világot vet a provincia szervezése azon részletére, hogy annak a megyei comes — a főispán — volt feje, a ki is Sz.-István, Sz.-László, Kálmán és II. András törvényei szerint a várado, várjavadalmak, megyei vámok egy harmadát húzta terhes kötelességei fejében. Minden adók beszédese az ő köréhez tartozott, azon világos kijelentéssel, hogy a szedőket tetszése szerint választhatta és a beszédett pénzt teljes számban Esztergomba a királyi kincstárba szállítani köteleztette, a hol is eszközöltette a comes és a szedők díjazása, de ha mi a kivett összegből nem volt beszovaltatva, a hiány kétszeresen volt pótlendő. Habár pedig, mint imént mondtam, a nagy urak és nemese nem állottak a provincia, hanem a király bírósága alatt; már Kálmán király mindazáltal megtette az első lépést a főispáni hatóságnak minden rendű urak és nemese fölötti kiterjesztésére; mert azon esetben, ha azok az általa fölállított egyházmegyei — synodális — gyűlésre nem akartak megjelenni: a megyei ispán bíraskodását egy megyei bíró társaságában reájok nézve is illetékesnek rendelé, — habár ez, őszintén megvallva, a mennyire a későbbi adatok után sejthetjük, vagy épen nem, vagy csak ritka kivétellel és rövid időtartamra ment teljesezésbe, mert mind az aranybulla, mind a Várad Regestrum bizonyosága szerint a nemesség szakadtig ellentállt főispánok, várispánok és udvarbírák bíraskodásának. A várintézmény és megye ezen elsőkori szervezetének hathatós erőt és kifejlést adott azon dicséretes gyakorlat, melynek nyomára Kálmán törvénye mutat, hogy a király az udvari főtisztek, különösen a nádor kíséretében bejárta a megyéket és a panaszlókat kihallgatta, nemcsak, hanem a panaszokat a nádor által el is intéztette, a mi természetesen nagyszerű megyei gyűléseken történhetett, melyeken a megyének és várispánságnak minden néposztálya jelen volt.

Ennyi az, a mit az első király alkotta várintézmény és ős megye szervezetéről az egykorú kútfők nyomán tanulunk. Halvány vázlatok ugyan, de tán elégségesek arra, hogy az első várispánságokról és megyékről a Kollár adta rajznál hívebb fogalmat szerezhessünk.¹⁴

Ezek után biztosabban nyúlhatunk azon kérdés megoldásához, melyre a szorgalmas Kovachich Márton szolgáltatott alkalmat, Kollár ellenében két rendű megye létezését véleményezvén. Ő ugyanis azt vitatta, hogy eredetileg két különböző megyei szervezet, kétféle megye, úgymint hadi és polgári alkotottak, okoskodásait leginkább arra alapítván, hogy a castrum comitatibusnak más, és a provinciáknak is más hivatalnokai voltak; az elsőnek a vár-ispán — comes castrum, — a várnagy, hadnagy, a századosok, tizedesek, a fő- és alhírnökök, — a polgárinak pedig a főispán, alispán, szolgabírák, esküdtek, táblabírák. Ezzel szemközt Kollár csak egy rendű megyét engedvén meg, mely hadi és polgári tekintetben egyesítve volt, s melynek kebelében, habár elkülönözötte, ott van a vár a hozzávaló területtel és néppel, de a többi a vár kötelékéhez nem tartozó népesség és birtok is hozzá számított.¹⁵ Negyven év előtt ezen vitában én is részt vévén, Kollár részére állottam, fölös érvek és példákkal megmutatván, hogy úgy a várakhoz tartozó nép és várbirtok, valamint minden más rendű földterület és annak birtokosai egy megyébe voltak keblezve.¹⁶ Kétségtelenné teszi ezt a várintézmény és ős megye azon képe is, melyet az imént a három király törvényei alapján vázoltam. Kovachichot az is hozta tévedésbe, hogy „Comitatus” nevezet alatt oly területek is említetnek a középkori kútfőkben, melyek sok hadi szervezettel, hadi néppel, hűbéres területű birtokokkal és katona tisztviselőkkel voltak ellátva, a melyenek például: a Comitatus Visegradiens Civitatis, a Comitatus de Borsova, Comitatus de Pofok, Comitatus de Luchman, Comitatus de Golgoch stb. De ezeket igazi megye azaz provincia értelmében nem kellett volna Kovachichnak venni, mert a Comitatus szó a magyar állam első három századában nem csak megyét jelentett, hanem bizonyos más, egy közös célra központosított területet is, vagy főhivalt. Annyiban azonban Kovachichnak szerintem is igaza van, hogy ha nem voltak is a megyei várak és várbirtokok eredetileg kiszakasztva a provincia vagyis a megye területéből, de mind a várbérföld sajátságos feudális minősége szerint, mind a várnép és várkatonaság különálló viszonyainál és saját tisztviselőinél fogva, bizonyos hadi célra központosított zárt kört képeztek, és attól az egész megye némi hadügyi szint kapott. A Kovachich

¹⁴ Azon rajz, melyet Sz.-István, Sz.-László és Kálmán törvényei után a megyéről vázoltunk, köteleességünkkel teszi feltárni azon lényeges hibákat, melyek a Corpus Juris kiadói által, a nevezett királyok törvényei szövegébe csúsztak be. Kútforrásul használjuk a nagy szorgalmú és pontosságú Endlicher 1849-ik már említett kiadását. Sz.-István II. K. 50. fejezetében így áll: „si quis servorum Curiae regali vel comitis preficitur.” Endlicher ezen szembevetőleg hűtlen szöveget az atmonti XII. századbéli és bécsi XV. századi codexek szerint ekkép adja: „si quis senior curti regali vel civitati proficitur.” Mi, mikép még később fel lesz hozva, Sz.-László III. könyvének 1, 13, 20 fejezeteivel összevág. Kálmán I. T. K. 28. fejezetében a Corpus Juris szerint „Comitem Comitatus” szavak hűtlenül állanak, Endlicher közölte XV-ik századbéli codexel szemben „comite civitatis” helyett. Szintén hibásan írták le a Corpus J. kiadók a 37. fejezetben a „Comitis Mega” szavakat, mert Endlicher szerint kell állani „Civitatis Megam” mi az idézett Sz.-László fejezeteivel egyez meg. Ennek bővebb megértésére szükséges tudni, hogy az iménti hibátlan szövegekben előkerülő *Civitas* nem várost, hanem várat, a *Comes Civitatis* nem városi tisztet, hanem várispánt, a *Civitatis Mega* nem városi megyét, hanem vármegyét jelentenek. Bizonyítja ezt nem csak az említett törvényeknek a megyékre és várispánságokra vonatkozó kétségtelen értelme, hanem I. Gejzának a Garam-Szent-Benedeki apátság számára 1075-ben tett alapítványának a Civitas szót vár helyett használt irálya is: in confinio Bichor civitatis... tributum de Borsu et in omnibus foris ejusdem civitatis, különösen három faluban lévő vámokat említvén. Fejér Cod. Dipl. Tom. I. és Tom II.

¹⁵ Kovachich M. G. Notio Comitatum. Röpirat, § 40 és 41.

¹⁶ Notitia Diplomatica Veteris Constitutionis Comitatum. A Theodoro Botka. Pestini, 18 I.

ápolta tévedést nevelhette még az is, hogy a provinciába — megyébe — keblezett egyes várispánságok (honnét a német Geschpanschaft) idő folytán különálló megyékké alakultak, így például a Zólyommegyében fekvő Turócz, Liptó és Árva várispánságokból lett Turócz, Liptó és Árvamegye, — miről alább többet.

Mikor és miért történt a megye szónak és fogalomnak átváltoztatása vármegyére? erre ez idő szerint biztos feleletet adni alig lehet. Annyi több mint valószínű, majdnem bizonyos, hogy az elsőkori provinciának, a Kálmán király törvényében megörökített *Mega* = *Megye* és nem *Vármega*, *Vármegye* volt igazi magyar neve.

Hány megyére osztotta Szent-István az országot? azt határozottan megmondanunk a hiányosan fenmaradt történelmi adatok után szintén nem lehet. Azt sem, ha vajjon az első király által felállított várispánságok száma hetvenkettő volt-e? mint III. és IV. Béla korában, a párizsi számkönyv és Rogerius szerint. Kollár sokalta ezen számot, és azzal iparkodott a dolgon segíteni, hogy az erdélyi és tótországi vármegyéket ezen számba befoglalta, habár az említettem párizsi számkönyv Erdélyt és Slavóniát a hetvenkét vármegye számából világosan kiveszi. Kovachich alkalmasint örült Kollár zavarának, mert a hetvenkét szám az ő malmára hajtotta a vizet, a mennyiben ezen szám csak úgy kerül ki, ha a szerinte létezett polgári vármegyék mellé a hadi vármegyék is soroltatnak. Nekem ezen vitához azon megjegyzésem van, hogy a tisztelt tudósok féligazságig jutottak csak, mert az egész igazság abban fekszik, hogy Szent-István nem egyedül a kisebb számú nagy megyéket — provinciákat — alapította, hanem bennük a nagyobb számú, de kisebb körű várispánságokat is. Ezen állításom alaposágát felderíti azon kérdés megoldása is: milyen területi nagyságot jelölt ki a megyealkotó király ezen szülöttjeinek?

Hogy erre kellően megfelelhessenek, vizsgálnom kell azon célzt, melyet magának a nagy király a várintézmény és megye alkotásánál kitűzött, mert ez adhatott csak a bölcsen gondolkodó és cselekvő fejedelemnek helyes irányt a területi mérvek megszabásában. Ezen cél pedig első sorban nem lehetett más, mint oly erős tagozatokat teremteni, melyekkel mind a hazában a nagy reformok által felidézett forrongás féken tartassék, mind pedig az állam biztonsága a külfölddel szemközt megóvassék. Szükséges volt különösen ezen irányt szem előtt tartani az ország határszéleire nézve, a hol a meghódolt idegen ajkú és nemzetiségű lakosok túlsúlyban voltak. A névtelen királyi jegyző és Szent-Gellért legendája csak egy megye területét tárják föl előttünk, mely Szent-István kezéből került ki, tudniillik Csanádmegyét. Ennek területe ugyanis Aktum fejedelem legyőzése után, annak egész fejedelemségére, tehát az Erdély, Maros, Tisza és Duna közti országrészre, melyen most több megye és határfőri kerület vagyon, terjesztetett ki.¹⁷ Az ország észak-nyugati határán a nagy Pozson, és a még nagyobb Nyitra megye mellett, a még ennél is nagyobb Zólyommegyét találjuk, melyeknek utolsó kettejében több várispánság, amabban Nyitrán kívül Sempte és Galgóc, emebben Zólymon kívül Turócz, Árva és Liptó feküdtek, melyekből ugyanannyi megye, most vármegye, alakítottat a XIII. században.¹⁸ Nem is lehetett ez másképp, mert a várintézményi megyés tagozatok, mint a gondos király művéről föl kell tennünk, a végre voltak a provinciába — megyébe — ékelve, hogy tekintélyes, nem pedig elforgácsolt fegyveres erőt és hadi rendszert képviseljenek, miszerint minden megyének egyesített várispánságai, mintegy különálló honvédelmi ezeredet adjanak. Két párvonal érthetőbbé teszi ezen alkotás módozatát; mind a kettő a török uralom korából való. Egyik a nagy területű paschalikok alkotása; másik a határőrségek, melyek még jelenleg is a vármegyék keretén kívül eső s különálló hadi tagozatokat képeznek. A nagy területű megyék célszerűségét és szükségét a magyar állam első berendezésekor a XVI. és XVII-ik századi háborús időben egyesített megyék és az úgynevezett tartományi megyei gyűlések esetei is szépen fölvilágosítják.¹⁹

Újabb időben az 1848. előtti autonóm vármegyéknek az alkotmány és állami közjóra kiható értéke és védereje iránti éles vita jutott napirendre. Az eszme láncolatánál fogva kérdés alá vehetjük az első király alkotta megye és várintézmény értékét is, nem ugyan akkép, mint a 48 előttiét, mert az akkori viszonyok közt annak nem volna értelme. Hanem, miután már a magasztalt Kollár nyolczvanhét év előtt idézett munkája egy szakaszát ezen tárgynak ily cím alatt szentelte: *De veteris comitatum institui praestantia et fortuna*", célszerűnek tartom azt taglalati alá venni. Ő, mint már fentebb mondtam, torkig szerelmes azon öt vármegyébe és várintézménybe, melyet a váradi Regestrum szerint magának alkotott és az első királyéval azonosnak hisz. Istennel kezdi, ki, úgymond, maga súgta eleinknek ezen intézmény eszméjét. Érvelései pedig ide mennek ki: Magyarország Rogerius tanúsága szerint hetvenkét vármegyére volt osztva, ugyanannyi lehetett az ország védelmére szolgáló vár vagy erőd is; ugyanannyi nagy hadi csoport vagy ezred, melyek mindig fegyverkészén követték a királyt vagy vezérét, ahova kell vala. E szerint egy eleven erős tábor volt az egész ország. Kollár nem kétli, hogy győzhetlen és virágzó maradt volna a hon, ha ezen bölcs intézményhez a tudományok meghozták volna a kifejlést és tökéletességet. De a sötétség azon századában ez a kegyes óhajok sorába tartozott. Nagyon voltak, folytatja az író, és számosak a vármegyék mind köz-, mind

¹⁷ Anonymusnál 11. § Vita S. Gerardi Szent-Istvánt így beszélgeti Csanáddal: *Comes illius provinciae eris, ipsamque sub titulo nominia tui titulabis, provincia Chanadiensis vocetur usque in generationem.* Endlichernél i. h. 217.

¹⁸ Hogy az öt Zólyommegyéből négy várispánság, később annyi megye keletkezett, ú. m. Zólyom, Árva, Turócz, Liptó, már a 16) alatti munkámban érintettem. Erről tüzetesen azon értekezés 2-ik korszakában.

¹⁹ A több megyéből álló tartományi gyűlésekről és azok szövetségéről külön cikket írtam azon röpiratomban, melynek címe: „Az 1833-44-ki Országgyűlési Időszakból stb., Pozsony, 1844.

magán előnyei, az állam első és második századában. Amazokhoz sorozandók az állandó bőséges adók, a gabona és más természetényekből szedett illetmények, a szabad emberek censusa, a szolgák munkái. A megyék terményei a királyi csűrökbe, a só- és bányajövedelmek a királyi kincstárba gyűjtettek; és mindezekre a főtárnok ügyelt föl, valamint a főpohárnok a királyi dézma-borokra, a főlovászmester pedig a királyi lovak- és marhákra. Az országos gazdálkodás ily viszonyainál fogva semmi sem volt a királynak könnyebb, mint az országon végig bármily nagy sereget vezetni, mert akárhová érkezett az, készen találta a tele csűröket étellel, tele a pinczéket borral, számtalan marhát és a szekeres udvarnokok fogatait.

Más, az előbbivel vetekedő közhaszna volt ezen várintézménynek: az állandó katona, ki sem magának, sem polgártársainak nem vala terhére. Mi sem gondolható vitézebbnek azon hadosztálynál, mely a királyi szolgarendnek — *Servientes regales* — nevét viselte, kik nem zsoldért katonáskodtak, hanem tulajdon földbirtokkal ellátva, családjuk kedves körében töltötték életüket. Kollár sajnálja, hogy számukat egész bizonyossággal meghatározni nem sikerült, de annyit állíthat, miszerint régi időben számuk a zászlók alatt harmincz- és negyvenezig emelkedett. A várhadak, úgynevezett várjobbágyok számáról csak annyit mondhat, hogy azok számosabbak voltak, mint a királyi szolgarend, és ezek is zsold helyett földbirtokot nyervén, a kettős munka, úgymint a mezei és fegyvergyakorlati által megedzetten, családi tűzhelyeiknél boldogan éltek, nem ismervén azon nyavalyákat, melyek a katonaságot utóbb sorvaszták. Ezen állandó két haderő mindenkor készen állván, a király vagy vezére parancsára nyomban felfegyverkezve táborba szállhatott. Teljes bizalommal lehetett kezükbe letéve a haza védelme, mert nem zsoldért, hanem maguk és családjuk üdvéért harczolván, árulókká vagy szökevényekké nem fajulhattak.

A magánelőny és haszon a föld jogtulajdonában áll, melyet ezen két hadtest élvezett. Ezt röviden megemlítve, átmegy a tudós író azon főokok hosszas elősorolásán, a melyek által a várintézmény a XI. és következő században nemcsak lényegesen átalakult, hanem hanyatlani is kezdett. Tékozlásnak nevezi a királyok adományozásait, melyekkel be nem érve az első király észszerű alapítványai, a várintézményhez tartozó jószágokkal és néppel a zárdákat elhalmozták. Dicsőíti Kálmánt és fiát II. Istvánt, — amannak törvényét idézve, — mint a kik a szerzetesektől a túlságos adományosjószágokat a koronának visszaadták, de a minnek nem volt tartós eredménye, mert a következő királyok a koronai birtok-tékozlás bűnébe újra beleestek; például fölhozzatik II. Béla 1138-ki roppant adományozása a dömösi prépostság számára, mely a nyitrai várjavak elszedésével teljesült.

Az Amoenitates tudós írója az 1764-ki országgyűlésen ellene támasztott kifakadások után, tartott tőle, hogy a zárdáknak elbitangolt királyi dús adományozásokról, mint a dicső egykori várintézmény romlása főokáról tett állításai az érdeklettek gyűlöletének vetik őt oda, és inamoenitással végződnek; mielőtt tehát a vántézmény enyészetének Többi okairól is értekezett volna, szükségesnek tartá a felállított kérdés élességének enyhítésül kijelenteni, hogy nem ellenszenvből írta azokat, hanem mert valók és igazak, és mert föl kell a történelemnek tárni azon okokat, melyek vagy boldogokká tévők a nemzeteket, vagy boldogtalanokká. Egyébiránt nem szabad számon kívül hagyni, hogy ezeket Kollár a József-kori reformok, különösen a zárdaeltörlés előestéjén írta vala.

Tudós hazánkfia ezen vázlatával búcsúzott el nemzetétől, oda nyújtván azt olajágul a méltatlanul szenvedett bántalmakért, és ígért melléje az aranybulláról is panegyricust, hazafias lelkesüléssel megírandót, melylyel vasmellű ellenfeleit is ki fogta volna engesztelni, — de ez nem látott napvilágot.

Szép, meg kell ismernem, kedélyes és egyöntetű Kollár iménti előadása, de a történelem szigorú törvényei szerint lehetetlen azt egészben és minden részleteiben az első király művének megfelelőként fogadni. Egyes szemek valók és egészségesek, de melyek valótlanokkal való összekeverés által értékükben vesztek. Élni fogok tehát azon szabadsággal, hogy eltérő nézeteimet, a történeti hűség határai közt, babár a tetszetős kollári iránytól elterhelően, előadhassam.

Az első király alkotta várintézmény mindenesetre bölcs és eredményében sikeres mű volt. Egyesülten a szintén első királyunk által alapított megyei, vagyis provinciális intézménnyel megállandósította az a magyar királyságot benn a nagyszerű reformokkal, és kifelé az irigy szomszédokkal szemközt. Az ország tetemes tértájjal, Aktum és Erdély meghódítása, Slavonia, Horvátország és Dalmátia szövetkezése által öregbedett. Kálmán idejében Európailag el lön ismerve, hogy a magyar király imponans serege a világ leghatalmasabb népének hadseregével győzelmesen mérkőzhetik.

És mégis, ily dicső és fényes fények és eredmények után, a várintézmény két század lefolyta alatt annyira lejárt a magát, hogy a királyok és nemzet minden arra célzó erőlködése mellett, hogy azt fentartsa, nem volt lehető e célt elérni. Még egy század azon kettőhöz elégséges volt arra, hogy a várintézmény gyökerestől elenyésszen. Az őshagyományokhoz való nagy ragaszkodási népjellem sok elsőkor, még az Árpád-korszakra visszavezethető nevet és emléket tartott fenn; de a várintézménnyel összefüggésben álló emlékekből, szavakból és nevekből egyet sem tudunk fölmutatni.²⁰ Ez, ha nem csalódom, azt látszik bizonyítani: hogy azon elsőkor várintézmény a nemzet kebelében és szívében nem vert erős, hatalmas gyökeret. Holott ellenkezőleg az első király alkotta másik intézmény, a megye, mint egy terebélyes őstölgy, azon gyökereken

²⁰ Hát a ma is fenn lévő *Sz.-Király-Szabadja* és a *Szolga-Györök*? — Szerk.

áll, melyeket alkotója kezéből és ápolásából nyert, és a nyolczszázados hű néphagyomány annak emlékeit, szavait, neveit szeretettel megőrzé. Ezen ellentét a két iker-intézmény múltjában abban találja szerintem valószínű magyarázatát: hogy az ősmegye az önkormányzat egészséges alapjára volt fektetve, a várintézmény pedig ezt nélkülözte, és a királyi szeszélyek labdájaként hányatott, miről a tüzetesebb előadást a második korszak rajzára tartom fenn.²¹

CLASSICAL WRITINGS ON EURASIA

This paper was originally published in 1870 in the journal of the Hungarian Historical Society, entitled '*Századok*' ('*Centuries*'). The paper is entitled '*On the Advent and Prehistorical Organization of Counties*' provides a professional overview and analysis of the history of the Hungarian counties.

~ ~ ~ ~ ~

²¹ Örömmel vesszük a nagytud. szerző közérdekű tanulmányait. — Szerk.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Jelen rovatban folytatjuk a 2009. december 1-én elhunyt Molnár Józsefre való emlékezésünket. Ebben egy olyan írását adjuk közre, amelyik az életmű másik alappillére, a *Misztótfalusi Kis Miklós* életműkutatást képviseli méltó módon.

Új Látóhatár

1975.

XXVI. évfolyam 3. szám

Molnár József :

A Mester és a Tanítvány

(Tótfalusi Dirk Voskens betűmetsző és betűöntő műhelyében)

Valljuk meg őszintén: minden jel arra mutat, hogy Tótfalusi nem sokra becsülte Mesterét. Mint embert nem szerette, mint betűmetszőt nem sokra értékelte. Magát többre tartotta nála. Erre utalhatott Csepregi Turkovits Mihály is egy bibliai idézettel Tótfalusi ravatala felett mondott beszédében: „Én Istenem, bölcsőbbé tőttél engemet az én Tanítóimnál”. Ez lehetett a másik ok, amiért nem írta le nevét. Dirk Voskens csupán három évvel volt idősebb nála, koránál fogva tehát nem tarthatott igényt Tótfalusi különösebb tiszteletére, a korkülönbség egymáshoz való viszonyukban nem játszhatott nagy szerepet. A Mester egyszerű, törekvő, eredményeire, szakmai tudására büszke, jobb fajta kisiparosnak számíthatott, aki apjától elsajátított, ritkaságszámba menő mesterségével és a reá maradt öntöde birtokában, ha nem is éppen gondtalanul, de viszonylag rendezett körülmények között élhetett. Magasabb iskolai végzettsége aligha volt. Joan Blauével ellentétben tehát nem is igen tudhatta értékelni Tótfalusi széles körű humanista műveltségét. Inkább csak egy messziről jött, fanatikus kálvinista szegénylegényt láthatott benne, aki fejébe vette, hogy hazája nyelvén kinyomtatja a kálvinista bibliát és ezért mindenáron ki akarja tanulni a betűmetszés, betűöntés és nyomtatás mesterségét. Annál jobban tudta értékelni a maga tudományát és tisztában volt monopolhelyzetével is: „Mikor én *Amsterdamban* alkuvóban vólnék a’ Mesteremmel, azt mondá, hogy 100 000 az-az százezer forintért meg nem tanítana (csak egyedül volt ott) egyet valakit maga felekezeti közzül: hogy az keresetit és betsületit elvenné”¹ – mondja róla Tótfalusi a Mentségében. A nagyobb nyomaték kedvéért, négy lappal hátrébb, Töltési Istvánnal kapcsolatban szinte szorul szóra ugyanezeket mondja, megtoldva még egy jellemző félmondattal, amely igen éles fényt vet Mesteréről alkotott véleményére: „Töltési István Debreczeni Uraiméktól küldetvén fel e’ végre (a betűmetszés megtanulására), az én ott létemben, sokáig untatvan az én Mesteremet (ki, a’ mint mondám, ott csak’ egyedül volt) de az semmiképen fel nem vállálá, mondám én: Edes Barátom, ha tetszik, én valamit vöttem annyi pénzen mesteremtől (noha ő ezt olyan nagyra betsüli mint mondám, hogy 100 000 forintért nem tanítana-meg egy Belgát, és most-is olyan nagyra tartja magát) mindent ingyen *communicálni* kész vagyok.”²

Az olvasó itt Tótfalusi Kis Miklós amszterdami mesteréről szóló írásnak második részét találja. Az első részben a szerző részletesen beszámol Tótfalusi amszterdami tanuló éveiről és kutatásai alapján bebizonyítja, hogy tanítója a betűmetszés- és öntés mesterségében csak Dirk Voskens lehetett, mert más betűmetsző azokban az években már nem élt Amszterdamban, s különösen olyan nem, akinek apja is betűmetsző lett volna. Ebben a második fejezetben elsősorban emberi vonatkozásokat tárgyal: milyen lehetett Tótfalusi és mesterének viszonya? Az első rész azzal a kérdéssel zárult, miért nem említette Tótfalusi még barátja, a nyomdásztörténet iránt is érdeklődő Pápai Páriz Ferenc előtt sem mesterének nevét, akit Mentségében is csak név nélkül emleget. Ez aligha történhetett ok nélkül. Mestere nevének következetes elhallgatása, a Tótfalusiról szóló irodalmunkban egészen napjainkig, arra a téves feltevésre vezetett, hogy a nagy nevű amszterdami nyomdászcsalád sarja, előkelő nyomdatulajdonos és gazdasági szakember, a betűkészítéshöz nem értő, Joan Blau vezetett be a betűmetszés ritka tudományába.

¹ M. Tótfalusi Kis Miklósnak maga személyének, életének, és különös tselekedetinek Mentsége, Kner Imre betűhű kiadása, Gyoma, 1940. Továbbiakban: Mentség, 55. l.

² Uo. 59. l.

Tótfalusi mind e két helyen tehát azzal magyarázza Mestere kivagyiságát, hogy „csak egyedül volt ott”, vagyis abban az időben egyetlen betűöntő mester volt Amszterdam városában, aki betűt is tudott metszeni, ami nagy előny volt a többi betűöntővel szemben, nem is annyira azért, mert új betűket tudott készíteni, hanem hogy a használat közben elromlott matricáit állandóan rendben tudta tartani, így az öntőde a meglevő matricakészlettel fennakadás nélkül tudott dolgozni, míg a konkurens öntődéknél állandó gondot okozhatott a tönkrement matricák javítása vagy pótlása. Ezért is mondogathatta Tótfalusi előtt, hogy egy belgát semmi pénzért meg nem tanítana szakmájára. Félelme, hogy egy ügyes holland betűmetsző „keresetét és betsületét” vehette volna, nem is volt egészen alaptalan. Láttuk már, hogy bármilyen nagy forgalmat bonyolított is le a holland nyomdászat a 17. században, több betűmetsző mestert és sok betűöntő üzemet nem tudott eltartani. Apjával gyermekkorában megjárta már ő is az emigráció keserves útját. Ha tehát most hazájában meg akart élni, állandóan résen kellett lennie s amennyire csak lehetett őriznie kellett mestersége titkát. Ezen nem is szabad fönnakadnunk. Aki az ősnymdászat történetét egy kicsit is ismeri, tudja, mennyi titkolódzás vette körül az ősnymtatványok bölcseljét, Gutenberg óta mennyi emberi tragédia, mennyi árulás, furfangos tolvajlás tette lehetővé ennek a csodálatos, fénythozó mesterségnek az egész világon való gyors elterjedését. Ha Dirk Voskens Gutenberg tragédiájáról nem is hallhatott, elég tapasztalata lehetett a szakmai siker és szerencse forgandóságáról, érthető, ha óvta monopolhelyzetét. Pénzre viszont állandóan szüksége volt, azért ha hollandot nem is, messziről jött idegent jó pénzért megtanított mesterségére. Bizonyára nemcsak „belgát”, hanem angolt se szívesen tanított volna, nehogy angliai piacát, ahová már apja is szállított, veszélyeztesse. De Erdély, a török dúlta Magyarország senki földjén túl, messzebbnek tűnhetett akkor Hollandiától mint Nieuw Amsterdam az óceán másik partján, az Új Világ küszöbén. Ezek az idegenek ugyanolyan gyorsan eltűnnek, mint ahogy jöttek, nyomot se hagyva maguk után, mint az a Gávai nevű erdélyi tanítványa is, aki másfél évig mindhiába kísérletezett a mesterség megtanulásával s végül is dolgavegzetetlenül távozott Amszterdamból. Talán épp Gávai sikertelensége volt Tótfalusi nagy szerencséje. A Mester minden kétségét eloszlathatta Gávaival szerzett tapasztalata és Blaeu ajánlása, aki bizonyára szintén hangsúlyozhatta előtte, hogy az új tanítványa amilyen gyorsan csak lehet, vissza fog térni hazájába, ha kitanulta a mesterséget, tehát konkurenciától nem kell tartania, mert ennek a betűmetszés megtanulásával csak egyetlen célja van: hazájában megfelelő típusokkal kinyomtatni a bibliát. Való igaz, hogy Tótfalusi – mint ezt Pápai Párizhoz írott levelében világosan meg is mondotta – azért határozta el a betűmetszés megtanulását, mivel annyi pénzt, amennyi egy jól felszerelt nyomda matricáinak megvásárlásához szükséges hazájából sehonnét nem remélhet: „De mivel mátrixoknak szerzésére, a’ melyek kívántatnának ad typographiam bene instructam és a’ melyek itt az én mesteremnél vagynak 6 000 tallért érők, pénzt sohonnan nem várhatnék, azonban időmet s alkalmatosságomat s docilitásomat is látom reá, már Isten segítségével a metszéshez akarok fogni, a’ melyben is elegendő perfectiomat reménlek addig hogy vések, míg a biblia nyomtatásához kell kezdenünk...”³ Tehát mikor a betűmetszésre elszánta magát, akkor is elsősorban a Biblia kinyomtatása lebegett szeme előtt. Céltudatosságánál csak magabiztossága volt nagyobb. Már a tanulás kezdetén semmi kétsége nem volt abban, hogy mire a Biblia nyomtatásához hozzáfoghat, addigra elsajátítja a betűmetszés tudományának minden fortélyát, egy percig sem kételkedve gyors felfogó képességében és a mesterségre való alkalmasságában, A megegyezés a tandíj ügyében azonban nem mehetett egészen simán, mint Tótfalusi Mentségének elejtett szavaiból kihámozható: a Mester nemcsak hogy nagyra tartotta magát, hanem drágán is mérte a tudományát. Tótfalusi meg anyagi dolgokban igen megfontolt, óvatos, élete végéig aggodalmaskodó ember volt, aki a keserves nélkülözések árán összespórolt pénzét bizonyára nem könnyen adta ki a kezéből még az olyan nagyon áhított tudományért sem. Alkudozásuk hosszan tarthatott, legalábbis erre lehet következtetni szavaiból: „mikor én Amsterdamban alkuvóban volnék a’ Mesteremmel”. Az eredmény Pápai Párizhoz írott leveléből ismeretes: „a tanítómnak tsak félesztendeig kétszáz forintot fizetek; azonkívül szállás-asztaltartásra sok mégyen eszközökre is”⁴ A tanításért tehát az első félévben kétszáz forintot, később talán kevesebbet fizetett, lakásról, élelemlről, sőt a betűmetsző szerszámokról is magának kellett gondoskodnia. Ha meggondoljuk, hogy egy emberöltővel korábban a minden idők legnagyobb holland festőművésze, Rembrandtnak csak évi 100 guldent fizettek a tanítványai, hogy Tótfalusi félévi tandíjának megfelelő összeget egy holland könyvkereskedő segéd két év alatt tudta megkeresni, hogy a nagy Plantin leideni emigrációja idején, 1538-ban mint az egyetem kinevezett nyomdásza csak évi 100 guldent kapott, hogy később az Elzevirek ugyanezért a munkáért eleinte ugyancsak 100, majd 200 és végül 300 guldent kaptak évente, akkor a 200 forint félévi tandíj a betűmetszés megtanulásáért horribilis összegnek tekinthető. Dirk Voskens valóban nem mérte olcsón a tudományát.

Hiba lenne azonban, ha Tótfalusi irodalmunk egykori osztályharcos művelői most Joan Blaeu helyett Dirk Voskenset mondanák el mindenféle szőrösszívű kapitalistának. Üzemét kapitalista vállalkozásnak aligha lehetne nevezni, hiszen nem haladhatta meg a családi kisipar kereteit. Dirk Voskens nem spekulációval meggazdagodni vágyó kapitalista beállítottságú vállalkozó volt, ha minden különösebb művészi tehetség nélkül is, jó szakember a maga, különös tehetséget igénylő szakmájában. Mesterségének értékét – mint minden józan holland polgár abban a korban – pénzben mérte le. Ezt az ízig-vérig holland mesterembert nem vezették idealista célok, mint Tótfalusit. Neki csak egy célja lehetett, öntödéjét virágzó vállalatáá fejleszteni, szorgos munkával sok pénzt keresni és polgári jólétben élni. Ez pedig nem szégyen. Ez a polgári mentalitás tette a

³ Dézsi Lajos: *Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században*. 50. l.

⁴ Uo. 50. l.

16–17. században Hollandiát gazdaggá, az akkori Európa gazdasági és szellemi központjává. Ahelyett tehát, hogy most szűkkeblűséggel, kicsinyességgel és kapzsisággal vádolnók, legyünk hálások a Mesternek, hogy átadta tudományát – bármennyit is kért érte – egy olyan tanítványnak, aki – ha talán akaratlanul is – művével a Mester hírnevét is öregbítette, jöllehet két ellentétebb jellemű és világszemléletű ember aligha kerülhetett volna egymással kapcsolatba.

Tótfalusiból pályája kezdetén teljesen hiányzott a polgári gondolkodásnak még a csírája is. Ahonnét ő Amszterdamba jött, a távoli Erdélyben egy rövid, alig száz esztendeig tartó polgárosodás után, épp az ő születése idején, a polgári életformának, a szabadabb szellemű polgári gondolkodásnak lassan utolsó nyomai is eltűntek. Az állandó veszedelmeknek, pusztításoknak, idegen hadak rablásainak kitett országban a békés polgári munka lassú, de megalapozott vagyongyűjtő szenvedélyét a főurak egymást megrabló, földharcoló szenvedélye váltotta föl. Mikorra felnőtt módra, érett fejjel szétnézhetett szűkebb pátriájában, az egyéni érvényesülés, a gazdagodás már nem jelentette egyben az ország gazdagodását is. A jobbak, akik közé a fiatal Tótfalusi is tartozott, éppen ezért szinte az önérdeteket megtagadó romantikus idealizmussal igyekeztek a nép és ország sorsán változtatni. Ebben az igyekezetében Tótfalusi „hivatala” az lett, hogy „könyvekkel bővítse és oltsoitsa e’ hazát”.⁵ Kikerülve Amszterdamba, tanult mesterségével nem pénzt akart szerezni, hanem nemzetének akart használni, mert a pénznél sokkal többre becsülte Istene és Nemzete előtt való „kedvességet”.⁶ A magánérdeket félretéve a „közönséges jóra” törekedett.⁷ Két ellentétebb életfelfogást tehát aligha lehet elképzelni, mint a szorgos, vagyongyűjtő holland polgár, Dirk Voskenset és egy szerencsétlen, a töröktől, tatártól, némettől sanyargatott, megosztott nemzetéért, kisebbségben lévő protestáns, kálvinista vallásának szabadságáért aggódó, prófétai lelkületű magyart, Tótfalusi Kis Miklóst. Mint magyar, idegeiben hordozhatta a töröktől, tatártól fölégetett falvak menekülő népének rémületét, a három részre szakadt nemzet tehetetlen fájaldalmát s mint kálvinista a harmincéves háborúban megharmadolt európai protestánsok jövőjükért aggódó kétségbeesését. Írásaiban maga tett erről tanúbizonyságot. Látna messziről is Erdély romlását, a katolikus ellenreformációt erőszakoló Habsburg hatalom terjeszkedését, a labanc pápistaság megerősödését, és mindezek felül a „Sz. könyvnek rongyolott nemzetünkben olyan nagy szánakozásra méltó szűk vóltát”⁸, a polgári vagyongyűjtésnél sokkal fontosabbnak tartotta a szent könyvnek, a protestantizmus legfőbb istenes fegyverének, a Bibliának kinyomtatását. Igyekezetét – ha más okból is – Dirk Voskens éppúgy nem tudta megérteni, mint irigy erdélyi honfitársai. Hogyan is érthette volna meg az egyéni boldogulásra törekvő, szerencsés holland polgár azt az idealista magyart, aki még a betűmetszés megtanulásával is – ahelyett, hogy pénzt gyűjtene magának – nemzete hírnevén esett csorbát akarja kiküszöbölni, mivelhogy „tsunya volta miatt minden szomszéd Keresztény nemzetek között ugyan példabeszéd és tsűf vólt a’ Magyarok által való nyomtatás”⁹, mert „béka mászás forma Betűkkel”¹⁰ éltünk. Aki a betűmetsző szakmában is nemzete becsülete és nem egyéni boldogulása érdekében akarta magát „perfectussá” tenni. Aki sikereiben is például akarván lenni a magyarságnak, hogy mások is jó mesterségre adják magukat.¹¹ Bármennyire is szűkszavú ember volt Tótfalusi, alig képzelhető el, hogy munka közben elejtett szavaiból a Mester előtt ne rajzolódott volna ki egy józan holland polgár számára teljesen érthetetlen, az ő szemében hóbortosán nagyzolónak tűnő egyénisége. De – mint a Mentségből sejteni lehet – Tótfalusi sem tudott soha Mestere iránt igazán fölmelegedni. Kölcsönösen csalódhattak egymásban, s mikor Tótfalusi tehetsége teljes egészében kibontakozott, a Mester csalódása lehetett a nagyobb.

Mesterét Tótfalusi bizonyára kezdettől fogva kicsinyesnek, s főként felfuvalkodottnak tartotta, mert „olyan nagyra tartja magát”.¹² Mikor aztán elsajátította a mesterség fogásait és önállóan nekilátott a betűmetszésnek, ismerte a maga képességeit, már tudta, hogy Mestere, bár értett a szerszámok forgatásához, távolról sem olyan nagy mester, mint amilyennek magát tartja. Ez a véleménye Dirk Voskensről élete végéig megmaradt: „Az én Mesterem *Romana* vagy *Rotunda* Betűt meg lehetőst metzett; de *Cursivát* nem...” – mondja Mentségében.¹³ A maga szűkszavúságában kegyetlenül kemény ítélet ez: Dirk Voskens mesterségét nem jól, csak „meglehetősen” tudta, s amit tudott, az is igen kevés volt.

Mégis, Tótfalusinak tulajdonképpen szerencséje volt, hogy egy középszerű, jó mesterember keze alá került, s nem egy zseniális nagy mestertől szerezte meg tudását. Az igazán nagy mestereknek rendszerint nincsenek tanítványaik, csak utánazőik vannak. A középszerű mesternél nincs mit utánozni, tőle csak a mesterség fogásait lehet eltanulni, viszont a tanítványnak nem kell leküzdenie magában a nagy mester sokszor bénító hatását ahhoz, hogy eredetét, önállót és maradandót alkothasson. Tótfalusi Dirk Voskenstől csak kitűnő technikai ismereteket szerezhetett. Ebben Dirk Voskens elsőrendű, sőt nagy tanítónak bizonyult. A tanítvány hazájából csak pusztá tehetségét és szorgalmát hozta magával, minden mást neki és Hollandiának köszönhet. Ízlését a nagy holland mesterek művei formálták, élete legnagyobb alkotása, Amszterdamban metszett betűje a

⁵ *Mentség*. 4. l.

⁶ Uo. 5. l.

⁷ Uo. 36. l.

⁸ Dézsi Lajos: *id. mű.* 193. l.

⁹ *Mentség*. 28. l.

¹⁰ Uo. 28. l.

¹¹ Uo. 67. l.

¹² Uo. 59. l.

¹³ Uo. 45. l.

holland barokk betűművészetéhez tartozik, annak szerves része s egyik legkiemelkedőbb alkotása.

Bekövetkezett tehát, amitől a maga képességeinek korlátait jól ismerő Dirk Voskens eleitől fogva tartott: a tanítvány a Mester „keresetít és betsületít” veszélyeztette. Ha – mint feltételeztük – a tanítvány és a Mester közötti viszony már a tanulás ideje alatt sem lehetett a legszívésebb, egészen bizonyosnak vehetjük, hogy Tótfalusi önállósulása után végképp megromlott. Erre utalnak egy „elő való Professor ember”¹⁴ szavai, melyeket Tótfalusi élete nehéz napjaiban egy hozzá írott leveléből belemásolt Mentsége kéziratába:

„Dicebant te superare omnes Belgas in arte Fusoria & Sculptoria. Tuus olim Magister, conquirebatur, te sibi panem eripere. Praeteribant Typographi ipsus aedes, & te quaerebant, qui literas sculpi volebant. Macte igitur, & ostende coram toto mundo, te velle patriae tuae inservire. &c.”¹⁵ – Azt beszélték, hogy az összes belgát felülmúlod az öntés és betűmetszés művészetében. Hajdani mestered panaszkodott, hogy elveszed kenyérét. A nyomdászok elhaladtak háza előtt, s azok, akik betűt akartak metszteni, téged kerestek. Rajta hát, mutasd meg az egész világnak, hogy hazádat akarod szolgálni stb. – A levél írója, az „elő való Professor ember” nyilván Johannes Leusden utrechti professzor volt, mert külön megjegyzi, hogy az a professzor „a’ ki legtöbbet tudott ott is eleitől fogva az én dolgaiban”.¹⁶

E levélrészlet is azt bizonyítja, hogy Dirk Voskens nem várt konkurenciát kapott önállósult tanítványa személyében. Különösen, ha meggondoljuk, hogy Tótfalusi azonnal hajlandó volt új betűket metszeni, legyen az antikva, kurzív, vagy keleti betű, míg Voskens öntődéje bizonyára inkább csak a meglévő készlettel dolgozott, a meglévő matricákkal öntött ólombetűket és a meglévő patricákról vert új matricákat. Elképzelhető, hogy a Mester a maga nevelte konkurenciát a pokolba kívánta és százszor megbánta, hogy könnyelműségében – igaz jó pénzért – a szakmára megtanította. Hogy kapcsolatuk Tótfalusi önállósulása után megszakadt, Leusden professzor soraiból is nyilvánvaló. De erre vall az is, hogy Tótfalusi Amszterdamban hagyott betűi később nem a Voskens-féle öntődében, hanem mint még részletesen látni fogjuk, Dirk Voskens egykori társának özvegyénél tűntek föl. Tótfalusi Adamsz.-szal bizonyára önállósulása után is főtartotta jóviszonyát. Adamsz. betűöntő volt, nem metsző, így egymásnak alig jelenthettek konkurenciát. Talán Adamsz. is épp az idő tájt vált ki a közös vállalkozásból, amikor Tótfalusi önállósította magát. Harry Carter szerint Voskens és Adamsz akkor válhattak szét, amikor Adamsz. meg akarta vásárolni Jan Barendsz. öntődjét, aki 1681-ig „betűöntő mester” volt Amszterdamban, tehát mindenképpen 1681 után. Mái is tisztázatlan azonban, hogy miként kerültek Tótfalusi betűi Adamsz. özvegyének öntődjébe. Maga Tótfalusi hagyta-e ott náluk, mikor hazatért Erdélybe, vagy később Bandi Sámuel révén jutottak birtokába? Mindezt ma már nagyon nehéz, sőt szinte lehetetlen kideríteni, mivel Tótfalusi Bandi Sámuel ellen folytatott perének aktái mind a mai napig nem kerültek elő. De bármiképp is történt, ez is azt látszik bizonyítani, hogy Tótfalusi és Mestere között a viszony már tanuló idejében sem lehetett meghitt, később pedig végképp megromlott.

Vajon mennyi időt töltött Tótfalusi Dirk Voskens műhelyében? Erre a kérdésre sem a Mentségben sem a leveleiben pontos választ nem találunk. Csak annyit mond, hogy „hamar időn annyi *perfectiot* vett”.¹⁷ Tanulóidejét tehát maga is rövidnek tartotta. De mennyi volt ez a hamar idő? Azt már láttuk, hogy 1680 decemberének közepén vagy vége felé kezdhett el tanulni Voskens öntődjében. A tanulás kezdetének időpontját illetően aligha tévedhetünk egy-két hétnél többet. Sokkal nehezebb a tanulás befejezésének időpontját meghatározni. Maga Dirk Voskens kilenc-tíz évre becsülte a mesterség tökéletes elsajátításához szükséges időt: „Mert az én Mesterem-is azt mondja vala az alkuváskor, hogy ő ugyan fogadja, hogy a’ *principiumokat* hiven *communcálja*; de kilencz vagy tiz esztendei *praxis* teszi az embert ebben *perfectussá* (mert én azt kívántam volna, hogy engem *perfectussá* tegyen)...”.¹⁸ Ugyanezeket a szavakat meg is ismétli, mondván, hogy Mestere eleinte egyenesen elidegenítette a mesterség megtanulásától, „mikor azt mondotta, hogy kilencz vagy tiz esztendő kellett arra, hogy ember ebben *perfectussá* légyen”.¹⁹ Persze a mesterség gyakorlásához szükséges alapvető fogásoknak az elsajátítására, a szűkebb értelemben vett tanonc időre jóval kevesebbet kell számítanunk. Tótfalusi tanuló idejét egyéb adatok birtokában megközelítő pontossággal meg is határozhatjuk. Egyik legfontosabb adatunk a Biblia nyomtatásának kezdete. Amikor ebbe a költséges munkába belefogott, már önállóan kellett lennie. Teleki Mihályhoz és Tofeus püspökhöz a Biblia javítása dolgában írott leveléből tudjuk, hogy a teljes Biblia Amszterdamban való kinyomtatására csak 1683 végén szánta rá magát. Addig csak arra gondolt – mivel közben Erdélyben úgy határoztak, hogy a Bibliát végül is otthon nyomtatják majd ki az ő segítségével s az általa beszerzett matricákról öntött betűkkel –, hogy gyakorlatszerzés céljából Amszterdamban „mindenek előtt a magyar zsoltáros könyvet, majd annak kibocsátása után, magasabbra törő lélekkel a magyar nyelvű Új Szövetséget” nyomtatja ki.²⁰ De mikor meghallotta, hogy „Isten megszegényítette Béts alatt a T. (örök) hatalmasságot, mindjárt ötlötte nékem szívembe e’ szándékot, és hova tovább, minél nagyobb veszedelmét ’s elnyomtatását hallottam annak a nemzetnek, és egyszer ’s mind

¹⁴ Uo. 68. l.

¹⁵ Uo. 68. l.

¹⁶ Uo. 68. l.

¹⁷ Uo. 67. l.

¹⁸ Uo. 56. l.

¹⁹ Uo. 90. l.

²⁰ Tordai Zádor: *M. Tótfalusi Kis Miklós.* – Apológia. Kiss Géza fordításában. 152. l.

romlását a' mi nyomorult Hazánknak, annál inkább engem e' devotioban megerősített".²¹ Bécs ostroma 1683. július 14-től szeptember 12-ig tartott. Tótfalusi a török vereségének hírérl tehát már szeptember vége előtt hallhatott. Ekkor határozta el, hogy kinyomtatja a Bibliát. De a munkához csak később kezdett hozzá, mikor már Erdély romlásáról is elérkeztek hozzá a hírek, amelyek – mint mondja – szándékában megerősítették,²² 1683 vége felé. Hogy valóban még 1683-ban hozzákezdett a Biblia kinyomtatásához, arra több bizonyítékunk is van. Az első és legfontosabb amszterdami Bibliájának Kolozsvárott őrzött egyetlen olyan példánya, amelyen nem az 1685-ös évszámot viselő díszes, rézmetszetes címlap látható, hanem egy 1683-ból keltezett, kézzel szedett címlap. Ha 1683 őszén már kiszedte a Biblia címlapját, aligha férhet kétség ahhoz, hogy ekkor már komoly előkészületeket tett a nyomtatás megkezdésére. Matricái készen voltak, mint maga később elmondotta egy levelében, ezeket még tanuló korában metszette,²³ tehát semmi akadály sem lehetett a betűk öntésének, ha volt megfelelő helyisége erre a célra, ha tehát ekkor már önálló volt. A másik bizonyíték Teleki Mihályhoz és Tofeus püspökhöz írott, említett levele, amelyben elmondja azt is, hogy akkor – 1684. augusztus 15-én – már a nyomtatás felénél tartott: „En már ezt, ha kezdettem – írja –, s ha félíg elvittem, Istennek segedelme által végreis hajtom.”²⁴ Mint máshonnan tudjuk, a nyomtatással 1685. június 15-én lett készen, tehát pontosan 10 hónap múlva. Ha ugyanennyi időt, vagy egy hónappal többet számítunk a munka első felére, akkor 1683 októberében, vagy szeptemberében jelölhetjük meg a Biblia kinyomtatásának kezdetét. Ezt a számításunkat megerősíti Tótfalusi említett levelének egy másik kitétele is. Azzal érvel Teleki és Tofeus előtt a maga munkája mellett, hogyha őt elejtenék s az Amszterdamba küldött Kolozsvári István felügyelete alatt egy holland nyomdással nyomtatnák ki a Bibliát, „tsak a' betű öntésben és egyéb készülékben négy vagy öt hónap eltelnék, a' munkábanis közel két esztendő, ha annyi exemplárt kezdenek nyomtatni”²⁵ Tehát magára a nyomtatásra közel két esztendő, de legalább 20-21 hónap, mint amennyi időben neki tényleg került, és az előkészületekre, négy vagy öt hónap. Ha tehát az ő esetében is négy vagy öt hónapot számítunk az előkészületekre – megfelelő betűk kiöntése stb. – akkor 1683 májusában vagy júniusában már önállóan kellett lennie, különben aligha kezdetett volna bele az előkészületekbe, ha ekkor még nem is az egész Biblia, hanem csak a zsoltáros könyv és az Új Szövetség kinyomtatására gondolhatott. Legkésőbb tehát 1683 májusának végén júniusának elején abba kellett hagynia a tanulást Dirk Voskensnél, persze nem azért, mint egy magyar szerző állította, mert a Mester nem volt hajlandó az akkor divatos iniciálék metszésének megtanítására, melyre semmi bizonyíték nincs,²⁶ hanem azért mert „hamar időn” elsajátította a „princípiumokat” s elkezdhette az előkészületeket a Zsoltáros könyv és az Új Szövetség kinyomtatására. Mentségéből azt is megtudjuk, hogy mikor 1683 őszén a Biblia kinyomtatásához kezdett, némi megtakarított pénze is volt, sőt előre el volt már látva munkával: „Mikor a' Biblia nyomtatásához kezdettem – mondja –, nem volt nekem több kétszáz talléromnál” – négyszáz forint –, de „minthogy már akkor jó munkák” voltak kezében,²⁷ bátran belefoghatott nagy terve megvalósításába. S ha 1683 őszén már jó munkák voltak a kezében, akkor legalább pár hónapja önállóan kellett lennie. A kétszáz tallér is ez idő alatt gyűlhetett össze, mert bármilyen takarékosan is élt, a magával hozott 350 tallérból ekkorra aligha maradt valamije. Ha nehezen is, de az is elképzelhető, hogy tanuló idejének utolsó évében már nemcsak hogy tandíjat nem fizetett, hanem munkájáért némi díjazást is kaphatott Dirk Voskens-től. Erre persze semmi bizonyítékunk sincsen. De bárhog is forgatjuk a dolgot, mindenképpen arra az eredményre jutunk, hogy Tótfalusi Dirk Voskens műhelyében legfeljebb két és fél évet tanult: 1683 májusában-júniusában már önállóan kellett dolgoznia.

Végül ugyanerre az eredményre jutunk, ha Töltési István amszterdami tanulóidejét igyekszünk meghatározni. A debreceni nyomda történetében azt olvassuk, hogy Töltési Istvánt a debreceni „városi tanács 1681-ben Hollandiába küldte, hogy kitanulja a nyomtatást és a betűmetszést”.²⁸ A könyv szerzői Töltési kiküldetésének időpontját illetően Csűrös Ferenc korábbi nyomdatörténeti munkájára hivatkoznak. Csűrös egy korabeli debreceni naplóbejegyzést idéz a debreceni városi közlevéltárból, amely szerint Töltési István „feleséges Compactor” az iskola seniorával, Hunyadi Ferencsel elindult Belgiumba. A bejegyzés kelte: 1681. augusztus 6. Tehát vagy ezen a napon, vagy valamivel korábban indulhatott Hollandiába, és kora ősszel, szeptember végén, október elején érkezhetett meg Amszterdamba. Minthogy Töltési tanult szakmája a könyvkötés volt, feltehető, hogy először a betűszedést és a könyvnyomtatást akarta megtanulni. Tótfalusi Töltésire vonatkozó, idézett szavaiból úgy vehető ki, hogy a debreceniek Töltésit nem a betűmetszés megtanulása végett küldték Amszterdamba. Sokkal valószínűbb azonban, hogy Komáromi Csipkés György bibliafordítását akarták egy külföldön tanult nyomdátóval, külföldről hozott betűkkel kinyomtatni. A betűmetszés megtanulása Töltésinek csak Tótfalusi amszterdami sikere láttán juthatott eszébe. Így érthető, hogy legalább két évet a könyvnyomtatás megtanulásával töltött s csak azután fordult Dirk

²¹ Dézsi Lajos: *id. mű.* 192. l.

²² Uo. 192. l.

²³ Uo. 198. l.

²⁴ Uo. 195. l.

²⁵ Uo. 196. l.

²⁶ Csernátóni Gyula: *Tótfalusi Kis Miklós „Erdély fénikse”*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. 1894. 9. l.

²⁷ *Mentség.* 90. l.

²⁸ Benda Kálmán – Irinyi Károly: *A négyszáz éves debreceni nyomda.* 29. l. és 273. l. 41-es jegyzete. In: Csűrös Ferenc: *A debreceni városi nyomda története.* Debrecen, 1911. 388. l.

Voskenshez a betűmetszés megtanulása végett. Ez azonban, mint ugyancsak Tótfalusitól tudjuk, komoly akadályba ütközött, mert a Mester „semmiképp fel nem vállalá”. Nyilván Tótfalusival szerzett kellemetlen tapasztalatai miatt: most már nemcsak belgát, hanem messziről jött idegent sem volt hajlandó megtanítani a betűmetszésre. Ezért is vállalhatta Tótfalusi, hogy mindent ingyen kommunikál, amit Mesterétől tanult. Tehát Töltési Amszterdamban való tartózkodásának utolsó két évében Tótfalusi önálló volt. Minthogy Töltési 1685 első felében már kinyomtatta Debrecenben Amszterdamból magával vitt új betűkkel Amesius híres könyvecskéjét, a Consentiát, mégpedig az Elzevir-könyvek mintájára, tehát legkésőbb 1684 július-augusztusában el kellett hagynia Amszterdamot. Tótfalusitól tudjuk, hogy három hónapig tanult nála, így tanulási ideje 1683 végére, de legkésőbb 1684 elejére eshetett, ami megint csak azt igazolja, hogy Tótfalusi 1683-ban már önállósította magát és csupán két és fél esztendeig, de három évnél mindenképpen rövidebb ideig tanult Dirk Voskens műhelyében.

A 17. századi holland betűmetsző és betűöntő üzemek munkamegosztását is tőle tudjuk: „Belgiumban a’ ki stempelyt, az-az aczél Betüt metsz, tsak abban gyakorolja magát; más az, a’ ki mátrixot, az-az réz Betüt tsinál véle; harmadik az, a’ ki önti a Betüt.”²⁹ Tótfalusi, aki „perfectus” akart lenni a szakmában e két és fél évnyi „hamar idő” alatt a mesterségnek mind a három ágát kitanulta.

Legelőször is a legegyszerűbbet, a betűöntést. Mint barátjához, Pápai Páriz Ferenchez írott leveléből láttuk, ennek a manuális munkának a megtanulása nem okozott neki semmi nehézséget, egy-két hónap alatt annyira belegyakorolta magát a munkába, hogy egy hónap után már szinte senki se szólt bele a dolgába, mindent maga végzett: „már öntöttem itt közel százezer betüt, deákot s zsidót és nagyobb részént minden módon én készítettem el is, már senki hozzájok sem nyúlt”.³⁰ Legutóbb felmerült egy föltételezés, hogy a betűöntésben Tótfalusi nem Voskensnél, hanem „az Elzevireknél szerezte első tapasztalatait”, mint Jakó Zsigmond „Erdélyi féniks” c. könyvének bevezetőjében olvashatjuk.³¹ Ugyanezt a feltételezést könyvének egy jegyzetében részletesebben így fogalmazza meg: „Minthogy 1681. január 15-i levelében Kis Miklós még csak szándékként említette a betűmetszés megtanulását, második levelében pedig már arról tájékoztatta Pápai Párizt, hogy a Blaeu-műhelyben tanul, az Elzevir-officinából hozzátvetőleg 1681. márciusában kerülhetett át a Blaeu-cég egykori betűmetsző műhelyét vezető Dirk Voskens keze alá.”³² Jakó ezt a feltételezését Tótfalusinak Absolon követhet intézett, 1680. november 12-én Utrechtben kelt levelére alapozza. Mivel ez az állítás a Tótfalusi-irodalomban eddig még sehol föl nem merült és újabb tévedéssorozatnak lehet forrása, érdemes vele alaposabban foglalkozni.

Az az állítás, hogy Tótfalusi első tapasztalatait az „Elzevirek”-nél szerezte, azért sem felelhet meg a valóságnak, mert kirándult ugyan Leidenbe is, mint Absolonhoz írott leveléből olvashatjuk, de aligha képzelhető el, hogy Ábrahám Elzevir ekkorra már eléggé lezüllett nyomdájában vagy Daniel Elzevir amszterdami öntödéjében is tanult volna. Jakó a Blaeu-öntödét „betűmetsző műhelynek” nevezi, holott köztudomású, hogy a Blaeu-cég matricáit mindig vásárolta, eddigi tudomásunk szerint soha önálló betűmetsző mester műhelyükben nem dolgozott. Kétségtelen, hogy annak, aki a betűmetszéshez akart fogni, először a betűöntésben kellett jártasságot szereznie, mint ahogy ma pl. a jó gépszedőnek előbb ki kell tanulnia a kéziszedést. A betűkészítés alapismereteihez tartozott az öntésben való jártasság, az öntőszerszámokkal való ismeretség. Pápai Párizhoz írott leveléből az derül ki, hogy 1681. január 15-e előtt egy ideje már önteni tanult, s azt mondja, akkorra úgy kitanulta a betűöntést, hogy „ha mindjárt haza mennék is, mátrixok és eszközök lévén, akármilyen típusokkal boldogíthatnám azt a hazát”,³³ de mivel a matricák beszerzéséhez szükséges 6 000 tallért nem tudja felhajtani, a metszéshez akar fogni. Jakó feltételezi, hogy az elveszett, második levélben tájékoztatta Tótfalusi Pápaít arról, hogy már a „Blaeu-műhelyben” tanul, ebben, az első levélben elmondottak szerint az Elzevir-nyomda öntödéjében való tanulására vonatkoznak. Állítását azzal támasztja alá, hogy Absolon követnek írt levelében Tótfalusi választ a követtől „Amstelodamba az Elzevirius bibliopola officinájába” kért, „az hol a magyar bibliát ki fogják nyomtatni. Oda kell nékem fordulnom...”³⁴ Absolonhoz írott leveléből azonban – mint már korábban láttuk – csak az olvasható ki, hogy utasítása volt az Elzevir nyomdában próbálkozni a Biblia kinyomtatásával. A levél írása idején még nyilván nem járt ott, mert csak jövő időben mondja, hogy oda kell fordulnia. Ha otthonról azzal a kifejezett utasítással érkezett Amszterdamba, hogy lehetőleg az Elzevir nyomdában nyomtassa ki a Bibliát, a logika szerint valóban helyén való lett volna, hogy a betűöntés, betűszedés és nyomtatás megtanulásával is ott próbálkozzék először. Absolon követhet írott levele alapján azonban szinte bizonyosra vehetjük, hogy november 12-e előtt nem jelentkezett az Elzevir nyomdában s úgy tűnik, hogy addig Daniel Elzevir haláláról sem értesült, vagy ha igen, nem tudta felmérni, milyen következményekkel járt ez a nyomda további sorsára. Egyébként is Hollandiában töltött idejének első hónapja mind a mai napig meglehetősen homályban maradt. Nem tudjuk, mennyi időt töltött Utrechtben, lehet, hogy csak napokat, de lehet, hogy heteket. November 12-én még állandó lakhelye sem volt, különben Absolontól a választ nem az Elzevir nyomdába kérte volna. Lehet, hogy november 12-e előtt csak látogatóban járt Amszterdamban és csak később kereste fel az Elzevir nyomdát, ahol gyász és bizonytalanság fogadta, hiszen

²⁹ *Mentség*. 44. l.

³⁰ Dézsi Lajos: *id. mű.* 50. l.

³¹ Jakó Zsigmond: *Erdélyi féniks – Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974. 15. l.

³² Uo. 470–71. l. 8. sz. jegyzet

³³ Dézsi Lajos: *id. mű.* 50. l.

³⁴ Szilágyi Sándor: *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. 17. kötet 122, 138, 165–166. l.

ekkor már nagyban folyhattak az előkészületek az öntöde fölszámolására. Daniel Elzevir özvegyének Balthasar Moretus özvegyéhez Antwerpenbe intézett levele, amelyben öntödéjét följánlja megvásárlásra, 1681. január 3-án kelt. Minthogy leveléhez csatolta híressé vált mintalapjának egy példányát is, amelyen az árverés helyét és időpontját is feltüntette (Op t' Water, 1681. március 5.), feltelezhető, hogy a mintalapot még decemberben kinyomtatták, tehát az öntöde felszámolásának gondolata már korábban megszületett. Ismerve Tótfalusi óvatosságát, megfontoltságát, szinte elképzelhetetlen, hogy a felszámolás alatt álló Elzevir öntödében kezd el tanulni. De a nyomda részéről is teljesen ésszerűtlen eljárás lett volna, ha két-három hónappal az elárverezés előtt tanulót állít be az öntödébe, ahol ekkor már bizonyára jórészt szünetelt a munka. Jakó Zsigmond feltételezésének ellentmond Tótfalusi Pápai Párizhoz írott levelének több kitétele is. Ebből a levélből többek közt az is kiderül, ha figyelmesen olvassuk, hogy Tótfalusi már 1681. január 15-ét, a levél keltét megelőzően, megállapodott Mesterével a tandíjban, mondván, „a tanítónak csak félesztendeig kétszáz forintot fizetek”.³⁵ Igaz, hogy ekkor még nem tanult metszani, mint levelében mondja, a metszéshez csak ezután akart fogni. De elképzelhető-e, hogy Dirk Voskens-szel már megvolt a megállapodása – mert ahhoz nem férhet kétség, hogy a kétszáz forintot a betűmetszés megtanulásáért kellett fizetnie –, s mégsem Voskens üzemében tanulja a betűöntést, hanem a felszámolás alatt lévő Elzevir öntödében? Aligha. Levelének azonban van egy másik kitétele is, amely félreérthetetlenül arra utal, hogy ekkor már Voskens műhelyében dolgozott, mondván, hogy a matricák, amelyek egy jól felszerelt nyomdához kellenek, és „a melyek itt az én mesteremnél vagynak 6 000 tallért érők”.³⁶ A Mestert kétszer is említi levelében, egyszer a tandíjjal kapcsolatban és egyszer a jól felszerelt nyomdához szükséges matricák áráról szólva. Mindig jelen időben. Ha más lett volna a mester, akivel a betűmetszés megtanítására megállapodott, s más, akinek öntödéjében levele írásakor a betűöntést tanulta – mert Jakó szerint ekkor még az Elzevir öntödében dolgozott –, különbséget tett volna közöttük. Ha Tótfalusi először az Elzevir nyomda öntödéjében tanul, bizonyára megírta volna Pápai Páriznak, s elképzelhetetlen, hogy ő erre ne hasonlóan lelkes hangon reagált volna, mint a Blaeu-val való ismeretségére. Végezetül: mivel magyarázza Jakó, hogy Tótfalusi a Mentségben az Elzevir nyomda öntödéjében töltött állítólagos idejéről egyetlen szóval sem emlékezik meg? Hiszen az Elzevirek híre ekkor túlszárnyalta a Blaeu családot is. Munkásságát lekicsinylő ellenfeleivel szemben hathatós érv lett volna az Elzevir nyomda öntödéjében töltött idő felemlgetése, s erről aligha feledkezett volna meg Mentsége írásakor, ha valóban ott tanulta volna a betűöntést. Így Jakó Zsigmond feltételezését is a fantázia világába kell utalnunk, remélve, hogy téves feltevésében nem fog olyan szorgos követőkre találni, mint egykor Dézsi Lajos a maga tévedéseivel.

De bármint legyen is, a betűöntés megtanulásánál sokkal nehezebb feladat volt a jó szemet, nagy kézügyességet, türelmet és főként kifinomult ízlést, művészi érzéket, nagy rajzolókészséget követelő betűmetszés megtanulása. Mindenekelőtt meg kell ismerkednie a különböző stílusokkal és a betűtípusokkal. Meg kellett tanulnia a kor ízlésének megfelelő betűk tervezését, rajzolását és a legnehezebbet: a rajzból átvinni a betűképet a patricára: az előre megrajzolt minta alapján a betű profilját belekarcolni az acélrudacskának tükörsímaára csiszolt és polírozott végébe, aztán a belső részeket finom vésőkkel kiemelni (Tótfalusi idejében ehhez a munkához már az ún. ellen-patricákat használták) és a külső részeket vésőkkel, reszelőkkel eltávolítani, hogy megkapják a rudacska végén a kívánt betű pozitívját. Ha a vésés sikerült, a patricát megedzették, hogy elég kemény legyen, ne deformálódjék, mikor a matricákat verik vele. Persze ma már mindez nem egy ember feladata és minden mechanikus úton történik, de Tótfalusi idejében egy ember munkája volt. Külön rátermettséget kívánt a kurziva, a héber, a görög és a sok keleti nyelv betűinek vésése. A perfekcióra törekvő Tótfalusi két és fél év alatt még a keleti nyelvek betűinek vésésében is szerzett magának gyakorlatot, amint ezt a svéd Johann Gabriel Sparfvenfeldthez írott levelében maga meséli el: a grúz betűk vésésénél nagy segítségére volt a „sokféle – latin, német rabbinusi héber, német zsidó, görög, szír, szamaritánus, kopt vagy egyiptomi és főként az örmény betűtípusokban való jártassága”,³⁷ Mint Dirk Voskens özvegye mintalapjának tárgyalásakor láttuk, az örményt kivéve, mindezek a betűk megvoltak a Voskens öntödében, tehát nyilván ezek javítása és kiegészítése közben szerezhette a keleti betűk vésésében való gyakorlatot. Az örményt pedig már maga metszette 1694–95-ben Matheosz Vanandeci amszterdami örmény nyomdásznak néhány fontosabb méretben. Feltételezhető tehát – ismerve Tótfalusi tudásszomját –, hogy Mestere műhelyében igyekezett elsajátítani a legkeresettebb keleti betűtípusok metszésének alapvető fogásait is. Erre két és fél esztendő elegendő is volt, mert mint mondja: „Igaz dolog, hogy én *ex continua praxi observáltam* osztán sokat”,³⁸ vagyis gyakorlat közben tanulta meg a többit, amire szüksége volt ahhoz, hogy kora legsokoldalúbb és legjobb betűmetszője legyen.

A betűkészítés harmadik munkaterülete a matricaverés. A matricaverés és jusztirozás, már sokkal kevesebb gondot okozhatott neki. Ez a különösebb művészi érzéket nem kívánó, de nagy precizitást igénylő kézműves munka inkább csak hosszabb gyakorlatot igényelt. Amikor a megedzett patricát begyakorlott kalapácsütésekkel egy meghatározott mélységig beleverték a puha rézből készült betűágyba, a rézlap még a legügyesebb munkás keze alatt is deformálódott, ezért nagy

³⁵ Dézsi Lajos: *id. mű.* 50. l.

³⁶ Uo. 50. l.

³⁷ Carl Björkbom: Henrik III. Keyzers georgiska stilprov. *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen*. Uppsala–Stockholm, 1935. 90–102. l. Tótfalusi Johan Gabriel Sparfvenfeldthez írott levelének eredeti fényképmásolata a szerző birtokában.

³⁸ *Mentség*. 56. l.

gondossággal, jusztirozni, egyengetni kellett, egyforma magasságra kellett hozni, hogy az öntőkészülékbe pontosan beleilljen.

Végül, sok korábbi téves feltevés miatt, fel kell vetnünk még a kérdést, mit nem tanulhatott Tótfalusi Dirk Voskens műhelyében? Nem tanult betűt szedni, tördelni és nyomtatni. Dirk Voskens műhelye betűöntőde volt és nem nyomda, ahol csak pecsétvasak vésésével, matricakészítéssel és főleg betűöntéssel foglalkoztak. Jóllehet Bartholomeus és Reinhard Voskens 1641-ben megjelent hirdetésükben „pecsétvasak, matricák és a betűöntődékhez szükséges felszerelések”³⁹ készítésére hívták föl a betűöntődék figyelmét, mégis feltehető, hogy az öntőkészülékek gyártását és egyéb öntődei felszerelések készítését másra bízták, ők legfeljebb vállalták az elkészítetést. Nyilván így volt ez Dirk Voskens üzemében is, sőt, amint a Mentségből kiderül, maga Tótfalusi is vállalkozott teljes betűöntődei felszerelés szállítására is, nemcsak patricák és matricák készítésére, hiszen azért akarták Firenzébe való utazásra bírni, hogy az öntődét berendezze és megmutogassa „miképen kell élni az eszközökkel, a’ mellyeket tölem szerzettének volt”.⁴⁰ Nyilvánvaló, hogy a felszerelési tárgyakat a megfelelő mesteremberekkel készítette el s ő maga csak szállította. Eerre vallanak a holland mesteremberekkel kapcsolatban Mentségében elejtett elismerő szavai.⁴¹ Ezért inkább az érdekel bennünket, hol, mikor és mily mértékben tanulta meg Tótfalusi magát a nyomtató mesterséget, a betűszedést, tördelést és a nyomtatást.

Már Pápai Párizhoz írott levelében találunk erre némi eligazítást. Ebben azt mondja, ha kitanulta a betűkészítés minden ágát, akkor fog a Biblia nyomtatásához kezdeni és „akkor osztán vel nolens a typographiának minden csinnyát binnyát kitanulhatom”.⁴² Vagyis magát a tulajdonképpeni könyvnyomtatást a Biblia nyomtatása közben akarta elsajátítani. Bizonyára így is történt, mert a maga drága idejét nem fordíthatta betűszedésre, tördelésre, nyomtatásra. A szedés és a tördelés nyilván az ő műhelyében történt, de a nyomást már bérben végeztette. Teleki Mihályhoz és Tofeus püspökhöz írott leveléből tudjuk, hogy a Bibliához szükséges betűket sem maga öntötte, hanem mint mondja: „szaporaságnak okáért a’ betűöntésre magam mellé segédeket fogadtam volt”.⁴³ Már pedig ha a betűöntéshez, amelyben magának is megfelelő gyakorlata volt, segédeket fogadott, sokkal inkább föltételezhető, hogy a szedést is fogadott munkásokkal végeztette. Minthogy gondosan előkészített kéziratral és jó irányítással a kéziszedés nem kívánt különösebb képességet, csak elegendő gyakorlatot és figyelmet, erre aligha vesztegetett sok időt, s a betűszedés alapismereteit inkább csak elméletben sajátíthatta el, s a sokszor késő éjszakába nyúló betűmetszés után megmaradt kevés szabad idejét inkább a Károli Biblia hibáinak javítására és korrektúra olvasásra fordította. Bizonyára állandóan fölügyelt a Biblia tördelésére is, amelyhez az alapvető ismereteket az Elzevirek és a Blaeu nyomda könyveinek tanulmányozásával hamarosan megszerezte, de feltehetőleg átnézte a korábbi magyar és holland biblia-kiadásokat is. (Érdemes lenne ebből a szempontból amszterdami bibliáját egyszer alaposabban szemügyre venni.) Elbeszéléséből tudjuk, hogy a szedés és tördelés idején is állandóan pénzt kellett keresnie, a rengeteg költség előteremtésére, éjjel-nappal vésnie kellett a betűket.⁴⁴ Ismerve mindenre kiterjedő gondosságát a Biblia nyomtatásakor bizonyára sok időt töltött a nyomdában is, és megfigyelte a beigazítást, a bezárást, az egyengetést, a festékfelhordást és a könyvnyomtatás egyéb fázisaival kapcsolatos munkákat, így a nyomtatásban is tökéletes elméleti tudásra tehetett szert, ha gyakorlati ismeretei hiányosak is maradtak, odahaza az állandó könyvnyomtató munkában könnyen pótolhatta. Jóllehet a magyar kultúrtörténet eddig Tótfalusit elsősorban nagy könyvnyomtatónak, a legnagyobb magyar nyomdásznak tartotta, ő azonban magát inkább betűmetszőnek tekintette. Ha hollandiai munkájáról szólt, mindig a betűmetszésre hivatkozott, mint ottani mesterségére, büszkén emlegetve, mily sok pénzt keresett vele, de sohasem szólt a szedésről, tördelésről, vagy nyomtatásról. Csak keserűséggel tudott beszélni arról, hogy ezt a fontos, ritka mesterséget hazájában nem űzhette, betűmetsző munkájáért „Erdélyben mind eddig egy polturát sem adtak”.⁴⁵ Gyakran hangoztatta, hogy a betűmetsző mesterség nem olyan, mint „a’ vargaság, hogy akárki megtanulhassa. Száz közül is alig válik egy, a’ ki erre alkalmas”.⁴⁶ Bezzeg a nyomtatás egészen más dolog, azt bárki megtanulhatja: „A’ bizony dolog, hogy a’ hol én a’ Bibliámat nyomtattam, annak a’ műhelynek gazdája takáts lévén az előtt, elvéve a’ *Typographus*nét, ’s menten ugyan tsak jól folyt az *Officinának* dolga, és semmi hátra maradást nem szenvedett”.⁴⁷

Éppen ezért Tótfalusi nagyon jól tudta, milyen nagy kincset vett „annyi pénzen” a betűmetszés kitanulásával Mesterétől. Ha fenntartással élt is személyével kapcsolatban, tudtunkkal soha rosszat nem mondott róla. A nála csak három évvel idősebb Mester már halott volt, mikor Tótfalusi elindult erdélyi Kálváriája felé. A városi polgárok könyvében, a már többször említett Poortersboekban 1689. október 23-i kelettel ugyanis ez a bejegyzés olvasható: „Dirk Vosgens betűöntő, Bartholomeus Vosgens fia, életében itt betűöntő és városi polgár.” (Neve, mint egykor apjáé, megint g-vel írva.) Életében ... tehát 1689. október 23-án már nem élt. A legkülönbözőbb forrásmunkák Dirk Voskens halálának idejét 1690-re szokták tenni. Ha, mint feltételezem, ez a

³⁹ Ch. Enschedé: *Fonderies de Caractères*, 96. l.

⁴⁰ *Mentség*. 67. l.

⁴¹ Uo. 41. l.

⁴² Dézsi Lajos: *id. mű.* 50. l.

⁴³ Uo. 198. l.

⁴⁴ *Mentség*. 2. l.

⁴⁵ Uo. 44. l.

⁴⁶ Uo. 59. l.

⁴⁷ Uo. 47. l.

bejegyzés halálára vonatkozik, akkor 1689. október 23-án már nem élt, s halálának híre Tótfalusit még Amszterdamban érte, hiszen – mint látni fogjuk – hazaindulásának időpontját november elejére tehetjük. Ott volt-e a temetésen vagy sem, nem tudhatjuk, de aligha képzelhető el, hogy ne megrendültén és hálával gondolt volna halott Mesterére.

Halála után öntödéjét özvegye először egyedül, később két fiával közösen vezette tovább, s mint a fennmaradt mintalapok mutatják meglehetősen aktivitással. Dirk egyik fia, akit az alapító nagyapa tiszteletére keresztelhetek Bartholomeusnak, apjától megtanulta a betűmetsző mesterséget is s így öntödéjük jól bírta a versenyt az újonnan létesített betűöntődékkel, amelyeknek tulajdonosai között akadtak betűmetsző mesterek is. A több mint fél évszázados múlta visszatekintő, nemzetközi kapcsolattal rendelkező, jól felszerelt Voskens öntöde az 1700-as években fellendült betűexport üzletben Johannes Roluit és Philip Cupit megelőzve vezető szerepet töltött be az amszterdami betűöntődék között. Műhelyüket időközben a Bloemgrachtról áthelyezték az Oude Zyds Achterburgwalra, a Korte Spinhuissteeg sarkára. A hely – hála a régi utcaneveket tisztelő, a hagyományokhoz ragaszkodó városi tanácsnak – ugyanazon a néven ma is könnyen megtalálható. A két Voskens fiú 1711-ben társult egy Clerk nevű emberrel, akiről ma már semmi közelebbit nem lehet megtudni, nyilván nem szakmabeli volt s talán csak tőkéstársként csatlakozott a vállalathoz. Ettől kezdve az öntöde „Voskens en Clerk” betűöntöde néven működött tovább.

A Voskens en Clerk öntöde beírta nevét az orosz nyomdászat történetébe is. Nagy Péter cár ugyanis 1716–17. évi hollandiai tartózkodása alatt határozta el az orosz nyomdászat megreformálását és egy autentikus kétnyelvű biblia kinyomtatását. Mint korábban Tótfalusi, ő is, a tizenhetedik század elején az Egyesült Tartományok Parlamentjének parancsára felülvizsgált és javított bibliát tekintette a leghitelesebb bibliakiadásnak, ezért elhatározta, hogy az új orosz bibliát két hasábként fogja kinyomtatni: a jobb hasábként holland szöveggel, a bal hasábként oroszul. Elrendelte az orosz bibliának a holland kiadás alapján való felülvizsgálását és egyben Voskens en Clerk öntödében megrendelte a biblia nyomtatásához szükséges, megreformált, Oroszországban köznapi betűnek nevezett cirill betűk matricáit. A betűk valóban el is készültek, de az egész vállalkozás mégis csak félig sikerült. A holland nyelvű hasábként 1717-ben ki is nyomták Hágában és Amszterdamban, de az Oroszországba szállított ívek nagyobb része útközben megsemmisülhetett, mert csak az Új Szövetség néhány példányát egészítették ki az orosz szöveggel, amelyből csupán négy példány volt ismeretes a második világháború előtti időkből.⁴⁸ Viszont 1717 után az új cirill betű általánossá vált Oroszországban.

A vállalat később, a két Voskens fivér halála után Clerk tulajdonába ment át, aki feltehetőleg egy ideig egyedül vezette. 1780. augusztus 1-én Clerk örökösei eladták az üzem felszerelését Adam Gerard Mappának, aki nem sokkal utána Rotterdamban telepedett át és öntödéjét Leuve Havenben nyitotta meg, amint egy fennmaradt mintalapján olvashatjuk.⁴⁹ Mappa öntödéjével később Delftbe költözött, ahol 1785-ben keleti betűtípusairól egy mintalapot adott ki, amelyből egy példányt Jersey City-ben őriznek a Typographic Library and Museumban.⁵⁰ Mappa nem volt szakember s nem lehetett jó üzletember sem, mert vállalkozásai Rotterdamban, Delftben is megbuktak. 1789-ben kivándorolt Amerikába, New Yorkban nyitotta meg a magával hozott felszereléssel öntödéjét, de itt sem volt nagyobb szerencséje, mint Hollandiában. Néhány évi erőlködés után 1796-ban, egész felszerelését eladta a philadelphiai Binny & Ronaldson öntödének, amelyet később James Ronaldson, L. Johnson, Mac Keller, Smiths & Jordan követett egészen az American Type Founder Companyig. Amerika vezető öntödéje eredetét így Dirk Voskens amszterdami műhelyére is visszavezetheti. Dirk Voskens öntödéjének betűi ekkor eltűntek Európából, hogy a tizennyolcadik század végétől majdnem egy évszázadon át az Új Világban éljenek tovább. Külön vizsgálatot érdemelne, hogy Voskens özvegyének mintalapjain látható *Groote Canon* és *Cleene Canon* méretű betűk, amelyeket Harry Carter Tótfalusinak tulajdonított, elkerültek-e Amerikába és használták-e őket az Új Világ nyomdásza.

Mappának Amerikába való költözésével végleg eltűnt ugyan Európából a majdnem másfél évszázados Voskens öntöde, de ekkorra már kitörölhetetlenül beleírta nevét az európai betűtörténetbe. Dirk Voskens halála után egy jó emberöltővel a nagy francia betűmetsző, Fournier-le-Jeune Dirk Voskens betűmetsző munkásságát a nagy francia mesterekével mérte: „A hollandok kereskedelmük egyik fő attrakciójává a könyvnyomtatást tették – írja –, nagy gondossággal és költséggel föllállítottak egynéhány híres öntödét. Amszterdamban – a város híres betűmetszője és betűöntője – Dirk Voskens alapított egy öntödét a múlt század végén. Típusainak formája kerek, a mi nagy mestereink modorában és nagyon jól vésettek. Ez az öntöde özvegye és Sieur Zonen birtokába került. Egy másik híres öntöde Amszterdamban Christophe van Dyck – egy másik betűmetsző – alapítása, amely M. Jean Bus tulajdonába került...”⁵¹ Ha szó szerint vesszük Fournier-le-Jeune szavait, úgy tűnik, mintha Dirk Voskens betűmetsző munkásságát még Christoffel van Dycké-nél is többre tartotta volna. Véleményével kapcsolatban azonban óvatosság ajánlatos. Már Stanley Morison megállapította a Manuel Typographique szerzőjéről, hogy sokkal nagyobb betűművész volt, mint tudós. Legalábbis, ami a hollandiai betűöntődék történetét illeti, nem végezhetett gondos előtanulmányokat. Az, hogy Voskens nevét sem tudta helyesen leírni, még megbocsátható egy olyan korban, amely a nevek írását nem vette túlságosan szigorúan. De az sokkal nagyobb hiba – ami egyébként már Updikenek is föltűnt –, hogy a *syn Zonen* – fiai – holland kifejezést tulajdonnévnek olvasta, és azt hitte, hogy Voskens halála után öntödéje özvegye és egy „Sieur

⁴⁸ Daniel Berkeley Updike: *Printing Types*. II. kötet. 32–33. l.

⁴⁹ Douglas C. McMurtrie: *The Brothers Voskens and Their Successors*. 61. l.

⁵⁰ Uo. 61. l.

⁵¹ Pierre Simon Fournier, le jeune: *Manuel Typographique*. Paris, 1764. XXXIV–XXXV. l.

Zonen” nevű társ tulajdonába került. Arról sem tudott, hogy a Blaeu nyomda öntödéjét éppen az általa oly nagyrabecsült Dirk Voskens vette meg, s azt hitte, hogy még 1760 táján is fönnállott, csak nem tudta megállapítani, kinek a birtokában. De az az állítása sem felelt meg a valóságnak, hogy Christoffel van Dyck öntödéje Jan Bus tulajdonába ment át.⁵² Az öntödét – mint az Elzevirekről szóló fejezetben láttuk – Athias vásárolta meg, Jan Bus csak évek múlva vette kézbe a vezetést és képviselte kifelé az öntödét, mert a konkurrencia mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy Athias Christoffel van Dyck betűível eladásra is dolgozó betűöntő üzemet nyisson Amszterdamban. Nem végzett betűtörténeti kutatásokat sem, így történhetett meg, hogy „Weduwe Dirk Voskens en Zonen” mintalapjain látott összes betűtípusokat Dirk Voskensnek tulajdonította, véleménye ezekről „a jól vésett”, a nagy francia mesterek „modorában készült kerekded” betűkről annyiban meg is felelt a valóságnak – mint ezt Harry Carter kimutatta –, hogy egy részük nemcsak a nagy francia mesterek modorában készült, hanem minden kétséget kizáróan azok munkája is volt. Eredeti Dirk Voskens betűt azonban ő sem igen ismerhetett.

Mert mint láttuk, Dirk Voskens tudott ugyan betűt metszeni, s kortársai közül talán legjobban értette a mesterség fogásait, de élete fő céljának aligha tekinthette a betűk, s főként szép betűk metszését. Szakmai tudását a mesterségbeli kézügyességen túl nem tudta, vagy nem is akarta magasabb tökélyre, művészi fokra fejleszteni. Ismerhette képességének határait, s energiáját inkább az örökség és vásárlások révén elsőrendű matricákkal jól felszerelt öntödéjének fejlesztésére fordította, amely az igazi és állandó jövedelmet hozta, s amelynek vezetése rendszeres betűmetszői munka nélkül is egész embert kívánhatott. Betűt bizonyára inkább csak végszükségben metszett: ha olyan típusokra volt megrendelése, amelynek sem patricái, sem matricái nem voltak meg, vagy ha saját matricáit javítani vagy újakkal pótolnia kellett. Bár Tótfalusi tudjuk, hogy még a matricák javítását is szívesen másra bízta, ha tehette. Johann Adolf Schmidt utódjának, Johannes Rolunak egy eddig nem sokra méltatott megjegyzése szintén azt a nézetet támasztja alá, hogy Dirk Voskens szívesen vésette másokkal a betűit. Rolu ugyanis 20 évvel Dirk Voskens halála után, 1710-ben azzal dicsekedett Thomas James londoni betűöntőnek, aki akkor épp Amszterdamban járt, hogy Bartholomeus „Foskens apját – Dirk Voskenst – ő tette naggyá azokkal a betűkkel, amelyeket neki vésett.”⁵³ Ha talán van egy kis nagyzolás és dicsekvés is ebben a kijelentésben – nyilván ezért is ragadt meg a derék angol betűöntő fülében –, lényegében mégis egybevág Tótfalusi véleményével, hogy Dirk Voskens csak „meg lehetős” betűket tudott metszeni, és amit csak lehetett, mással csináltatott. Háromszáz év után Voskens özvegyének mintalapjai alapján Harry Carter tudományos módszerekkel végzett vizsgálatai is Tótfalusi és Rolu személyes tapasztalatokból szerzett véleményét támasztották alá, s nem Fournier-le-Jeune hallomásokra és kétes forrásokra támaszkodó megállapításait. Eddigi ismereteink alapján ki is jelenthetjük, hogy Dirk Voskens, mint betűmetsző, semmi maradandó alkotást nem hagyott maga után. Betűmetsző munkásságáról így aligha lehetne ugyanazt elmondani, amit Gustav Mori mondott nagybátyjáról, Reinhard Voskensről, hogy „teljesítményével méltón sorakozik föl a 16. század nagy mesterei mögé, akiknek típusai még ma is csodálatra ösztönöznek és követésre indítanak.”⁵⁴

Neve mégsem merült feledésbe. Betűöntödéjének története jelentős fejezete nemcsak a holland, hanem az európai betűtörténetnek is, sőt: hatása Amerikától Oroszorszáig terjedt. Ha még oly kevés személyes adat és emlék maradt is utána, a betűtörténet kutatóinak munkássága nyomán lassan kezd kibontakozni az évszázadok homályából a Mester eleven alakja is, s ehhez egy vonással hozzájárulni, vele szemben a régi magyar adósságot törleszteni magam is feladatommak éreztem. Háromszáz év után egy kora őszi este varázslatos szürkületében meghatottan állok a sárguló leveleiket hullató fák alatt a Bloemgracht harmadik hídjánál, ahol valamikor a híres Blaeu nyomda épülete állott. Tőle nem messze, talán csak pár házzal odébb volt Dirk Voskens és Johannes Adamsz. betűöntödéje, ahol Voskens két és fél éven át Tótfalusit a betűmetszés alapismereteire tanította. Nem tudjuk, melyik lehetett az a ház. Tekintetem végig siklik a régi patinás polgári házakon, de titkát egyik sem adja. A kísérteties esti csöndben az utca hangulata a régmúlt időket idézi: lélegzet-visszafojtva várom, hogy a korabeli holland festményekről ismert komor, fekete öltözetben, fején széles karimájú kalappal valamelyik házból kilépjen a Mester. Szédítő a gondolat... Hirtelen furcsa, szorongató érzés fog el. Mit is mondanék neki, ha úgy hirtelen elémtoppanna? Megkérném nagy alázatosan, hogy ne nehezteljen már egykori tanítványára, „Nicolaskis”-re, aki annak idején kenyereből hálátlanul egy jó karéjnyit lekanyarított. Nem magának szelte. Hazavitte lerongyolódott nemzetének. Bármilyen nehezen tudja is ezt egy holland polgár elhinni: így volt. És „betsületit” sem vette el. Ha életében el is kerülték házáat a könyvnyomtatók és őt keresték, akik betűt akartak vásárolni, háromszáz év után a Mester nevét is tisztelettel ejti ki, aki tanítványa betűit keresi. Mert a könyvnyomtatók ma is keresik. Fournier-le-Jeunenek mégis igaza volt: Dirk Voskens nélkül a világ ma szegényebb lenne egy olyan betűtípussal, amely valóban méltó a nagy francia mesterek munkájához. A Janson-antikvának nevezett betűtípuson, Tótfalusi betűin kitörölhetetlenül rajta van a Mester, Dirk Voskens halhatatlan kezevonása is.

(1975)

⁵² Pierre Simon Fournier: *id. mű. uo.*

⁵³ E. Rowe Mores: *A Dissertation upon English Typographical Founders and Foundries*, idézi: Harry Carter: *Type Specimen facsimiles... Jobannes Rolu, Amsterdam. c. 1700. 22. l.*

⁵⁴ Gustav Mori: *id. mű. 6. l.*

IRODALOM

- „A Mester és a Tanítvány” című fejezethez használt legfontosabb forrásmunkák:
- Benda Kálmán – Irinyi Károly: *A négyszáz éves debreceni nyomda*. (1501–1961) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1901.
- George Buday: Some more notes on Nicholas Kis of the 'Janson' types. *The Library*, London, 1974, 21–35. I
- Dézsi Lajos: *Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században*. Budapest, 1899. Magyar Történelmi Társulat.
- Ch. Enschedé: *Fonderies de Caractères et leur matériel dans les Pays-Bas du XVe au XIXe siècle*. Notice Historique – Principalement d'après les données de la – Collection typographique de Joh. Enschedé en Zonen à Harlem. De Erven F. Bohm, 1908.
- Pierre Simon Fournier: *Manuel Typographique*. Paris, 1764.
- Horace Hart: Notes on a Century of Typography at the University Press, Oxford, 1693–1794 Oxford, 1900.
- Haimann György: *Tótfalusi Kis Miklós betűmetszői és tipográfusi hagyatékához*. Magyar Könyvszemle 1972/3–4. sz., 193–208. I.
- Jakó Zsigmond: *Erdélyi féniks – Misztótfalusi Kis Miklós öröksége*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974.
- M. M. Kleerkooper – W. P. van Stockum Jr.: *De Boekhandel te Amsterdam Voornamelijk in de 17e eeuw*. Biografische en geschiedkundige aantekeningen, Verzameld door M. M. Kleerkooper, aangevuld en uitgegeven door W. P. van Stockum Jr. Eerste deel A-S pp. 1–818. Tweede deel T–Z. Supplementen en Registers. pp. 819–1747. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1914–16.
- Gustav Mori: *Die Schriftgießer Bartholomaeus Voskens in Hamburg und Reinhard Voskens in Frankfurt a. M.* Benjamin Krebs Nachfolger, Frankfurt a. M. Évszám nélkül. Feltehetőleg 1923.
- E. Rowe Mores: *A Dissertation upon English Typographical Founders and Founderries*. London, 1778. (Új kiadása: Carter és Ricks, 1961.)
- Douglas C. McMurtrie: The Brothers Voskens and Their Successors. *The Inland Printer*, 1924, októberi szám, 59–66. I.
- G. W. Ovink: *Honderd jaren lettergieterij in Amsterdam*. Amsterdam, 1951.
- M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének, és különös tselekedetinek Mentsége. Mellyel az Irégyek ellen, kik a' közönséges Jónak ezaránt meggátolói, irni kénszeritetett. Kolosváratt, 1698. Esztendőben. Kner Imre betűhű kiadása. Gyoma 1940.
- Tordai Zádor: *M. Tótfalusi Kis Miklós*. Állami Tudományos Könyvkiadó, Bukarest, 1954. – Az 1684-ben, Amszterdamban nyomtatott Bibliának és az abban található helyesírásnak a három részre felosztott védelme. Fordította Kiss Géza.
- Type Specimen facsimiles Reproductions of fifteen type specimen sheets issued between the sixteenth and eighteenth centuries*. Accompanied by notes mainly derived from the researches of A. F. Johnson, Harry Carter, Matthew Carter, Netty Hoeflake, Mike Parker, General Editor John Dreyfus. With an introductory essay by Stanley Morison. London, Bowes & Bowes, Putman. 1963.
- Daniel Berkeley Updike: *Printing Types, Their History, Forms and Use, A Study in Survivals*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1966. (A 3. kiadás második lenyomata.)

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

József Molnár, one of the leading figures of the Hungarian publishers, printers and periodical owners in the West, passed away on 1 December 2009 in Munich, at the age of 91. In the previous issue we presented several writings that highlighted one of the pillars of his career: publisher and periodical owner/editor. In this issue we publish a representative writing on the other pillar of his oeuvre: his research and monograph on the life and work of Miklós Misztótfalusi Kis. This writing, entitled 'The Master and the Disciple' was published in 1975 in *Új Látóhatár* (New Horizon).

